

Antonio Santos Ortega
Arantxa Grau Muñoz
David Muñoz Rodríguez

Dona i esport a la Comunitat Valenciana

Gènere, desigualtats
esportives i bones
pràctiques per a la igualtat

Antonio Santos Ortega
Arantxa Grau Muñoz
David Muñoz Rodríguez

Dona i esport a la Comunitat Valenciana

Gènere, desigualtats
esportives i bones
pràctiques per a la igualtat

Edita: Càtedra d'Estudis Esportius, Universitat Politècnica de València

© Antonio Santos Ortega; Arantxa Grau Muñoz; David Muñoz Rodríguez

© Càtedra d'Estudis Esportius de la Universitat Politècnica de València

© Fotos Valencia *Roller Derby*: Punki Bruster @punkibruster; Navajita @v.navajita;

Cora @coraele_creations; Lolo @lolonoeshunchico; Francisco Piñó @eltopi;

Jose Manuel Martín López @jmartinlpz.photo

© Fotos Club de *running* "Nosotras Deportistas"

© Fotos Mamis Valencia Club de *Hockey*: Jordi Maldonado

Imprimeix: gràfiques **vimar**
www.vimar.es Tel. 96 159 43 30

Depòsit legal: V -XXXX-2020

Aquesta obra està sota una Llicència Creative Commons
Atribució-NoComercial-SinDerivadas 4.0 Internacional.

Com citar aquest informe:

Santos, A., Muñoz, D. y Grau, A. (2021) *Dona i esport a la Comunitat Valenciana. Gènere, desigualtats esportives i bones pràctiques per a la igualtat*. Càtedra d'Estudis Esportius de la Universitat Politècnica de València – Editorial UPV

Aquest informe té com a objectiu analitzar el paper de l'esport com a mitjà per a millorar les condicions de vida de les dones i per al desenvolupament de la igualtat de gènere en l'esport. Ha sigut promogut per la Càtedra d'Estudis Esportius de la Universitat Politècnica de València i per la Direcció General d'Esport de la Generalitat Valenciana. Pretén servir a les administracions públiques, al món associatiu i als tècnics esportius per a aprofundir en aquesta matèria, conèixer l'estat de la qüestió i inspirar iniciatives entorn de la igualtat de gènere en l'esport.

El text de l'informe s'acompanya de resums dels continguts principals situats en la part inferior d'algunes pàgines. Aquests resums admeten una lectura continuada i sintètica dels diferents capítols. Així mateix, en cada apartat s'adjunten fitxes amb experiències internacionals sobre accions exitoses en igualtat de gènere mitjançant l'esport. A més, s'afigen requadres al llarg del text que serveixen per a ampliar la informació sobre aspectes relacionats amb continguts de l'informe.

El nostre reconeixement a l'equip investigador per la qualitat i rigorositat dels resultats que segur seran de gran ajuda a les administracions públiques, al món associatiu i els tècnics/as esportius per a aprofundir en aquesta matèria. Igualment, el nostre agraïment als quatre equips i clubs que han obert les portes per a l'elaboració de l'informe: els equips alevins femenins de l'escola de futbol del Llevant UE, el València Roller Derby, el club de *running* Nosotras Deportistas i l'equip de Mamis del València Club d'Hoquei. Les entrevistes i enregistraments que s'han realitzat a responsables, entrenadors/es i jugadores han sigut una font privilegiada d'informació. Esperem que en aquest informe haja quedat demostrada la intensitat i motivació que dia a dia li dediquen a l'esport.

Alicia López Yeste
Kety Balibrea Melero
Càtedra d'Estudis Esportius
Universitat Politècnica de València

Pròlegs

Aquest informe és el resultat d'un treball d'investigació d'un equip del Departament de Sociologia i Antropologia Social de la Universitat de València en el marc de la col·laboració entre la Direcció General d'Esport de la Generalitat Valenciana i la Universitat Politècnica de València per a la realització d'estudis de caràcter esportiu i que enguany hem focalitzat en la igualtat de gènere en l'esport valencià.

Des de la Direcció General d'Esport observem amb preocupació unes dades que evidencien una trista realitat: encara ens queda molt a fer per a arribar a eixa societat igualitària (i, per tant, democràtica) que totes i tots desitgem. I això, malgrat que, certament, no podem negar els avanços produïts ni les accions mampreses des del 2015 per corregir eixes realitats, com ara, el capítol dedicat a la igualtat en l'esport en el recent Decret 2/2018 d'entitats esportives, l'obligació de l'ús d'un llenguatge no sexista per a superar estereotips de gènere, la inclusió de clàusules per la igualtat en subvencions i convenis, la representació equilibrada en comissions de treball o l'impuls a la presència femenina en els òrgans de direcció de les entitats esportives valencianes, especialment les federacions.

Tanmateix, som ben conscients que la recerca d'accions efectives per transformar la realitat està condicionada per l'existència d'una anàlisi detallada prèvia, com a punt de partida de l'aplicació de les mesures, que ens informen de les necessitats o dels entrebancs que la conformen. En això rau la importància de la investigació que us presentem, que ha requerit la revisió de nombrosa bibliografia sobre gènere i esport, la consulta de dades de fonts com l'Enquesta d'hàbits esportius del Consell Superior d'Esports o de l'Eurobaròmetre sobre esport i activitat física de la Comissió Europea i d'estudis d'exemples lloables d'integració de la dona en l'esport i del foment de l'activitat física en la població femenina.

Així, l'equip investigador aporta i analitza un ventall d'actuacions de foment de la igualtat en l'esport d'institucions internacionals o estatals i, particularment, en l'àmbit valencià, com ara la integració social a través de la promoció d'esports i equips mixtos o l'ús de l'esport com a instrument de prevenció de la violència de gènere.

A partir de l'anàlisi de les dades arreplegades, es constata una escletxa que sembla consolidar-se, les anomenades "tres fractures de l'esport femení": la de l'adolescència, provocada per múltiples barreres i factors, i la correcció de la qual requereix una intervenció multidisciplinària intensa; la que afecta dones en edats intermèdies (30-45 anys) immerses en el món del treball i la cura familiar, i la superació de la qual passa irremeiablement pel repartiment equitatiu del temps dedicat a les feines domèstiques i per l'assumpció de la responsabilitat social de les empreses; i l'exclusió esportiva de les dones d'estrats socials desafavorits. Sens dubte, tres camps d'actuació que haurien de ser prioritaris per als qui assumim responsabilitats en l'àmbit esportiu, juntament amb altres, com la mercantilització de l'esport o l'assetjament.

Val a dir, per tant, que aquest treball és un testimoni dels problemes vells i nous que existeixen i persisteixen, però també d'exemples d'igualtat i integració impagables, mostrant-nos, amb detall, experiències esperançadores de l'esport com a eina de millora de la qualitat democràtica de la nostra societat.

Esperem, a més, que s'entenga com una demostració més del compromís de la Conselleria d'Educació, Cultura i Esport, i del Govern Valencià, en la lluita contra les desigualtats de gènere i en la defensa i promoció de la igualtat entre dones i homes en l'esport i en qualsevol altre àmbit social i econòmic. Des d'ací, ens comprometem a continuar treballant per impulsar la divulgació, l'aplicació i la transferència de les conclusions i les bones pràctiques proposades.

EL DIRECTOR GENERAL D'ESPORT
JOSEP MIQUEL MOYA TORRES

L'informe "Dona i esport a la Comunitat Valenciana: gènere, desigualtats esportives i bones pràctiques per a la igualtat" té com a objectiu analitzar el paper de l'esport com a mitjà per a millorar les condicions de vida de les dones, així com per a desenvolupar la igualtat de gènere. Com avançar en la igualtat a través de l'esport i com proposar vies de canvi són els interrogants que subjauen a l'impuls i el desenvolupament d'aquesta investigació que presente. És un informe suggeridor i carregat de propostes dirigides a abastar les plurals situacions de les dones en el camp de l'esport actual.

La persistència de les desigualtats de les dones esportistes és un dels temes que més crida l'atenció en el panorama de problemes relacionats amb l'esport que afronten les nostres societats. Sabem de l'existència de moltes iniciatives que tracten de combatre-la i fins i tot és un debat molt difós pels mitjans de comunicació. No obstant això, dia darrere de dia ens xoquem amb situacions que denoten una falta d'igualtat que no cedeix o que no ho fa en la mesura en què ho requereixen les dones i els temps actuals, en què l'esport ocupa parcel·les importants en la vida de les persones i en la societat.

Aquestes discriminacions no es donen només en l'esport de competició, l'informe que ara es publica assenyalava també altres esferes, ja que posa sobre la taula molts dels problemes següents: l'abandó esportiu en l'adolescència i entre les dones joves; la feble presència d'aquestes en els esports més visibilitzats; el problema persistent d'invisibilitat de l'esport fet per dones en els mitjans de comunicació; l'abandó en edats intermèdies per l'arribada dels fills; la situació d'exclusió esportiva en dones més majors a les quals pràcticament ni ens imaginem com a esportistes. Tot això planteja la necessitat de mesures decidides per a combatre aquests estereotips i discriminacions.

L'informe té el mèrit de proposar un conjunt de recomanacions i mesures pràctiques per a afrontar aquestes situacions. En aquest sentit, es destaca la importància d'un esport plural i divers per a donar resposta als diferents tipus de dones. Un esport multifacètic per a poder revitalitzar la pràctica esportiva i incrementar els índexs de participació. Al seu torn, les institucions esportives, de les quals caldria esperar un aprofundiment en la igualtat de gènere, no són les úniques responsables a l'hora d'abordar aquests estereotips. La lectura d'aquest treball d'in-

vestigació ens indica que aquests estan ancorats a les bases profundes de la societat. Qualsevol canvi requerirà accions globals i ha de vindre de la mà d'una transformació dels diferents actors socials implicats: l'empresa, les famílies, els mitjans de comunicació i també les universitats.

En aquest sentit, la Universitat Politècnica de València, compromesa amb el progrés i el desenvolupament integral de la societat, ha impulsat, juntament amb la Direcció General d'Esport de la Generalitat Valenciana, la Càtedra d'Estudis Esportius que inicia la seua marxa amb aquest primer informe ric en dades, arguments i propostes d'actuació per a revelar i afrontar els problemes de desigualtats esportives de les dones. Cal felicitar les responsables de la Càtedra d'Estudis Esportius pel treball realitzat. Estem segurs que l'informe serà una eina magnífica i útil per a desenvolupar millor els projectes l'objectiu essencial dels quals siga aconseguir la igualtat de gènere en l'esport.

EL VICERECTOR D'ALUMNAT, CULTURA I ESPORTS
JOSÉ LUIS CUETO LOMINCHAR

Índex

Introducció	11
1. Metodologia	25
2. Igualtat de gènere en l'esport: una panoràmica de les actuacions des de les institucions internacionals	35
2.1. Unesco: promoció de l'esport com a mitjà d'empoderament de les xiquetes i dones joves	35
2.2. La Unió Europea i la igualtat de gènere en l'esport.	36
2.2.1. Programes i recursos impulsats per la UE	44
2.3. Les iniciatives del Consell d'Europa en Igualtat de Gènere en l'esport.	47
2.4. Igualtat de gènere i esport a Espanya	49
2.4.1. Dona i esport en el Consell Superior d'Esports (CSE)	49
2.4.2. Iniciatives de la Direcció General d'Esports de la Generalitat Valenciana.	54
2.4.3. Mesures sobre dona i esport des de l'Ajuntament de València	57
3. Anàlisi de dades estadístiques: Enquesta d'hàbits esportius (EHD 2015) i Eurobaròmetre sobre esport i activitat física.	63
3.1. Les divergències en el mesurament de la pràctica esportiva	64
3.2. La pràctica esportiva a la Comunitat Valenciana: les dades de l'Enquesta d'hàbits esportius.	67
3.3. La pràctica esportiva a Espanya: dades de l'Eurobaròmetre sobre esport i activitat física de la Unió Europea ..	74
3.4. Activitat física i sedentarisme a Espanya des de l'Enquesta nacional de salut	80

4. Les tres fractures biogràfiques de l'esport femení.	87
4.1. Primera fractura de l'esport de les dones: adolescència i primera joventut.	90
4.2. Segona fractura de l'esport de les dones: treball i cures en la transició a la vida adulta	106
4.3. Tercera fractura de l'esport femení: dones en estrats socials desfavorits i exclusió esportiva	133
5. Estudis de cas.	155

5.1. Cas 1. Equips alevins del Llevant UE: Qui ha dit que les xiquetes no saben jugar a futbol?	155
5.2. Cas 2. València Roller Derby: Qui ha dit que només les xiques primes poden patinar? El partit de patinatge, un activisme feminista sobre rodes	171
5.3. Cas 3. Club de <i>running</i> Nosotras Deportistas: Corrent per la igualtat des de la diferència	191
5.4. Cas 4. Equip de Mamis del València Club d'Hoquei: Qui ha dit que l'esport només és cosa de joves?	219
6. Recomanacions de l'informe	247
Conclusions	277
Bibliografia	285

Introducció

L'impuls a la igualtat de gènere ha sigut una de les qüestions més tractades al món de l'esport en aquesta última dècada. En les bases de dades de premsa, els termes dona i esport van tindre una explosió el 2011 —l'any previ als Jocs Olímpics de Londres— que s'ha mantingut fins hui amb lleugers alts i baixos. En dates anteriors, s'havien produït, sens dubte, iniciatives importants en aquest terreny, però sense la freqüència i visibilitat que s'ha aconseguit en aquesta última dècada. Durant aquest temps, la igualtat de gènere en l'esport ha viscut una proliferació de jornades, crides, taules redones, premis, exposicions, associacions, manifestos, projectes d'investigació i intervenció en tots els àmbits: l'ONU, el Consell d'Europa, la Unió Europea. Les dones han accedit a noves disciplines esportives i han crescut en aquelles més masculinitzades: dones triatletes, alpinistes, motociclistes, boxadores i futbolistes han triomfat en l'elit mundial. Aquesta explosió d'esdeveniments i notícies ha convertit l'esport femení en un reclam també per als polítics, que ho han introduït en els seus discursos per a aprofitar el gran interès que desperta en l'opinió pública.

Les Olimpíades de Londres no van ser l'únic factor desencadenant de tota aquesta atenció. La tremenda popularitat de l'esport, que s'ha convertit en pantalla per a la visibilització de qualsevol problema social, ha convertit el tema de la igualtat de gènere en l'esport en una preocupació de màxima actualitat. En termes comparatius, amb aquest tema ha passat alguna cosa semblant al que va ocórrer en la primera dècada de 2000 amb la qüestió del sostre de vidre i les dones directives. En aquell moment, els mitjans de comunicació es van saturar de referències a la igualtat de les dones en l'empresa, reclamant que es concretara en un major accés per a elles als càrrecs directius. Vint anys després, el balanç és modest. Encara que pocs posen en qüestió les capacitats de les dones per a ocupar càrrecs de responsabilitat en les empreses, les dades estadístiques han mostrat únicament xicotetes variacions i molt lentes. Les llistes dels alts càrrecs en les empreses o de les grans fortunes mundials segueixen constatant una aclaparadora majoria d'homes. Les dones en l'empresa s'han anat fent un buit, han demostrat resultats brillants, han afirmat la seua capacitat, però sense alterar les bases i la tradició masculina del

poder empresarial. No obstant això, en l'opinió pública sembla imposar-se la sensació que les dones ja són iguals als homes en l'empresa i en molts altres terrenys. Tot l'esforç reivindicatiu de les dones ha mostrat com haurien de funcionar les coses, però no ha sigut així com realment han acabat funcionant. Els avanços simbòlics i els reals segueixen molt distants.

En l'esport, sembla estar ocorrent un procés semblant. Ha crescut la sensibilitat cap a la presència de la dona en l'esport, però la realitat confirma la persistència d'estereotips, de vegades igual de feridors que en un passat remot, amb normatives huitcentistes i bretxes en molts terrenys: salarials, d'aparició en els mitjans de comunicació, de menor presència en la pràctica esportiva i en l'esport de competició. Les dones s'han anat fent un xicotet buit en un esport poc acollidor o, simplement, cec davant del gènere. Han sigut excel·lents en els seus resultats quan cal competir, han creat espais propis en esports o activitats físiques menys marcades per la masculinització, però les desigualtats persisteixen. "L'esport espanyol està governat per homes", aquesta és la conclusió rotunda d'un dels projectes d'investigació més exhaustius de la Unió Europea sobre el tema d'igualtat de gènere en l'esport —"All In, Towards gender balance in sport". Malgrat aquest judici, inequívoc i ferm, l'opinió pública estaria disposada a afirmar que les dones ja són pràcticament iguals que els homes en l'esport. El debat sobre la igualtat esportiva de la dona mostra símptomes amenaçadors d'una amarga repetició del vell proverbi "canviar-ho tot perquè res canvie". Una victòria simbòlica en els discursos, però una realitat desigual en els fets.

**“L'esport espanyol està governat per homes”,
aquesta és la conclusió rotunda d'un dels projectes
d'investigació més exhaustius de la Unió Europea
sobre el tema d'igualtat de gènere en l'esport
—“All In, Towards gender balance in sport”**

Com es poden convertir aquests avanços simbòlics en reals? Aquest és un interrogant present en aquest informe, que aporta arguments que es distancien àmpliament de l'opinió que les dones ja són pràcticament iguals que els homes. En les nombroses lectures d'articles de prestigiosos/es especialistes sobre el tema, i en

l'exhaustiva consulta de dades estadístiques que s'aboquen en aquest informe, no es constata aquesta igualtat. El nostre objectiu principal és examinar aquestes desigualtats, explorar-ne la profunditat de les arrels i proposar algunes vies de canvi.

L'ascens imparable de l'esport i els seus significats socials

L'esport ocupa, progressivament, un lloc important en la vida de les persones i en les seues relacions socials. El procés d'esportivitat (Elias i Dunning, 1992) conquista cada vegada més esferes de la vida social, s'amplia a nous camps en contínua evolució. En el seu estudi ja clàssic, Norbert Elias i Eric Dunning van subratllar els vincles entre el procés d'esportivitat i el d'industrialització. En l'actualitat, immersos ja en el canvi cap a societats postindustrialitzades, s'obrin noves qüestions al voltant de l'esport. En aquests últims anys, les ciències de l'esport i les ciències socials han estudiat els vincles entre l'esport i el consum; les marques; la publicitat; els estils de vestir; els productes alimentaris associats a l'esport; el turisme; les apostes esportives; els mitjans de comunicació; l'espectacularitat; les tecnologies, on l'esport apareix en primera línia de la innovació en màquines, substàncies i materials.

No hi ha dubte que la dimensió econòmica eleva hui l'esport al rang de sector estratègic. Les empreses no han ocupat només la dimensió material i productiva, també han aprofitat el potencial immaterial de l'esport, els seus valors, i han elogiat els seus vincles amb l'esforç, l'èxit, l'excel·lència, la superació i la disciplina. Els departaments de recursos humans estableixen paral·lelismes entre la gestió d'un equip de treball i un equip esportiu, que persegueix la victòria sobre el competidor. Palmarés, rànquing, carrera, resultats i rendiment són termes intercanviables entre el món de l'empresa i el de l'esport. Actualment es dona, pràcticament, una simetria entre la carrera professional dels quadres directius que han de cuidar el seu capital humà—, i la carrera esportiva d'una estrella de l'esport—, que serà exitosa a través de l'esforç, l'acumulació de mèrits, l'actualització contínua, els objectius, els assoliments, la tenacitat, la disciplina, la capacitat de superació, l'excel·lència i la millora de les seues mètriques. No és estrany, per tant, que el patrocini esportiu s'impose

com una estratègia prioritària i rendible de màrqueting empresarial i que l'empresa s'adjudique actualment un paper protagonista al món de l'esport.

De fet, les imatges del futur que ens ofereixen els mitjans de comunicació apareixen revestides de tota una escenografia esportiva: l'esport virtual; el cos augmentat; modificat amb empelts; millorat amb suplements que superen els límits humans; algorismes d'analítica esportiva que detecten qui seran els atletes d'elit o l'equip que garantirà major rendiment; sistemes d'entrenament en ingravitació, en 3D; begudes isotòniques amb nivells de sals i sucres personalitzats; cossos connectats, amb sensors que monitoren qualsevol moviment; cossos interactius en xarxa que comparteixen informació GPS; estadis intel·ligents on es dissenya a mida l'experiència de l'audiència, fins i tot sense que la seua presència siga necessària, perquè davant del seu televisor obté una retransmissió personalitzada amb càmeres que li permeten accedir a tot l'espai, a tots els sons. El futur parla en llenguatge esportiu. Ens diuen que aquests canvis es transferiran a les nostres vides i cossos, també fora de l'esport. Això tindrà lloc al llarg del segle XXI, quan les empreses més avançades, els nous models de negoci, la dimensió industrial i d'espectacle global convertisquen l'esport en un motor econòmic. En la indústria de l'esport, el menys important és l'esport.

La dimensió econòmica no és l'única en què s'accelera el procés d'esportivitat. També en la dimensió social i cultural es dona una renovació permanent. L'esport juga hui un paper fonamental en la identitat social i individual de les persones; en les subcultures; en les modes esportives, que arriben a totes les edats i que defineixen comportaments i pràctiques socials. Moltes de les relacions socials que mantenim giren al voltant d'un encontre esportiu o van acompanyades per la realització d'una activitat física en un gimnàs, en un parc o als carrers, mitjançant la marxa a peu o el passeig amb bicicleta. En aquest marc social i cultural destaca també el paper de l'esport a l'escola. De fet, els valors educatius, formatius, humanistes i integradors de l'esport han sigut també prioritzats pels governs i les grans institucions internacionals en els últims anys com el mitjà per a parlar dels problemes socials, dissenyar campanyes o posicionar-se davant de conflictes socials. L'esport se situa en primera fila quan es parla de drets humans i socials des de les institucions polítiques. Evidentment, tots

“**Es així com la definició d'esport s'ha anat progressivament fent més complexa i, juntament amb l'esport d'alt nivell, assistim a altres definicions menys basades en el rendiment, la competició o els resultats i més centrades a explotar algunes dimensions que l'esport pot aportar a la vida quotidiana: la salut, l'educació, l'oci, el benestar personal, la cura del cos i l'aspecte físic, les aficions i el joc.**”

aquests canvis en l'esfera sociocultural i política es desenvolupen en estreta relació amb l'esfera econòmica que hem esmentat en els paràgrafs anteriors. Aquesta relació està contribuint a redefinir el terme *esport*, a convertir-lo en una pràctica plural que va més enllà dels estadis.

És així com la definició d'esport ha anat progressivament fent-se més complexa i, junta-

ment amb l'esport d'alt nivell, assistim a altres definicions menys basades en el rendiment, la competició o els resultats i més centrades a explotar algunes dimensions que l'esport pot aportar a la vida quotidiana: la salut, l'educació, l'oci, el benestar personal, la cura del cos i l'aspecte físic, les aficions i el joc. La pràctica esportiva desborda les pistes i s'infiltra, es difon, en altres esferes d'interés per a les persones que el practiquen. L'esport d'èlit, supeditat al rècord i als assoliments dels esportistes professionals, es contraposa a l'esport per a tots, que té vocació de difondre's a tota la ciutadania amb objectius més lúdics, socialitzadors i saludables.

És impossible, per tant, parlar d'esport en singular, ja que una pluralitat de sentits s'hi interposen. En aquests últims anys, s'actualitza a través d'una inesgotable gamma de noves pràctiques esportives (des dels esports en la naturalesa, als esports de carrer, als esports extrems, que mostren una popularització que, de vegades, és temerària). Cala en les vivències dels seus practicants amb una multiplicitat de significats: l'esport es viu com una forma de millora personal, com a superació, exploració dels propis límits, com a generador de sensacions, emocions, moviment, benestar, celebració de l'esforç, del resultat, de la millora tècnica, del cos en forma i de la seua perfecció, com a manera de projectar-se en el futur, com a mitjà per a sentir-se part d'una comunitat. Tots aquests múltiples sentits estan continguts en això que la filòsofa Isabelle Queval (2004) anomena *la construcció esportiva de si mateix*, que s'imposa com una forma predominant de creació d'identitat personal i col·lectiva en

el nostre temps. Els mitjans de comunicació amplifiquen el seu abast i encastellen aquests significats fins al relat èpic, el talent, l'èxit i l'arquetip de l'heroi.

No obstant això, aquests seductors sentits de l'esport coexisteixen amb els seus contrasentits: les lesions; les addiccions; les obsessions pel cos; l'èxit; el fet d'arribar més enllà; dopar-se; enfrontar-se, imposar-se a uns altres; la mercantilització i el negoci; l'espectacle esportiu banalitzat; la precarietat laboral quan s'acaba la carrera esportiva o en les categories de divisions inferiors; el consum compulsiu d'esport; el fet de fer-ho per obligació; les desigualtats esportives i tots els processos en els quals aquestes s'expressen, des de la classe social fins al gènere. Els límits entre els sentits i els contrasentits de l'esport són porosos, fàcils de traspasar, complexos d'entendre. En l'esport, cohabiten simultàniament els significats positius i els negatius i això obri nombrosos interrogants sobre com aplicar l'esport excloent el seu costat negatiu. En el nostre cas, els interrogants que ens interessen són els referits al gènere i a les desigualtats esportives de les dones.

Desigualtats esportives de les dones, gènere i esport per a la igualtat

Les dones ocupen un lloc fonamental i transversal en tots els canvis esmentats en les pàgines anteriors. En tots ells, la presència de les dones és rellevant per a l'anàlisi, condiona els enfocaments d'estudi i aviva els debats. El seu paper actual en l'esport exigeix replantejaments, atenció política, noves perspectives per a entendre els problemes. Incloure la qüestió de gènere problematitza profundament les condicions de realització de l'esport i renova la seua pràctica. L'enfocament de gènere enriqueix els estudis que des de les ciències socials es dediquen a aquest binomi dona-esport. Al llarg d'aquest informe, podrem veure els resultats d'un bon nombre d'investigacions i programes esportius duts a terme sobre aquesta qüestió, que suggereixen pautes per a abordar i resoldre problemes al voltant de la millora de la seua pràctica esportiva, del tractament de les discriminacions i dels estereotips en el terreny de l'esport.

Les desigualtats esportives de les dones són un debat obert, irresolt i actual. Amb molta més freqüència de la desitjable, tenim notícies de la persistència de discriminacions, clíxés i subordinacions sorprenents en el

terreny de l'esport. Aquesta persistència posa en dubte la visió, molt estesa, que gradualment es podrà anar aconseguint la igualtat de gènere en l'esport. La llista de problemes pendents, quasi inalterables, la solució dels quals es demora, o es tracta amb pal·liatius, és llarga. Aquesta visió de canvis graduals presenta un inconvenient afegit: en molts aspectes, no només no s'avança, sinó que poden produir-se retrocessos. Per això, per a avançar en igualtat de gènere en l'esport es fa imprescindible una voluntat política decidida per a afrontar

“**Les desigualtats esportives de les dones són un debat obert, irresolt i actual. Amb molta més freqüència de la desitjable, tenim notícies de la persistència de discriminacions, clixés i subordinacions sorprenents en el terreny de l'esport. Aquesta persistència posa en dubte la visió, molt estesa, que gradualment es podrà anar aconseguint la igualtat de gènere en l'esport.**”

les “bretxes esportives” (Messner, 2007 presents en l'actualitat.

No és suficient amb adoptar la terminologia de la igualtat de gènere, incorporar-la a les normatives i esperar que es produïsquen canvis automàtics. Els problemes de desigualtat de gènere estan profundament arrelats i descansen davall dels fonaments de l'estructura social. Les desigualtats són només l'índici de rela-

cions profundes que les creen. Les investigacions que adopten una perspectiva crítica no es pregunten només sobre el nombre d'homes i dones en un determinat àmbit —sobre la paritat—, sinó sobre les relacions entre uns i unes altres, sobre les jerarquies socials i sobre els processos de dominació que les sustenten. Per a explicar i canviar les desigualtats esportives cal tindre en compte les relacions de subordinació entre homes i dones. De no ser així, es corre el risc d'interpretar la igualtat com un procés per al qual és suficient amb aconseguir un augment quantitatiu d'alguns indicadors; o que siga suficient que les dones s'empoderen i cresca el nombre de fitxes en esports típicament masculins. Aquesta perspectiva pot portar a pensar que l'assoliment de la igualtat depén exclusivament de les dones, que simplement amb el seu esforç i empoderament poden aconseguir-la. L'empoderament de les dones és una bona notícia, però difícilment s'aconseguiran avanços si els canvis no provenen dels dos gèneres. La igualtat no és només cosa de dones empoderades que, individualment, adopten un estil actiu i es llancen a la pràctica esportiva com a font de la seua cura personal i millora de les seues capacitats.

Una mirada més reposada i crítica de l'empoderament de les dones en l'esport no pot eludir la discussió de fins a quin punt aquest empoderament aconsegueix reduir la masculinitat estructural, que segueix operant en l'esport, i fins a quin punt se segueixen produint borses importants de dones que no ho tenen tan fàcil per a empoderar-se i queden al marge de complir la norma d'activació esportiva. La igualtat de gènere ha de ser per a totes.

Un enfocament d'igualtat formal o d'activació individual cap a l'esport pot, com a molt, ser un punt de partida, però no evitarà que es perpetue una posició subalterna de les dones en el sistema esportiu. Sabem que existeix paritat de gènere pel que fa al nombre de ministres, diputades o jutgesses, però això no evita que seguim assistint a desigualtats i problemes irresolts, com la violència o les innombrables bretxes salarials, educatives, esportives o els sostres de vidre en les altes esferes de decisió empresarial i del poder judicial. La solució d'aquests problemes no depén únicament d'aconseguir una igualtat formal o quantitativa —com, per exemple, seria aconseguir que les dones foren un 50 % de les federades en un esport com el futbol—. Això no acaba, necessàriament, amb les estructures profundes en les quals arrelen les discriminacions i la condició subalterna. En el cas del futbol, per exemple, hauríem de preguntar-nos si, encara amb un 50 % de dones, no seguirien presents la forta masculinitat, la virilitat i l'agressivitat que defineixen el futbol "en estat pur".

Hi ha eines jurídiques i lleis en el nostre sistema normatiu que propugnen la igualtat d'oportunitats i la lluita contra la discriminació, no obstant això, en el dia a dia seguim presenciant desigualtats i relacions de dominació que aquestes eines no aconsegueixen frenar per operar només en una capa superficial i no arribar al fons, on queden vetllades les causes més profundes. Això és cent per cent transferible al món de l'esport. Sense menysprear els avanços que puguem aconseguir-se mitjançant aquest enfocament institucional / legal / formal del gènere, es necessiten canvis més profunds, que redefinisquen les estructures, que les posen en qüestió, que obriuen noves vies i espais alternatius en l'esport de les dones.

En aquest informe, ens ocuparem de com aquests canvis, que es dirigeixen a l'arrel de les estructures esportives, es poden explorar per a renovar l'esport de les dones. L'error habitual de considerar que ja s'ha aconseguit

la igualtat de gènere i que, per tant, ja no és necessari canviar res més en el terreny esportiu, és una visió complaent i superficial, que descarta l'anàlisi de les causes profundes de la desigualtat. Actualment, aquest tipus d'opinions es veu contínuament superat per la realitat. Primer, perquè segueixen presents les mateixes desigualtats de sempre, a voltes dissimulades o lleugerament minorades i, segon, perquè comencen a haver-hi retrocessos en assoliments que es donaven ja per aconseguits i que se suposava que no tenien tornada arrere. Ho veurem en aquest informe en analitzar algunes dades sobre el descens de la pràctica esportiva de les dones durant aquests últims anys.

“**L'error habitual de considerar que ja s'ha aconseguit la igualtat de gènere, i que, per tant, ja no és necessari canviar res més en el terreny esportiu, és una visió complaent i superficial, que descarta l'anàlisi de les causes profundes de la desigualtat.**”

Les contradiccions de l'esport de les dones

Entre les i els especialistes de més renom en la investigació internacional sobre gènere i esport, la situació actual de les desigualtats esportives es percep amb poc d'optimisme. Gertrud Pfister (2013) parla de continuïtat en la bretxa de gènere, que s'empitjora en els àmbits “de la presa de decisions, en el repartiment dels recursos financers o en la visibilitat de l'esport de les dones”. Michael Messner (2007) assenyala que les desigualtats principals que han caracteritzat aquestes dues últimes dècades “segueixen vives”; Jayne Caudwell (2017) parla de “neodiscriminacions”. El panorama actual de les dones en l'esport està plagat d'ambivalències, contradiccions i d'una bipolaritat extrema. En el mateix noticiari, podem trobar-nos, d'una banda, amb una iniciativa d'algun govern per a potenciar la igualtat de gènere i, d'altra banda, amb un club o una federació que fa que els equips femenins viatgen en classe turista i que els masculins viatgen en primera classe o que suggereix posar falces a les boxadores per a atraure audiència. L'opinió pública accedeix, simultàniament, a aquestes notícies polaritzades en les quals, d'una banda, s'enalteix l'esport com una dimensió central en l'alliberament de la dona i indicador del progrés i, d'altra banda, es verifiquen actituds discriminatòries institucionalitzades cap a les dones esportistes.

Malgrat aquestes constatacions que l'esport és un terreny on les desigualtats entre sexes s'expressen amb gran cruesa, això no impedeix la consecució d'èxits de les dones en l'esport. Cosa que no deixa de resultar contradictòria. Per prendre com a exemple els resultats dels últims Jocs Olímpics a Rio, el nombre total de medalles dels equips espanyols en tots els esports va ser de 45, 21 de les quals van ser aconseguides per homes i 24 per dones. L'esport femení ofereix un superàvit en els seus resultats respecte als recursos que se li dediquen o respecte a la poca visibilitat que li concedeixen els mitjans de comunicació. Les esportistes femenines d'alta competició ixen airoses malgrat que es desenvolupen en un mitjà hostil en el qual el sexisme segueix present.

Per afegiment, més enllà del sexisme que es dona en el terreny minoritari de l'esport federat (només el 9 % de les dones que practiquen esport a la Comunitat Valenciana ho fan amb una llicència federativa), trobem altres símptomes preocupants de sexisme en l'esport del 91 % restant de dones que practiquen esport i troben dificultats per a continuar. L'abandó de l'esport per part de la població femenina és un fet preocupant que revelen les dades estadístiques consultades en aquest informe. Les mateixes enquestes confirmen la bretxa esportiva entre homes i dones que sembla consolidar-se.

Aquestes llums i ombres de l'esport femení són un símptoma clar de les contradiccions actuals del sistema esportiu en el qual es mouen les dones. Un sistema on coexisteixen els èxits admirables d'algunes esportistes amb

“ **L'objectiu general d'aquest informe és, precisament, examinar les tendències recents de l'esport de les dones i explorar vies per a millorar-les, donant pistes a l'acció governamental per a actuar sobre les bases del sexisme i avançar cap a un esport més igualitari, lúdic, socialitzador i saludable per a les dones.** ”

l'abandó de la pràctica de l'activitat física de moltes altres. Quan es donen aquests extrems, el diagnòstic social ens revela que ens trobem en un terreny en moviment, fluid, que pot modelar-se depenent de les polítiques que apliquem. L'objectiu general d'aquest informe és, precisament, examinar les tendències recents de l'esport de les dones i explorar vies per a millorar-les, donant pistes a l'acció governamental

per a actuar sobre les bases del sexisme i avançar cap a un esport més igualitari, lúdic, socialitzador i saludable per a les dones.

Organització de l'informe

Després d'aquesta introducció, el primer apartat descriu la metodologia de l'informe. El segon apartat aborda el paper de les institucions internacionals en la promoció de la igualtat de gènere. El tercer capítol recull l'anàlisi de dades estadístiques, que permeten perfilar els problemes més rellevants de la pràctica esportiva de les dones. Sobre la base d'aquesta anàlisi, el quart capítol aborda els problemes d'abandó i les barreres que troben les dones en l'esport al llarg del seu cicle vital: adolescència i joventut, transició a la vida adulta i maduresa. A continuació, el cinqué apartat arreplega els quatre casos que hem estudiat monogràficament i que aporten bones pràctiques per a l'avanç de la igualtat de gènere en l'esport: els equips alevins femenins del Llevant UE; el València Roller Derby; el club de *running* Nosotras Deportistas i l'equip Mamis del València Club d'Hoquei. L'informe es tanca amb un apartat de recomanacions i unes conclusions finals.

***Les Dégommeuses*, futbol contra el sexisme, l'homofòbia i les discriminacions (França)**

Els primers passos de *Les Dégommeuses* es remunten a 2010, quan un grup d'amigues es van inscriure en un torneig de futbol organitzat per la Fédération Sportive Gaie et Lesbienne. Des d'aquell moment, combinar la pràctica del futbol amb la militància contra el sexisme, l'homofòbia i les discriminacions ha sigut la prioritat d'aquest grup que ha anat creixent des de llavors. En 2012, Les Dégommeuses es van convertir en associació per a ajustar-se a les formes institucionals que permeten accedir als equipaments esportius —freqüentment ocupats per un tipus de futbol ajustat a la norma masculina— i a altres recursos. D'altra banda, l'associació ha reforçat el desig d'intervindre com a subjecte per a promoure accions que pogueren reivindicar i millorar la presència del futbol de les dones i de les minories sexuals.

Al voltant d'aquests col·lectius, el futbol pot ser una pràctica motivadora i de reforç de la seua identitat; també pot

servir per a ser visibilitzada i normalitzada; així mateix, per a sensibilitzar l'opinió pública i el món de la política sobre les seues necessitats i demandes i, finalment, per a dissenyar i aplicar programes dirigits a ells.

Les Dégommeuses conceben el futbol com un mitjà per a reforçar les relacions socials i la igualtat, un mitjà en el qual es preval la diversió sobre la competició, que tampoc es rebutja si no pertorba el plaer de compartir el futbol. L'associació s'enquadra dins del moviment feminista amb una perspectiva interseccional en la lluita contra les discriminacions i fòbies lligades al sexe, l'origen ètnic, la classe social, l'edat, el pes i l'aparença física. Són les esportistes les que es comprometen i duen a terme les accions de sensibilització, defensa i debat sobre aquestes discriminacions.

Amb aquests valors de partida, l'associació ha anat creixent durant els set anys d'existència. Han organitzat i col·laborat en nombrosos actes solidaris i militants: han jugat partits de futbol contra la violència homòfoba; han organitzat diversos cicles de conferències sobre dona, gènere i esport; han participat activament en la premsa sobre diferents temes del seu àmbit d'acció; han obtingut premis atorgats pel desenvolupament dels seus programes. El seu web i la seua presència en les xarxes socials és una base de dades activa en la qual es pot aprofundir sobre tots aquests assoliments.

Font:

<http://lesdegommeuses.org/>

<https://www.facebook.com/lesdegos/>

Metodologia

Aquest informe té com a objectiu analitzar el paper de l'esport com un mitjà per a avançar en igualtat de gènere i per a millorar les condicions de vida de les dones. La seua intenció és de caràcter pràctic. Pretén servir a les administracions públiques, al món associatiu i al personal tècnic esportiu per a aprofundir en aquesta matèria. L'informe pot inspirar a tots aquests actors socials iniciatives al voltant de la igualtat de la dona en l'esport. Encara que el seu àmbit territorial d'estudi és preferentment la Comunitat Valenciana, en molts casos s'aportaran dades i experiències del marc nacional o internacional.

L'informe té una metodologia que combina la revisió bibliogràfica de la literatura més significativa i recent sobre gènere i esport, la consulta de dades estadístiques en les principals fonts d'informació existents i la recollida d'informació a través d'estudis de cas. Això ens permetrà aconseguir els objectius anteriors: conèixer l'estat de la qüestió, explorar el diagnòstic de la situació de l'esport de les dones, les seues desigualtats i les accions per a reduir-les.

A través d'aquesta metodologia, mostrarem, d'una banda, resultats de caràcter més teòric, aproximant-nos als principals debats acadèmics actuals tractats pels estudis de gènere i esport. No es tracta, no obstant això, d'aprofundir en ells amb un enfocament de publicació acadèmica, sinó de plantejar de manera crítica i breu els problemes principals, donar pistes per a aprofundir en el tema a aquells lectors i lectores que s'interessen per algun dels problemes tractats. Com hem anticipat en la introducció, cal no oblidar que l'esport té avantatges potencials per a la millora

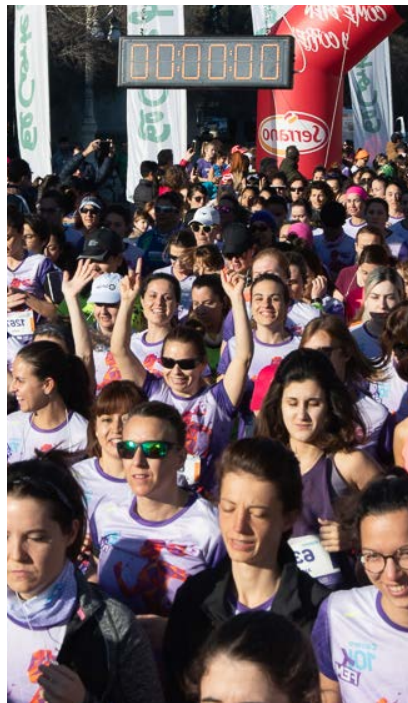

Síntesi

L'informe té com a objectiu analitzar el paper de l'esport com a mitjà per a avançar en igualtat de gènere i per a millorar les condicions de vida de les dones. Així mateix, tracta de servir a les administracions públiques, al món associatiu i al personal tècnic esportiu per a aprofundir en aquesta matèria.

La metodologia de l'informe es basa en els següents procediments:

- 1- Revisió bibliogràfica de la literatura recent sobre problemes al voltant de l'esport i el gènere.
- 2- Consulta de dades estadístiques de les principals fonts d'informació existents.
- 3- Realització d'estudis de cas.

La recopilació bibliogràfica i documental té l'objectiu d'establir un diagnòstic de les desigualtats de gènere en l'esport a Espanya; constatar els problemes existents per a, posteriorment, proposar recomanacions d'actuació.

social i personal, però també pot presentar inconvenients que les i els especialistes en esport han investigat. Aquesta doble cara de l'esport exigeix un estudi crític dels treballs de recerca que han abordat i s'han posicionat sobre aquest tema.

D'altra banda, l'informe inclourà un capítol d'anàlisi de les dades estadístiques existents destinat a establir un diagnòstic sobre la realitat esportiva de les dones. Detallarem més endavant les fonts utilitzades.

A més, l'informe oferirà resultats de caràcter més pràctic, consistents en la recopilació de bones pràctiques i recomanacions que puguin ajudar a la definició de polítiques, programes i experiències concretes sobre esport i igualtat. Per a això, hem emprat una metodologia basada en estudis de cas. Això ha suposat, en primer lloc, seleccionar algunes experiències exitoses a la Comunitat Valenciana en les quals l'esport estiga aconseguint resultats positius en pro de la igualtat o qüestionant les desigualtats i discriminacions de la dona en l'esport. En segon lloc, hem analitzat aquestes experiències a través de la recollida i anàlisi d'informació per a establir els factors que les han convertides en exitoses i que podrien difondre's a altres col·lectius o esports.

1.2 Fases de l'informe

Sobre la base de tota aquesta metodologia, establim tres fases en la realització de l'informe:

- 1.- Recopilació bibliogràfica i anàlisi de fonts estadístiques.
- 2.- Realització dels estudis de casos i redacció de l'informe.
- 3.- Presentació i difusió de resultats.

Pel que fa a la primera fase, la recopilació bibliogràfica i documental té l'objectiu d'establir un diagnòstic de les desigualtats de gènere en l'esport a Espanya; constatar els problemes existents per a, posteriorment, proposar recomanacions per a actuar. La funció d'aquesta recopilació bibliogràfica no és dur a terme una revisió detallada d'aquests problemes, sinó establir un panorama general sobre les relacions entre gènere i esport a Espanya¹.

Pel que fa a la literatura internacional, l'abundància és encara més considerable. És una font imprescindible per a actualitzar els debats sobre gènere i esport i per a descobrir tendències emergents donada la gran quantitat d'investigació. No obstant això, el volum d'articles publicats en revistes especialitzades sobre un tema tan ampli com les desigualtats de gènere en l'esport és inabastable. Per això, hem limitat la investigació als llibres recopilatoris sobre gènere i esport apareguts en els últims deu anys. Les editorials acadèmiques en l'escena internacional deixen en mans del personal expert més reconegut l'elaboració de recopilacions de textos i manuals de gran qualitat, que sintetitzen l'estat actual de la investigació i es converteixen en un instrument molt útil per a seguir les transformacions d'una àrea de coneixement. En el nostre cas, les recerques realitzades amb combinacions dels termes *sport / gender / equality* —en la base de dades d'Scopus— han permès compondre la bibliografia internacional utilitzada. Aquesta bibliografia s'adjuntarà en un annex per a facilitar el treball d'investigadors/es o lectors/es que s'interessen per aquesta matèria.

Sempre en la primera fase, i amb l'objectiu d'afinar el diagnòstic de les desigualtats esportives de les dones a Espanya i a la Comunitat Valenciana, hem utilitzat les principals fonts estadístiques per a contrastar-les i perfilar-les.

¹ La literatura sobre gènere i esport a Espanya és molt extensa. Per centrar-nos només en l'àmbit més pròxim a la sociologia, comptem amb una abundant producció des de finals dels anys huitanta que ha cobrat forma en articles, recopilacions, informes, capítols de manual i articles de divulgació. Encara que no és un objectiu prioritari d'aquest informe rastrejar tota aquesta documentació —i amb el risc de no citar publicacions rellevants—, és necessari destacar, pel seu caràcter pioner, pel valor de síntesi o per l'actualitat, els treballs de Puig (1986); García Ferrando (1987); Vázquez (1993); Vázquez, Fernández i Ferro (2000) Mosquera i Puig (2002); Puig i Soler (2004) Buñuel (2004); Alfaro, Bengoechea i Vázquez (2011); Santos i Balibrea (2013); Fontecha (2016); Fuentes, Pereira, López, Pérez i Devis (2018); Alfaro, Mayoral i Vázquez (2018); Serra, Soler, Vilanova i Hinojosa (2019).

Aquests treballs poden aproximar-nos al panorama de les desigualtats de gènere en l'esport a Espanya. Desgraciadament, molts altres, no citats ací per tractar temes més concrets, o esports i grups d'edat específics, mereixerien, sens dubte, estar presents en una publicació més enfocada a finalitats bibliogràfiques. A fi de pal·liar les manques i absències de l'anterior enumeració de publicacions sobre gènere i esport, remetem a dues publicacions molt recents que permeten una revisió general dels temes tractats per la sociologia de l'esport al voltant del gènere (Martos, 2018; Piedra, 2019). Per afegiment, la Sociologia de l'esport no esgota la producció de treballs interessants sobre la qüestió. Des de l'antropologia, el dret, la història, les ciències de l'educació o la psicologia s'han realitzat, igualment, aportacions molt destacables, cosa que afavoreix el necessari enfocament interdisciplinari, que tant beneficia la qüestió del gènere i l'esport.

Les principals fonts estadístiques utilitzades són l'Enquesta d'hàbits esportius (EHD) 2015 i l'Eurobaròmetre sobre esport i activitat física elaborat per la Comissió Europea.

La tècnica dels estudis de cas ens ha permés seleccionar quatre experiències exitoses en pro de la igualtat de les dones en l'esport a la Comunitat Valenciana. En cada una d'elles s'han entrevistat responsables i s'ha gravat en vídeo la pràctica esportiva de les dones. Els estudis de cas seleccionats són:

1. Equips alevins femenins de l'escola de futbol del Llevant UE.
2. València Roller Derby.
3. Club de *running* Nosotras Deportistas.
4. Equip de Mamis del València Club d'Hoquei.

En particular, hem fet ús de l'Enquesta d'hàbits esportius (EHD) 2015 —elaborada pel Ministeri de Cultura i Esport—, que permet obtindre dades corresponents a la nostra comunitat autònoma, i de l'Eurobaròmetre sobre esport i activitat física —elaborat per la Comissió Europea—, amb dades detallades per a Espanya en les seues edicions del 2013 i 2017.

En una segona fase, hem procedit a desenvolupar els estudis de cas. Aquesta metodologia permet arreplegar informació substantiva d'un cas concret. Hem seleccionat quatre casos d'estudi, hem visitat l'experiència sobre el terreny, hem consultat documentació i realitzat entrevistes amb els principals actors implicats. En tots els casos, s'han gravat en àudio les entrevistes i en vídeo la pràctica esportiva de les dones participants. Forma part d'aquest informe l'edició de vídeos curts de cada cas per a la difusió posterior dels resultats. Els casos seleccionats constitueixen experiències destacades a la Comunitat Valenciana en les quals l'esport ocupa un lloc important en la vida de les dones i són els següents:

1. Equips alevins femenins de l'escola de futbol del Llevant UE
2. València Roller Derby
3. Club de *running* Nosotras Deportistas
4. Equip de Mamis del València Club d'Hoquei

Els criteris de selecció dels casos han consistit, en primer lloc, a cobrir les diferents edats de les dones, ja que en les seues trajectòries vitals l'edat provoca problemes específics. Cada cas serveix per a analitzar alguns d'aquests problemes que esmentarem a continuació. En segon lloc, hem seleccionat esports que han crescut en aquests últims anys, fins i tot esports d'actualitat.

En el primer cas, les xicotetes jugadores d'11 anys dels equips de categoria alevina de futbol del Llevant UE il·lustren els estereotips que es viuen en l'adolescència i la joventut. Elles es troben en els moments inicials de la seua incorporació a la pràctica esportiva i conviuen amb els estereotips que després estan presents en edats posteriors i que dificulten les seues trajectòries esportives. Les xiquetes del Llevant juguen en lligues mixtes, on també hi ha equips de xiquets. Aquest cas ens servirà per a detectar la pervivència actual dels estereotips en el procés de socialització esportiva de les xiquetes.

El segon cas és el València Roller Derby, un esport que s'ha reactualitzat en aquests últims anys i s'ha difós entre les dones. És una pràctica esportiva realitzada només per dones i, actualment, es presenta com un escenari d'expressió de les seues identitats de gènere i de les seues vivències, creant espais no masculinitzats en l'esport.

El tercer cas —el club de *running* Nosotras Deportistas— es dedica al *running*, una de les pràctiques esportives actualment més estesa entre les dones. Per això, concentra molts debats interessants: l'esport com a escenari de la superació personal, de les relacions socials i de la creació de comunitats, però també l'esport com a competició amb un mateix i amb els altres, de vegades generadora d'excessos. El club triat està particularment implicat en la lluita per la igualtat de les dones en l'esport.

El quart cas és l'equip de Mamis del València Club d'Hoquei. Ens trobem amb jugadores que tenen entre 40 i 60 anys. Majoritàriament, són mares amb filles i fills de diferents edats i l'hoquei representa per a elles un espai recreatiu i d'oci; de relacions d'amistat i sociabilitat de grup; de gestió del temps i de conciliació d'esport i vida familiar; de cura del cos i de competició recreativa, ja que juguen en lligues oficials i tornejos.

El conjunt dels casos permetrà sistematitzar les bones pràctiques, extraure els factors exitosos en cada experiència i valorar la seua possible transferència, la seua difusió i, potencialment, la creació de programes municipals o regionals orientats per aquestes experiències.

Així mateix, amb l'objectiu d'ampliar la recerca de bones pràctiques, s'ha realitzat una selecció d'experiències internacionals que es reflectiran en forma de fitxes distribuïdes al llarg de l'informe. Aquestes fitxes arreplegaran, breument, la informació més rellevant i referències per a aprofundir en cada una d'elles. Aquesta segona fase conclou amb la redacció de l'informe final.

Després de la redacció de l'informe, s'abordarà una tercera fase de presentació i difusió dels resultats que s'han obtingut. El mitjà principal de difusió serà la pàgina web de la Càtedra d'Estudis Esportius de la Universitat Politècnica de València, on es podrà consultar el contingut de l'informe i els vídeos de presentació dels quatre casos estudiats. Es tracta de vídeos breus, d'una duració aproximada de dos minuts per a facilitar-ne la difusió en diferents canals de comunicació i xarxes.

De la mateixa manera, es duran a terme presentacions i jornades per a difondre els resultats més destacables de l'informe. Es prioritzarà una difusió que arribe a persones que ocupen llocs rellevants en el disseny implementació de plans i programes vinculats amb el foment de les activitats físiques i esportives en l'àmbit autonòmic i municipal (tècnics/tècniques d'esport, federacions, etc.).

“ L'objectiu d'aquest informe és analitzar el paper de l'esport com a mitjà per a avançar en la igualtat de gènere i per a millorar les condicions de vida de les dones. ”

L'anàlisi dels quatre casos servirà per a extraure les bones pràctiques i sistematitzar els factors exitosos de cada un d'ells.

Fitxa 2

Sumo: 2 000 anys d'exclusió esportiva de les dones (Japó)

©Laura Liverani/The Guardian

Com a esport professional, el sumo no permet la participació de dones. Ni tan sols està permès el seu accés al *dohyo*, la plataforma d'argila i bales de palla on se celebren els combats. La religió xintoista en què se sustenta el sumo considera les dones impures per la menstruació. Aquesta doctrina s'ha mantingut viva al llarg dels 2000 anys d'existència del principal esport tradicional japonès. Recentment, un grup de dones, entre les quals hi havia personal sanitari, va pujar a atendre un polític que va patir un desmai quan presentava els combats. Per megafonia, es va demanar repetidament a aquestes dones que abandonaren el *dohyo*. L'organització va arruixar el recinte amb sal purificadora quan les dones es van retirar. En altres ocasions, dones en càrrecs públics, que haurien de participar en les cerimònies d'obertura de tornejos, han de renunciar per a no alterar les tradicions. Amb la proximitat de les Olimpíades de Tòquio, hi ha qui pensa que aquesta

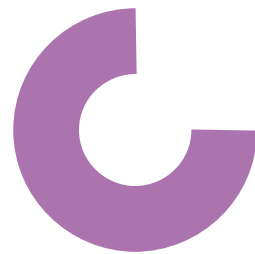
exclusió de les dones podria estar prop de la seua fi per a reforçar la intenció de convertir el sumo en esport olímpic. El 2018, el Comitè Olímpic Internacional li va concedir el reconeixement com a esport aspirant a formar part en un futur dels Jocs Olímpics, passant així a estar inclòs en l'Associació de Federacions Esportives Internacionals Reconeegudes (ARISF). Aquesta és l'avantsala per al seu reconeixement com a esport olímpic de ple dret.

Mentrestant, un gran nombre d'esportistes i especialistes han alçat la veu per a deixar arrere aquest anacronisme discriminatori. Els especialistes manifesten que la participació de les dones es dificulta pels ferris estereotips masculins. Quasi no hi ha entrenadors que puguin orientar les joves. La presència de dones només es dona en l'àmbit aficionat. Així i tot, comencen a promoure's clubs on el sumo es practica només entre dones o en combats mixtes. En els últims anys, han sorgit clubs de sumo femení a les universitats, com el Club de la Universitat d'Asahi, al qual pertanyen les joves de la fotografia. Malgrat això, el sumo és molt poc practicat. En la Federació Internacional de Sumo (ISF) hi ha al voltant de 300 joves lluitadores inscrites. El primer campionat amateur en què van poder participar es va celebrar el 2001. Un nou front en la llarga llista de discriminació esportiva de les dones.

Font:

Justin McCurry (2018) "'It's exhilarating': Japan's female sumo wrestlers take on sexism."

The Guardian, 19 de juny, 2018.

Igualtat de gènere en l'esport: una panoràmica de les actuacions de les institucions internacionals

2.1. Unesco: promoció de l'esport com a mitjà d'empoderament de les xiquetes i dones joves

L'Organització de les Nacions Unides, a través d'Unesco, presta una atenció destacada a l'esport com a instrument per a la igualtat i la millora de les condicions de vida de les xiquetes i les dones joves. De fet, en el marc de la Carta Internacional d'Educació Física i l'Esport, adoptada en 2015 en la 38a conferència de la Unesco, l'esport es concep com un dret que s'ha de complir activament i, a més, una eina per a la igualtat d'oportunitats. Els programes desenvolupats per Unesco en aquest camp consisteixen a augmentar la participació de les xiquetes i les dones en l'esport i l'activitat física; lluitar contra les violències i abusos que pateixen i promoure avanços en la igualtat i l'empoderament.

Les línies d'actuació més recents es funden en el Pla d'Acció de Kazan, resultat de la Sexta Conferència de Ministros de Deportes, MINEPS VI. El document resultant d'aquesta conferència marca l'agenda d'actuació de l'ONU en aquest terreny per a la pròxima dècada. Entre els cinc objectius prioritaris que enumera el pla, l'objectiu 4 fa referència directa a l'esport de les dones i preveu la creació d'un observatori mundial de la dona i l'activitat física i l'esport. La proposta de l'Observatori de la Unesco sobre esport i dona es va llançar inicialment en la 4a Conferència Mundial sobre Dones i Esport —organitzada pel Comité Olímpic Internacional— que es va

Síntesi

Els programes desenvolupats per Unesco, que es basen en el pla d'acció de Kazan, consisteixen a augmentar la participació de les xiquetes i les dones en l'esport i l'activitat física; lluitar contra les violències i abusos que pateixen i promoure avanços en la igualtat i l'empoderament.

El Pla d'Acció de Kazan fa referència en els seus objectius a l'esport de les dones i preveu la creació d'un observatori mundial de la dona i l'activitat física i l'esport.

La UE, des del Tractat de Niça (2000), anteposa a la pràctica esportiva els valors que aquesta conté i recomana que els països membres porten a terme polítiques que assumisquen sistemàticament aquesta dimensió sociopolítica de l'esport.

dur a terme a Kumamoto (Japó) l'any 2006. En aquesta conferència, es desplegava tota una bateria de línies d'actuació sobre l'esport de les dones, entre aquestes es trobava l'observatori com a mitjà d'informació i transmissió de bones pràctiques per a la igualtat en l'esport.

Aquestes bones pràctiques s'han provat ja en nombrosos projectes de cooperació al desenvolupament basats en l'esport i impulsats per UNESCO. Així, entre molts altres exemples, a través del programa "Nadant cap al futur", les joves indonèsies han seguit un entrenament de natació per a preparar-les millor en cas de Tsunami. Aquesta falta de capacitat per a la natació va perjudicar les dones i xiquetes en el sisme submarí de 2004. També les dones afganeses han vist la creació d'una xarxa, composta per 97 organitzacions no governamentals que treballen en l'empoderament de les dones a través de l'esport; per a això han posat en marxa un programa de participació de les xiquetes en edat escolar per a potenciar la seua activitat física, millorar la seua confiança i la presa de consciència en els seus drets. Encara que d'abast limitat, aquest tipus de programes resulten una mostra viva de les possibilitats de l'esport en el camp de la igualtat.

2.2. La Unió Europea i la igualtat de gènere en l'esport

La Unió Europea (UE) interpreta l'esport com "un instrument d'educació basat en una ètica de joc net, d'igualtat d'oportunitats i de recompensa del mèrit esportiu. L'esport és també un instrument de democràcia social que facilita la integració dels grups desfavorits i la lluita contra el racisme i la xenofòbia". Aquesta definició, establida en el Tractat de Niça de l'any 2000, posa per davant de la pràctica esportiva els valors que aquesta conté i recomana que els països membres porten a terme polítiques que assumisquen sistemàticament aquesta dimensió sociopolítica de

l'esport. Des d'aquest enfocament no n'hi ha prou amb promocionar actes aïllats, sinó que fa falta estructurar i visibilitzar aquesta dimensió política i potenciar l'acció de les institucions que hi col·laboren. Una de les formes privilegiades que el Consell de Niça aconsella per a concretar aquesta intenció és fomentar un esport per a totes les persones, alguna cosa que demana la ciutadania i que pot potenciar l'ideal democràtic de l'esport.

Els precedents sobre la igualtat de gènere en l'esport en el marc de la UE compten amb una llarga tradició, que es desplega en els últims trenta anys. El 1987, el Parlament Europeu va aprovar una resolució —Resolució sobre les dones i l'esport (Resolution on Women and Sport doc. A 2-32/87/rev.)— que inaugurava aquesta preocupació per la igualtat en l'esport. Al llarg de la dècada dels noranta, sobretot a partir de la celebració de la Conferència sobre Dona i Esport² de Brighton el 1994, les institucions de la UE van establir diferents resolucions i programes que han avançat lentament en el terreny de la igualtat de gènere en l'esport.

Centrant-nos en l'última dècada, la UE ha intensificat les seues actuacions en aquest camp. El desembre de 2013, es va celebrar a Lituània la Conferència sobre Igualtat de Gènere de la UE, amb l'objectiu de crear un pla per a aconseguir avanços con-

Els precedents sobre la igualtat de gènere en l'esport en el marc de la UE compten amb una llarga tradició.

El desembre de 2013, es va celebrar la Conferència sobre Igualtat de Gènere de la UE, amb l'objectiu d'aconseguir avanços concrets de cara a 2020. En aquest període s'han incrementat les accions, que impliquen diferents actors, i tenen l'objectiu de millorar i difondre la igualtat de la dona en l'esport a tota la UE.

2 La Conferència sobre Dona i Esport de Brighton ocupa un lloc central en la cronologia de la igualtat en l'esport. La seua fama es deu a la multiplicitat d'actors que la van organitzar —el Consell Britànic d'Esports, el Comitè Olímpic Internacional, la Plataforma d'Acció de Pequín— i a la ratificació posterior per la UNESCO i moltes altres organitzacions mundials. La conferència va donar entre els seus fruits la Declaració de Brighton sobre Dona i Esport, que va avançar recomanacions de polítiques d'igualtat en l'esport que han servit de guia a les institucions europees i organismes multinacionals, i el Grup de Treball Internacional per a les dones i l'esport (International Working Group, IWG), que encara constitueix una de les xarxes de més influència en el terreny de la igualtat en l'esport. Cada quatre anys l'IWG organitza la Conferència Mundial de l'IWG (IWG World Conference), a la qual assisteixen centenars de delegats i delegades de totes les organitzacions i nacions signatàries de la Declaració de Brighton. L'actual secretaria de l'IWG (2018-2022) radica a Nova Zelanda, on se celebrarà el 2022 la VIII Conferència Mundial de l'IWG.

crets de cara al 2020. Per a la confecció d'aquest pla es van convocar els principals actors del món associatiu, laboratoris d'idees i grups de treball que investiguen en el camp de la igualtat, com la xarxa europea "Dona i Esport" (European Woman and Sport, EWS). Aquesta ha sigut la base per a desenvolupar en el marc de la UE estratègies sobre igualtat de gènere en l'esport per al període 2014-2020. En aquest període s'han incrementat les accions, implicant a actors governamentals i no governamentals, associacions i empreses, per a emprendre programes socials, millores educatives, canvis legislatius i investigacions que milloren i difonguen la igualtat de la dona en l'esport en tota la UE. Un balanç detallat d'aquesta estratègia 2014-2020 pot trobar-se en el document *Gender equality in sport. Proposal for strategic actions 2014-2020*, presentat el 2014 i que, entre altres continguts, inclou les línies d'acció i objectius per a 2020, mitjans de difusió de les propostes d'acció i eines per al disseny de plans d'igualtat en l'esport de cara a la seua aplicació als països membres.

La UE assenyalava les línies a partir de les quals es podrien arbitrar mesures i programes:

- 1) igualtat de gènere en els òrgans de presa de decisions;
- 2) representació equitativa en els nivells tecnicoesportius;
- 3) lluita contra la violència de gènere en l'esport;
- 4) lluita contra els estereotips de gènere en l'esport.

La UE no fixa un model de pla d'igualtat per a aplicar a cada país, però assenyalava les següents línies a partir de les quals es podrien arbitrar mesures i programes:

1. Igualtat de gènere en la representació en òrgans de presa de decisions.
2. Representació equitativa en el nivell de càrrecs tecnicoesportius, entrenadors i entrenadores, així com en el camp de l'ensenyament de l'esport.
3. Lluita contra la violència de gènere en l'esport i paper de l'esport en la prevenció d'aquest tipus de violència.
4. Lluita contra els estereotips negatius de gènere en l'esport i promoció de models positius des dels mitjans de comunicació.

A partir d'aquestes quatre prioritats, es fixen uns objectius per a cada una d'elles, que haurien d'aconseguir-se de cara al 2020. Així, en la prioritat 1 d'igualtat en la presència de dones en càrrecs directius i federacions esportives, es preconitzen els objectius següents:

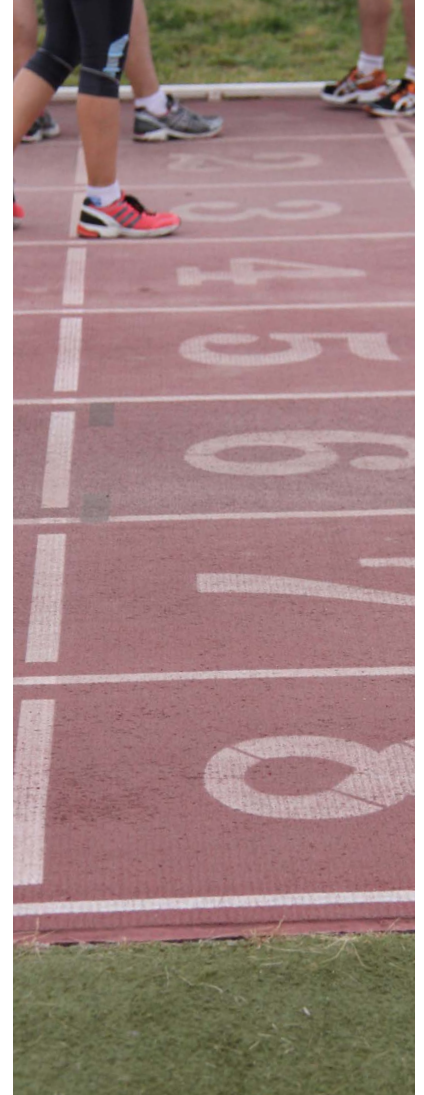
- Aconseguir un mínim del 40 % de dones i homes en juntes executives i comitès d'organismes nacionals de govern esportiu i del 30 % en representació en federacions esportives internacionals.
- Aconseguir un mínim del 40 % de càrrecs femenins en la gestió de les administracions esportives i organismes esportius governamentals.
- Tots els òrgans rectors de l'esport han de tindre una política d'igualtat de gènere associada a un pla d'acció.

En la prioritat 2, que es basa en la importància dels càrrecs tècnics dels equips, es proposen els següents objectius:

- Aconseguir un mínim del 40 % de dones i homes com a entrenadors/es voluntaris/àries i professionals.
- Aconseguir un mínim del 30 % de dones i homes com a entrenadors/es en les seleccions nacionals de cada esport.
- Incloure continguts sobre igualtat de gènere en la formació del personal tècnic esportiu i d'entrenament.

En la prioritat 3, que aborda les altes taxes detectades de violència de gènere i assetjament en l'esport, es proposen els objectius següents:

- Crear una estratègia nacional específica que incloga un marc legal i un pla d'acció.
- Dissenyar eines preventives i serveis de suport per a víctimes.
- Implementar polítiques operatives de recursos humans per a professionals i persones voluntàries, inclosa la cooperació europea respecte als sistemes de selecció d'entrenadors/es per a evitar les activitats transfrontereres dels perpetradors de violències.

- Elaborar programes d'informació entre els atletes per a capacitar-los contra possibles abusos en l'esport i la societat. Igualment, proporcionar capacita-
ció als entrenadors per a evitar que s'involucren en la violència de gènere i
actuar de la manera correcta per a previndre la violència.

En la prioritat 4, relativa a l'avanç de la igualtat esportiva en l'àmbit dels mitjans de comunicació, es planteja:

- Aconseguir una representació equitativa entre dones i homes en els mitjans de comunicació esportius com a mitjà per a reduir els estereotips lligats a les dones en l'esport.
- Incrementar fins al 30 % de la cobertura de notícies en els mitjans quant a l'esport femení, amb l'objectiu a llarg termini d'aconseguir el 40 %.
- Aconseguir el 30 % en l'equilibri de gènere entre els i les professionals que treballen en els departaments de mitjans esportius amb cobertura europea.

Per a cada grup de prioritats i objectius, l'informe citat —*Gender equality in sport. Proposal for strategic actions 2014-2020*— recomana accions i les il·lustra amb casos d'èxit que s'han concretat ja en diferents països europeus.

Per a acostar-nos a la situació espanyola pel que fa al possible compliment dels esmentats objectius 2020, presentem les dades extretes del projecte *All In!*³, que recopila indicadors esportius dels països europeus i cobreix bona part dels indicadors continguts en els objectius esmentats. La taula es completa amb altres indicadors basats en dades d'altres fonts espanyoles i valencianes.

³ *All In!* és un projecte conjunt entre la Unió Europea i el Consell d'Europa que arreplega dades de 18 països europeus sobre sis camps estratègics per a l'avanç de la igualtat de les dones en l'esport —lideratge, tècniques i entrenadores, nivell de pràctica esportiva, violència de gènere, mitjans de comunicació i polítiques que aborden la igualtat de gènere en l'esport—. Actualment és la font d'informació més exhaustiva sobre aquests aspectes a Europa.

Per a cada grup de prioritats i objectius (els quals detallem en el text central), l'informe *Gender equality in sport. Proposal for strategic actions 2014-2020* recomana accions i les il·lustra amb casos d'èxit que s'han concretat ja en diferents països europeus.

Per a acostar-nos a la situació espanyola pel que fa al possible compliment dels esmentats objectius 2020, presentem les dades extretes del projecte *All In!*.

Grau de feminització en diferents indicadors esportius en l'esport a Espanya i a la Comunitat Valenciana	
	% Dones
Càrrec de presidència en federacions nacionals esportives olímpiques	4 %
Càrrec de vicepresidència en federacions nacionals esportives olímpiques	13 %
Càrrecs executius de federacions nacionals esportives olímpiques	15 %
Membres Comité Olímpic Internacional	20 %
Consell Superior d'Esports: càrrecs de gestió	46 %
Federacions que han establert plans o mesures específiques d'igualtat	22 %
Federacions nacionals sense mesures per a previndre violència i assetjament	41 %
Periodistes acreditats en Olimpíades Ric	15 %
Entrenadores registrades en federacions olímpiques	29 %
Entrenadores registrades en federacions olímpiques (alt rendiment)	19 %
Entrenadores en equips en campionats universitaris (2018)***	20 %
Entrenadores en equips en campionats d'edat escolar (2018)***	28 %
Participació d'entrenadores en mesures formatives en àmbit federatiu *** (2017)	24 %
Esportistes federades Espanya (2018)***	23 %
Esportistes federades CV (2018)***	20 %
Esportistes en federacions d'esport amb discapacitats. Espanya***	25 %
Esportistes en federacions d'esport amb discapacitats (CV)***	28 %
Alumnat matriculat en cicles formatius de FP (activitats físiques i esportives) cicle mitjà i superior*	20 %
Alumnat matriculat en estudis de grau en activitat física i esports en universitats públiques**	22 %
Alumnat matriculat en ensenyaments de règim especial: Tècnic Esportiu de grau mitjà**	14 %
Alumnat matriculat en ensenyaments de règim especial: Tècnic Esportiu de grau superior**	9 %
Professores en centres d'ensenyament de tècnics esportius**	15 %
Professores del Departament d'Educació Física i Esport (Universitat de València****)	13 %
Professores del Departament Didàctica de l'expressió Musical, Plàstica i Corporal en la Facultat de Magisteri de la Universitat de València****	37 %
Font: - All In!: Towards gender balance in sport. Spain gender equality in sport leaflet 2019 * Dades i xifres. Curs escolar 2019-2020, Ministeri Educació i Formació Professional (2018-19) ** Estadístiques Universitàries, Ministeri Educació i Formació Professional (2018-19) *** CSE. Deportadata **** Anuari de dades estadístiques de la Universitat de València	

El diagnòstic global que ressalta l'informe del projecte "*All In!*" és que "l'esport espanyol està governat per homes". Els esforços del Consell Superior d'Esports (CSE) i del Comité Olímpic Internacional (COI) per implantar plans d'igualtat o quotes en la institució han suposat avanços, però la masculinització en les federacions, l'escassetat d'entrenadores —sobretot en l'elit esportiva—, la masculinització dels mitjans de comunicació i el baix percentatge d'alumnes matriculades en carreres lligades a l'activitat física i l'esport, dificulten molt aconseguir els resultats previstos per a 2020.

La situació de la igualtat de gènere en l'esport en bona part d'Europa presenta realment un panorama molt fosc. El CSE va avaluar les dades del projecte *All In!* com molt positives i va difondre una nota de premsa l'octubre de 2019 en la qual situava Espanya entre els primers llocs europeus en aquest terreny, després de França i Finlàndia. Per a col·locar-se en aquesta posició de cap, des del CSE sembla que s'han arreplegat només algunes de les dades més favorables produïdes pel projecte. No obstant això, és important precisar que aquest informe és molt crític amb la situació d'Espanya, el diagnòstic de la qual s'arreplega en les següents paraules extretes de l'informe de síntesi:

L'esport a Espanya està governat per homes. Totes les presidències de les federacions esportives olímpiques nacionals, excepte vela, estan presidits per homes. El nombre de dones vicepresidentes de federacions representen únicament el 13 %. El Comité Olímpic Espanyol és una excepció perquè, encara que està presidit per un home, existeix un equilibri paritari entre les seues vicepresidències. El 25 % dels membres de la junta de les federacions són dones. Les entrenadores registrades femenines representen el

El diagnòstic global que destaca l'informe del projecte *All In!* és que "l'esport espanyol està governat per homes". Els esforços del Consell Superior d'Esports (CSE) i del Comité Olímpic Internacional (COI) per implantar plans d'igualtat o quotes en la institució han suposat avanços, però aspectes com la masculinització en les federacions i dels mitjans de comunicació, l'escassetat d'entrenadores i el baix percentatge d'alumnes en carreres lligades a l'activitat física i l'esport, dificulten molt aconseguir els resultats previstos per a 2020.

En el diagnòstic de l'informe *All in!*, és elogiada l'activitat del CSE cap a la igualtat, però el paper de les federacions deixa molt a desitjar. És necessari prendre consciència de les limitacions per a poder afrontar-les.

29 % i les entrenadores de nivell d'elit empleades el 19 %. Les mesures adoptades per a millorar la situació han sigut mixtes. Només el 22 % de les federacions té plans específics per a avançar cap a la igualtat entre dones i homes en l'esport. Encara que el 59 % de les federacions sí que té un pla d'acció per a previndre i combatre la violència de gènere i el 41 % ha pres alguna mesura en aquesta àrea. El 74 % de les federacions ha pres mesures per a aconseguir un millor equilibri de gènere entre els seus entrenadors i el 82 % ha tractat d'augmentar el nombre de xiquetes i dones físicament actives. Tant el Consell Superior per a l'Esport com el Comitè Olímpic han estat actius en quasi totes les àrees de treball per a aconseguir la igualtat de gènere en l'esport.

En el diagnòstic de l'informe del projecte *All in!*, és elogiada l'activitat del CSE cap a la igualtat, però el paper de les federacions deixa molt a desitjar. És necessari prendre consciència de les limitacions per a poder afrontar-les.

2.2.1. Programes i recursos impulsats per la UE

Per a la consecució dels objectius nacionals 2020, la Unió Europea garanteix un marc conjunt per a tots els països europeus de cara a: crear mesures de sensibilització cap a la igualtat i de difusió d'aquestes idees entre l'opinió pública; crear xarxes de treball i partenariats; promoure investigació i avaluació de programes i mesures afavoridores de la igualtat; divulgar una perspectiva integral de gènere, ja que la igualtat no s'aconsegueix amb accions aïllades i, finalment, col·laborar en el finançament de les mesures que puguin fer avançar en els objectius 2020 i millorar la igualtat.

En aquest sentit, la font principal de finançament és el programa Erasmus+Sport.

Aquest programa llança convocatòries anuals per a finançar projectes elaborats per diferents actors del món esportiu (sector públic, empreses, tercer sector), sense ànim de lucre i, preferiblement, en partenariat. La prioritat del programa és l'esport de base. La pàgina web Erasmus+Sport pot aportar més informació de cara a l'organització i finançament de projectes. En la convocatòria de 2018, es van seleccionar 260 projectes amb un pressupost total de 50 milions d'euros. La llista de projectes seleccionats el 2018 es pot consultar en la pàgina web Erasmus+Sport i en el compendi de 2018. Un exemple d'aquests programes, generalment amb un finançament considerable i que implica a diferents països, pot veure's a continuació en la fitxa 3.

A més del finançament de projectes, la Comissió Europea compta amb una sèrie d'iniciatives que busquen aprofitar els valors socials de l'esport i que es desenvoluparan en tots els països de la UE i en alguns països associats. Les iniciatives principals actualment són:

- #BeActive awards
- #BeInclusive Sport Awards
- EU Sport Forum
- European Week of Sport
- Erasmus+Sport Info Day

Per a la consecució dels objectius nacionals 2020, la UE garanteix un marc conjunt per a tots els països europeus de cara a desenvolupar les mesures necessàries per a avançar cap a la igualtat en l'esport. La font principal de finançament és el programa Erasmus+Sport.

A més del finançament de projectes, la Comissió Europea compta amb una sèrie d'iniciatives que cerquen aprofitar els valors socials de l'esport.

She Runs – Active Girl's Lead **(Unió Europea)**

"*She Runs -Active Girl's Lead*" és un projecte encapçalat per la Federació Internacional d'Esport Escolar (International School Sport Federation, ISF) i finançat per Erasmus+Sport. La ISF és una organització esportiva internacional sense ànim de lucre que organitza activitats esportives de base per a joves d'entre 13 i 18 anys. És una organització reconeguda pel Comitè Olímpic Internacional (COI) per la seua promoció de l'educació a través de l'esport.

La ISF concep l'esport com "una eina d'emancipació per a ajudar a les joves a créixer i obrir-se al món" i tracta de revertir la tendència d'abandó esportiu de les xiques que es produeix en l'adolescència. La ISF els ofereix "l'oportunitat de ser actives i descobrir el món, altres cultures i altres es-

tils de vida" i aprendre sobre els impactes positius de l'activitat física sobre la salut.

La finalitat del projecte és promoure la salut, l'autonomia i el lideratge de les xiquetes des de l'escola. El 2019, el projecte va consistir en un esdeveniment de 4 dies, en el qual 500 xiquetes de 15 a 18 anys, de 35 països, van establir un cam-

pament base internacional a París. Durant aquests dies, l'equip tècnic del projecte va treballar sobre els valors educatius de l'esport, la cultura i l'esperit empresarial de les xiquetes. Al programa, es va incloure una carrera de 3 km, a la qual es van sumar les xiquetes assistents de tots els països i més de 1500 xiquetes d'escoles de París.

A més de la carrera, les joves participants van assistir a conferències en les quals es va repassar la història de l'esport de les dones i les seues principals figures. Així mateix, dones esportistes amb trajectòries exitoses van motivar les joves en la idea d'igualtat a través de l'esport. Per a tancar les activitats, l'últim dels quatre dies va estar destinat a la faceta emprenedora. Les xiques van visitar Station F, el campus d'empreses emergents més gran del món, creat per Xavier Niel. En aquesta incubadora, 40 xiquetes del projecte "*She Runs - Active Girl's Lead*" —seleccionades anteriorment per la ISF—, van aprendre mètodes innovadors per a dissenyar i dur a terme projectes per a combatre el sedentarisme en les seues comunitats locals. Amb el suport d'experts i expertes de la incubadora, cada una de les 40 xiquetes es va comprometre a implementar el projecte entre abril i setembre de 2019. El 2021 l'esdeveniment es repetirà a la ciutat belga de Brussel·les.

Font:

-Web: <http://sheruns.eu/>

-Document de presentació del programa "*She Runs - Active Girl's Lead*"

2.3. Les iniciatives del Consell d'Europa en Igualtat de Gènere en l'esport

El Consell d'Europa (CE) comparteix la mateixa sensibilitat que la UE pel que fa als problemes d'igualtat de gènere en l'esport. En aquesta última dècada, pel que fa a igualtat i enfocament transversal de gènere en l'esport, poden destacar-se les següents entre les principals iniciatives i línies d'actuació del CE.

Des de la seua creació el 2007, com a iniciativa del CE, l'Acord parcial ampliat sobre l'esport (Enlarged partial agreement on sport (EPAS) ha tingut entre les seues prioritats la igualtat de gènere. EPAS actua com una plataforma internacional, que acull 37 països membres i reforça el diàleg entre els governs nacionals i el món associatiu o les federacions esportives, amb la finalitat d'aconseguir un esport més ètic. Desenvolupa per a això polítiques, recomanacions i bones pràctiques, que inspiren l'acció dels països membres en el camp de l'esport. Entre les seues iniciatives principals dedicades a la igualtat de gènere, caldria esmentar la recomanació CM/Rec(2015)2, sobre enfocament transversal de gènere en l'esport. Aquesta recomanació encoratja els estats membres a incorporar la perspectiva de gènere en les polítiques públiques i el món educatiu. Per a aconseguir l'objectiu de reduir la desigualtat estructural que pateixen les dones no són suficients mesures o programes aïllats, sinó una estratègia transversal que implique totes les institucions i agents implicats en el món de l'esport.

Aquest marc de treball va generar algunes publicacions i projectes de gran interès. Entre les publicacions, destaca el manual de bones pràctiques *Gender equality in sport. Women's and girls' access to sporting activities*. En la primera part d'aquest manual s'espe-

El Consell d'Europa (CE) comparteix la mateixa sensibilitat que la UE pel que fa als problemes d'igualtat de gènere en l'esport. En aquesta última dècada, respecte a igualtat i enfocament transversal de gènere en l'esport, ha desenvolupat diferents iniciatives i línies d'actuació.

Com a iniciativa del CE, l'Acord parcial ampliat sobre l'esport (Enlarged Partial Agreement on Sport, EPAS) ha tingut entre les seues prioritats la igualtat de gènere. EPAS actua com una plataforma internacional, que acull 37 països membres i reforça el diàleg entre els governs nacionals i el món associatiu o les federacions esportives, amb la finalitat d'aconseguir un esport més ètic.

Aquest marc de treball va generar algunes publicacions i projectes de gran interès. Entre les publicacions, destaca el manual de bones pràctiques *Gender equality in sport. Women's and girls' access to sporting activities*.

Entre els projectes, destaquen els dos realitzats conjuntament amb la UE: “Balance in sport: Tools to implement gender equality”, dut a terme el 2016, i “All In! – Towards gender balance in sport”, que cobreix els anys 2018 i 2019.

cifiquen els principals problemes relatius a la participació esportiva de les xiquetes i les dones. En una segona part, es presenten un conjunt d'experiències exitoses i de bones pràctiques en països europeus, amb el propòsit d'establir recomanacions per a professionals i càrrecs polítics de cara a avançar en la igualtat de gènere en l'esport.

Entre els projectes, destaquen els dos realitzats conjuntament amb la UE: “Balance in sport: Tools to implement gender equality”, dut a terme en 2016, i “All In! – Towards gender balance in sport”, que cobreix els anys 2018 i 2019. El propòsit d'aquests projectes és recopilar dades sobre un conjunt d'indicadors en cinc camps estratègics per a la igualtat en l'esport —lideratge, entrenament, participació, mitjans de comunicació i violència de gènere— i, a més, crear eines i materials concrets per a promoure la igualtat i l'enfocament transversal de gènere: eines de sensibilització, seminaris de capacització, biblioteca en línia de bones pràctiques i recursos per a la igualtat. En “All In!”, es va ampliar la recollida d'informació a 18 països europeus.

L'activitat del Consell Europeu es completa amb conferències internacionals dirigides a reforçar i actualitzar els objectius que s'han esmentat. L'última es va celebrar a Zagreb l'octubre de 2018, amb el lema *Breaking the cycle of inequality in sport*, i va abordar les maneres d'aconseguir augmentar el lideratge de les dones en les institucions esportives i la lluita contra la violència de gènere en l'esport.

2.4. Igualtat de gènere i esport a Espanya

2.4.1. Dona i esport en el Consell Superior d'Esports (CSE)

El Consell Superior d'Esports (CSE) va aprovar el programa “Dona i Esport” el 2005 en un moment en què la legislació i els plans d'igualtat a Espanya es trobaven en ple desenvolupament. Aquest programa va passar a vertebrar una sèrie de línies d'actuació dirigides al foment de la igualtat de gènere en l'esport. Entre les més destacades cal esmentar la convocatòria de subvencions per a programes específics de dona i esport, l'impuls d'esdeveniments esportius en les CA, la signatura de convenis de col·laboració amb altres organismes, l'organització i participació en congressos, seminaris, cursos, així com la promoció de diferents estudis d'investigació. El 2007, la Llei d'igualtat va inspirar la creació de plans d'igualtat, tant en el mateix CSE com en altres organitzacions esportives, per a així ajustar-se a aquesta llei. Aquest impuls a la igualtat en l'esport va coincidir amb un període d'augment dels recursos econòmics, la qual cosa va fer guanyar consistència a les actuacions.

L'arribada de la crisi no va frenar immediatament aquestes evolucions positives, que es van perllongar fins al 2010 amb el prometedor Pla integral d'activitat física i esport —Pla A+D—, el qual incloïa una línia dedicada exclusivament a la dona, amb objectius ambiciosos i mesures innovadores, acompanyades d'uns recursos econòmics mantinguts malgrat la crisi. Pel que fa als objectius principals de l'àrea de la dona del Pla A+D, s'estructuraven en tres grans àrees: introduir la perspectiva de gènere als programes i projectes elaborats per les administracions públiques; augmentar la participació de les dones en tots els nivells de la pràctica esportiva i sensibilitzar sobre la promoció de la igualtat en l'esport i la seua visibilitat a través dels mitjans

El Consell Superior d'Esports (CSE) va aprovar el programa “Dona i Esport” el 2005 en un moment en el qual la legislació i els plans d'igualtat a Espanya es trobaven en ple desenvolupament. Aquest programa va passar a vertebrar una sèrie de línies d'actuació dirigides al foment de la igualtat de gènere en l'esport: subvencions per a programes específics de dona i esport; esdeveniments esportius en les CA; convenis de col·laboració amb altres organismes; organització de congressos, seminaris, cursos; promoció d'estudis d'investigació.

El 2010 va dissenyar un pla integral d'activitat física i esport, Pla A+D. Els objectius principals de l'àrea de dona del Pla A+D s'estructuraven en tres grans àrees: introduir la perspectiva de gènere als programes i projectes elaborats per les administracions públiques; acréixer la participació de les dones en tots els nivells de la pràctica esportiva i sensibilitzar sobre la promoció de la igualtat en l'esport i la seua visibilitat a través dels mitjans de comunicació. Entre les mesures més destacades, es proposaven una varietat d'actuacions de gran abast.

de comunicació. Entre les mesures més destacades, es proposaven una varietat d'actuacions de gran abast com les següents:

- Posada en marxa del Pla d'igualtat, dut a terme pel CSD en col·laboració amb la Secretaria de l'Estat d'Igualtat, per a incidir en les estructures de decisió de les federacions esportives.
- Programa de conciliació i formació en igualtat dirigit a potenciar la presència de les dones en llocs de responsabilitat en l'àmbit esportiu. La visibilitat i la formació d'aquestes dones serien els eixos d'actuació.
- Comissió de persones expertes en esport i gènere i taula de coordinació amb les actuacions de les comunitats autònomes.
- Programes de promoció esportiva per al foment de la participació igualitària, concretat en la realització d'esdeveniments i programes dirigits a promoure la igualtat efectiva.
- Xarxes potenciadores de la participació de les dones en l'esport, en concret augmentar en les federacions esportives les comissions de dona i esport.
- Difusió i augment de la visibilitat de les dones en l'àmbit esportiu, a través d'exposicions, campanyes, manifestos i publicacions específiques.
- Creació d'instruments per a la prevenció de la violència de gènere en l'esport, amb actuacions preventives i la creació de materials per a la seua detecció i erradicació.
- Mesures internes del CSE en relació amb la Llei d'igualtat. Adaptació de l'estructura interna del CSE als criteris definits per la Llei d'igualtat de 2007.
- Suport a esdeveniments d'esport popular saludable. Focalitzar la igualtat en esdeveniments esportius amb orientació a la salut, patrocinats per les administracions i la societat civil per a augmentar la repercussió mediàtica sobre de la igualtat.

- Iniciatives per a millorar el tractament de l'esport femení en els mitjans de comunicació. Creació de recursos i material didàctic per a la sensibilització dels mitjans de comunicació de cara a un tractament adequat i de major amplitud de l'esport de les dones. A més de l'eradicació de conductes no desitjades en l'esport mostrades habitualment en els mitjans de comunicació.

- Campanyes de sensibilització per a la igualtat i l'ètica en entitats esportives.

La crisi econòmica i la seua agudització a partir de 2011 van limitar la posada en marxa de moltes d'aquestes mesures. Des de 2010 als moments de més impacte de les retallades el 2014, la despesa en esport⁴ va disminuir un 26 % en l'Administració General de l'Estat; un 46 % en les comunitats autònomes i un 36 % en l'Administració local. L'esport i la igualtat de gènere van passar a un segon pla en les preocupacions dels governs. Encara hui, el finançament no ha aconseguit els nivells de 2010 i només hi ha hagut un lleuger creixement entre 2015-2017. La recuperació ha sigut molt lleu.

Juntament amb les retallades, també els canvis polítics, amb l'arribada al govern del Partit Popular, van canviar l'orientació de la política d'igualtat en l'esport en el període 2011-2018. El 2014, en la reunió del I Fòrum Dona, Esport i Societat, presidit per la llavors directora del CSE, Ana Muñoz, es va anunciar la creació de la Subdirecció Dona i Esport i es va prioritzar la participació de la iniciativa privada per a donar impuls al Pla integral per a la dona en l'esport el 2015. En aquest sentit, el juny de 2016 el CSD va presentar el seu programa "Univers Dona" com a pla integral sobre el qual pivotaria la política d'igualtat esportiva. El programa propicia la implicació de les empreses, a través d'una línia generosa de deduccions fiscals sobre les quantitats invertides a finançar esdeveniments esportius i altres accions. A més d'aquest preponderant paper de les empreses, les principals línies sobre

La crisi econòmica i la seua agudització a partir de 2011 van limitar la posada en marxa de moltes d'aquestes mesures. L'esport i la igualtat de gènere van passar a un segon pla en les preocupacions dels governs. Encara hui, el finançament no ha aconseguit els nivells de 2010 i només hi ha hagut un lleuger creixement entre 2015-2017. La recuperació ha sigut molt lleu. També els canvis polítics van canviar l'orientació de la política d'igualtat en l'esport en el període 2011-2018.

⁴ La despesa liquidada en esport per tipus d'administració pot consultar-se en la base de dades DEPORTData o en l'Anuari d'estadístiques esportives que elabora el Ministeri de Cultura i Esport.

Actualment, el CSE ha renovat el programa “Univers Dona II” (2019/2021), que persegueix objectius similars a la versió anterior, prioritzant la promoció i l’increment de la participació femenina en tots els àmbits de l’esport, per a contribuir a la millora i transformació social a través dels valors de l’esport.

Univers Dona II especifica 5 grans pilars d’actuació: 1) Formació com a element d’excel·lència; 2) Pla de desenvolupament esportiu: des de la base fins a l’elit; 3) Visibilitat i promoció de la dona en l’esport i en la societat; 4) Lideratge; 5) Dona, salut i esport.

les quals es funda “Univers Dona” són: fomentar el lideratge de les dones en l’esport; augmentar el rol femení amb més presència i visibilitat; potenciar els valors i la responsabilitat de la dona en l’esport; desenvolupar mesures que milloren la formació; actuar i promoure l’esport com a forma de vida. En la difusió del programa “Univers Dona”, les paraules més repetides són lideratge, talent, activitat econòmica i empresa. El patrocini provinent del sector privat ha cobert en part el buit provocat per les retallades, a costa de sobredimensionar l’esport més visible d’alta competició, que genera més visibilitat per a les seues estratègies de màrqueting basades en la Marca Espanya aplicada a l’esport.

Actualment, en el marc d’una relativa paràlisi de les iniciatives sobre igualtat en l’esport, deguda a la inestabilitat política en la formació dels governs, el CSE ha renovat el programa “Univers Dona II”. Aquest programa persegueix objectius similars a la versió anterior, prioritzant la promoció i l’increment de la participació femenina en tots els àmbits de l’esport, per a contribuir a la millora i transformació social a través dels valors de l’esport. El període de vigència del programa Univers Dona II s’estén de l’1 de gener de 2019 fins al 31 de desembre de 2021.

La declaració com a Esdeveniment d’Excepcional d’Interés Públic (EEIP) del programa “Univers Dona II” segueix permetent l’obtenció d’importants beneficis fiscals a aquelles empreses que col·laboren amb la difusió del programa i realitzen aportacions econòmiques i patrocini d’activitats esportives. “Univers Dona II” especifica 5 grans pilars d’actuació:

1. Formació com a element d’excel·lència
2. Pla de desenvolupament esportiu: des de la base fins a l’elit
3. Visibilitat i promoció de la dona en l’esport i en la societat
4. Lideratge
5. Dona, salut i esport

D'altra banda, la Subdirecció General Dona i Esport del CSE llança anualment una convocatòria d'ajudes a federacions espanyoles per a potenciar el paper de les dones. També llança una segona convocatòria dirigida a esportistes que han sigut mares recentment. Així mateix, es prossegueix amb la formació de docents d'Educació Física per a la promoció de pràctiques igualitàries. Per a finalitzar, el CSE ha recuperat el 2019 la convocatòria de beques per a investigació sobre esport, que no es convocava des de 2012, i que serà gestionada per la Subdirecció General Dona i Esport.

Per a concloure aquest apartat, és necessari esmentar l'avantprojecte de la Llei de l'esport aprovat el febrer de 2019, que conté un reforç de competències del CSE per a crear programes específics per al foment de la igualtat efectiva en l'activitat física i l'esport. L'avantprojecte té una presència molt extensa dels temes lligats a igualtat de gènere:

- en l'apartat 2 del preàmbul s'explicita la necessitat d'abordar la prevenció de situacions de discriminació o violència de qualsevol classe;
- en l'apartat 4 es planteja la lluita contra la violència cap a les dones en l'esport i els estereotips per qualsevol raó;
- en l'apartat 5 s'inclou l'obligació de realitzar un informe anual d'igualtat per part de les federacions esportives espanyoles;
- en l'apartat 6 s'obliga, així mateix, a les federacions esportives a comptar amb un protocol d'actuació per a situacions de discriminació per raó de sexe;
- en l'apartat 7 s'apunta la necessitat d'afavorir mesures per a una major visibilitat en els mitjans de comunicació dels esdeveniments esportius de categoria femenina;

És important esmentar l'avantprojecte de la Llei de l'esport aprovat al febrer de 2019, que reforça les competències del CSE per a crear programes específics per al foment de la igualtat efectiva en l'activitat física i l'esport. En l'avantprojecte tenen una considerable presència els temes lligats a igualtat de gènere.

- en l'apartat 8 s'obliga a les federacions i les lligues professionals a elaborar un pla específic de conciliació, amb mesures concretes de protecció en els casos de maternitat i lactància, que seran també aplicables a les entitats esportives;
- en l'apartat 9 es fa referència a la igualtat de premis entre tots dos sexes en els esdeveniments esportius que s'organitzen amb participació de fons públics.

Les i els especialistes en dret esportiu es feliciten per aquests avanços en l'avantprojecte de la Llei de l'esport, però insisteixen que és necessari que aquesta no supose un mer reflex de qüestions que ja s'avançaven en la Llei d'igualtat de 2007 i que s'aprofite l'oportunitat per a fer reformes profundes que aborden un tractament integral per a eliminar la discriminació salarial per raó de sexe en l'esport. El nou govern nomenat el 2020 hauria de donar l'impuls a l'avantprojecte i seria desitjable que concloguera amb rapidesa el recorregut d'aprovació de la Llei.

La Llei 2/2011 de l'esport i l'activitat física de la Comunitat Valenciana no incloïa referències a la igualtat de gènere. El 2015 es va afegir a la llei un mandat explícit, que abordava la qüestió de la igualtat i la promoció de la perspectiva de gènere en l'esport. El 2016 s'hi va afegir l'article 65.4, referit a l'obligació per a les federacions esportives d'incloure en la composició de la seua junta directiva com a mínim un 40 % de persones de cada sexe.

2.4.2. Iniciatives de la Direcció General d'Esport de la Generalitat Valenciana

La Llei 2/2011 de l'esport i l'activitat física de la Comunitat Valenciana, aprovada el 2011, no incloïa en els seus inicis referències a la igualtat de gènere. Proposava erradicar les discriminacions de l'esport, però no contenia cap esment específic a l'esport de les dones. El 2015 es va afegir a la llei un mandat explícit —que s'establia en l'article 19.3— que abordava la qüestió de la igualtat i la promoció de la perspectiva de gènere en tots els aspectes de l'esport. El 2016, es va agregar l'article 65.4, referit a l'obligació per a les federacions esportives d'incloure en la composició de la seua junta directiva almenys un 40 % de persones de cada sexe.

En forma de Decret (2/2018) es van regular en aquell any les entitats esportives a la Comunitat Valenciana. El capítol II conté una secció específica dedicada a la igualtat entre homes i dones, que incorpora 3 articles dirigits a actuar en pro de la igualtat de gènere en l'esport. L'article 7, dedicat a programes esportius i plans d'acció positiva, obliga les entitats esportives a incorporar en els seus programes mesures adequades per a la igualtat entre dones i homes. Per a això es crearan programes específics i plans especials d'acció positiva per a la igualtat.

L'article 8 està orientat a aconseguir la igualtat en òrgans de representació i govern de les entitats esportives. En aquest cas es valorarà positivament la presència equilibrada de dones i homes en els seus òrgans de funcionament en les convocatòries d'ajudes, subvencions, premis o qualsevol forma de finançament públic de la Generalitat. En aquest mateix article s'estableix l'obligació que imposa l'article 65.4 de la Llei de l'esport que les juntes directives de les federacions esportives tinguen presència de, com a mínim, un 40 % de cada sexe.

Finalment, en l'article 9, que concreta el reconeixement de polítiques d'igualtat en l'esport, es proposa crear un distintiu i/o premis per a reconèixer aquelles entitats que destaquen per l'aplicació de polítiques d'igualtat.

Aquests articles s'han aplicat ja en els barems de diferents ajudes per al foment de l'esport federat, en les subvencions a les entitats locals i a les entitats sense ànim de lucre, així com en les ajudes a la realització d'esdeveniments esportius. En la línia de les recomanacions del Consell Superior d'Esport, la Direcció General d'Esport ha instat a les federacions a crear plans d'igualtat per a la seua gestió, usar un llenguatge no sexista i implantar protocols contra l'abús sexual.

El 2018 es van regular les entitats esportives a la Comunitat Valenciana. El Decret 2/2018 estableix una secció específica dedicada a la igualtat entre homes i dones en l'esport. Obliga també a les entitats esportives a incorporar en els seus programes mesures per a la igualtat entre dones i homes; preveu la creació de programes específics i plans especials d'acció positiva per a la igualtat; persegueix la igualtat en els òrgans de representació i govern de les federacions i proposa la creació d'un distintiu o uns premis per a entitats que destaquen en l'aplicació de polítiques d'igualtat.

La Direcció General d'Esport ha participat en diferents iniciatives relacionades amb la igualtat i l'esport de les dones. Cenyint-nos a aquests dos últims anys, podem assenyalar la coordinació de la I^a Jornada Dona i Esport, organitzada per la Universitat de València al maig de 2018 i també nombroses accions de formació en igualtat dirigides a personal tècnic i directiu de federacions.

Més concretament, en les ajudes dirigides al foment de l'esport federat i als programes de tecnificació esportiva es valoren amb més puntuació els projectes sol·licitants que compten amb més participació de dones en la seua junta directiva. Igualment, quan hagen posat en marxa plans de no discriminació i de prevenció i detecció de l'assetjament sexual en l'esport. També es concedeix puntuació suplementària a l'hora d'obtindre subvencions als tornejos esportius que fomenten la participació de seleccions femenines. Així mateix, a les bases reguladores de les subvencions destinades a entitats locals que organitzen l'activitat de Jocs Esportius de la Comunitat Valenciana, s'introdueix en el barem la participació de xiques en esports tradicionalment masculins i viceversa. Igualment, s'estableix com a criteri de valoració que l'entitat sol·licitant compte amb experiència en matèria específica d'igualtat de gènere i en la implantació de plans d'igualtat. Finalment, en la subvenció d'esdeveniments esportius especials es valora que aquests fomenten la participació en categoria femenina. Totes aquestes mesures ja han permés finançar activitats orientades a millorar la igualtat de gènere.

En el web de la Direcció General d'Esport s'arplega un apartat destinat a dona i esport, en què s'ofereix informació i documentació sobre iniciatives nacionals del CSE i d'altres comunitats autònomes en aquest terreny. A fi de comptar amb informació separada per sexe, la Direcció General d'Esport considera prioritària la creació d'indicadors que permeten dissenyar mesures futures en pro de la igualtat de gènere i en la superació d'estereotips.

D'altra banda, la Direcció General d'Esport ha participat en diferents iniciatives relacionades amb la igualtat i l'esport de les dones. Per delimitar-les a aquests dos últims

anys, podem assenyalar el seu paper en la coordinació de la I Jornada Dona i Esport, organitzada per la Universitat de València el maig de 2018. També s'han dut a terme accions de formació en igualtat dirigides a personal tècnic i directiu de federacions, així com diferents accions per a visibilitzar l'esport de les dones.

2.4.3. Mesures sobre dona i esport des de l'Ajuntament de València

Per a tancar aquesta descripció dels diferents àmbits territorials i la seua atenció a les polítiques d'igualtat de gènere en l'esport, mencionem l'Ajuntament de València i, en concret, la Fundació Esportiva Municipal (FEM), que s'ocupa de les competències municipals en l'esport. Encara que els responsables municipals són coneixedors de la importància de la pràctica esportiva de les dones i de la necessitat d'avançar en igualtat, no existeix cap pla específic en aquesta matèria.

No obstant això, l'Ajuntament subvenciona i participa en esdeveniments esportius femenins i promociona l'esport femení d'alta competició, afavorint tornejos nacionals i internacionals —tenis, waterpolo o hoquei sobre herba, entre els més recents—. Per posar només alguns exemples duts a terme el 2019, podem esmentar la realització del documental *Campeonas sin límites*, en el qual es narren les dificultats de les dones esportistes d'alt nivell per a aconseguir els seus objectius i les variades discriminacions esportives que pateixen. El documental ha sigut patrocinat per la FEM i es va presentar el març de 2019 a València. Un altre documental anterior, presentat el 2016 —*Campiones invisibles*—, tractava ja els obstacles de les dones en l'esport d'alta competició.

A l'Ajuntament de València, les competències municipals en l'esport es desenvolupen principalment a través de la Fundació Esportiva Municipal (FEM).

No existeix cap pla municipal específic en aquesta matèria. No obstant això, l'Ajuntament subvenciona i participa en esdeveniments esportius femenins i promociona l'esport femení d'alta competició, i així afavoreix tornejos nacionals i internacionals.

El 2019 la FEM va patrocinar el documental *Campionessense Límits*, en el qual es narren les dificultats de les dones esportistes d'alt nivell per a aconseguir els seus objectius i les discriminacions esportives que pateixen. Un altre documental anterior, presentat el 2016 —*Campioness invisible*—, tractava ja els obstacles de les dones en l'esport d'alta competició. Igualment, la FEM promou les jornades “Va de Dona”, en les quals es busca donar visibilitat a les dones pilotaris.

Així mateix, la FEM està present en diferents esdeveniments solidaris que tenen com a focus l'esport i els problemes de les dones.

Igualment, la FEM promou les jornades “Va de Dona” dedicades a l'esport de la pilota valenciana, en les quals es busca donar visibilitat a les dones pilotaris mitjançant competicions i conferències. La 3a edició d'aquestes jornades es va celebrar el febrer de 2019.

Així mateix, la FEM està present en diferents esdeveniments solidaris que tenen com a focus l'esport i els problemes de les dones. Dos exemples d'aquests esdeveniments són la Carrera de la dona Central Lechera Asturiana 2019, per a recaptar fons dirigits a la lluita contra el càncer de mama i, també, la Marxa contra la violència de gènere.

Amb una projecció esportiva més marcada, encara que sense perdre la dimensió solidària i els valors de la igualtat, el suport de la FEM a la carrera 10KFem de València suposa també un moment de visibilització de les dones en l'esport. Aquesta carrera està organitzada per un dels clubs inclosos en aquest estudi. A més d'aquestes activitats que uneixen explícitament esport i igualtat de les dones, a la ciutat de València se celebren anualment un bon nombre de campionats i lligues de diferents esports protagonitzats per dones.

El 2017, València va ser una de les primeres ciutats que va acollir el *tour* “Dona, salut i esport”, que impulsa l'esport entre les dones i, finalment, la intenció de la regidoria és crear una línia de dona i esport en el pla estratègic de l'esport a la ciutat de València. També es lliuren premis al mèrit esportiu en clubs que donen suport a l'esport de les dones.

Fitxa 4

Redinamització del barri de Molenbeek a través del futbol femení (Bèlgica)

Després dels atemptats en el metro i en l'aeroport de Brussel·les el 22 de març de 2016, les televisions de tot el món van mostrar les imatges del barri de Molenbeek on, mitjançant un enorme desplegament policial, es buscaven els terroristes. Aquesta zona de Brussel·les entrava ja en l'estereotip de barri amb molta presència immigrant i dificultats socials. A partir dels atemptats, carregaria també amb ser la zona on es van ocultar els autors dels atemptats. Per a evitar aquest risc d'estigmatització s'han dut a terme diverses actuacions, la que ací destaquem té com a protagonistes a les dones joves que practiquen futbol en el club RWDM Girls. Encara que no és l'únic club del barri, la quantitat de dones inscrites, la seua multiculturalitat i les seues accions per a revitalitzar Molenbeek, i transmetre un missatge de pau, són els aspectes que converteixen el club en un bon exemple d'integració i igualtat.

Tres de les seues jugadores —Dounia, Mounia i Soraya— han protagonitzat el documental *Play and Peace* realitzat en el marc del projecte "Play-4-Peace" que es basa en l'esport per a promoure valors de cohesió social i pau. Projecte patrocinat per la UNESCO i la Fundació Rey Balduino. En el documental, les jugadores intenten anar més enllà dels prejudicis a través de la pràctica del futbol i ressalten els desenvolupaments positius al barri de Molenbeek on

© Frederic Pauwels/Collectif HUMA

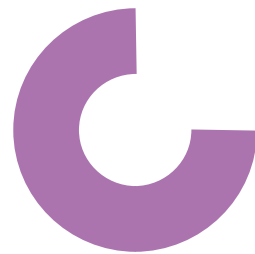
s'instal·la el seu club. Les xiques del club RWDM Girls han participat també en el projecte "Cruyff Court" que es desenvolupa a Holanda i que persegueix crear instal·lacions esportives que promoguen la pràctica esportiva.

Més enllà del missatge social del club RWDM Girls, els èxits esportius acompanyen al club. És el de més creixement a Bèlgica amb 300 inscrites, de 24 nacionalitats diferents, el 2018.

Font:

- Derenne, Laure (2019) "A Molenbeek, le football contre la stigmatisation". Le Monde, 11-6-2019.
- Documental *Play and Peace*.

Anàlisi de dades estadístiques: Enquesta d'hàbits esportius (EHD 2015) i Eurobaròmetre sobre es- port i activitat física

Per a dur a terme la descripció de les dades disponibles sobre la pràctica esportiva, amb el propòsit d'oferir una visió àmplia, en la realització d'aquest estudi hem acudit a diverses fonts. Aquesta decisió es deu també, d'alguna manera, a la fragmentació de la informació estadística sobre la pràctica esportiva. Com es podrà llegir en una de les recomanacions d'aquest treball, és necessari comptar amb una font de dades que ofereisca una perspectiva prou àmplia i que reunisca aquells aspectes que poden resultar d'interés per a l'elaboració de diagnòstics en relació amb la pràctica esportiva de la població, especialment de les dones. Per aquest motiu, abans de passar a la descripció dels principals resultats, dediquem un espai a comentar amb més deteniment aquesta qüestió.

En aquest apartat analitzarem la pràctica esportiva de les dones considerant les tres fonts més recents que aporten dades sobre aquest tema. En primer lloc, les dades de l'EHD 2015 com a font més recent que permet analitzar la situació de la Comunitat Valenciana gràcies a la separació regional de l'EHD 2015; en segon lloc, les dades de l'Eurobaròmetre de la Unió Europea. En tercer lloc, farem una breu referència a l'Enquesta nacional de salut, que permet també sondejar l'activitat física i el sedentarisme.

Síntesi

Amb el propòsit d'oferir una visió àmplia del nivell de pràctica esportiva a la Comunitat Valenciana, hem acudit a diverses fonts estadístiques. Hi ha una considerable fragmentació de la informació sobre la pràctica esportiva.

Mesurar i estimar la pràctica esportiva de la població és complex. Entre altres qüestions, de vegades és difícil delimitar quines activitats podem considerar esports.

L'Enquesta d'hàbits esportius (EHD) és la principal font. El 2015 va haver-hi un canvi en la pregunta més rellevant i en el mostreig, cosa que dificulta seguir la sèrie.

3.1. Les divergències en el mesurament de la pràctica esportiva

La mesura de la pràctica esportiva és una qüestió complexa. La mateixa definició d'esport està envoltada de certa ambivalència. De vegades coincideix amb la d'activitat física, amb altres activitats de temps lliure que tenen un component físic com el ball, la caça, la pesca, la jardineria o muntar amb bicicleta. També caminar és, en alguns casos, depenent de la intensitat, interpretat com a activitat esportiva o com a exercici (i mesurat a banda).

La font més important per a mesurar la pràctica esportiva a Espanya és l'Enquesta d'hàbits esportius 2015 (EHD). Aquesta enquesta es va realitzar des dels anys huitanta fins al 2014, amb una periodicitat quinquennal i amb alguns canvis en el qüestionari en cada onada. Com que la pregunta sobre pràctica i freqüència d'esport es va mantindre invariable al llarg d'aquest període, això va permetre tindre una sèrie cronològica llarga per a seguir l'evolució dels hàbits esportius dels espanyols/es. El 2015, encara que s'ha mantingut la denominació d'Enquesta d'hàbits esportius, es va canviar notablement el qüestionari i es va modificar la formulació de la pregunta fonamental i la forma de mostreig. Això fa difícilment comparable els resultats i pràcticament trenca la sèrie existent que permetia, almenys, seguir l'evolució cronològica de la pràctica esportiva.

La pregunta, tal com es formulava en la vella EHD (1980, 1995, 2000, 2005, 2010 i en el baròmetre de juny de 2014) és: "Practica vosté algun esport? Per favor ,diga si en practica un, més d'un o cap". Més avant, en el qüestionari es pregunta sobre la freqüència a les persones que en practiquen (3 o més vegades, 1-2, o amb menys freqüència).

El 2015, la nova EHD formula així la pregunta: Ha practicat algun esport en l'últim any? Després d'aquesta pregunta, a les persones que responen afirmativament, els demanen la freqüència (diàriament, com a mínim una vegada a la setmana, una vegada al mes, una vegada al trimestre, una vegada a l'any).

La comparació és difícil, ja que la manera de plantejar la pregunta el 2010, quan es preguntava simplement si es practicava algun esport, situava els entrevistats en el moment actual i els portava a respondre "no" si en el moment de fer l'enquesta no practicaven cap esport. En canvi, la formulació del 2015 inclou la referència temporal d'haver practicat esport "l'últim any", això porta a qui contesta a un altre horitzó temporal a l'hora de respondre. Puc no practicar esport actualment, però sí fa uns mesos i la meua resposta serà considerada com a pràctica esportiva positiva. És molt possible, que la vella EHD infravalore la pràctica esportiva, ja que tendiria a no incloure les persones que practiquen esport de manera ocasional, que contestaran directament que no en practiquen. En l'enquesta de 2015, el grup de persones que contesten que fan esport com a mínim una vegada a l'any queda registrat i suposa un no menyspreable 6 % del total d'esportistes (un 5 % entre les dones).

El desnivell entre aquestes formes diferents de mesurar la pràctica esportiva es comprova quan es fan comparacions entre la vella EHD 2010 (o el baròmetre del CIS de juny de 2014 que també utilitza un qüestionari similar) i la nova EHD 2015. Per tal de centrar-nos en les seues repercussions en la pràctica femenina, l'augment de pràctica entre les dones en les enquestes de 2010 i 2015 seria molt intens, creixeria 16 punts i passaria d'un 31 % de dones esportistes el 2010 a un 47 %. És un augment desproporcionat, fruit d'una comparació no recomanable entre dues enquestes efectuades amb criteris i preguntes diferents. Per fer-nos una idea de les variacions i l'evolució de la pràctica esportiva recollida en la sèrie 1990-2010, les dades de pràctica registrades amb el mateix qüestionari mai havien tingut augments superiors a 3-4 punts entre els diferents quinquennis que componen la sèrie. Per tant, és molt dubtós que de 2010 a 2015 s'haja produït un augment de tanta magnitud com seria créixer 16 punts.

Una altra de les possibles formes de mesurar la pràctica esportiva a Espanya és a través dels eurobaròmetres que du a terme la Unió Europea. Com hem vist, hi ha 3 onades principals 2009-2013-2017 que s'han efectuat amb el mateix qüestionari a 28 països europeus. Per a comparar taxes de pràctica esportiva s'usa la següent pregunta: "Amb quina freqüència fa vosté esport o exercici? A la qual s'afig una escala de freqüència que gradua de "mai" a "amb regularitat" (diàriament). L'escala de freqüència que empra l'Eurobaròmetre és diferent de la que utilitza l'EHD. No obstant això, els resultats en brut entre practicants i no practicants són molt similars entre les dues enquestes i més tenint en compte que han sigut realitzades en anys diferents. En la taula 1 es veu aquesta coincidència entre les enquestes.

Taula 1. Nivell de pràctica esportiva per sexe a Espanya 2013-2017 (%)			
		Practica	Mai practica
Eurobaròmetre 2013	H	61 %	39 %
	M	52 %	48 %
EHD 2015	H	59,8 %	40,2 %
	M	47,5 %	52,5 %
Eurobaròmetre 2017	H	62 %	38 %
	M	45 %	55 %

Font: Eurobaròmetre sobre esport i activitat física 2013, 2017. Comissió Europea i Enquesta d'hàbits esportius (EHD) 2015. Ministeri de Cultura i Esport

Si exclouem la major o menor freqüència de pràctica per a remeiar les incompatibilitats entre les escales de l'Eurobaròmetre i l'EHD 2015, i només contemplem la resposta positiva o negativa a la pregunta sobre pràctica esportiva, llavors l'EHD 2015 sembla encaixar bé en els lliuraments de 2013 i 2017 de l'Eurobaròmetre. Fins i tot resulta una presa cronològica intermèdia del descens de pràctica sobre el qual l'Eurobaròmetre ha cridat l'atenció amb inquietud en la seua edició de 2017.

En resum, encara que s'ha tractat d'estandarditzar i fer homologables les estadístiques per a facilitar les comparacions internacionals, els canvis en la nova EHD han dificultat la comparació amb la llarga sèrie cronològica que ens permetia la vella EHD. En compensació, la nova EDH 2015, sembla coincidir amb els resultats de les enquestes de l'eurobaròmetre europeu, cosa que permetrà tindre una altra font estadística per a contrastar resultats sobre el nivell de pràctica esportiva a Espanya (i la seua comparació amb Europa).

3.2. La pràctica esportiva a la Comunitat Valenciana: les dades de l'Enquesta d'hàbits esportius

L'Enquesta d'hàbits esportius (EHD) és, com ja s'ha comentat, la principal font per a l'estudi de la pràctica esportiva al nostre país. Els canvis metodològics en l'EHD dificulten l'elaboració de sèries homogènies per a les diferents onades de l'enquesta. En concret, el principal escull és la modificació en l'enunciat d'algunes preguntes clau a l'hora d'estimar la pràctica esportiva de les persones enquestades. Per aquest motiu, en aquest apartat ens centrem en les dades més recents de l'EHD, els relatius a 2015. D'altra banda, una part important de les dades de l'EHD (així com de les altres fonts que estem utilitzant en aquest treball) ja s'ha aportat en l'apartat en el qual hem descrit les ruptures biogràfiques de les dones en relació amb la pràctica esportiva. Per aquest motiu, en aquest apartat ens centrem en les preguntes més rellevants. Finalment, cal dir que les dades presentades s'han obtingut a partir de les microdades de l'EHD de 2015 i que es refereixen a la Comunitat Valenciana.

En el bloc central de preguntes de l'EHD s'indaga al voltant de la pràctica esportiva. Una de les qüestions que aporta una interessant informació és l'edat d'inici en la pràctica de l'esport. La pregunta del qüestionari es planteja únicament a aquelles persones que han respost afirmativament a la qüestió de si han practicat esport durant l'any anterior a l'enquesta i es refereix a l'edat d'inici en l'esport, limitant el rang d'activitats a les quals es refereix la pregunta; això deixa al marge activitats que podríem considerar com assimilades a l'esport (caminar, etc.).

Entre els resultats més importants, cal destacar que l'edat d'inici en l'esport de les dones valencianes és de quasi 16 anys, una mitjana de quatre anys superior a la dels homes valencians.

Una vegada realitzat l'anterior aclariment, trobem que l'edat d'inici en l'esport de les dones valencianes és de 15,87 anys. Aquesta mitjana, com podem comprovar en la següent taula (2), és quatre anys superior a la dels homes valencians, que comencen a practicar esport abans dels dotze anys, i és superior en més de dos anys a l'edat mitjana per als dos sexes. Si bé és cert que les dones valencianes s'inicien en l'esport, en terme mitjà, un any abans que el conjunt de les dones espanyoles (16,8 anys), comparat amb els homes és evident el desavantatge que ja des de l'edat d'inici acumulen les dones.

Taula 2. Edat d'inici en la pràctica esportiva CV

Sexe	Edat d'inici
Home	11,44
Dona	15,87
Mitjana dels dos sexes	13,49
Font: Enquesta d'hàbits esportius (EHD) 2015. Ministeri de Cultura i Esport	

Les dades apunten a una relació inversa entre nivell educatiu i edat d'inici: com més nivell educatiu, s'inicien abans en l'esport.

Després de comprovar les edats d'inici en relació amb el nivell educatiu de les dones, destaquen dues dades. En primer lloc, les dones que tenen nivells d'educació baixos, ESO o Educació Primària, s'inicien encara més tard en l'esport, cap als diu anys. En segon lloc, l'edat mitjana d'inici es rebaixa entre les dones que tenen nivells d'estudis de Batxillerat o superiors. Per exemple, l'edat d'inici de les dones amb estudis de grau i màster se situa en 12,46 anys. Aquesta dada ens podria estar indicant una relació inversa entre nivell educatiu i edat d'inici (com més nivell educatiu, s'inicien abans en l'esport), la qual cosa, al seu torn, podria suggerir l'interès de des-

tinar mesures de foment de l'esport en edats primerenques, durant l'escolarització obligatòria. En aquest període les polítiques de foment podrien incidir en totes les xiques, abans que les seues trajectòries educatives es bifurquen.

Per a esbrinar la pràctica esportiva, l'EHD de 2015 pregunta si "ha practicat algun esport en l'últim any." Ja hem indicat el canvi que suposa aquesta formulació pel que fa a les anteriors edicions de l'EHD, ampliant la referència temporal, cosa que permet una resposta retrospectiva. Amb l'enunciat actual, la mitjana, per al conjunt d'homes i dones que s'han entrevistat a la Comunitat Valenciana va ser el 2015, d'un 54,5 % que sí que havia practicat esport, enfront d'un 45,5 % que no ho havia fet. Desglossat per sexe, la taula 3 ens mostra que practiquen esport un 59,8 % dels homes i un 47,5 % de les dones: una bretxa que obri 12 punts de diferència entre sexes. Les dades de la Comunitat Valenciana en comparació d'Espanya són un punt més elevades. D'altra banda, en la mateixa taula 3, l'anàlisi separada per edat mostra unes diferències considerables entre els diferents grups d'edat.

L'anàlisi separada per edat mostra unes diferències considerables entre els diferents grups d'edat.

Taula 3. Pràctica esportiva per grups d'edat (%) CV							
Sexe	Practiquen	Total Espanya	Total CV	15-24 anys	25-39 anys	40-55 anys	+55 anys
Home	Sí	59,8	60,9	87,5 %	77,9 %	63,3 %	34,7 %
	No	40,2	39,1	12,5 %	22,1 %	36,7 %	65,3 %
Dona	Sí	47,5	48,7	89,7 %	62,5 %	53,2 %	26,6 %
	No	52,5	51,3	10,3 %	37,5 %	46,8 %	73,4 %
Font: Enquesta d'hàbits esportius (EHD) 2015. Ministeri de Cultura i Esport							

En les edats més joves (15-24 anys), les dones tenen una pràctica, fins i tot, lleugerament superior a la dels homes. Aquest avantatge per a les dones desapareix ja a la següent franja d'edat, entre els 25 i els 39 anys.

En els grups d'edat més joves, que tenen entre 15 i 24 anys, la pràctica esportiva és elevada i duplica pràcticament la mitjana poblacional. Si ho comparem entre homes i dones, crida l'atenció que, en aquestes edats, les dones tenen una pràctica lleugerament superior a la dels homes. Aquest avantatge per a les dones desapareix ja a la següent franja d'edat, entre els 25 i els 39 anys. En aquest grup d'edat s'aprecia clarament com la pràctica esportiva descendeix entre les dones, en relació amb el grup d'edat més jove, molt més que entre els homes, i queden elles amb una pràctica inferior al 63 %, uns vint-i-sis punts menys que a la franja d'edat més jove i uns quinze punts menys que els homes de la mateixa edat.

Aquest desavantatge en relació amb els homes que es manifesta entre les dones adultes joves, de 25 a 39 anys, es manté en la resta de grups d'edat considerats. Així, entre les dones de 40 a 55 anys, ja són quasi la meitat les que no han practicat esport durant l'any anterior a l'enquesta. Això suposa vint punts més que entre els homes en aquestes edats intermèdies.

Finalment, en el grup d'edat de les persones més majors, de 56 anys i més, l'abandó de l'esport ja és en general majoritari, encara que novament l'apartat de les dones presenta xifres pitjors. Pràcticament 3 de cada 4 dones en aquestes edats no practiquen esport, una proporció més elevada que entre els homes de la seua mateixa edat.

Aquestes xifres que acabem de veure coincideixen amb les ruptures que analitzem en altres apartats d'aquest informe. Això reforça la idea de la necessitat de pensar en mesures de promoció de l'esport que siguen adequades a les situacions vitals de cada grup i edat. No obstant això, hi ha una idea que ha de ser transversal a les mesures o programes que es proposen: a mesura que s'avança en la trajectòria vital de les dones s'aprofundeix en el seu allunyament de la pràctica esportiva.

Taula 4. Freqüència de pràctica esportiva per grup d'edat (%) CV					
Sexe		15-24 anys	25-39 anys	40-55 anys	+55 anys
Home	Diàriament (Tots o quasi tots els dies)	53.1 %	37.3 %	26.3 %	30.2 %
	Almenys una vegada a la setmana	38.8 %	52.2 %	55.3 %	55.8 %
	Almenys una vegada al mes	4.1 %	7.5 %	15.8 %	7.0 %
	Almenys una vegada al trimestre	4.1 %	1.5 %	2.6 %	4.7 %
	Almenys una vegada a l'any	-	1.5 %	-	2.3 %
Dona	Diàriament (Tots o quasi tots els dies)	31.4 %	31.7 %	30.3 %	40.5 %
	Almenys una vegada a la setmana	65.7 %	56.7 %	51.5 %	59.5 %
	Almenys una vegada al mes	2.9 %	8.3 %	6.1 %	-
	Almenys una vegada al trimestre	-	3.3 %	9.1 %	-
	Almenys una vegada a l'any	-	-	3.0 %	-

Font: Enquesta d'hàbits esportius (EHD) 2015. Ministeri de Cultura i Esport

Com que pregunta per la freqüència amb què es practica esport, l'EHD discrimina entre la pràctica diària, setmanal, mensual, trimestral i anual. La pràctica diària, seria aquella que ens aproximaria a les persones més compromeses amb l'esport, bé perquè en practiquen de forma federada i vinculada a competicions, o bé perquè es tracta de persones amb una forta motivació d'un altre tipus. En aquest nivell de pràctica, destaca una pauta en relació amb la intensitat i la seua evolució en els diferents grups d'edat (taula 4). Els homes més joves, de 15 a 24 anys, presenten una pràctica diària molt superior a la de les dones (uns 22 punts superior). No obstant

Els homes més joves, (15-24 anys), presenten una pràctica diària molt superior a la de les dones (uns 22 punts superior). No obstant això, aquesta intensitat més elevada en la pràctica dels homes s'inverteix a partir dels 40 anys, quan les dones que practiquen esport diàriament registren unes xifres superiors.

això, aquesta intensitat més elevada en la pràctica dels homes s'inverteix a partir dels 40 anys, quan les dones que practiquen diàriament esport registren unes xifres superiors. Es pot aventurar la hipòtesi que això es deu a la pràctica d'esport per mitjà d'activitats organitzades, majoritària entre les dones de més edat, activitats que aconseguirien més adherència a la pràctica esportiva.

En aquest sentit, per tal de completar la informació de l'EHD, hem acudit a la consulta de les enquestes de l'ús del temps, efectuades per l'INE el 2002-03 i 2009-10. Segons aquestes enquestes, el temps dedicat a activitats esportives ha disminuït en el període entre les dues enquestes. El 2002, les dones manifestaven dedicar de mitjana 0,39 minuts al dia. El 2009-10, aquesta quantitat s'ha reduït a 0,33. Les activitats que han crescut entre les dues dates són atenció i higiene personal, treball, estudis, mitjans de comunicació i entreteniments. Les que han disminuït són, a més de les activitats esportives, cures i família, vida social i entreteniment. L'enquesta sembla evidenciar que les dones han incrementat la seua dedicació a estudiar i treballar i han retallat en temps lliure i activitats d'oci.

Més enllà de la pràctica de l'esport i de la seua freqüència, ens ha semblat interessant destacar algunes dades sobre l'interés per l'esport que manifesten homes i dones. L'EHD planteja algunes qüestions sobre la recerca d'informació vinculada amb l'esport. Les dones busquen menys informació esportiva que els homes. Només un 28 % de dones, enfront d'un 64 % dels homes, tracten d'estar informades sobre esport. Únicament per a un 6 % d'elles és el seu tema preferent de conversa amb les amistats, enfront del 34 % en el cas dels homes. Un 47 % declara que mai o quasi mai veu esport per la tele, enfront d'un 16 % dels homes; mai escolta programes esportius en la ràdio (80 % enfront del 51 %); mai llig la secció d'esports de la premsa (76 % enfront del 37 %); mai llig la premsa esportiva (86 % enfront del 45 %); mai va a espectacles esportius (75 % enfront de 54 %). En vista d'aquestes dades, és fàcil deduir que el grau d'interés general per l'esport és considerablement més baix que el dels homes: un 41 % enfront d'un 69 %. Al marge del menor interés en l'esport d'alta competició que demostren les dades anteriors, l'interés que tenen per l'esport per a tots és molt elevat (94 %), parell al dels homes (96 %).

Esport federat de les dones a la Comunitat Valenciana

L'evolució de l'esport federat de dones entre 2010-2018 a la Comunitat Valenciana ha sigut la següent. L'aspecte més destacable és que la bretxa de llicències amb els homes s'ha retallat. En el període considerat, el nombre de noves llicències en els homes ha crescut un 8 % (han passat de 293.297 a 319.201), mentre que entre les dones l'augment ha sigut del 28 % (han passat de 58.845 a 82.008). Aquest creixement és més intens que el que s'observa en el conjunt d'Espanya, on les llicències de les dones han crescut un 21 %.

El 76 % de les 23 163 noves llicències femenines d'aquest període es reparteixen entre només cinc federacions esportives: vela (37 %); bàsquet (13 %); futbol (10 %); surf (9 %) i gimnàstica (7 %). El 2018, les tres federacions femenines més nombroses són bàsquet, vela i voleibol. El 2010, les més nombroses eren golf, bàsquet i voleibol. Entre els homes, les federacions que se situen al capdavant el 2018 són el futbol, la caça i el bàsquet. Hi ha una continuïtat en aquesta situació entre 2010 i 2018. No s'observa cap canvi en aquesta jerarquia de federacions pel que fa al 2010.

En el període que estem considerant, esports com el rugbi, la boxa o el kick-boxing, dels quals s'ha parlat freqüentment en els mitjans de comunicació per a evidenciar un accés de les dones a esports altament masculinitzats, han tingut augments considerables pel que fa al nombre de dones practicants (en boxa, per exemple, han passat de 10 llicències el 2010 a 50 el 2018; en rugbi, de 158 a 585 llicències), però segueixen sent residuals en el panorama esportiu de les dones, entre els tres esports representen l'1 % del total de llicències. L'augment també ha sigut important en el futbol femení: el 2010 era la huitena federació en nombres absoluts (2933 fitxes) i ha passat al sisé lloc en 2018 (5254 fitxes). No obstant això, el futbol representa el 6 % de les llicències en el total de dones federades mentre que els homes federats representen el 31 %. Quasi un terç dels esportistes homes amb fitxa federativa s'integren en la federació de futbol.

L'estadística d'esportistes d'alt nivell ens mostra que entre 2008 i 2018 el percentatge de dones sobre el total ha passat del 35 % al 37 %, un augment lleu que segueix indicant una bretxa important i un avanç lent. En el cas d'esportistes d'alt nivell amb discapacitats, la bretxa és major, ja que les dones són entorn del 20 % del conjunt d'aquests esportistes.

Pel que fa a les dades de l'Eurobaròmetre sobre esport i activitat física de la Unió Europea, s'observa que les dades referents a les persones amb una pràctica esportiva més intensa (5 o més dies a la setmana) són semblants entre homes i dones en les tres onades (2009, 2013 i 2017), encara que en l'última d'elles baixa la proporció de dones amb aquest nivell de pràctica.

En la pràctica d'intensitat intermèdia (1 a 4 dies per setmana), la diferència entre homes i dones comença a ser més notòria, ja que les dones registren fins a 10 punts menys. A més, ha descendit la proporció de dones que practiquen esport amb aquesta freqüència, després que també s'aprecia de manera acusada entre aquelles que practiquen menys de 3 dies al mes.

3.3. La pràctica esportiva a Espanya: dades de l'Eurobaròmetre sobre esport i activitat física de la Unió Europea

L'Eurobaròmetre sobre esport i activitat física és una enquesta que permet establir comparació per grans grups d'edat i sexe. Ens centrarem únicament en les dades que proporciona la mostra espanyola de l'enquesta referent a això per a analitzar les grans tendències en l'evolució de la pràctica esportiva.

La pràctica esportiva de les dones presenta un dinamisme i unes tendències molt diferents de les dels homes. En el grup de pràctica més intensa (5 o més dies a la setmana), es dona un nivell molt semblant entre homes i dones en les tres onades. Aquesta pràctica més intensa ha crescut des de 2009 a 2017. El 2013, va ser fins i tot favorable a les dones (16 % vs. 15 % dels homes). No obstant això, les dades mostren que aquesta situació igualitària s'ha desequilibrat sensiblement en les dades de 2017, moment en què es percep una caiguda de 3 punts en el col·lectiu de dones amb participació intensa (13 % vs. 15 % dels homes). Els homes han mantingut la seua taxa de participació.

En el grup de participació intermèdia (entre 1-4 dies a la setmana), es verifiquen ja diferències considerables en la pràctica esportiva: les dones tenen fins a 10 punts percentuals per davall dels homes. En aquest grup, les dones també han vist descendir els seus efectius entre 2009-2017 en 4 punts —de 28 % a 24 %—. Els homes han mantingut idèntica la seua taxa de participació. En tercer lloc, les dones que practiquen molt ocasionalment esport o activitat física (menys de 3 dies al mes) han patit un descens fort entre 2009 i 2013, que s'ha frenat el 2017. Alguna cosa similar ha passat amb els homes. Aquest grup de menor pràctica esportiva és el que ha pa-

tit una evolució més negativa i ha alimentat, probablement, l'abandó com es recalca en l'informe de l'Eurobaròmetre des de la seua introducció.

L'últim grup que mostra la taula 5 és el del col·lectiu no practicant, que respon que mai practica esport. Aquesta és una condició molt rellevant per a interpretar les tendències en la pràctica esportiva perquè sempre que es practica pot haver-hi canvis conjunturals o períodes de més baixa activitat que es compensen amb uns altres de més intensitat. No obstant això, contestar que mai es practica és una resposta explícita, que no deixa lloc a dubtes pel que fa a la freqüència de pràctica. En aquest cas, les dades entre homes i dones mostren, novament, una clara desigualtat: les dones que mai practiquen esport tenen al voltant de 9 punts més que els homes el 2009 i 2013. Aquesta bretxa és particularment greu en l'última dada de 2017, moment en el qual ha crescut la diferència amb els homes fins als 17 punts. I el que és pitjor, ha crescut molt considerablement la quantitat de dones que contesten que mai practiquen esport. Eren un 48 % el 2009 i han passat a un 55 % el 2017.

Creix considerablement la quantitat de dones que contesten que mai practiquen esport, que representen un 55 % el 2017.

Taula 5. Evolució de la pràctica esportiva per sexe a Espanya 2009-2017 (%)					
		5 dies setmana	1-4 dies setmana	menys de 3 dies al mes	mai
2009	H	10	34	22	34
	M	9	28	20	43
2013	H	15	35	11	39
	M	16	27	9	48
2017	H	15	34	13	38
	M	13	24	8	55

Font: Eurobaròmetre sobre esport i activitat física, 2009, 2013, 2017. Comissió Europea

Aquesta evolució negativa de la pràctica esportiva de les dones no és privativa d'Espanya. En altres països de la UE s'han produït també descensos. De fet, entre 2013 i 2017, en el conjunt de la UE 27 s'ha passat del 47 % al 52 % pel que fa a dones que responen que mai practiquen esport. Amb tot, aquest augment de 5 punts en la UE és menor que els 7 punts que s'han donat a Espanya. La situació actual de les dones espanyoles no està en el furgó de cua en el marc de l'Eurobaròmetre 2017. Altres països com Itàlia, on el 69 % de les dones responen que mai practiquen esport, Portugal (69 %) o Grècia (74 %) ocupen els últims llocs. No obstant això, ens trobem lluny dels nivells de Dinamarca (14 %) o Holanda (31 %), on el percentatge de dones que mai practica esport és baix. Encara amb aquesta situació pròxima a la mitjana, el descens de les dones en la pràctica esportiva és sorprenentment una tendència molt preocupant.

El descens de pràctica esportiva ha sigut més accentuat entre les dones de més de 55 anys (11 punts més), les dones amb edats intermèdies que no practiquen esport també registren un lleuger augment de 2-3 punts i només entre les dones d'entre 15 i 25 anys es redueix aquesta resposta negativa.

La taula 6, que divideix les dones per grup d'edat, ens mostra que el descens de pràctica esportiva més accentuat s'ha produït en els grups d'edat més avançada —més de 55 anys—, amb un augment d'11 punts de les dones que no practiquen esport. Els grups d'edats intermèdies tenen lleugers augments de 2-3 punts i només entre les dones de 15-25 anys es redueix aquesta resposta negativa davant de la pràctica esportiva. En el preocupant context general de descens de la pràctica esportiva entre les dones que mostra l'Eurobaròmetre, la dada del lleuger augment de la pràctica de les més joves és positiva.

Taula 6. Nivell de pràctica de les dones per grup d'edat el 2017 (%) i variació respecte a l'Eurobaròmetre 2013 (entre parèntesis). Dades d'Espanya

Nivell de pràctica	Total	15-24 anys	25-39 anys	40-55 anys	+55 anys
5 dies / setmana	13 (-3)	18 (+3)	10 (-3)	16 (+3)	11 (-8)
1-4 dies / setmana	24 (-3)	41 (+2)	29 (-5)	23 (-7)	19 (+3)
Menys de 3 dies al mes	8 (-1)	8 (-5)	11 (+6)	11 (+2)	4 (-6)
Mai	55 (+7)	33 (-2)	50 (+2)	50 (+3)	66 (+11)

Font: Eurobaròmetre 2013, 2017. Comissió Europea

Algunes observacions més sobre l'estructura de la pràctica esportiva al llarg del curs biogràfic. La primera és la caiguda que té el nivell de pràctica més intensa (5 dies a la setmana) quan acaba la joventut. En aquest moment, l'arribada de responsabilitats familiars i laborals divideix pràcticament per dues el nivell de pràctica esportiva. Encara que amb l'avanç de l'edat el grup de 40-55 recupera pràctica, torna a perdre's en les edats més avançades. Sempre en aquest nivell de pràctica més intensa i compromesa, els homes tenen una dinàmica semblant. El treball per al mercat i el de cures crea fortes incompatibilitats d'organització temporal amb l'esport. La segona observació està referida a les dones que mai en practiquen. Com es pot observar contrastant amb la taula 7, aquesta bretxa àmplia es dona en totes les edats, inclo-ses les més joves.

Si comparem la taula 6, dedicada a les dones amb la dels homes, taula 7, veiem un panorama molt diferent. Primer, en tots els grups d'edat s'ha reduït el nombre d'homes que no practiquen esport. Un clar contrast amb el col·lectiu de les dones que aprofundeix les diferències. En segon lloc, la pràctica ha augmentat entre els dos grups d'edats

Pel que fa al curs biogràfic, a partir dels 25 anys hi ha un primer descens intens entre les dones que practiquen esport 5 dies a la setmana, el qual podria estar relacionat amb les responsabilitats familiars i laborals. En el grup de 40-55 anys es recupera la pràctica, encara que descendeix de nou en les edats més avançades. Si observem a les dones que mai en practiquen, en comparació amb els homes, en totes les edats registren pitjors resultats.

avançades i ha disminuït entre els dos grups més joves (entre 15-39 anys). No obstant això, es tracta d'augmentos, sobretot, en la pràctica més ocasional (menys de 3 dies al mes), per tant, es perd en general assiduïtat en la pràctica. Hi ha un descens important del nivell més elevat de pràctica en el grup d'edat 25-39 anys, que veu descendir 6 punts el nivell de pràctica. En aquest mateix grup de població jove-adulta les dones han tingut també descensos considerables de 3 punts. Com hem assenyalat més amunt, seria oportú aprofundir en aquest fet, que probablement està relacionat amb dinàmiques al mercat de treball i en la dedicació familiar, ja que es tracta de grups d'edat molt implicats biogràficament en aquestes esferes.

La pràctica esportiva està marcada per l'edat i el sexe, però també per altres variables de caràcter social: nivell d'estudis, situació professional, responsabilitats de cures, dificultat per a arribar a final de mes i classe social.

Taula 7. Nivell de pràctica dels homes en Eurobaròmetre de 2017 per grup d'edat (%) i variació respecte a l'Eurobaròmetre 2013. Dades Espanya					
Nivell de pràctica	Total	15-24	25-39	40-55	+55
5 dies setmana	15 (-3)	23 (-1)	10 (-6)	13 (+2)	16 (+3)
1-4 dies setmana	34 (-3)	57 (0)	49 (-2)	31 (-1)	18 (-2)
Menys de 3 dies al mes	13 (+2)	12 (+5)	14 (+9)	21 (+14)	8 (-5)
Mai	38 (-1)	8 (-4)	27 (-5)	35 (-8)	58 (-5)
Font: Eurobaròmetre 2013, 2017. Comissió Europea					

Per a concloure amb les dades que ofereix l'Eurobaròmetre, l'esport és una pràctica marcada per l'edat i el sexe, però també per moltes altres variables de caràcter social que ens permeten veure bé les bretxes de l'esport, les fractures que ho determinen. Així, seguint les dades per a Espanya de l'Eurobaròmetre de 2017, l'esport és una pràctica marcada pel nivell d'estudis. Oferim les dades entre parèntesis dels percentatges de població que no practiquen esport. Com més curtes són les trajectòries educatives, més elevat és el percentatge de població que no realitza cap pràctica esportiva (64 %). La situació professional és

també una variable important. La resposta dels quadres o mànagers que no fan esport (19 %) és molt menor que la dels col·lectius de treballadors/es més desqualificats (41 %). Les mestresses de casa mostren els percentatges més baixos de pràctica (68 %) a l'altura de les persones jubilades (76 %). Realment, quan s'analitza la taxa de pràctica de les dones mestresses de casa, la seua estructura és pràcticament idèntica a la de les persones jubilades. Les responsabilitats de cures fan que un dels grups amb menor pràctica siga el de les dones de famílies monoparentals amb fills (53 %). L'enquesta de l'Eurobaròmetre s'interessa per la pràctica esportiva i les dificultats per a arribar a final de mes. Les persones que es troben en situacions de més dificultat econòmica mostren nivells molt baixos de pràctica esportiva: el 63 % no practiquen esport. En aquesta mateixa línia, la variable classe social és també determinant per a no practicar esport: a l'hora de no practicar esport, les famílies de classe treballadora (57 %) o de classe mitjana baixa (50 %) estan molt per sobre de les llars de classe mitjana alta (35 %) o alta (20 %).

En resum, en vista de les dades anteriors, l'Eurobaròmetre mostra que, el 2017, la bretxa esportiva entre homes i dones es produeix en tots els nivells de pràctica i en totes les edats i ofereix la preocupant constatació d'un retrocés en la pràctica esportiva femenina, els progressos de la qual, de les últimes dècades, es creien inamovibles. Dos problemes emergeixen amb claredat:

1. La reducció de pràctica esportiva entre les dones d'edats intermèdies (25-39 anys) vinculada probablement a les exigències d'altres esferes com les cures i el treball remunerat. Els homes d'aquestes edats estan afectats per descensos de pràctica similar.

La bretxa esportiva entre homes i dones es produeix en tots els nivells de pràctica i en totes les edats. A més, es pot apreciar clarament un retrocés en la pràctica esportiva femenina. Emergeixen diversos problemes:

- En les edats intermèdies (25-39 anys) es nota l'efecte de les responsabilitats de laborals i de cures.

- Entre les dones de més de 55 anys es redueix notablement la pràctica esportiva.
- La influència de factors com la classe social, el nivell d'estudis i la situació professional fan necessàries polítiques concretes per a grups socials en pitjors condicions.

A més de les anteriors fonts estadístiques, l'Enquesta Nacional de Salut mesura l'activitat física i el sedentarisme en la població. Entre els seus resultats destaquen: una menor presència de les dones en activitat física intensa i una major presència en intensitat baixa, que no aconsegueix el nivell d'activitat física saludable recomanat per l'OMS. Pel que fa al sedentarisme, les taxes de les dones són més altes que les dels homes.

2. Es percep, igualment un descens en la pràctica del grup de dones de més edat (més de 55 anys), amb un clar augment de dones que no practiquen cap esport.
3. Pel que fa a l'esport i les seues determinacions socials, la classe social, el nivell d'estudis i la situació professional —units en molts casos al gènere— multipliquen les bretxes i reclamen polítiques esportives que faciliten l'accés a l'esport dels grups socials d'extracció social més modesta.

3.4. Activitat física i sedentarisme a Espanya des de l'Enquesta nacional de salut

L'Enquesta nacional de salut d'Espanya de 2017 (ENSE) ofereix dades clau per a mesurar l'activitat física i el sedentarisme a Espanya. Pel que fa a l'activitat física, l'enquesta utilitza el Qüestionari Internacional d'Activitat Física (IPAQ) utilitzat per a les comparacions internacionals. Aquest qüestionari quantifica el total de l'activitat física de la població i la divideix en tres grans grups —alta, moderada i baixa intensitat—. Amb aquesta classificació es pot també mesurar el compliment de les recomanacions de l'Organització Mundial de la Salut (OMS) pel que fa a l'activitat física dels diferents grups d'edat. Molt sintèticament, l'ENSE indica que:

- l'activitat d'intensitat alta, que indica una major participació esportiva, està molt menys present entre les dones (18,4 %) que entre els homes (30,3 %);
- l'activitat de baixa intensitat és més freqüent entre les dones (37 %) que entre els homes (33,5 %);
- aquest grup de baixa intensitat no aconsegueix el nivell d'activitat física saludable recomanat per l'OMS;

- les bretxes en aquests nivells d'activitat física es donen en tots els grups d'edat, però és en els grups d'edat jove (15-24) on s'observen les bretxes més àmplies. Per exemple, en els nivells d'intensitat alta, els homes de 15-24 aconsegueixen un 43,8 % enfront del 23,5 % de les dones de la mateixa edat. Pel que fa als nivells d'intensitat baixa, aquests mateixos grups dels homes se situen en un 23,2 % enfront d'un 32,6 % de les dones;
- en comparació de l'anterior ENSE 2011, aquesta enquesta confirma una tendència que també revelen les dades de l'Eurobaròmetre comentats anteriorment: la població en general que realitza un nivell alt d'activitat física disminueix i passa del 27,8 % el 2011 al 23,6 % el 2017. Per la seua banda, creix el nivell de la intensitat baixa que passa del 33,6 al 35,4 % en aquests mateixos anys.
- per a les dones, aquests descensos de l'activitat física entre 2011-2017 passen, en els nivells d'alta intensitat, del 22,4 % el 2011, al 18 % el 2017. Pel que fa a la baixa activitat es passa del 35,8 % al 37 %. Descensos d'intensitat similar es troben en els homes, amb la qual cosa el descens de l'activitat física i esportiva en el conjunt de la població entre 18-69 anys queda confirmat amb les dades de l'última edició de l'ENSE.

Taula 8. Evolució del nivell d'activitat física (IPAQ) en la població de 18 a 69 anys segons sexe (%). Espanya 2011-2017.

	Homes 2011	Homes 2017	Dones 2011	Dones 2017
Alt	33,3	30,3	22,4	18,4
Moderat	35,3	36,2	41,8	44,6
Baix	31,3	33,5	35,8	37

Font: Enquesta Nacional de Salut (ENSE), Ministeri Sanitat, Consum i Benestar Social/INE

D'acord amb les dades anteriors, tant la població que fa una activitat moderada com baixa, van experimentar un lleuger augment. Així, la proporció de població que va declarar fer activitat física moderada va passar del 38,6 % al 41,0 %; mentre que, la població que no compleix les recomanacions d'activitat física va passar del 33,6 % al 35,4 %. Aquest augment es va donar tant en homes com en dones i en proporció similar.

Pel que fa al sedentarisme, assenyalem algunes dades significatives de l'ENSE que marquen les desigualtats de gènere:

- Un 40 % de dones declara que ocupa el seu temps lliure de forma sedentària (lectura, televisió), sense practicar activitat física. El percentatge dels homes és del 32 %.
- Entre la població de 5-14 anys, un 17,4 % de les xiquetes ocupa el temps d'oci de manera sedentària, enfront d'un 10,8 % dels xiquets.

**“ Practiquen esport un 59,8% dels homes
i un 47,5% de les dones: una bretxa
que obri 12 punts de diferència entre sexes.**

**Un 40% de dones declara que ocupa el seu temps lliure
de forma sedentària (lectura, televisió),
sense practicar activitat física.
El percentatge dels homes és del 32%**

”

Posar-se les botes de futbol contra els embarassos precoços (Benín)

©Olivier Papegnies, Colectif Huma

Al xicotet país africà de Benín, s'ha desenvolupat un programa de cooperació internacional denominat "Impact-Elle" —organitzat per l'Oficina internacional de Benín i el Ministeri d'Afers Exteriors de Bèlgica—, dirigit a reduir els embarassos precoços i els matrimonis no desitjats de les joves de Benín. Aquest programa ha triat el futbol com a mitjà d'intervenció. Els experts del programa par- teixen de la idea que els entrenaments i la implicació en l'esport desenvolupen la confiança d'aquestes joves i els ajuda a descobrir els seus drets. El programa quinquennal ha organitzat el torneig de futbol femení "Impact-Elle" en el qual participen quatre equips de dones procedents de diferents pobles de la regió d'Atakora on es desenvolupa el programa. El torneig és un complement als objectius del programa: promoure el lideratge i la diversió entre les joves. Encara que els objectius educatius estan en primer pla, el projecte ha cridat l'atenció de les autoritats espor-

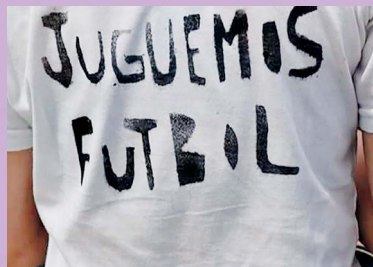
tives, que s'han compromés a posar en marxa un campio- nat femení nacional arreplegant altres equips ja existents per a seguir aprofitant les potencialitats de l'esport per a lluitar contra les discriminacions i promoure la igualtat. El trofeu es va obrir amb el partit entre els equips de Matéri i Coby.

Precisament, l'equip de Coby és fruit d'un grup de do- nes que es van fer la pregunta de per què no podrien elles també gaudir de la diversió que es donava en els partits de futbol jugats pels homes. Aquesta pregunta va dinamitzar a les dones, que es van entrevistar amb les autoritats, van sol·licitar l'espai de l'escola utilitzat per als partits, van convèncer un entrenador perquè les ajudara i van començar a entrenar un dia a la setmana sense parar esment a les burles i crítiques que la seua pràctica del futbol ha deslligat. La passió, la força i la bona salut que proporciona l'esport les immunitza contra les crítiques. El 8 de març, dia de la dona, juguen un par- tit que atrau les dones de pobles pròxims que celebren com a espectadores les carreres d'aquestes per la pista i tornen a casa amb ganes de posar-se també les botes i colpejar el baló.

Font:

- *Agence Benin Press* (2019) "3ème édition du tournoi fémi- nin Impact-Elle ela démarré à Natitingou", 16-07-2019.
- Aurelie Moreau, Laure Derenne, Colectif Huma (2019) "Femmes de Foot", *Axelle* n. 220 Juny 2019.

Futbol Feminista: quan el futbol i la militància feminista es troben (Argentina)

A Argentina, el futbol deslliga passions volcàniques. En opinió de l'escriptor Juan Villoro, Argentina compta amb el millor periodisme esportiu en espanyol, els millors entrenadors, els més

famosos *cracks* i els afeccionats més lliurats, que a voltes encenen les graderies. A Argentina va ser on al públic se li va batejar com a jugador nombre 12.

Com no podria ser d'una altra manera, també en la igualtat esportiva Argentina és un gran fitxatge. El col·lectiu "Futbol Feminista" es reuneix entorn d'una pilota de futbol tots els dimarts al parc dels Andes al barri bonaerenc de Chacarita per a jugar al futbol i parlar. Allí, moure el baló, passar-lo i regatejar van en paral·lel a moure les idees pel feminisme i la millora de la situació de les dones. La idea d'ajuntar-se va sorgir en el xxx Encontre Nacional de Dones (ENM, per la sigla en castellà) el 2016. Un encontre feminista que se celebra anualment. Aquell dia van començar a inventar col·lectivament el futbol feminista, que no és el mateix que el futbol femení, que per a elles suposa adaptar-se al format patriarcal, on els homes són els amos d'un esport que cedeix un xicotet espai a la dona. En canvi, en el futbol feminista aquest espai "nosaltres ens l'obrim a soles, el prenem, no demanem permís, li posem altres regles, és fonamental ocupar-lo i empoderar-nos des d'aquest lloc". Les dones

de Futbol Feminista són conscients de les dificultats de transmetre hui dia el discurs del feminisme i consideren que el futbol pot ser un vehicle per a arribar on no s'arriba amb les paraules.

En aquests dos últims anys no només han millorat en el futbol i en l'espai col·lectiu que representa per al grup de jugadores, també han redefinit algunes regles per a un futbol diferent del majoritari. Per això juguen en un espai públic i no participen en tornejos comercials, que acaben fent negoci amb el futbol femení i que ofereixen exemples diàriament de discriminació i desigualtat per a les dones futbolistes. Allí on juguen ho fan per una causa i, en les seues samarretes, fugint de l'uniforme, escriuen i transmeten missatges que el públic pot seguir: "Els gols no es compten", "Juguem futbol", que desmunten la competitivitat i els estereotips de rivalitat entre dones. El futbol com a eina d'activisme.

La militància no s'acaba en la pista i s'han unit en aquest temps en marxes contra la violència de gènere, contra els transvesticidis o en les lluites a favor de l'avortament. El grup ha anat creixent i fent-se heterogeni. Algunes de les participants prioritzen més l'aspecte esportiu, a unes altres els mou més l'espai de debat que el futbol representa, però el tercer temps després dels entrenaments és un espai molt freqüentat per totes.

Font:

<https://www.facebook.com/FutbolMilitante10/>

Diario de la Izquierda "Fútbol Militante: fútbol feminista", 19-8-2016

<http://lanuestrafutbolfemenino.blogspot.com/>

Les tres fractures biogràfiques de l'esport femení

A la vista dels resultats anteriors, comprovem que els problemes de la pràctica esportiva de les dones són profunds i múltiples. Les ciències socials han mostrat les múltiples dimensions amb què s'acompanya la qüestió de gènere, així com les diferents causes i la diversitat dels actors socials implicats en el seu funcionament. Les barreres a la pràctica esportiva de les dones tenen les seues arrels en processos estructurals, com ara l'organització social del temps, la divisió del treball, els rols familiars, el sistema educatiu. A aquests processos, se suma un sistema esportiu clarament masculinitzat, on cobren forma nombroses discriminacions que han sigut estudiades a fons en aquests últims vint anys a Espanya: Vázquez (1993); Bengoechea i Vázquez (2011); Soler i Puig (2004); Consell Superior d'Esports (2015); Alfaro, Mayoral i Vázquez (2018); Marugán (2019). En totes aquestes publicacions s'ha analitzat la masculinització dels òrgans de presa de decisions en l'esport, dels càrrecs tècnics i de l'arbitratge en l'esport de competició; el paper dels mitjans de comunicació; la subalternitat de les dones en un marc de relacions esportives molt masculinitzades, on des de la base a l'elit se les defineix en termes d'inferioritat, ocupant un segon nivell.

S'han analitzat també els resultats d'aquests processos: abandó o menor pràctica esportiva, desigualtats econòmiques i de reconeixement, violències i assetjaments. No falten estudis a Espanya que hagen tractat ja aquests problemes des de finals dels anys noranta. La revisió bibliogràfica que hem realitzat d'aquestes investigacions i de la més recent literatura internacional sobre gènere i esport mostra la

Síntesi

Les barreres a la pràctica esportiva de les dones tenen les seues arrels en processos estructurals del sistema social com són els rols familiars, la divisió del treball o l'organització social del temps. A aquests processos, se'ls suma un sistema esportiu clarament masculinitzat on cobren forma nombroses discriminacions que situen les dones en una posició subalterna.

Les dones pateixen nivells menors de pràctica esportiva, desigualtats en l'accés a recursos econòmics, falta de reconeixement, invisibilització, violències i assetjaments en el terreny de l'esport.

L'agenda d'investigació de les i els especialistes de primera línia internacional en el tema gènere i esport està marcada pels mateixos tòpics que quan van començar les seues investigacions a finals dels huitanta.

La idea d'un esport en el qual s'imposa la superioritat dels homes associada a les seues capacitats físiques pràcticament no s'ha qüestionat. L'esport més visible i poderós continua sent un terreny d'hegemonia masculina, ara com ara, inexpugnable.

persistència de tots aquests problemes. En els següents apartats, revisarem els resultats de tots aquests treballs. L'opinió majoritària entre les i els especialistes és que, malgrat els avanços, queda molt de camí per recórrer.

Sorprén, en totes aquestes publicacions, la reiteració dels mateixos problemes, sense grans variacions en alguns camps. Sembla que l'agenda d'investigació de les i els especialistes de primera línia internacional en el tema gènere i esport està marcada pels mateixos tòpics que quan van començar les seues investigacions a finals dels huitanta. Encara que no passa únicament en el terreny esportiu, cal considerar que l'esport és un dels àmbits més refractaris a les conquestes d'igualtat que les dones han aconseguit en aquests últims anys. Un món extrem pel que fa a la discriminació, on aquesta es presenta, de vegades, normalitzada, inamovible. Si mesuràrem les desigualtats salarials en molts esports, cosa que els i les especialistes anomenen "bretxa salarial", ens quedàrem sorpresos. Si aquest tipus de "bretxes" ocorregueren amb tal magnitud en altres àmbits, com la política, l'educació o el treball, estaríem alarmats, però en l'esport semblen ser suportables, s'accepten sense gran escàndol.

L'antropòloga Anne Saouter (2016) assenyala que les pensadores feministes de la dècada dels setanta van deixar una miqueta al marge el món de l'esport, que es jutja com menys important estratègicament que altres esferes de cara a l'avanç de la igualtat, com el treball o la política. Així, en aquests últims trenta anys, pràcticament no s'ha qüestionat la idea d'un esport en el qual s'imposa la superioritat dels homes associada a la seua força física i a les seues millors marques. Aquesta és la prova de la seua hegemonia i el marc en el qual es constitueixen actualment les relacions socials de gènere en el camp de l'esport i es dis-

tribueixen els recursos. Les dones han accedit a aquest camp aportant riquesa i diversitat, augmentant el cabal d'esportistes i d'èxits. En alguns casos, s'han integrat en l'esport masculinitzat, fent-se un lloc, fins i tot reivindicant millores; en altres casos, han cercat espais esportius propis, apartant-se dels esports més competitius o masculinitzats. No obstant això, encara que s'han incorporat els debats plantejats per l'arribada de les dones a l'esport, aquest persisteix com un marc de predomini masculí, ara com ara, inexpugnable.

D'ací es dedueix que la reiteració dels temes investigats no es deu a la falta d'idees o a la inexistència de nous problemes, sinó a l'immobilisme de les estructures esportives. Per tant, les i els investigadors se segueixen preguntant pels mateixos problemes, que segueixen sense resoldre's al llarg d'aquestes últimes dècades. Segueixen constatant la resistència i la tenacitat de les actituds masclistes, tant de les velles expressions del masclisme, més directe i hostils, com de les noves, més sibil·lines i normalitzades. Segueixen constatant, si per ventura, modificacions lleugeres en el si de l'esport o xicotetes variacions en els percentatges i els indicadors. La incorporació de la dona a l'esport, que progressivament s'ha produït a Espanya en les tres últimes dècades, s'ha fet sense canvis de les regles del joc ideades per i per als homes.

Aquest informe es planteja, en aquest apartat, diagnosticar les desigualtats principals de les dones en l'esport i els processos que les provoquen amb l'objectiu d'avançar en la igualtat de gènere en l'esport i a través de l'esport. La lectura atenta de les dades estadístiques analitzades en l'apartat anterior i de les nombroses investigacions consultades sobre els problemes de la pràctica esportiva de les dones permeten ressaltar tres grans fractures en la pràctica de l'esport femení. Aquestes

La incorporació de la dona a l'esport que progressivament s'ha produït a Espanya en els últims anys, s'ha fet sense canvis de les regles del joc ideades per i per als homes, cosa que ha generat desigualtats per a les dones.

S'identifiquen tres grans fractures que afecten i condicionen la pràctica esportiva de les dones. Aquestes fractures se situen en diferents moments del cicle vital, en diferents edats, on es van

acumulant problemes que les allunyen de l'activitat física o dificulten la seua pràctica.

La primera fractura es produeix en l'adolescència i les edats joves, amb un abandó molt assenyalat de l'esport.

La segona fractura comença en el trànsit de la joventut a la vida adulta, en la trentena, quan les dones viuen canvis consistents en l'esfera laboral i en les responsabilitats familiars.

La tercera fractura es produeix en les dones de més de 45 anys i amb una extracció de classe modesta, dedica- des preferentment al treball domèstic. Aquesta conjunció de l'edat i la classe social determina un col·lectiu d'una activitat esportiva molt escassa.

Cada una de les tres fractures esmentades comporta problemes específics lligats a l'edat, a la condició laboral, a la condició social, també als

fractures se situen en diferents moments del cicle vital de les dones, en diferents edats, on es van acumulant problemes que les allunyen de l'activitat física o dificulten la seua pràctica esportiva. La primera fractura es produeix en l'adolescència i les edats joves, amb un abandó molt assenyalat de l'esport. La segona fractura comença en el trànsit de la joventut a la vida adulta, en la trentena, quan les dones viuen canvis consistents en l'esfera laboral i en les responsabilitats familiars. És un període en el qual l'esport passa a segon pla davant de la importància de les esferes laborals i familiars. La tercera fractura es produeix més endavant en el cicle vital, en les dones de més de 45 anys i amb una extracció de classe modesta, dedica- des preferentment al treball domèstic o compatibilitzant aquest també amb treballs assalariats. Aquesta conjunció de l'edat i la classe social determina un col·lectiu de dones amb un nivell molt baix d'activitat esportiva.

Cada una de les tres fractures esmentades comporta problemes específics lligats a l'edat, a la condició laboral, a la condició social, també als diferents moments del cos que viuen les dones en el seu curs vital, a les diferents necessitats de salut o de disponibilitat de temps de les dones. En les pàgines que segueixen, abordarem un diagnòstic dels problemes esportius de les dones a través de les fractures esportives en el seu cicle vital.

4.1. Primera fractura de l'esport de les dones: adolescència i primera joventut

La primera fractura comença en l'inici de l'adolescència i abasta tota la primera fase de les edats joves fins als 25 anys. En aquest període, sobretot en els moments inicials, es produeix un intens abandó de la pràctica esportiva de les xiques. Hem denominat

a aquest procés fracàs escolar aplicat a l'esport, ja que aquestes edats transcorren en centres escolars (Santos, Balibrea, López, Castro i Arango, 2005). Les joves finalitzen la seua trajectòria escolar perdent competències esportives. Igual que el fracàs escolar es deu a molts factors, el fracàs escolar esportiu és també el sumatori d'una complexa xarxa de processos que abordarem a continuació. En cap cas s'ha de responsabilitzar l'escola pel fet que allí s'escenifiqui aquesta pèrdua de competències. Al contrari, és a l'escola on aquesta pèrdua es pot frenar, generalitzant noves pràctiques igualitàries, que ja comencen a aplicar-se, però que necessiten més impuls i suport.

L'adolescència és un període d'edat crucial en el terreny esportiu. És en aquesta etapa vital quan els nivells de pràctica de xics i xiques comencen a separar-se. El gràfic 1 resumeix les dades de l'estudi "Els hàbits esportius de la població escolar a Espanya", elaborat pel Consell Superior d'Esports el 2011, que il·lustra bé la caiguda dels nivells de pràctica esportiva que es produeix amb l'arribada de l'adolescència. A partir dels 13 anys, comença un declivi que es concreta en una pèrdua de 14 punts percentuals per als xics i de 28 per a les xiques quan aconsegueixen els 18 anys. Aquesta disminució és una qüestió particularment preocupant perquè la retirada de l'esport en aquestes edats joves suposa una pèrdua que es recupera difícilment en edats més avançades. L'abandó de l'esport és certament un fracàs educatiu i social.

Altres dades de participació esportiva de les joves confirmen aquest menor pes de les xiques en l'esport. Per exemple, la participació de les xiques al principal programa de promoció esportiva per a les edats escolars que es realitza a la Comunitat Valenciana —Jocs Esportius— és, segons les dades de 2018-2019, del 36 %. Del total de 113843 joves participants, 41 221 són xiques i 72 622 són xics. En les activitats extraescolars, s'observen també els desequilibris anteriors. Les dades del Sistema Estatal d'Indicadors de l'Educació registrats pel Ministeri d'Educació, Cul-

diferents moments del cos durant el curs vital, a les diferents necessitats de salut o de disponibilitat de temps de les dones.

La primera fractura comença amb l'adolescència i abasta, aproximadament, fins als 25 anys. En aquest període, es produeix un progressiu abandonó de l'esport. Com que tots aquests anys transcorren a l'escola, aquest abandonó podria interpretar-se com una espècie de fracàs escolar aplicat a l'esport. Les xiques acaben la seua trajectòria educativa amb una pèrdua de competències esportives. En cap cas s'ha de responsabilitzar a l'escola per aquest procés, ja que té motivacions complexes.

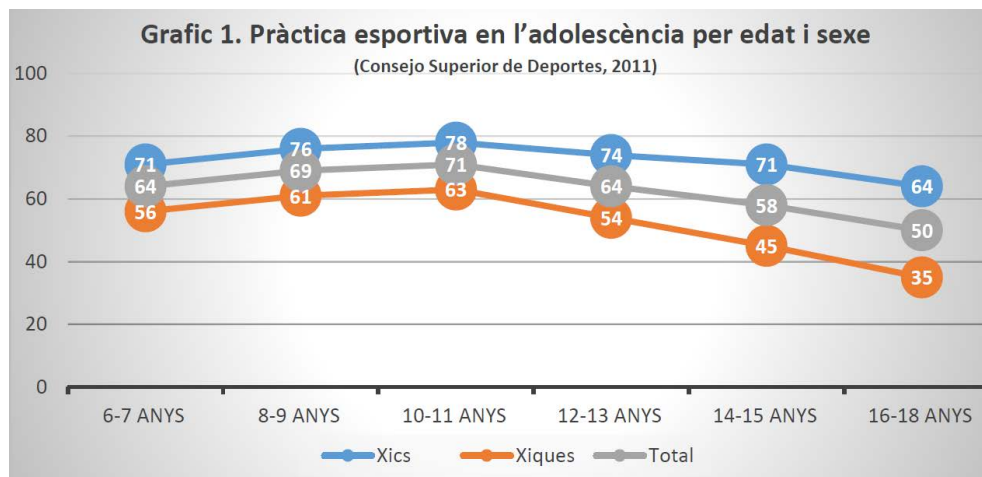
Les dades de l'estudi "Els hàbits esportius de la població escolar a Espanya" mostren que entre els 11 i els 18 anys

les xiques veuen reduïda la meitat la seua pràctica esportiva.

La participació femenina al principal programa de promoció esportiva per a les edats escolars que es realitza a la Comunitat Valenciana —Jocs Esportius— és del 36 % en l'edició de 2018-2019. Igualment, la presència en activitats escolars esportives en Primària és més abundant en xics (84 %) que entre les xiques (62 %).

Ja en l'adolescència comencen a transmetre's estereotips que delineen pràctiques esportives diferents entre xics i xiques: ells més preocupats per divertir-se amb l'esport, competir i arribar a ser un esportista professional i elles per fer exercici i mantindre la línia.

tura i Esport (edició 2009), mostren que, el 2007, un 84 % dels alumnes de Primària duïen a terme activitats extraescolars esportives enfront d'un 62 % de les alumnes. Encara que les dades no són molt actuals, és molt probable que aquesta tendència es mantinga.

Els significats de la pràctica esportiva són diferents entre els xics i les xiques en l'adolescència. En l'exhaustiu informe realitzat pel CSE el 2010, es poden explorar amb detall les diferències en diverses dimensions (els motius de pràctica, les particularitats dels no practicants, el lloc de l'esport de competició, etc.). S'observa una diferència entre els motius de pràctica dels xics —interessats per l'esport competitiu i arribar a ser esportista professional— i les xiques —que mostren més interès per mantindre la línia. És un estudi encara d'utilitat, però necessita una actualització. Altres investigacions més recents confirmen la

persistència d'alguns dels seus resultats (Martínez et al., 2012; Calvo-Ortega i Perrino-Peña, 2017). Per exemple, per als xics, la pràctica d'esport significa, prioritàriament, divertir-se i passar el temps (69 % enfront del 52 % de les xiques). No obstant això, per a elles, la pràctica està més associada a "fer exercici" (24 % per a les xiques i 16 % per als xics) i "mantindre la línia" (un 4 % per a les xiques i menys d'un 1 % per als xics). (Martínez et al., 2012). Els xics trien esports considerats com més "adequats" per a la masculinitat (esports col·lectius i de contacte) Les xiques tenen preferència per esports estereotipats com a "femenins" (individuals i sense contacte). Els continguts d'expressió corporal són importants per a elles (36 %) i insignificants per a ells (1,5 %). El 80 % dels homes adolescents segueix l'esport a través dels mitjans de comunicació, davant del 57 % de les dones; el 74 % dels xics té ídols esportius, davant del 46 % de les dones. (Calvo-Ortega i Perrino-Peña, 2017). En la interacció a l'escola entre xics i xiques, persisteixen les creences estereotipades del tipus "les xiques són menys hàbils en l'esport que els xics" (Granda, Alemany i Aguilar, 2018) i influeixen sobre una autoimatge corporal de les xiques, marcada per la insatisfacció cap al cos. Insatisfacció que creix en el transcurs de l'adolescència i les impulsa a l'exercici per a controlar el pes, però que es realitza majoritàriament sense la continuïtat i la intensitat necessàries per a ser efectiu (Camacho, Fernández i Rodríguez, 2006). Aquesta situació de culpabilitat respecte al cos, d'instrumentalització de l'esport per a finalitats de salut i, per afegiment, d'un sentiment d'escassa eficàcia per a obtenir l'ideal estètic inassolible, crea entre les xiques vivències poc propícies cap a l'esport.

Els xics adolescents troben molts exemples imitables d'esportistes masculins que aconsegueixen l'èxit quan són molt joves, cosa que afavoreix la sensació

Les xiques trien més sovint esports estereotipats com a femenins (individuals i sense contacte) en comparació amb els xics (col·lectius i de contacte). Els xics segueixen l'esport a través dels mitjans de comunicació amb molta major intensitat que les xiques i manifesten amb més freqüència tindre ídols esportius.

Els xics troben molts exemples imitables d'esportistes masculins que aconsegueixen l'èxit quan són molt joves, cosa que crea la sensació que no és difícil aconseguir-lo. Pel que fa a les figures femenines, no són tan abundants i es presenten com si foren heroïnes, que viuen un camí de dificultats, incloses les de lluitar contra els estereotips i les discriminacions. Una imatge no tan fàcil de seguir.

La investigació sobre els estereotips de gènere presenta una espessa gamma de barreres que allunyen les adolescents de la pràctica esportiva: barreres biològiques; barreres educatives; barreres socioculturals i barreres esportives.

que no és difícil aconseguir-lo. Per la seua banda, les xiques troben models forts d'imitació en altres esferes (espectacle, moda), alienes a l'esport, i que les allunya d'aquest, cosa que genera la sensació que no els interessa. Quan troben figures en l'esport, fet cada vegada més freqüent, aquestes es presenten com si foren heroïnes, inassolibles, que trenquen motles i viuen un recorregut de dificultats, entre d'altres, la d'enfrontar-se als estereotips masculins, fins a arribar al cim. Aquestes figures són presentades com éssers exclusius, excel·lents, quasi únics. No és fàcil que aquesta imatge quasi impossible d'aconseguir convide a ser seguida.

De la complexitat d'aquesta missió de reduir els estereotips esportius en l'adolescència ha proporcionat informació, fa anys, una les millors especialistes espanyoles en la qüestió (Vázquez, 2007). Les barreres que Vázquez assenyala com un obstacle per a això abasten integralment la realitat de les adolescents: barreres biològiques (característiques morfològiques, menor rendiment i capacitat funcional, resposta de l'organisme femení a l'exercici d'alta intensitat, etc.); barreres educatives (menors expectatives del professorat amb la pràctica esportiva de les dones, models de pràctica més pròxims als interessos masculins que als femenins; poca implicació en les activitats esportives a l'escola); barreres esportives (normativa i llenguatge adaptats als homes, menor disponibilitat de recursos, espais, instal·lacions, homes en els càrrecs tècnics i de gestió, pocs exemples de dones esportistes d'èxit, etc.); barreres socioculturals (estereotips que marquen rols socials i sexuals molt diferents, menor reconeixement social i econòmic a l'esport de la dona, etc.).

Altres investigacions han afegit factors suplementaris que dificulten la pràctica de les adolescents, com la falta de temps per deures escolars exigents, la poca perspectiva de carrera professional que aporta l'esport a les xiques; els conflictes interns amb entrenadors, el ja reiterat menor reforç que troben en la família o en les amigues. A aquests factors de caràcter més social, s'afegien uns altres de caràcter més personal o psicològic: preferència i elecció d'altres esferes per al temps lliure (moda, estar amb amigues), menor percepció dels beneficis de l'esport, "por al fracàs"; "sentiment de vergonya"; "no voler eixir de la zona de confort" (Marín García, Martínez Ferreiro i Núñez Fernández, 2019). Caldria advertir que aquests factors psicològics i individuals estan cada vegada més de moda al món acadèmic que investiga sobre la qüestió i s'imposen en les investigacions de caràcter psicologista i concordants amb la lògica empresarial d'activar les poblacions a través de l'esport, amb això s'aconsegueix finalment culpar les dones de la baixa pràctica esportiva: no volen eixir de la seua zona de confort.

És difícil precisar quines són les barreres i determinants més poderoses per a explicar el nivell de pràctica esportiva. En tot cas, és evident la complexitat de factors que interactuen per a determinar-la en les adolescents i la necessitat d'una explicació multifactorial. Una explicació, a més, en la qual els estereotips operen simultàniament i es reproduïxen en diferents àmbits del sistema social —des de les bases estructurals de la societat i les grans institucions, empresa, família i mitjans de comunicació fins a la política esportiva, les interaccions més quotidianes entre els xics i les xiques a les aules i en les relacions amb docents d'educació física—. L'única garantia per a reduir la fractura esportiva per gènere és intervindre sobre totes aquestes esferes i sobre els agents que les dinamitzen: responsables polítics; institucions esportives; mitjans de comunicació; família; professorat, particularment d'Educació Física, i alumnat a les aules.

Altres explicacions psicològiques expliquen la menor pràctica esportiva de les xiques sobre la base d'un enfocament individual, basat en les decisions personals. Les xiques practicarien menys esport perquè: tenen menor interès per l'esport; no els agrada; prefereixen altres esferes per al temps lliure; tenen por al fracàs o senten vergonya. Aquestes explicacions acaben indirectament responsabilitzant a les xiques i no tenen en compte que altres factors socioculturals, estereotips o un esport masculinitzat poden ser els responsables de condicionar les eleccions esportives de les xiques.

És evident la complexitat de factors que interactuen per a determinar la pràctica esportiva de les adolescents i la necessitat d'una explicació multifactorial. Els estereotips

operen simultàniament i es reproduïxen en diferents àmbits —des de les bases estructurals de la societat a les interaccions quotidianes al pati del col·legi. L'única garantia per a actuar en la línia de reduir la fractura esportiva per gènere és intervindre sobre totes aquestes esferes i sobre els agents que les dinamitzen.

En la lluita contra els estereotips que dificulten la pràctica esportiva, la responsabilitat ha de repartir-se entre les diferents institucions implicades: la responsabilitat de les administracions públiques, de les institucions esportives —federacions i clubs—; de les famílies; el sistema educatiu. Tots aquests actors són participants actius en la creació de gènere (i d'igualtat de gènere).

Donada la capacitat de resistència dels estereotips, la intervenció ha de ser concertada i simultània entre tots aquests àmbits, ja que és difícil que s'aconseguisquen avanços des de només un d'ells. Igualment, la inacció en qualsevol d'aquests àmbits pot capgirar els avanços aconseguits en l'altre.

Pel que fa a la reducció dels estereotips, la responsabilitat de les institucions polítiques i els governs és crear normes, aplicar-les, promoure-les i sensibilitzar a la ciutadania sobre la importància de la igualtat. La política i les institucions esportives han d'encapçalar i servir d'exemple a aquesta actuació combativa contra els estereotips. La responsabilitat de les famílies és transmetre i ajudar a implantar pràctiques igualitàries entre els fills i les filles. La responsabilitat dels mitjans de comunicació i les empreses és comprometre's a obrir una reflexió sobre el seu paper en la reproducció d'estereotips i en la invisibilització de les figures esportives femenines en les pantalles i en la premsa. La responsabilitat del sistema educatiu és millorar la formació del professorat, incrementar l'activitat física, potenciar una coeducació que aferme la igualtat i preparar continguts educatius que reduïsquen la reproducció dels estereotips en el dia a dia dels patis d'esplai i en les classes d'Educació Física sobre el terreny. Tots aquests actors són participants actius en la creació de gènere (i d'igualtat de gènere). Seran les seues actuacions i interrelacions les que condicionen el paper més o menys influent que aquest tinga com a principi organitzador de la vida social.

Tatane: per un futbol mixt, creatiu i popular (França)

Tatane és un moviment associatiu i popular que impulsa un futbol “sostenible i divertit”. Va iniciar la seua marxa en 2011. En aquell moment, un grup format per futbolistes i artistes de temperament llibertari i socialment compromés van escriure un manifest que plantejava la idea de recuperar el plaer de futbol com a joc i el seu vincle social i popular. Les graderies, els terrenys de joc i els mitjans de comunicació han convertit el futbol en una cosa molt diferent de l'essència popular d'altres èpoques. El manifest esmentat va sintonitzar amb moltes veus crítiques contra aquestes evolucions i va tindre una repercussió considerable en l'àmbit associatiu.

Les principals activitats de Tatane són la seua escola de futbol mixta, creativa, popular i itinerant, que porta el futbol als xics i xiques dels barris perifèrics. Un futbol que es concep protagonitzat per ells i elles, amb les seues pròpies regles, a voltes eixelebrades, lúdiques i innovadores. A més de l'escola, Tatane manté un taller on es reuneixen educadors, esportistes, artistes, representants polítics i professorat amb la finalitat de crear accions culturals, esportives i socials. Aquestes activitats han fet que Tatane es convertira en un generador d'idees i propostes per a l'acció. Fruit d'aquesta labor, ha publicat dos llibres replets d'humor, sentit artístic i

propostes revolucionàries per a combatre un futbol crispat per la competició deslligada i pel món dels negocis.

En el terreny de la igualtat de gènere, poden seguir-se en el seu web les múltiples activitats realitzades en aquesta línia. Per esmentar les més recents, vinculades a la Copa Mundial Femenina de Futbol 2019, celebrada a França, s'han reforçat les seues escoles mixtes de futbol; l'associació s'ha implicat en la xarxa “Temps Additionn'elles” promoguda per la ciutat de París amb la finalitat de promoure els equips femenins de futbol o HAC Féminines. El seu últim llibre desborda de propostes orientades a afavorir la igualtat i els plantejaments mixts. Per exemple: organitzar una vegada a l'any entrenaments mixts dels xics i les xiques del club que permeten entendre que el futbol femení no és “un altre esport”; crear un equip femení en els clubs abans que crear un segon equip masculí; igualar les primes en les seleccions nacionals masculines i femenines. Moltes altres propostes, entre l'àmbit seriós i el divertit, es poden trobar en els seus llibres i el seu web. Tatane impulsa un futbol que aposta per la igualtat, la col·laboració i que demostra que jugar pot ser divertit sense l'obligació de ser competitiu.

Tatane. Pour un football durable et joyeux i Tatane. 50 idées joyeuses pour changer le foot, tots dos editats per Gallimard en 2014 i 2018, respectivament.

Font:

<http://tatane.fr/#presentation>

<https://www.facebook.com/www.tatane.fr>

Pel que fa al paper de la formació, les dones tenen poca presència entre el professorat que imparteix matèries d'activitat física i esport. La masculinització del professorat és molt intensa. Per exemple, només el 13 % del professorat del Departament d'Educació Física i Esportiva de la Universitat de València són dones. En els centres d'ensenyament de tècnics esportius mitjans i superiors, només el 15 % del professorat són dones.

En aquesta primera fractura és necessari plantejar alguns aspectes concrets relacionats amb la formació. Les dones tenen poca presència entre el professorat que imparteix matèries d'activitat física i esport. La masculinització del professorat és molt intensa. Les professores són una minoria en els departaments universitaris on es formen especialistes en esports que atendran als i les adolescents en els col·legis i en els clubs. El 2018, el Departament d'Educació Física i Esports de la Universitat de València tenia només un 13 % de professores, el de Didàctica de l'Expressió Musical, Plàstica i Corporal, un 37 %. Per afegiment, aquest últim departament imparteix matèries en la Facultat de Magisteri, àmpliament feminitzada. D'altra banda, les professores en els centres d'ensenyament de personal tècnic esportiu mitjà i superiors esportius són només el 15 % del total del professorat. Els canvis pel que fa a aquesta masculinització en aquests últims anys han sigut escassos, ja que no s'ha observat un retrocés. Si l'alumnat femení decreix en les facultats de ciències de l'esport, difícilment s'invertirà la tendència a la masculinització (Serra, Soler, Vilanova i Hinojosa, 2019). Aquestes mateixes autores mostren que, en l'actualitat, la immensa majoria dels plans d'estudis de totes les facultats de ciències de l'esport a Espanya no compten amb mòduls específics d'esport i gènere, ni amb estratègies específiques per a donar continguts transversalment en el pla d'estudis. El més corrent és que l'alumnat d'aquestes facultats acabe els seus estudis sense passar, absolutament, per matèries lligades a la qüestió de gènere.

És urgent trencar amb el cercle viciós en el qual una masculinització inicial de l'esport expulsa o desinteressa a les dones, que consegüentment no es veuen atretes pels estudis universitaris de ciències de l'activitat física que, progressivament, es masculinitzen. Així no s'aconsegueix mai una massa crítica de dones que puga orientar-se posteriorment a entrenar, a preparar-se per a gestionar clubs, per a ocupar càrrecs directius i per a la docència en tots els nivells.

Requadre 1. Pistes per a idear mesures concretes de polítiques esportives per a intervindre en el camp de l'educació física escolar

El 2010, el CSE, en el marc de la realització del Pla integral A+D, va impulsar una sèrie d'iniciatives i publicacions sobre l'educació física escolar que encara són referents per a inspirar projectes i recomanacions. Cal destacar, en primer lloc, el Pla integral per a l'activitat física i l'esport en edat escolar, coordinat per Marta Carranza i Tomás Barres. En aquesta publicació consten un llistat sistematitzat i actualitzable de mesures concretes, objectius i indicadors. En segon lloc, la Guia PAFiC per a la promoció d'activitat física en xiques, editada el 2010, on es presenten formes concretes de potenciar, sobretot a l'escola, l'activitat física entre les adolescents i, en tercer lloc, la publicació també en el marc del Pla A+D d'un projecte marc nacional per a l'activitat física i l'esport en edat escolar promogut pel CSE, Projecte marc nacional de l'activitat física i l'esport en edat escolar.

Les bones pràctiques per a reduir la masculinització dels centres de formació en ciències de l'esport s'han analitzat monogràficament a Soler, Serra i Vilanova (2018).

http://inefc.gencat.cat/web/.content/01_inefc/publicacions/CAFE/ligualdad-en-Juego.-Guia-de-buenas-practicas-e-genero-en-los-estudios-de-la-familia-de-las-CAFD_CAST.pdf

Una cosa similar ocorre amb el grau de Magisteri en Educació Primària. En aquest cas, l'alumnat és majoritàriament femení, però els plans d'estudi manquen de matèries d'esport i gènere. Pot ser que moltes d'aquestes alumnes acaben fent classe de gimnàstica als xiquets i les xiquetes en Primària, però no hauran tingut una preparació específica que els facilite incorporar una perspectiva de gènere innovadora. Únicament ho faran gràcies a un esforç suplementari per la seua banda. És per això que es fa necessari incorporar, en tots els nivells, formació en matèria de dona, igualtat i esport de forma sistemàtica. Els canvis en l'orientació de l'educació física

Una cosa similar ocorre amb el grau de Magisteri en Educació Primària, el pla d'estudis del qual manca de matèries sobre esport i gènere. L'alumnat que cursa aquests estudis serà qui faça classes a xiquets i xiquetes en el període d'Educació Primària. Aquest és un moment clau per a implantar una formació que afronte els estereotips i aplique una coeducació esportiva que frene l'abandó en l'adolescència.

D'altra banda, un aspecte clau en aquestes edats adolescents és el sedentarisme i el baix nivell d'activitat física. Les organitzacions internacionals han llançat campanyes d'actuació sobre aquest greu problema. Les recomanacions per a afrontar aquests problemes impliquen incrementar l'horari de l'educació física a les escoles.

escolar reclamen una formació atrevida, renovadora i experimental, perquè afrontar els estereotips en col·legis i instituts i aplicar una coeducació esportiva a la població adolescent és una tasca difícil que no es pot improvisar.

D'altra banda, també és important enquadrar l'abandó de la pràctica esportiva de les xiques en el marc de les recomanacions sobre activitat física i sedentarisme de l'Organització Mundial de la Salut. Els i les especialistes consideren alarmant el nivell d'incompliment d'aquestes recomanacions i ho vinculen amb problemes de sobrepès, sedentarisme i falta d'activitat física (Active Healthy Kids, 2016). L'Enquesta nacional de salut a Espanya (ENSE), elaborada pel Ministeri de Sanitat el 2017, ofereix dades preocupants en aquest sentit. S'observa una alta proporció de sedentarisme en el grup d'edat de 15-24 anys, a causa dels llargs trams de temps que romanen asseguts i assegudes en els pupitres. Aquest sedentarisme és més accentuat entre les dones (69 %) que entre els homes (63 %). El sedentarisme és també alt en el temps lliure del grup d'edat més xicotet (5-14 anys). Igualment, l'enquesta capta més baixos nivells de realització d'activitat física en les dones de 15 a 24. En el sistema de mesura utilitzat per l'ENSE —el qüestionari International Physical Activity Questionnaire, IPAQ— es mesura l'activitat física per intensitat. Els homes tenen els següents nivells: alt (44 %), mitjà (33 %) baix (23 %); pel que fa a les dones: alt (23 %), mitjà (44 %) baix (33 %). En aquest context, les recomanacions dels experts/es en salut impliquen incrementar, com a mínim una hora, l'horari de l'educació física a les escoles, a més d'alfabetitzar els estudiants, des de l'educació física, sobre el cos.

També a la universitat, el descens de la pràctica esportiva que s'ha anat acumulant en les edats anteriors, sumat a les complicacions per a compatibilitzar esport i

estudis, fa difícil recuperar i elevar els nivells de pràctica en aquest nivell educatiu. El document preparat per a l'àrea específica d'esport universitari inclosa en el Pla A+D, el 2010, tenia la igualtat de gènere entre les seues línies principals. Encara que no contenia dades de la participació de les dones, mostrava una clara sensibilitat cap a aquesta qüestió, suggeria programes específics i recomanava arreplegar informació sistemàtica que possibilitara diagnosticar la situació i millorar la promoció esportiva. Com en altres àrees del pla A+D, el seguiment i l'avaluació no ha permés veure el grau d'aplicació i l'impacte de les mesures. La investigació d'Almorza et al. (2011) mostrava una menor participació de les dones (37 %) en les activitats organitzades per les universitats. Les investigacions més recents per a universitats concretes (Práxedes et al., 2016; Corbí et ál. 2018) mostren nivells de pràctica baixa de les dones universitàries, que ronden el 40 % (davant d'un 60-65 % dels universitaris). En els campionats universitaris de 2019, el 45 % de participants han sigut dones, encara que entre personal tècnic només han tingut un 20 % de presència.

Recentment, per a l'avanç cap a mesures concretes de la igualtat de gènere en l'àmbit universitari, comptem amb un recurs formatiu —*La igualdad de género en el deporte universitario: orientaciones para deportistas, personal técnico y dirigentes*— que el 2015 va aconseguir el Premi Igualtat de Gènere concedit per la Federació Internacional d'Esport Universitari (FISU). Aquesta eina formativa s'ha realitzat en el marc del Seminari Dona i Esport - INEF Madrid, de la Facultat de Ciències de l'Activitat Física i de l'Esport de la Universitat Politècnica de Madrid, amb un equip integrat per professorat universitari expert en igualtat de gènere (Camacho, Gómez i Alfaro, 2019).

Pel que fa a la participació de les dones en l'esport universitari —i malgrat les dificultats que comporta la compatibilització d'esport i estudis i la baixa pràctica amb la qual arriben les alumnes—, és un àmbit on es podria fomentar la participació de les dones. La universitat és una institució que pot visibilitzar la igualtat de gènere en l'esport i tindre un gran impacte social. En aquesta última dècada, existeixen iniciatives en les quals inspirar-se per a seguir progressant.

En el grup d'edats joves (15-24), les esportistes amb freqüència de pràctica intensa (4-5 dies a la setmana) i que participen en esport federat, no presenten nivells de pràctica molt desiguals respecte als xics. Perquè aquest grup d'esportistes més implicades no abandone és necessari actuar específicament sobre

les estructures de govern de les federacions. Àmpliament dirigides per homes, i acomodades en un esport estructuralment masculinitzat, perpetuen tradicions incompatibles amb les novetats necessàries que planteja l'enfocament de gènere, cosa que dificulta qualsevol millora de cara a la igualtat.

Un comentari final sobre l'esport competitiu en el grup d'edat jove (15 a 24 anys). Les enquestes de pràctica esportiva mostren que, en aquest grup d'edat, quan la freqüència de pràctica és alta (5 dies a la setmana), trobem nivells de participació semblants entre xics i xiques. És el grup de joves esportistes federats/ades que, sumant dies d'entrenament i competicions, aconseguixen aquesta intensa participació. Aquesta dada és una prova palpable de l'interés per l'esport d'un grup minoritari de les dones (al voltant del 20 %), que malgrat totes les dificultats continua practicant esport intensament. Si volem que aquestes dones no abandonen i que el seu interès es contagie a les dones no practicants, és necessari actuar específicament sobre les estructures de govern de les federacions. Àmpliament dirigides per homes, i acomodades en un esport estructuralment masculinitzat, perpetuen tradicions incompatibles amb les novetats necessàries que planteja l'enfocament de gènere, cosa que dificulta qualsevol millora de cara a la igualtat real i pràctica (Diputació Foral de Guipúscoa, 2002). Per a això, si es vol protegir a aquest grup de joves dones esportistes, l'actuació de les institucions de cara a les federacions ha de guiar-se, com a mínim en aquest moment actual, per la generalització de mesures d'igualtat —plans d'igualtat, sistemes de quotes i de compliment d'objectius—. Ja s'ha començat en algunes comunitats autònomes i en algunes institucions i poden ser mesures de transició que donen pas a una situació en conjunt més paritària. En qualsevol cas, encara que positives, no convé creure que aquestes mesures són la solució al problema dels estereotips. Serà necessari seguir investigant per a afrontar el seu caràcter persistent, canviant, versàtil, amb capacitat per a reaparéixer⁵.

⁵ Malgrat la mala premsa dels sistemes de quotes per a afavorir la igualtat de gènere en l'esport, nombroses investigacions i experiències mostren assoliments positius després de la seua aplicació. Besley et al. (2017) i Adriaanse i Schofield (2013) conclouen que les quotes produeixen bons resultats en la gestió de les organitzacions: resten espai

L'accés de les dones a les federacions és un dels fronts prioritaris per a canviar el sexisme i la falta de paritat en l'esport competitiu. Aquesta falta, en moltes ocasions, no comporta necessàriament actituds excloents dels homes majoritaris que dirigeixen les federacions. Simplement, s'actua com si les dones no estigueren i no anaren a estar mai o com si estigueren en un segon nivell. Les dones que han ocupat càrrecs de responsabilitat troben tota classe d'actituds, que van des de la col·laboració i el reconeixement d'alguns dirigents, al masclisme explícit d'uns altres, passant pel paternalisme, la falta de confiança i altres actituds desestabilitzadores. Amb aquestes actituds, serà difícil que les dones donen el pas d'implicar-se en els càrrecs directius i això confirmarà la posició sexista que no hi ha dones interessades i preparades, amb la qual cosa es perpetuarà el cercle viciós de la falta de paritat. Mentre que la normalització del govern masculí siga un fet, es veurà normal que els recursos no es repartisquen equitativament i que l'esport de les dones tinga un paper secundari. Per això, l'actuació sobre els àmbits federatius és una peça clau en l'avanç de la igualtat de gènere.

als homes gestors mediocres, milloren l'eficàcia de la resta dels homes i obrin les portes a dones que, encara que amb menys experiència, es poden posar al dia, donar el millor de si i gestionar eficaçment. Des de fa més de 30 anys, s'han implantat sistemes de quotes amb èxit. És molt positiva l'experiència de Suècia o Noruega, que en els huitanta van optar per implantar quotes. Actualment, aquests països encapçalen el rànquing d'igualtat de gènere en l'esport. Més recentment, el projecte "All In! Towards gender balance in sport," confirma que onze federacions europees de diferents esports han aplicat quotes per a ajustar-se a les normatives i recomanacions europees. Igualment, Sport New Zealand i High Performance Sport New Zealand (HPSNZ) van anunciar recentment que, per a desembre de 2021, tots els esports associats que reben més de 50.000 dòlars a l'any per part de les administracions públiques hauran d'aconseguir un mínim de 40 % d'equilibri de gènere en els seus càrrecs de responsabilitat.

Les informacions anteriors són exemples que el temor i el rebuig a les quotes no està justificat. Ara bé, és convenient estudiar cas per cas, establir una agenda gradual i no descurar altres mesures que permeten evitar les quotes a mitjà termini. En un recent estudi a Espanya (Alfaro, Mayoral i Vázquez, 2018), es van entrevistar homes i dones que ocupen càrrecs en federacions, CSE, COE, comunitats autònomes i facultats universitàries. El 53 % de les dones enquestades es mostraven favorables al sistema de quotes, davant d'un 24 % que contestaven negativament. Entre els homes, pràcticament s'invertien aquests percentatges: un 53 % estava en contra i un 19 era partidari de les quotes. Cal esmentar l'alta quantitat de respostes enquadrades en no sap / no contesta (21 %). En resum, una situació bipolar, marcada per una acceptació majoritària de les dones i contrària dels homes.

Requadre 2. L'avanç d'una sexualització precoç i de la pressió estètica sobre el cos

Cada vegada a més primerenca edat, les adolescents estan patint un procés accelerat de sexualització, amb una exhortació constant a la bellesa i la feminitat. Són pressionades, cada vegada més ràpid, per a preocupar-se obsessivament, en resposta als mandats socials que reben, pels cànons normatius de bellesa: vestir bé, agradar als xics, ser atractives... Els mitjans de comunicació i la publicitat juguen un paper fonamental en aquesta transmissió desequilibrada i bolcada cap a un missatge dual, no igualitari entre els sexes, en què se sobredimensiona la faceta sexual de les dones. Com més persegueixen la rendibilitat els mitjans de comunicació, major és aquesta bretxa de subalternitat de les dones en aquest terreny. Els mitjans argumenten que cobreixen una demanda de les dones que estan interessades per les seues cures estètiques. No obstant això, aquest argument oculta el seu protagonisme a l'hora de filtrar i imposar estereotips sexuals i realimentar incessantment aquesta demanda saturant les pantalles.

Ana Sofia Elias i Rosalind Gill han denominat *Beauty surveillance* al procés mitjançant el qual les dones es veuen impulsades a autocontrolar la seua aparença per a ajustar-la a l'examen actual que regula el físic i l'estètica. Aquesta mirada impulsa unes normes de bellesa, el compliment de les quals es converteix en un imperatiu per a no quedar fora de la normalitat i evitar entrar en la categoria de subjectes de risc. Les autores citades han analitzat el paper de les aplicacions mòbils de bellesa com Beauty Mirror, Golden Beauty Ficar, Instagram o Modiface. Aquestes aplicacions es conceben com a tecnologies de gènere per a poder analitzar, qualificar, monitorar o millorar la teua aparença. En les seues descripcions anuncien que gràcies als seus serveis podràs "determinar si eres bonica o lletja", podràs "moure't cap a la bellesa", et permetran "ser un cirurgià plàstic de la teua cara". En termes pràctics, amb aquestes aplicacions pots modificar, retocar i autocontrolar la teua aparença en les fotos que puges a Instagram. Les adolescents són així espentades a un treball intensiu i psicològicament costós d'autovigilància. De cara a la pràctica esportiva, per a què sacrificar-se fent esport si pots retocar el teu cos virtualment? La distància entre la teua imatge física i la teua imatge virtual és un desequilibri que ha de gestionar cada subjecte. Els costos d'aquest deliri pertorbador de la imatge recauen en les adolescents.

Més informació:

Elias, Ana Sofia, Gill, Rosalind (2018). *Beauty surveillance: The digital self-monitoring cultures of neoliberalism*. *European Journal of Cultural Studies*, 21(1), 59–77. <https://doi.org/10.1177/1367549417705604>

L'esport competitiu mixt és possible: el cas del corfbol

L'origen del corfbol es remunta a la primera dècada del segle xx quan Nicolaas Broekhuijsen, un mestre holandès interessat en un esport que poguera realitzar-se a l'escola per xiquets i xiquetes, va definir un conjunt de regles inspirades en el netbol i en el *ringball* i va fundar el 1903 l'Associació Holandesa de corfbol. La principal novetat d'aquest nou esport era la formació mixta dels equips, compostos per 4 dones i 4 homes. L'objectiu del joc consistia a encistellar la pilota en una canastra sense tauler situada a 3 metres d'altura similar a la de bàsquet. L'esport es va popularitzar molt ràpidament i impulsat pel seu fundador va ser esport de demostració en 1920 en les Olimpíades d'Anvers i en les d'Amsterdam en 1928. La federació internacional es va crear el 1930.

En la seua expansió inicial, el corfbol va crear una forta polèmica pel seu caràcter mixt i molts periodistes no li van parar esment. La crítica cap a la moralitat dels jugadors i a l'uniforme de les dones que mostrava part de les cames va afermar els estereotips i la discriminació i l'esport no va desenganxar, es va convertir en minoritari i desconegut.

Malgrat tot, en l'actualitat és un esport que ha aconseguit una extensió considerable. La Federació Internacional de Corfbol (IKF) agrupa 69 països (32 d'ells europeus), entre els més potents es troben Holanda, Bèlgica i Anglaterra, encara que recentment Xina i altres països asiàtics s'han unit al grup de cap. Espanya és un dels pocs països europeus que no compta amb federació nacional de corfbol. No obstant això, Catalunya està associada a la IKF i va ocupar el 12é lloc en el rànquing de 2018.

La IKF no cella en la seua obstinació de tornar a repetir com a esport convidat en pròximes olimpíades. No ha pogut ser a Tòquio 2020, però el corfbol atresora avantatges que fan molt recomanable la seua extensió. La primera és el seu caràcter mixt, el seu escàs contacte físic, i la seua prioritat al treball en equip i al dinamisme sobre la força. Això possibilita un equilibri que afavoreix el joc mixt. No requereix una infraestructura molt complexa, pot jugar-se en pistes de bàsquet, també a l'aire lliure, amb un muntatge senzill de les canastres. L'única regla inalterable és la barreja de gènere.

Font:

-<https://korfbal.sport/>

-*Korfbal International Gender Relations Survey*, 2016

-<http://www.korfbal.cat/catalunya-es-consolida-com-el-5e-millor-equip-de-korfbal-del-mon/>

4.2. Segona fractura de l'esport de les dones: treball i cures en la transició a la vida adulta

La segona fractura que provoca una disminució de la pràctica esportiva de les dones es produeix a partir dels 30 anys, amb la transició a la vida adulta. L'arribada de noves responsabilitats, lligades a la maternitat, les cures i a la intensificació del treball assalariat allunyen les dones de l'esport.

Les dades de diferents fonts estadístiques mostren la disminució de la pràctica esportiva de les dones i el seu agreujament en els últims anys.

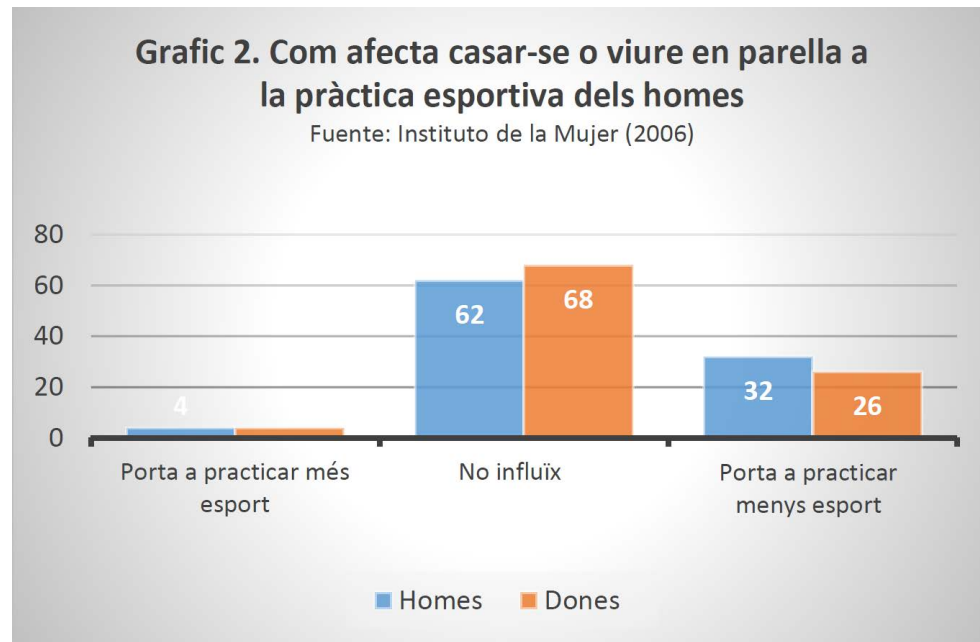
L'esport passa a un segon pla quan s'incrementa el treball dins i fora de casa. Aquesta tendència està augmentant en aquests últims anys.

Com hem vist en l'apartat anterior, l'activitat física de les dones disminueix al llarg de l'adolescència i dels primers anys de joventut i, a mesura que avancen les trajectòries biogràfiques, s'agreuja i mostra noves dimensions. En aquest apartat, tractarem una segona fractura que afecta les dones en edats intermèdies (30-45 anys). En aquest moment del curs de vida, les dones es veuen majoritàriament immerses en el món del treball i de les atencions familiars. Les fonts d'informació estadística que hem analitzat en el capítol 3 mostren aquest descens de la pràctica en aquestes edats intermèdies. En concret, l'Enquesta d'hàbits esportius (EDH) (taules 3 i 4, pàg. 40) ens permet apreciar una disminució de la pràctica esportiva i de la seua freqüència a mesura que avança el cicle vital. Per la seua banda, l'*Eurobaròmetre* sobre esport i activitat física afeg, a més, la possibilitat d'analitzar el nivell de pràctica en la sèrie cronològica entre 2013 i 2017 (taula 6, pàg. 77) mostrant que el grup de dones d'edats entre 25 i 39 anys ha vist descendir 3 punts el seu nivell de pràctica. Aquesta és una dada clarament negativa que indica que, en els últims anys, s'han agreujat les dues principals barreres que dificulten l'accés a la pràctica esportiva de les dones d'aquestes edats: el treball dins i fora de casa.

Altres fonts d'informació afegien dades més concretes sobre aquests dos tipus de treball que ocupen els temps de les dones. En concret, la investigació *Actitudes y Prácticas Deportivas de las Mujeres en España (1990-2005)*, publicada per l'Institut de la Dona el 2006, permet registrar l'opinió de dones i homes sobre com es veu afectat l'esport per l'inici de la vida en parella i també per l'arribada dels fills i filles.

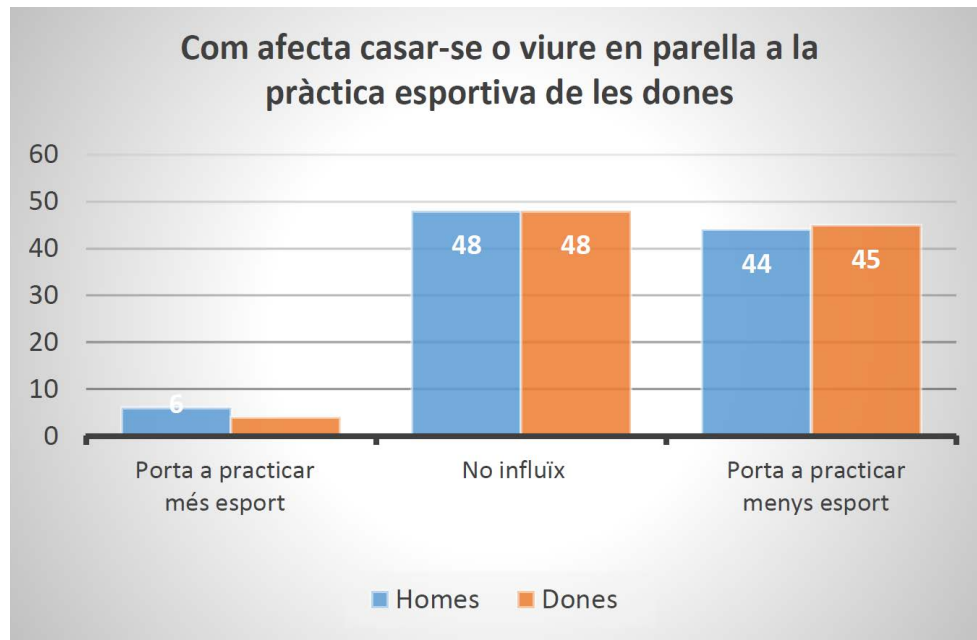
El gràfic 2 aborda la primera qüestió i mostra com un 45 % de les dones opinen que quan comença la convivència es redueix o abandona la pràctica esportiva. El percentatge d'homes és menor, només per a un 32 %, aproximadament, es redueix la pràctica i per a més del 60 % d'ells aquesta nova condició vital de la parella no influeix sobre la pràctica esportiva. Cal fer notar, a més, que aquests percentatges són menors si ens atenim a la percepció de les dones. Elles consideren que la vida en parella té encara menys impacte per a ells pel que fa a deixar de fer esport. Respecte a l'arribada de la maternitat i la paternitat, els resultats són més impactants. El gràfic 3 revela que per al 72 % de les dones la maternitat va lligada a un abandó o reducció de la pràctica esportiva. Només per a un 23 % la maternitat no in-

Encara que l'abandó de la pràctica esportiva quan comença la vida en parella afecta homes i dones, el percentatge de dones que redueixen o deixen de fer esport és considerablement més elevat que el d'homes.

La maternitat provoca un abandó massiu de l'esport entre les dones. Quasi 3 de cada 4 confirmen aquesta opinió. Els homes es veuen menys perjudicats.

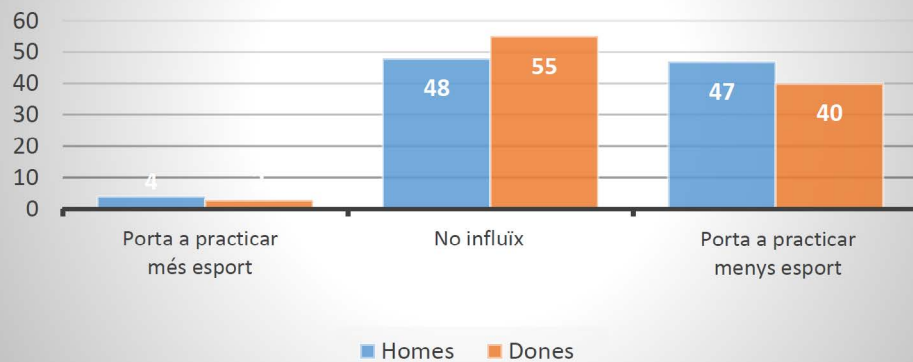

flueix. La paternitat sembla tindre menors efectes per als homes, aproximadament, el 47 % redueix o abandona l'esport. Per a l'altra meitat, no sembla tindre influència. Encara que les dades estan referides a 2006, considerem que segueixen tenint vigència per a il·lustrar l'abandó esportiu lligat a aquestes circumstàncies vitals de les dones en les edats d'entrada al món adult.

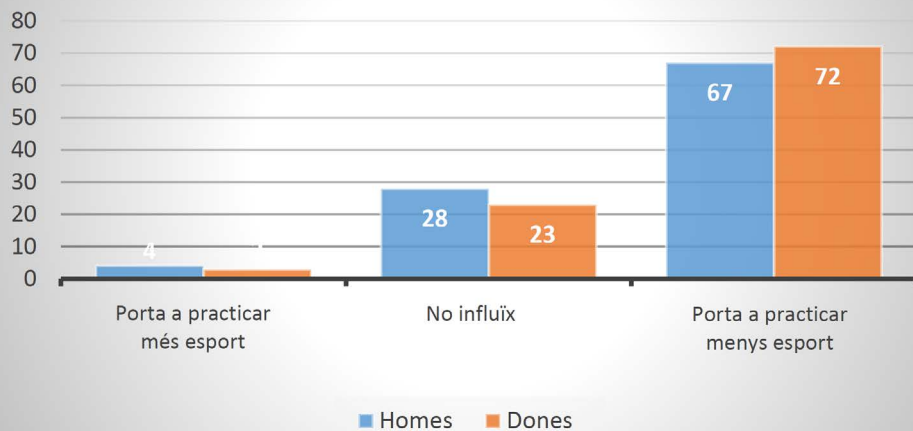
El repartiment desigual en l'ús del temps entre homes i dones ha sigut una variable molt utilitzada per a explicar la menor dedicació per part d'elles a l'esport. En les enquestes específiques d'ocupació del temps que va realitzar l'INE en 2002-03 i 2009-10, s'observava que les dones dedicaven menys temps a l'oci i que això repercutia sobre l'activitat esportiva. Desgraciadament, aquestes exhaustives

Grafic 3. Com afecta tindre fils a la pràctica esportiva dels homes

Fuente: Instituto de la Mujer (2006)

Com afecta tindre fils a la pràctica esportiva de les dones

La principal causa d'aquest abandó és el repartiment desigual pel que fa a l'ús del temps entre homes i dones, que dediquen més temps al treball domèstic i menys a l'oci. Aquesta circumstància segueix present en l'actualitat i provoca profundes desigualtats esportives.

enquestes no s'han tornat a dur a terme i les dades amb què comptem actualment són més fragmentàries i de menor abast. No obstant això, els baròmetres del Centre d'Investigacions Sociològiques (CIS) inclouen algunes preguntes que possibiliten un acostament més actualitzat als usos del temps d'homes i dones. En l'estudi 3149 del CIS, realitzat el 2016, s'analitza "l'activitat principal" de la població per sexe (taula 9). Els resultats evidencien usos del temps diferents entre homes i dones. En concret, elles tenen una presència més intensa en el treball domèstic (37 % davant del 10,5 % dels homes) i considerablement menor en l'oci (9 % davant del 21,5 % dels homes). La pauta tradicional de desigualtat sembla encara molt vigent.

Taula 9. En un dia laborable qualsevol, quina diria que és la seua activitat principal? (%)

	Homes	Dones	Total
Treball	49,7	35,5	42,4
Treball domèstic (no remunerat)	10,5	37,2	24,3
Atenció de fills/es; nets/es	5,3	9,3	7,4
Estudis	7,4	6,6	7
Oci (veure la tele, fer un passeig, etc.)	21,5	9	15

Font: CIS, Baròmetre 2016, estudi 3149

Les dades de l'Enquesta d'hàbits esportius mostren que les dones valencianes dediquen un 30 % menys de temps que els homes a la pràctica esportiva.

L'Enquesta d'hàbits esportius (EHD, 2015) inclou en el seu qüestionari una pregunta sobre el temps mitjà setmanal dedicat a l'esport. Els homes dediquen 3,26 hores; les dones 2,28. D'acord amb aquesta dada, la quantitat concreta de temps que defineix la bretxa esportiva de gènere a la Comunitat Valenciana és pràcticament d'una hora, registrant les dones al voltant d'un 30% menys de temps de pràctica esportiva.

A través d'aquesta mateixa enquesta (EHD, 2015), podem conèixer també quins són els obstacles per a la pràctica esportiva que assenyalen les dones valencianes. La taula 10 mostra que la falta de temps és la barrera principal amb la qual topen les dones (també els homes) a l'hora de practicar esport. Les taxes més altes de falta de temps s'aconsegueixen en els grups d'edat que estem considerant en aquesta segona fractura implicats en les cures i el treball (25-44 anys).

Taula 10. Motius pels quals no es practica esport (%) (EHD, 2015) CV		
	1r motiu	2n motiu
Falta de temps	48	33
Motius de salut	18	16
Falta d'interés	13	25
Edat	11	8
Motius econòmics	6	7
Falta d'instal·lacions	2	6
Falta de companyia per a practicar-ne	2	4

Font: Enquesta d'hàbits esportius, Ministeri d'Educació, Cultura i Esport (EHD, 2015)

Sembla evident que aquestes dues circumstàncies redueixen la dedicació a la pràctica esportiva i reclamen actuacions sobre elles amb la finalitat d'afavorir l'esport de les persones que es veuen més afectades. Les solucions van necessàriament lligades a una conciliació de temps laborals i temps esportius i, igualment, de temps de cures i temps esportius. Aprofundir, en primer lloc, en el repartiment equitatiu del temps dedicat a cures i treball domèstic i, en segon lloc, potenciar l'esport en l'empresa han de ser els dos escenaris en els quals es produïsquen canvis si es vol incrementar la pràctica esportiva de les dones (i també dels homes).

La falta de temps és la principal barrera assenyalada per les dones per a la pràctica esportiva. Les dones entre 25-44 anys són les que mostren més dificultats en aquest indicador.

Les solucions per a afrontar aquestes desigualtats esportives impliquen conciliar temps esportius, temps familiars i temps laborals. Si es vol potenciar la igualtat

esportiva de les dones, és necessari actuar paral·lelament en dues direccions: potenciar l'esport en el temps de treball i equilibrar el repartiment del temps de treball domèstic entre homes i dones.

Les polítiques esportives poden aportar el seu granet d'arena a la igualtat, però no eximeixen d'abordar les desigualtats de gènere amb mesures estructurals i amb un enfocament social integral.

Com es pot deduir, els canvis necessaris són de gran importància i requeririen intervencions decidides de les administracions públiques i del món empresarial. És possible començar amb programes que vagen gradualment guanyant pes, però les millores en el nivell de pràctica de les edats que estem considerant necessiten intervencions estructurals, amb continuïtat i no casos aïllats i discontinus.

Per posar un exemple, en molts fòrums acadèmics i governamentals, es considera Noruega com a prototip de la igualtat de gènere en l'esport. En opinió dels experts/es, la lliçó que pot extraure's de les polítiques esportives que aquest país ha posat en marxa, la manera més eficaç d'aconseguir situacions d'igualtat esportiva, és adoptar un enfocament social d'aquestes polítiques. Un enfocament que no només se centre en aquestes polítiques esportives, sinó que aborde les disparitats socioeconòmiques de gènere en el conjunt de la societat. Les actuals altes taxes de pràctica esportiva que caracteritzen les joves noruegues provenen més d'aquest enfocament social que d'una complexa gamma de polítiques individualitzades o focalitzades sobre el col·lectiu de dones en l'esport (Green, Thurston, Vaage i Moen, 2015).

Sobre el primer escenari —el repartiment equitatiu del temps dedicat a cures i treball domèstic—, és necessari anticipar que es tracta d'un problema que desborda el marc d'aquest informe. Les dades que hem presentat més amunt confirmen que les desigualtats en l'ús del temps persisteixen i, a més, que les polítiques integrals d'igualtat han de seguir ideant procediments per a avançar cap a un repartiment més equitatiu. Des del terreny concret de les polítiques esportives, s'ha posat l'accent en algunes mesures que podrien afavorir aquest repartiment o, almenys, facilitar l'activitat física de les dones, que són les més afectades. En concret:

- planificar una oferta esportiva des de les institucions públiques i privades adaptades en horari i tipus de pràctica a aquests grups d'edat;
- formar personal tècnic que tinga en compte les necessitats i els objectius d'aquests col·lectius;
- crear mecanismes de consulta i anàlisi d'aquesta oferta;
- promoure des de les administracions públiques activitats que visibilitzen la possibilitat pròxima de l'esport mitjançant carreres o esdeveniments esportius d'iniciació a l'esport;
- afavorir l'esport en grups d'amistat, comunitats esportives;
- acostar l'esport als espais quotidians freqüentats per les dones en la seua dedicació de cures (parcs, escola, activitat física a casa);
- potenciar l'esport en família, la pràctica conjunta, ja que compartir un temps esportiu pot portar a compartir també altres tasques de cura. Això, sobretot, en els caps de setmana, quan es produeix un baixó en la pràctica de les dones.

Certament, les administracions públiques han de protagonitzar aquesta política esportiva en pro de la igualtat de gènere. D'altra banda, com a benefici afegit, cal no oblidar que una de les variables claus perquè augmente la pràctica d'esport entre fills i filles és que en practiquen els pares i les mares.

Les institucions haurien de dissenyar programes que afavoriren, entre altres mesures:

- una oferta variada d'activitats ajustada als horaris i les necessitats d'aquests grups de dones.
- la formació de tècnics qualificats
- promoure l'esport en família per a facilitar la compatibilització dels temps familiars (que al mateix temps incidiria en la pràctica esportiva dels fills i les filles).

En el marc de la responsabilitat social de l'empresa, el seu paper per a recolzar la conciliació dels temps de treball i els temps esportius de les dones pot ser una basa apreciable per a l'augment de la seua activitat física.

Importants institucions internacionals —Organització Mundial de la Salut (OMS) o Agència Europea de Seguretat i Salut en el treball (UE-OSHA)— han recomanat vincular l'activitat física i esportiva amb el món de l'empresa i aplicar en els centres de treball mesures que les promoguen.

D'igual manera, el segon escenari fonamental per a aconseguir una millora de la pràctica esportiva és l'empresa. El treball ocupa una porció de temps determinant per a l'organització quotidiana de la jornada. Si es busca millorar el nivell de pràctica de les dones d'aquest grup d'edats intermèdies, la responsabilitat social de l'empresa ha de passar per integrar la pràctica esportiva en les seues instal·lacions i en la jornada laboral.

L'ús de l'esport per les empreses té una llarga tradició amb la creació d'equips d'empresa o amb el patrocini esportiu que arriba fins hui. No obstant això, en les dues últimes dècades, la qüestió ha cobrat major interès. D'una banda, les institucions internacionals, en concret l'Organització Mundial de la Salut (OMS) i la Unió Europea, a través de l'Agència Europea de Seguretat i Salut en el treball (UE-OSHA), han recomanat l'aplicació de l'esport en els centres de treball per a pal·liar problemes de condicions de treball, de baixa taxa d'activitat física i de sedentarisme en les plantilles. L'OMS ha inclòs la promoció de l'activitat física en l'empresa en la seua Estratègia d'Activitat Física per a la Regió Europea 2016-2025 (Physical activity strategy for the WHO European Region 2016–2025). Per la seua banda, des de la Unió Europea, el 1997 es va crear la Xarxa Europea de Promoció de la Salut en el Treball (European Network for Workplace Health Promotion) per a ajustar-se als canvis laborals i promoure l'activitat física en el marc de l'empresa, aquesta xarxa s'ha actualitzat en 2005, 2007 i 2018, incorporant nous membres i nous objectius. Igualment, la UE-OSHA ha realitzat investigacions per a potenciar aquesta inclusió de l'activitat física en les empreses, com a mitjà per a millorar les condicions de treball i la salut laboral. Així mateix, s'han posat en marxa projectes europeus dins d'Erasmus+, com el projecte "Supporting Women in Achieving their Goals, SWinG", elaborant materials i campanyes per a promoure simultàniament el lideratge empresarial i esportiu de les dones.

Com pot deduir-se de les anteriors iniciatives, el binomi esport-empresa és desitjable i possible i va més enllà del patrocini d'esdeveniments. L'empresa ha d'integrar-se en estratègies comunes de promoció de la salut a través de la promoció de l'activitat física i de la igualtat de gènere.

Des del costat de les empreses, l'esport s'ha utilitzat, sobretot en les seues estratègies de màrqueting, patrocini esportiu i imatge de marca, també en la seua gestió de recursos humans per a motivar a les plantilles; però, en molta menor mesura, com a mitjà de salut laboral. No obstant això, com ha posat de manifest l'informe *Physical Activity at the Workplace: Literature review and best practice case studies*, encarregat per la Comissió Europea (2017), en els últims anys han anat apareixent experiències d'empreses que han utilitzat l'esport amb un enfocament centrat en la salut laboral. Els tipus d'intervenció que destaca l'informe són: estratègies per a fomentar la mobilitat a l'hora de desplaçar-se als centres de treball o dins dels centres de treball; mesures per a reduir el temps que es passa assegut, instal·lant mobiliari activador que permeta treballar dempeus; promovent pujar escales o utilitzar comunicacions físiques en lloc de comunicacions virtuals en el mateix centre. Igualment, s'han organitzat sessions d'informació i assessorament, entre els treballadors i treballadores, sobre els beneficis de l'activitat física per a la salut i s'han fomentat sessions d'exercici físic per a incrementar l'activitat física i també la participació de l'empresa en campionats o esdeveniments esportius.

El binomi esport-empresa és desitjable i possible i va més enllà del patrocini d'esdeveniments. L'empresa ha d'integrar-se en estratègies comunes de promoció de la salut a través de la promoció de l'activitat física i de la igualtat de gènere.

En els últims anys, ha crescut el nombre d'empreses que han incorporat l'esport i l'activitat física com a estratègia de salut laboral i de cultura d'empresa. S'han afavorit, entre altres mesures: la mobilitat per a reduir el sedentarisme; les campanyes d'informació i assessorament sobre activitat física i hàbits saludables en l'empresa; la pràctica d'activitat física en els centres de treball i la participació de l'empresa en esdeveniments esportius.

Estudis especialitzats argumenten l'efecte favorable que l'activitat física té sobre la productivitat, l'absentisme i el benestar físic i psicològic de la plantilla.

Altres estudis crítics han assenyalat que els usos actuals de l'esport en l'empresa són insuficients, ja que s'apliquen a qüestions concretes de salut laboral o s'instrumentalitza l'esport per a necessitats empresarials, sense tindre pràcticament incidència en l'augment de la pràctica esportiva dels treballadors/es.

L'empresa no es pot mantindre al marge davant les dificultats de conciliació, de salut laboral, de sedentarisme i de baixa pràctica esportiva vinculades a l'activitat laboral que desenvolupen. S'ha parlat molt de responsabilitat social de les empreses, però caldria incorporar un capítol esportiu a aquesta responsabilitat.

L'informe destaca que, d'altra banda, per a l'empresa, aquestes activitats redueixen l'absentisme, milloren l'ambient de treball, la productivitat i el benestar físic i psicològic de les plantilles.

Alguns experts han argumentat de manera crítica que aquests usos de l'activitat física i l'esport en l'empresa —massa lligats a modificacions puntuals de les condicions de treball, a aspectes concrets de la salut laboral o a la motivació per a la productivitat— tenen un efecte molt limitat sobre l'avanç de l'activitat física i esportiva entre les plantilles. S'ha suggerit que l'empresa instrumentalitza l'esport per a incrementar únicament els seus propis resultats econòmics i no per a la millora de la seua plantilla o de la societat en el seu conjunt. Aquestes crítiques assenyalen les següents limitacions dels actuals usos de l'esport per part de l'empresa: poques iniciatives, concentrades en grans empreses, estratègicament orientades a millorar la imatge de marca i la motivació dels treballadors de cara a la productivitat, destinades, com a molt, a complir les reglamentacions de salut laboral. En el requadre 3, es pot completar aquesta informació de cara a pensar i decidir possibles simbiosis entre les administracions públiques i les empreses pel que fa a les formes d'incorporar l'esport en aquestes últimes.

Malgrat aquestes consideracions crítiques, algunes empreses han plantejat projectes interessants que tracten la igualtat de gènere i deixen veure el potencial de la seua col·laboració en la promoció de l'esport per a les dones (vegeu la fitxa 9). L'empresa no es pot mantindre al marge davant de les dificultats de conciliació, de salut laboral, de sedentarisme i de baixa pràctica esportiva vinculades a l'activitat laboral que desenvolupen. S'ha parlat molt de responsabilitat social de les empreses, però caldria incorporar un capítol esportiu a aquesta responsabilitat.

Fitxa 9

Solocal: “Move it day”, pràctica esportiva en l’empresa (França)

Solocal Group és una empresa del sector de la comunicació i màrqueting digital que opera a escala europea i té 4800 empleats (1400 a la seu francesa). En 2014, va rebre el trofeu Sentez-Vous Sport que atorga el Comité Olímpic Francès (CNOSF). Aquests premis recompensen les empreses, el món associatiu o organismes de les administracions públiques que emprenden programes d'activitat física esportiva dirigits a millorar les condicions de treball dels seus treballadors i treballadores. El CNOSF duu a terme un treball de difusió de l'esport en el món de l'empresa, publica les fitxes de bones pràctiques dels organismes premiats des de 2014 i ha elaborat una guia pedagògica per a orientar les empreses a introduir la pràctica esportiva en el seu funcionament.

El projecte de Solocal, denominat “Move it day”, va ser premiat en l'edició de 2014. El seu objectiu va consistir a sensibilitzar els treballadors cap a la pràctica esportiva com a manera de promoció de la salut, de l'esperit d'equip i de la productivitat en un context de benestar. Cronològicament, el projecte va incloure diverses fases. Les huit setmanes inicials tenien un objectiu de sensibilització mitjançant l'enviament per correu electrònic de sis vídeos informatius i motivadors presentats per coneguts esportistes i entrenadors francesos. Posteriorment, es va posar en marxa un programa d'exercici físic tots els dies de la setmana amb dues activitats diferents per dia. També es van promoure les inscripcions de la plantilla en el calendari de carreres populars solidàries Odyssea. Igualment, el projecte va incloure conferències i tallers d'iniciació a l'esport i la salut i es va tancar amb una trobada esportiva anual entorn dels valors d'equip i la solidaritat (130 assistents). Es va crear a la seu de l'empresa una sala de fitnes on es feien les activitats.

Els resultats han sigut molt ben valorats per l'empresa i els treballadors: han participat 650 persones en els 7 tipus d'activitats que s'han fet al llarg de l'any i 130 treballadores van intervenir en la primera trobada esportiva “Move it day” que es va realitzar al Parc de St. Cloud.

Font: <https://cnosf.franceolympique.com/cnosf/fichiers/File/SVS/TropheesSVS/2014/trophees2014.pdf>

La implicació de l'empresa, en la qual s'haurien de conjuminar la responsabilitat social i la nova responsabilitat en el terreny de l'activitat física, suposaria crear espais per a promoure una pràctica fisicoesportiva saludable i recreativa per a la plantilla i implicar-se en les iniciatives de l'Administració.

L'empresa ha assumit la seua implicació necessària en les polítiques de conciliació de temps laborals i familiars. Conciliar la vida laboral i la vida esportiva és una de les dimensions de la conciliació i, per a fer-ho, és necessari que l'empresa es plantege, amb les administracions públiques, una redefinició del temps de treball considerant el temps per a l'esport.

Amb aquest tipus d'experiències positives, caldria involucrar des de les administracions públiques el món de l'empresa, el paper de la qual podria ser molt important per a l'increment de la pràctica esportiva, ja que controla bona part dels temps socials que tant dificulten l'accés a l'esport. Actualment, la relació de les empreses amb l'esport es redueix pràcticament al patrocini d'esdeveniments esportius i al màrqueting. No obstant això, al marge d'aquests suports econòmics, les empreses a Espanya encara no han incorporat en el seu funcionament clàusules que avancen en la dimensió socioesportiva, de manera que l'esport passe a tindre un paper important per a la mateixa plantilla i per a altres col·lectius exteriors sobre els quals dirigir la seua funció social. En aquests últims anys, s'ha parlat sovint de l'empresa ciutadana, de la responsabilitat social corporativa i molts directius s'han fet ressò d'aquest debat. Si l'empresa es preocupa per la formació de la seua plantilla i es prea d'avançar cap a la conciliació familiar i laboral o de vetlar pels drets a un treball digne dels treballadors del tercer món, per què no introduir, amb decisió, el dret a l'activitat física i a la pràctica esportiva entre els seus treballadors i treballadores i, així mateix, participar i implicar-se en les iniciatives de l'Administració dirigides a fomentar la igualtat de gènere mitjançant l'esport.

Els programes públics que busquen incrementar la pràctica esportiva femenina tenen un efecte limitat perquè no incideixen en aquesta llei de ferro de la desigualtat en la distribució dels temps socials. Si s'està intentant avançar cap a una distribució més igualitària del temps per a les dones a través de la conciliació de la vida familiar i la vida laboral, per què no una conciliació, almenys més modesta, entre la vida esportiva i la vida laboral. Una mínima implicació de l'empresa en aquest terreny aconseguiria resultats molt apreciables en l'activitat física de les dones i obtindria la recompensa d'una millora en la salut biològica, psicològica i social que l'esport comporta.

Davant d'aquest panorama, és necessari crear des de les institucions públiques un programa d'activitat física i igualtat de gènere en les empreses, basat en les recomanacions de les organitzacions internacionals esmentades en paràgrafs anteriors. No s'aconseguiran avanços en aquest terreny si ens limitem a projectes o iniciatives aïllades de les empreses, sense un marc i objectius comuns, o només centrades en la salut laboral dels treballadors. Aquest programa ha de superar l'àmbit estricte de la salut laboral per a concebre's com un marc de salut per a la ciutadania i, en concret, per a les dones, que són les qui pateixen particularment la falta de temps i les desigualtats que això comporta entorn de la pràctica esportiva.

Si es volen aconseguir avanços en aquesta conciliació de temps laborals i temps esportius, caldrà articular programes d'actuació complexos que requeriran un compromís seriós dels actors socials. Les iniciatives aïllades d'algunes empreses no permetran aconseguir millores significatives en l'augment de la pràctica esportiva.

“ La implicació de l'empresa, en la qual s'haurien de conjuminar la responsabilitat social i la nova responsabilitat en el terreny de l'activitat física, suposaria crear espais per a promoure una pràctica fisicoesportiva saludable i recreativa per a la plantilla i implicar-se en les iniciatives de l'Administració. ”

Requadre 3. Empresarialització de l'esport o esportivització de l'empresa?

No hi ha dubte que, en les últimes dècades, el món de l'esport i el de l'empresa han tingut interessos convergents. Nombroses investigacions (Andrews, 2019; Redeker, 2012) han analitzat com l'esport ha integrat en les seues lògiques de funcionament les de l'economia i la gestió empresarial i, en concordança estreta, l'empresa s'ha inspirat en els valors de la pràctica esportiva per a gestionar els seus recursos humans, les seues estratègies de màrqueting i la seua imatge. El secret de la motivació buscat pels departaments de recursos humans sembla radicar hui en l'esport. La metàfora esportiva és un element clau en el llenguatge empresarial. Es parla d'equips, xarxes, terreny de joc, d'empreses flexibles, àgils, esveltes. Els directius, els caps, es representen ara més aïna com a *coach*, entrenadors, i, per a qualificar el directiu ideal, s'utilitza el terme *atleta corporatiu*. Descobrir el potencial, el talent, d'un esportista per part de l'entrenador, és hui una preocupació similar per als responsables de personal en les empreses a l'hora de gestionar els seus empleats i empleades. *Mentalitat guanyadora* és una expressió comuna entre entrenadors i empresaris.

A aquesta instrumentalització simbòlica que l'empresa fa de l'esport cal sumar-li una altra instrumentalització més pragmàtica mitjançant la utilització concreta de l'activitat física i esportiva en el centre de treball. L'informe *Physical Activity at the Workplace: Literature review and best practice case studies*, encarregat per la Comissió Europea (2017), assenyalava que, en els últims anys, ha augmentat la participació de les empreses en l'organització de campionats esportius o en la posada en marxa d'estratègies per a activar els treballadors/es i reduir el sedentarisme, entre les quals es troben: anar caminant al centre de treball, pujar escales, substituir les comunicacions virtuals per presencials, que obliguen a moure's; limitar el temps que es passa assegut/uda mitjançant un mobiliari dissenyat que permetia treballar plantat; sessions d'informació a la plantilla sobre activitat física saludable; promoció de l'exercici físic en el centre de treball; participació de l'empresa en esdeveniments esportius. Totes aquestes iniciatives, segons l'informe esmentat, tenen efectes positius per a l'empresa: reducció de l'absentisme, millora del clima laboral i de la productivitat.

Instrumentalització de l'esport i objectius empresarials

Als Estats Units, on moltes empreses gestionen les assegurances de salut dels empleats, s'ha desenvolupat el sector de l'activitat física individual, ja que un treballador saludable pot disminuir la despesa en assegurances mèdiques. D'aquesta manera, s'ha creat tota una esfera econòmicament rellevant en la qual s'ofereixen plans d'exercici per a l'empresa. Aquests plans són, a vegades, obligatoris per als empleats, que poden veure bonificada la seua aportació a l'assegurança mèdica a canvi de complir objectius de seguiment i de pèrdua de pes. Aquest compliment es converteix en una nova pressió per als treballadors. Esdevé, fins i tot, un imperatiu moral, ja que els treballadors passen a concebre's, en aquest enfocament sanitarioesportiu, com a individus responsables de cuidar-se físicament i d'implicar-se en l'autocura física o en la dieta per a no ser una càrrega per a l'empresa. Fer-se malalt per no cuidar la forma física o per tindre sobrepès, i causar una despesa mèdica, suposa la inclusió en el grup dels irresponsables que estan subvencionats pels sans.

Totes les estratègies anteriors posen, a més, l'esport i l'activitat física al servei de l'empresa per a sintetitzar l'esperit empresarial amb el potencial que aporta l'esperit esportiu: combativitat, disciplina, esforç, audàcia, competició, treball en equip, confiança, adhesió institucional, assoliment d'objectius, responsabilitat. L'empresa reclama hui aquestes competències a la plantilla i les projecta en el camp de l'esport com a espai instrumental per a fer-les visibles i adquirir-les. L'esport queda així, instrumentalitzat, convertit en un mitjà per a una fi empresarial (Barbusse, 2002). Aquesta primera crítica als usos instrumentals de l'esport es completa, a més, amb la idea que l'esport s'usa per a obtenir l'acceptació i la implicació dels treballadors i desactivar les seues reivindicacions. L'esport opera com una donació empresarial, poc conflictiva, que refrena altres crítiques dels treballadors.

Esport i autooptimització

Una segona crítica vincula l'esport amb l'esperit de millora contínua i autooptimització desitjat pel món de l'empresa i que persegueix construir un subjecte esportivitzat a la recerca de la millora contínua (Meißner, 2016). Així, es despleguen tot un seguit de pràctiques esportives optimitzadores del cos i la ment (potenciar la motivació, la cultura de l'esforç i la disciplina). Per exemple, completar una maratón, o dedicar-se a fons al Crossfit, suposa enviar un missatge sobre la capacitat personal de patiment i rendiment competitiu extrem. El mercat d'aquest sector ofereix diàriament innovacions, des de la intervenció d'un entrenador personal, epítom del *coach* per al cos, fins a les noves modes en mètodes d'entrenament d'alta intensitat, com el HIIT (*high intensity interval training*; en valencià, entrenament d'interval d'alta intensitat), l'*electrofitness* o el *tabata*, per a qui busca resultats ràpids. Tot amb l'objectiu d'assolir l'automillora, encara que potser a costa de perjudicar la idolatrada salut. A Espanya comptem amb exemples demostratius d'aquesta compulsió a l'automillora, com podrien ser els casos dels atletes extrems Kilian Jornet o Josef Ajram, alhora emprenedors, experts en valors borsaris i executius de si mateixos, que connecten les finances, l'autoajuda i l'esport a la recerca de batre continuament el seu propi rècord.

Alguns autors (Cederström i Spicer, 2015; Davies, 2016) afigen una tercera crítica als programes esportius en l'empresa, considerant-los com a mesures higienistes, en què l'esport és solament una coartada per a mantindre actius i productius els treballadors/es i fer veure una atenció als problemes de salut laboral mitjançant una oferta il·lusòria d'activitats que tenen un aire esportiu: reunions d'equip caminant, escriptoris amb cintes de caminar incorporades, pedals sota la taula de treball per a estar actiu i generar, fins i tot, l'energia que fa funcionar l'ordinador, taules de ping-pong, tobogans i altres jocs, etc. Un neohigienisme que fa passar per activitat física el que és només un mer exercici ortopèdic rutinitzat que, no obstant això, en el llenguatge empresarial es presenta com un estil esportiu entremesclat amb el lúdic.

Ideologia esportiva i ideologia empresarial

Totes aquestes crítiques coincideixen que l'esport, practicat en aquests contextos, té un caràcter instrumental i es mou en el terreny de la ideologia i del llenguatge empresarial i no tant en el de la pràctica esportiva real. Té, abans de res, una dimensió semàntica, però poc materialitzada en una pràctica esportiva concreta i basada en el gaudi. Potser la pràctica de l'esport haja pogut créixer moderadament a través de tots aquests usos esportius propiciats per les organitzacions empresarials —sobretot, entre els directius i personal qualificat—, però cal reflexionar sobre els riscos de l'expansió d'un esport plantejat en aquests termes. En aquest binomi esport/empresa, l'esport interessa com a imatge de la mentalitat guanyadora i la competició del capital humà i de l'inesgotable esperit emprenedor, del potencial i el talent que desborden dels herois esportius, però, quina és la materialització d'aquests discursos en les pràctiques esportives de les persones? Atresora l'esport totes aquestes qualitats —superació, autonomia, treball en equip, etc.— en tots els nivells de pràctica? En cas que això siga cert i provat per investigacions, per què es valoren aquestes qualitats esportives i no altres? Quins efectes tenen sobre les persones tant en el pla físic com en la construcció de noves subjectivitats competitives i empresarials? Pot ser que l'esport siga salut, però, practicat sense límits, també és extenuació i desgast; on estan aquests límits i com es poden controlar perquè no produïsquen danys o lesions? Totes aquestes són raons suficients per a parar atenció als efectes inesperats i/o no volguts i a les implicacions que la metàfora esportivoempresarial té sobre la construcció de nous subjectes esportius per als qui la competició és la norma.

Més informació:

Andrews, David (2019) *Making Sport Great Again. The Uber-Sport Assemblage, Neoliberalism, and the Trump Conjunction*. London: Palgrave Pivot.

Barbusse, Béatrice (2002) Sport et entreprise : des logiques convergentes ? *L'Année Sociologique* 2002/2 (vol. 52), p. 391-415.

Cederström, Carl i Spicer, André (2015) *The Wellness Syndrome*. Cambridge: Polity Press.

Davies, William (2016). *La industria de la felicidad*. Barcelona: Editorial Malpaso.

Fuchs, Mathias, Fizek, Sonia, Ruffino, Paolo i Schrape, Niklas (ed.) (2014) *Rethinking Gamification*. Lüneburg: Meson Press.

Loehr, Jim i Schwartz, Tony (2001) The Making of a Corporate Athlete, *Harvard Business Review*, vol. 79, n. 1.

Meißner, Stefan (2016) Effects of Quantified Self Beyond Self-Optimization, en Selke, Stefan (Ed.) *Lifelogging. Digital self-tracking and Lifelogging between disruptive Technology and cultural transformation*. Wiesbaden: Springer VS.

Redeker, Robert (2012) *L'emprise sportive*. París: François Bourin Éditeur.

Requadre 4. La tirania del culte al cos: esport i cura estètica de les dones

No només les adolescents pateixen la pressió dels mitjans de comunicació per a parar atenció al cos i modelar-lo, també les dones més majors reben un mandat similar. Perfeccionar el cos, perseguir la millor imatge estètica de si mateixa, s'ha convertit en paraules de Susie Orbach en una "tirania" (Orbach, 2010). En la transició a l'edat adulta, i amb l'arribada del treball i la maternitat, l'abandó de la pràctica esportiva per falta de temps és una constant en les dones en la trentena. En aquest moment de la trajectòria vital, les responsabilitats laborals i familiars semblen difícils de conciliar amb l'esport.

Paradoxalment, just en aquest moment, quan les dones tenen menys temps per a la cura física del cos i s'aparten de l'activitat física, es reduplica sobre elles la pressió perquè el mantinguen sa i concorde a l'ideal estètic que transmeten els mitjans de comunicació. Quan es queden sense temps per a cuidar el cos per haver de dedicar-lo a la criança, la vida en parella o el treball per a una empresa, llavors referma el missatge que també han de conciliar el cos amb els ideals de bellesa. Una conciliació inassolible de la vida familiar, laboral i corporal, en la qual disminueix l'autonomia de les dones per a decidir. Com mantindre's en forma quan el temps es reparteix entre una llarga jornada de treball i una inacabable tasca d'atencions domèstiques que recau sobre les dones?

La mercantilització de l'esport: solucions esportives per a dones atrafegades

En aquest moment difícil quant a la gestió del temps, l'esport pot constituir un bon potencial per a organitzar la jornada quotidiana i poder conservar una esfera de temps lliure i relacions socials, fins i tot per a mantindre's en forma i amb salut. Això és un profit de l'esport i fins i tot una necessitat social que, ben programada, podria ajudar les dones. Tanmateix, davant de la falta d'esquemes i recursos públics ben planificats i dotats, totes

aquestes possibles necessitats esportives de les dones han sigut captades pel circuit de la mercantilització. Amb això, han proliferat usos on l'esport es dissenya com a producte i es ven com a solució de salut i de compliment dels estàndards estètics que s'exigeixen a les dones d'edats intermèdies. Siga per a preparar i conservar la forma física abans i després de l'embaràs, per a relaxar i aconseguir un alleujament després d'una jornada repleta d'activitats, siga per a oferir una via d'automillora que incremente les possibilitats de triomfar en el treball o per a aprofitar el poc temps restant amb pràctiques esportives ultraintensives, que poden fer-se a casa o en el gimnàs, l'esport s'ofereix com una aposta segura, una oferta sempre present i una solució que les dones responsables han d'adquirir. Evidentment, les dones que "s'abandonen", no aconseguiran el ventre pla o la pau interior que et capaciten per a afrontar els reptes de la vida moderna.

Respecte a aquests usos de l'esport mercantilitzat, sobretot bolcats en el cos i les exigències estètiques, caldria assenyalar algunes visions crítiques que ens ajuden a ampliar arguments i debats entorn de les desigualtats de gènere en l'esport i el seu abordatge des de les polítiques públiques. La primera crítica és, novament, la de la instrumentalització de l'esport, és a dir, utilitzar-lo per a finalitats més enllà de les purament esportives, en aquest cas, com un dispositiu per a modelar el cos segons una norma. La segona crítica és la mercantilització de les activitats esportives, la introducció d'aquestes en una esfera del consum interessat, enganyós i obligat. La tercera crítica és com es fixen les normes de bellesa, quins actors són els responsables en aquest procés; en altres paraules, per a què cuiden el cos aquestes dones i per a qui. Partint de la base que l'activitat física i la cura física del cos són positius, les preguntes que es fan les autores crítiques són: què hi ha darrere de les normes de bellesa?, són aquestes equivalents per a homes i dones?, i si no ho són, què es busca controlar a l'hora d'aplicar-les?, quin cost té per a les dones allunyar-se de la norma?

La instrumentalització del gimnàs com a dispositiu de modelatge del cos

En el procés d'incorporar-se a l'esport en les dues últimes dècades, el significat predominant de l'activitat física per a les dones ha sigut estar en forma i mantindre la silueta. Així, les seues afinitats esportives han anat vinculades no tant a les més divertides dimensions d'oci grupal o a la seua capacitat d'entreteniment competitiu, sinó, sobretot, a la dimensió higienicoestètica (més avorrida) d'anar al gimnàs a esforçar-se per a aprimar. És sabut que és més fàcil abandonar una activitat quan costa més treball fer-la. Algunes dades estadístiques de l'Enquesta d'hàbits esportius 2015 sobre el perfil de l'esport de les dones ho confirmen: elles practiquen esport més individualment (31 % dels casos enfront del 25 % dels homes); en més ocasions en companyia d'algun membre de la família (12 % enfront del 4 %). Realitzen menys esport a l'aire lliure (38 %, enfront del 49 %) i usen menys les instal·lacions públiques (49 %, enfront del 53 %).

La sociòloga Flavia Costa denomina *dispositiu fitness* aquestes exigències estètiques d'un cos adequat, que connecte amb els missatges del nou capitalisme de la imatge i l'espectacle. Aquest dispositiu imposa una gestió privatitzada de l'aparença física i de l'activitat associada a aquesta, en la qual cada vegada més, cuidar de si mateixa és cuidar del cos: "ja no *habitem* un cos ni tampoc *tenim* un cos, sinó que *som* un cos. Es demana al treball corporal que canvie el caràcter del subjecte: que li calme els nervis, que li lleve els complexos, que li alleuge els dolors espirituals per la vellesa i la mort. Que el ioga el relaxe, que el gimnàs el revitalitze i l'enfortisca, que els massatges l'energitzen, que el pilates el flexibilitze, el tonifique. Que la cirurgia li retorne l'autoestima perduda. S'actua sobre el cos per a 'ajustar' l'ànima." (Costa, 2008: 9). Altres autors/es han vist en el gimnàs un espai de control i disciplinament del cos de les dones a través dels exercicis cronometrats i progressius (Markula, 2015).

Especialistes en anàlisi crítica del fitness, com Roberta Sassatelli, actualitzen la idea anterior assenyalant que el gimnàs, com a dispositiu de control, s'està substituint o complementant per una nova onada actual de tecnologies digitals i dispositius portàtils per a quantificar i autocontrolar el rendiment corporal i la salut.

Algunes autores (Cole, 2000) han anat encara més lluny i han vinculat la creixent importància de la indústria del fitnes i el seu enfocament individualitzat del cos i centrat en l'aparença amb una progressiva despolitització de la qüestió feminista. Aquest enfocament filtra el missatge que la prioritat és canviar el cos i no tant la societat. És més factible canviar el cos que canviar les desigualtats socials i l'opressió a les dones. En resum, l'esport es converteix en un instrument per a controlar el cos de les dones i per a desmobilitzar les reivindicacions del feminisme.

El complex cosmètic esportiu: produir el problema i vendre la solució

Una segona crítica que des del feminisme s'ha llançat contra aquest estil de vida fitnes posa l'accent en els usos comercialitzats, mercantilitzats i dissenyats per a cobrir les demandes de cossos en forma que es reclamen a les dones. Susie Orbach (2010) ha parlat de la "indústria de desestabilització del cos" per a denunciar les dures exigències corporals que pateixen les dones per part d'aquest model estètic esportiu definit pel món dels famosos, els esportistes, la publicitat i el complex medicocosmètic. Un model que fa recaure sobre les dones una atenció permanent sobre el seu cos amb l'objectiu d'autofabricar el cànon exigint en els mitjans de comunicació. El cos és definit com a perfectible i governat per la responsabilitat individual. Aconseguir la perfecció corporal és obligació personal i implica ensinistrar el cos mitjançant pràctiques d'activitat física, cosmètica o dietètica. Allunyar-se del model de perfecció té conseqüències morals, ja que se suposa que la propietària descarta el que hauria de ser el seu projecte personal corporal. La societat et llançarà un judici moral negatiu si això ocorre.

La imatge del cos perfecte és cada vegada més difícil d'aconseguir i, a més, està sotmesa a un canvi continu que augmenta les exigències sobre les dones i desestabilitza les seues vides. Orbach exposa tota la gamma de malestars psíquics vinculats amb els sentiments de dismòrfia corporal en relació amb el model de cos perfecte o amb les obsessions i addiccions lligades a l'activitat física. Model que, d'altra banda, no ha sigut definit per

les dones, sinó pels “mercaders de l’odi”, tal com Orbach denomina la indústria medicoesteticopublicitària, que provoca aquest sentiment en les dones cap al seu propi cos quan no s’aconsegueix arribar a la perfecció.

Empoderament, cos i postfeminisme

Les autojustificacions que tradicionalment ha emprat aquest model mèdic-estètic per a expandir-se són que està al servei de la dona i que són elles les que el demanden i decideixen. En aquestes tres últimes dècades, aquest enfocament individualitzat, en el qual cada individu és responsable de la seua aparença, no ha deixat de créixer impulsat per la retòrica de la responsabilitat individual en el marc de les societats neoliberals. El missatge “ets lliure, pots arribar a ser el que vulgues ser i tu ets la responsable que això passe”, s’ha repetit insistentment i ha calat entre les dones àmpliament. Aquest missatge és una relectura de la llibertat d’elecció reinterpretada en aquests anys pels règims neoliberals. Aquesta relectura ha obert el camí a nous discursos sobre la dona que Rosalind Gill (2008) ha denominat postfeministes. Aplicats al cos, aquests discursos conceben la dona com un actor racional que fa eleccions lliures per a millorar el seu cos i la seua aparença seguint els seus propis criteris. Per al model medicoestètic, les dones no són un subjecte passiu que es veu obligat a complir els mandats corporals que desitgen els homes, sinó que són un subjecte actiu que decideix utilitzar els mitjans mèdics, cosmètics, esportius per a augmentar el seu capital corporal.

Construir-se a si mateixa, aconseguir objectius siga la que siga la posició social d’origen, és central en aquests discursos postfeministes. Fins i tot la idea d’empoderament, molt en voga actualment, es desplaça freqüentment a aquesta òptica individual de reforçar els atributs individuals de dona. L’emancipació de les dones no vindrà de la mà de moviments feministes, sinó de dones fortes, fetes a si mateixes, que trien bé. Per al postfeminisme, aquest és el millor antídote contra les desigualtats amb els homes, que es reconeixen, però no s’interpreten com un conflicte social. Seguint el deixant del “si vols, pots”, la vàlua personal et pot portar més lluny que qualsevol feminisme.

Els discursos postfeministes arrepleguen alguns principis del moviment feminista (la llibertat sexual i de decisió sobre el propi cos), però sense consciència ni memòria sobre com s'han aconseguit ni quin és el significat original. Es buiden de contingut social i s'apel·la a l'èpica de l'esforç individual. Tampoc es parteix que hi haja determinacions socials que impedisquen a les dones arribar a marges més amplis de llibertat. En aquesta falta de context, el postfeminisme no posa l'accent sobre la responsabilitat dels homes en la gènesi dels processos de desigualtat de gènere. Aquests discursos s'han difós a gran escala i han aparegut en pel·lícules, llibres, sèries, personatges popularitzats (*Sexe a Nova York*, Bridget Jones o Madonna; per a elles, és fàcil empoderar-se quan acompanya un bon capital econòmic o simbòlic).

Al costat de la importància del cos, també l'esport ha sigut fonamental en el discurs postfeminista. S'ha presentat com un espai per al desenvolupament personal, on la dona pot participar, decidir i fer valdre les seues qualitats. Un espai d'empoderament on fins i tot amb cossos fora de l'ideal estètic poden arribar al cim. Les campanyes per a potenciar l'activitat física i la salut s'han associat molt a aquests discursos en què la força de voluntat s'imposa a qualsevol barrera social. Tot es pot aconseguir amb els poders màgics de la determinació personal. L'exemple de Serena Williams ha sigut molt utilitzat per a mostrar aquests discursos sobre que totes les dones poden arribar a ser número u en el tennis i en la maternitat. Aquestes invocacions a un jo femení fort poden estimular en les dones la passió, el sentit de pertinença i la sensació de control. No obstant això, els discursos sobre l'empoderament esportiu femení mostren debilitat quan contextualitzem socialment aquests cossos esportius fora de la norma, marcats per la classe social, l'ètnia o la discapacitat física. Llavors, només alguns herois o heroïnes arriben lluny. En general, no triomfa qui vol, sinó qui pot.

Malgrat la instrumentalització, la mercantilització i la individualització que hem repassat críticament en els paràgrafs anteriors, cuidar l'estat de forma és beneficiós per a les dones. Tot i això, és necessari conèixer aquestes crítiques per a programar activitats que limiten els efectes negatius dels interessos econòmics i ideològics que es mouen en el camp de l'esport, de l'exaltació desbocada del cos i dels deliris de grandesa corporal aplicats a l'esport.

Més informació:

Cole, C. L. (2000) 'Body Studies in Sociology of Sport', en J. Coakley and E. Dunning (eds.) *Handbook of Sports Studies*, Thousand Oaks, CA: Sage.

Gill, Rosalind (2008), "Culture and subjectivity in neoliberal and post feminist times" *Subjectivity*, n. 25, p. 432-445.

Markula, Pirkko (2015) *Sport and the body. En Giulianotti, R. (ed.) Routledge Handbook of the Sociology of Sport*, (p. 272-282) Oxon-NY: Routledge

Sassatelli, Roberta (2016) Taming bodies, alluring affects. *Rassegna Italiana di Sociologia*, 4/2016, p. 806-810, DOI: 10.1423/85548

Les Sprinteuses: programa d'emprenedores esportives (França)

Les Sprinteuses és un programa dedicat a donar suport a projectes d'empreses emergents en el món de l'esport dirigits o codirigits per dones. El projecte està impulsat per l'Ajuntament de París, La Française des Jeux (l'empresa pública francesa de loteries apostes esportives), Le Tremplin (una incubadora dedicada a la creació d'empreses en l'àmbit de l'esport), la Union sport & cycle (una important organització professional del sector esportiu que representa 1400 empreses i més de 500 marques) i, finalment, Paris Pionnières (una altra incubadora d'empreses dedicada a projectes empresos per dones, enguany ha canviat la seua denominació per Willa).

L'esport i el món emprenedor estan molt marcats per les desigualtats de gènere. Les 17 empreses esportives que es van llançar en la incubadora Le Tremplin en el primer any de funcionament estaven fundades per homes. Aques-

ta dura constatació va impulsar la creació del programa #LesSprinteuses per a equilibrar la presència de dones emprenedores. El programa va iniciar-se en 2016 i acull anualment cinc projectes. Això ha fet que la presència de dones en la incubadora Le Tremplin haja crescut fins a arribar al 14 % dels projectes.

Des de la fase de preincubació de sis mesos, s'introdueixen les dones emprenedores en un ecosistema empresarial en el qual els experts de Willa i Le Tremplin impulsaran el "desafiament" dels projectes seleccionats. Durant aquest programa, es treballa a través de l'assessorament individual o col·lectiu de les incubadores participants en totes les etapes per a desenvolupar el negoci (visió, disseny d'oferta, model de negoci, marc legal, *lean startup* i també finançament, estructura digital, creació de l'equip, etc.). En un món competitiu com és l'esport, l'empresa té molt per aportar.

La primera edició de Les Sprinteuses va seleccionar tres projectes:

El primer —Meet x Sweat— ofereix activitats esportives, guides per un entrenador, orientades a crear relacions (*networking*) en un context esportiu, bàsicament a compatibilitzar esport i fer negocis, atès que els emprenedors tenen les agendes repletes d'activitats i això podria portar a deixar de practicar esport.

Font: <https://www.lessportives.fr/dans-lactu/appel-a-projet-les-sprinteuses-et-vivre-en-sport-les-programmes-d-incubations-de-willa/>

4.3. Tercera fractura de l'esport femení: dones en estrats socials desfavorits i exclusió esportiva

Hem vist en l'apartat anterior com les desigualtats en la pràctica esportiva de les dones venen marcades pels usos socials del temps. Aquesta variable és clau per a explicar la baixa pràctica de les dones, ja que el menor temps d'oci restringeix les possibilitats de dedicar-lo a l'activitat física. Aquesta forma de desigualtat, que afecta potencialment totes les dones, tanmateix, està molt determinada per la condició d'ama de casa i per la classe social. D'aquesta manera, ser ama de casa crea una fractura més forta fins i tot que la que hi ha entre homes i dones. L'expressió "esport i dona" és molt indeterminada, ja que les dones de classes socials més modestes no fan pràcticament gens d'esport.

Si a això li afegim algunes situacions socials, com el nivell d'estudis o residir en llars amb dificultats econòmiques, podem concloure que les ames de casa d'extracció social modesta viuen, pràcticament, una condició d'exclusió esportiva. La taula 11, amb dades procedents de l'Eurobaròmetre sobre esport i activitat física, permet aproximar-nos a aquestes situacions vitals.

Les ames de casa i les dones de classes socials modestes acumulen les taxes més baixes de pràctica esportiva. Aquestes dones, amb edats entorn de 45-55 anys, dedicades al treball domèstic, compatibilitzat, a vegades, amb ocupacions de baixa qualificació, configuren la tercera fractura esportiva.

Taula 11. Nivell de pràctica esportiva d'ames de casa i altres condicions socials desfavorides en 2017 (%) i variació respecte a 2013 (entre parèntesis). (Espanya)

Nivell de pràctica	Total de dones	Ames de casa	Llars amb dificultats econòmiques	Estudis primaris	Jubilats /ades
5 dies a la setmana	13 (-3)	12 (-8)	9 (-2)	14 (=)	14 (-3)
1-4 dies a la setmana	24 (-3)	17 (+2)	19 (-5)	15 (-3)	14 (-3)
Menys de 3 dies al mes	8 (-1)	3 (-4)	9 (-1)	7 (-1)	5 (-1)
Mai	55 (+7)	68 (+10)	63 (+10)	64 (+5)	67 (+7)

Font: Eurobaròmetre sobre esport i activitat física (2013, 2017). Comissió Europea

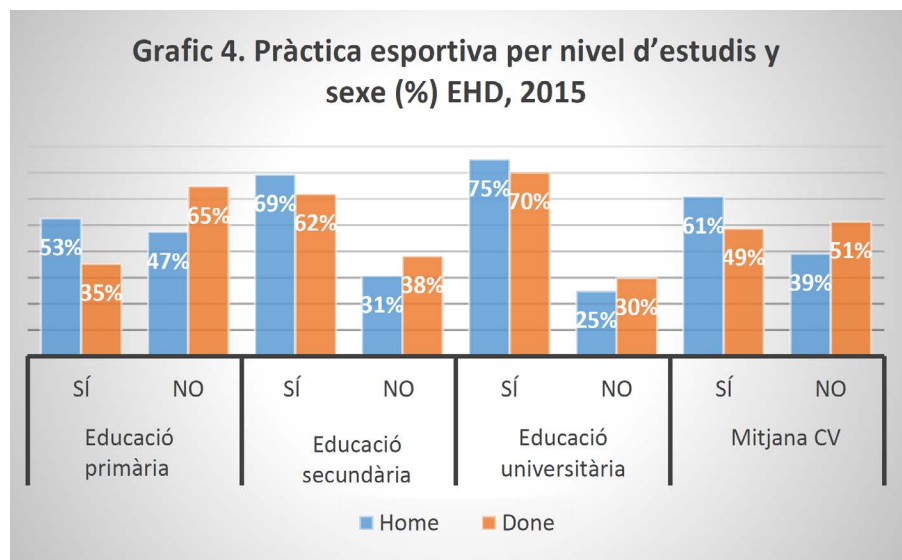
En 2017, seguint les dades arreplegades en l'Eurobaròmetre sobre esport i activitat física, el 68 % de les ames de casa mai havia practicat una activitat esportiva. Aquesta dada ha crescut 10 punts respecte a 2013.

Segons les dades, les ames de casa tenen un perfil de pràctica esportiva fins i tot inferior al dels jubilats. La seua situació ha empitjorat entre 2013 i 2017. La necessitat de polítiques específiques per a elevar el nivell d'activitat física és imminent.

La classe social crea entre les dones mateixes una bretxa de pràctica esportiva molt profunda. La pràctica esportiva de dones amb estudis superiors és del 70 %, enfront del 35 % d'aquelles amb estudis primaris.

En 2017, les ames de casa figuren com el grup social amb les taxes més altes de no participació en l'esport: el 68 % d'elles respon que mai ha practicat una activitat esportiva, una dada que ha crescut 10 punts respecte a 2013; així mateix, ha descendit la freqüència d'aquelles que sí que la practiquen. Aquest grup d'ames de casa presenta un perfil d'activitat esportiva inferior fins i tot als jubilats i jubilades. Respecte dels altres indicadors que s'arrepleguen en la taula 11, pot dir-se que la situació esportiva dels estrats socials més desfavorits ha empitjorat notablement, ha crescut per sobre de la mitjana el nombre de persones que no practiquen esport i s'ha reduït la freqüència de pràctica. Per això, aquest grup de dones en situacions socials desfavorides representa un perfil que necessita polítiques socials específiques per a elevar el nivell de pràctica.

La informació anterior es completa amb la del gràfic 4, elaborat amb dades de l'Enquesta d'hàbits esportius (EHD-2015), en què es mostra la repercussió del nivell d'estudis sobre la pràctica esportiva. És necessari assenyalar que els perfils de pràctica són molt diferents entre les dones mateixes quan considerem el nivell educatiu: s'observa una pràctica molt baixa entre aquelles amb estudis primaris (35 %), enfront de taxes molt altes de les dones amb estudis superiors (70 %). A més, aquest mateix gràfic ens permet observar una bretxa molt marcada entre la pràctica de dones (35 %) i homes (53 %) amb estudis primaris. En el cas del nivell d'estudis universitaris, la bretxa entre dones (70 %) i homes (75 %) és molt més xicoteta. En la mateixa línia que les dades de l'Eurobaròmetre, l'EHD ens mostra que les dones amb estudis primaris presenten les taxes més altes d'exclusió de l'esport: un 65 % no l'ha practicat mai.

Respecte a la condició laboral d'ama de casa, les dades de l'EHD-2015 (taula 12) ens mostren que a la Comunitat Valenciana les ames de casa tenen taxes de pràctica molt baixes (20 %). Aquest nivell és més baix que el del conjunt d'Espanya (27 %). En concordança amb les dades d'Eurobaròmetre, aquests nivells de pràctica estan per davall dels que realitzen els jubilats i jubilades (29 %). Per afegiment, aquesta mateixa enquesta mostra que com més gran és el nombre de fills menors de 14 anys, més baixa és la pràctica.

Taula 12. Pràctica esportiva i condició social (%) CV-Espanya				
	Practica CV	No practica CV	Practica Espanya	No practica Espanya
Ames de casa	20	80	27	73
Jubilats/ades	29	71	24	76
Estudis primaris	21	78	22	78
Font: Enquesta d'hàbits esportius, Ministeri d'Educació, Cultura i Esport (EHD, 2015)				

L'anomenada democratització esportiva, que es va produir a mitjan dècada dels 1990 a Espanya i que va portar un fort augment en la pràctica esportiva, no va arribar a les dones dels segments socials més desfavorits: aquelles amb nivells d'estudis baixos i dedicades a les tasques domèstiques han millorat ben poc el seu nivell de pràctica.

El model esportiu més estés entre les dones espanyoles, que emergeix de la modernització de l'esport en els últims trenta anys —caracteritzat per posar-se en forma, fer-ne una pràctica saludable i tindre una dedicació pròpia en el temps d'oci, relaxant i tonificant per a la vida quotidiana— no ha arribat a les dones en pitjors situacions socials i dedicades a les tasques domèstiques.

Una revolució esportiva incompleta

Quan s'analitza l'evolució de la pràctica esportiva en aquests últims trenta anys, comprovem que en el període comprés entre 1980 i 1995 es va produir un procés de democratització esportiva. L'esport es va convertir en un indicador de modernització durant la transició a Espanya. A més d'una successió de triomfs en grans campionats, difosos pels mitjans de comunicació, els Jocs Olímpics de Barcelona van contribuir a estendre socialment l'esport. Les taxes de pràctica van créixer en aquell període de manera molt considerable, tant entre les dones (12 punts) com entre els homes (14 punts). Les dones partien de taxes molt baixes i, en aquell període, moltes van incorporar l'estil esportiu a la seua vida quotidiana. Entre elles, les més afavorides van ser les més joves, amb nivells d'estudis alts, amb treball assalariat i extracció social més acomodada. Aquestes dones van aconseguir reduir notòriament la bretxa esportiva amb els homes i normalitzar el seu accés a l'esport.

No obstant això, el procés de democratització esmentat no va ser complet. No es va difondre per igual entre tots els grups de dones. Les que tenien nivells d'estudis més baixos, amb edats més avançades i dedicades al treball domèstic van quedar apartades del terreny esportiu. De fet, actualment aquests grups de dones presenten encara un diferencial de pràctica elevat respecte als homes, així com respecte a les dones amb nivells d'estudis superiors. La denominada democratització esportiva ha desatés les dones més desfavorides socialment i físicament.

Per tant, malgrat la popularització de l'esport en aquests anys, podríem considerar aquestes dones com excloses de l'aparent "democratització" esportiva. La seua constitució física, sumada a la seua posició social, no apareix representada en l'esport, que pressuposa cossos més o menys esvelts o en procés de ser-ho, a més de

presentar-nos persones amb vestimentes i equipaments esportius fora de l'abast de moltes dones de classe baixa. Pocs les imaginem fent esport. Les dones d'aquestes classes socials s'han donat per perdudes per a l'esport. El model esportiu més estès entre les dones espanyoles, que emergeix de la modernització de l'esport en els últims trenta anys, caracteritzat per posar-se en forma, fer-ne una pràctica saludable i tindre una dedicació pròpia en el temps lliure, relaxant i tonificant per a la vida quotidiana, no ha arribat a les dones en pitjors situacions socials i dedicades a les tasques domèstiques.

Perfils d'exclusió esportiva

Els grups d'edat entre 45-55 anys compten amb una presència notable d'aquestes dones de les quals estem parlant. Es tracta d'una etapa en què els cossos comencen a ser més vulnerables, la qual cosa obliga també a analitzar la privació de l'esport en aquests grups en termes de salut. L'Enquesta nacional de salut 2017 mostra que les dones d'aquestes edats acumulen les taxes de sobrepès més elevades i els nivells d'activitat física més baixos en el conjunt de les dones. A més, presenten consums elevats de fàrmacs per al dolor, tranquil·litzants, relaxants, pastilles per a dormir o antidepressius i estimulants. Les seues consultes mèdiques més freqüents estan relacionades amb osteoporosi, problemes cardíacs i mentals. Amb aquest quadre sanitari, l'esport tindria un paper molt rellevant per a millorar l'estat físic i reduir les desigualtats de salut.

Múltiples estudis epidemiològics han ressenyat millores objectives quan es conjuguen esport i salut. Hi ha tot un seguit d'efectes comprovats de l'esport sobre el benestar, la millora emocional, la sociabilitat i la qualitat de vida que s'experimenten

Per afegiment, aquestes dones en situació d'"exclusió esportiva", dedicades al treball domèstic i amb 45-55 anys acumulen les taxes de sobrepès més altes i els nivells d'activitat física més baixos en el conjunt de les dones mesurats per l'Enquesta nacional de salut en 2017.

Accedir a l'activitat físicoesportiva podria portar a aquestes dones grans avantatges en termes de salut: benestar físic i mental, sociabilitat i millora de la qualitat de vida. Més enllà de l'exercici físic de caminar, que les dones més majors comencen a realitzar, els sistemes de promoció esportiva donarien una nova dimensió a la igualtat de gènere incorporant aquestes dones a una pràctica esportiva una mica més intensa i

lúdica. Per a fer-ho possible, fa falta una oferta d'activitats apropiada per a aconseguir que elles es vegen si mateixes com a actives en l'esport.

No és una tasca fàcil acostar aquestes dones a l'esport. Les dificultats que viuen en aquest terreny són grans: falta d'antecedents esportius, escàs temps lliure, cost d'inscripció en activitats, dificultat d'accés a informació, temps constret per les obligacions familiars, burles i estranyesa de cara a la pràctica esportiva; resignació davant d'un estat de forma física mediocre.

És necessari començar amb objectius assequibles per a elles i buscar estratègies per a fer de l'activitat física un lloc acollidor.

quan es practica esport. No falten investigacions per al cas d'aquestes dones majors (Tortosa i Vega, 2013), en les quals es destaquen els beneficis saludables de l'esport. Doncs bé: aquestes dones tenen molts obstacles socials per a poder accedir als beneficis que comporta la pràctica esportiva.

Es tracta d'un perfil de dones que han rebut les recomanacions genèriques llançades pel sistema de salut sobre els beneficis de l'activitat física. De fet, en la tercera edat, cada vegada més dones diuen eixir a caminar, un tipus d'activitat física que també ha crescut entre les ames de casa. Elles caminen més que els homes de la mateixa edat. Aquest exercici és, sens dubte, molt recomanable. No obstant això, a més de caminar, considerem que aquest grup de dones d'edats compreses entre 45-55 anys tindria possibilitats físiques per a practicar una gamma més variada d'activitats esportives i, per tant, és una prioritat que han d'afrontar els sistemes de promoció de l'esport. Seria un gran avanç per a la igualtat ampliar l'oferta d'activitats per a aquestes dones i aconseguir que es vegen si mateixes com a esportistes.

El perfil d'edat del grup de dones on s'acumulen nivells més alts d'inactivitat física és entorn dels 45-55 anys. Les seues dificultats principals són: la falta d'antecedents esportius, el cost que suposa la inscripció en gimnasos, la falta d'informació sobre l'oferta d'activitats, les dificultats de mobilitat per a accedir a les instal·lacions, la falta de temps per l'atenció als fills i els estereotips (que poden provocar fins i tot burles o una certa condescendència cap a elles). A més, en aquell moment del seu cicle vital, els problemes de malalties cròniques o altres mals poden aparèixer. Per la seua pertinença a les classes populars, algunes qüestions dificulten encara més la seua incorporació a l'activitat física. Per exemple, les campanyes de promoció esportiva arriben pitjor a aquests grups, que consideren l'esport com una cosa allu-

nyada, no dirigida a elles, com també consideren llunyanes les institucions oficials que llancen les campanyes. A causa d'això, en part, tendeixen a no llegir els fullets. Per això, la difusió de la informació hauria de ser molt selectiva i realitzada per persones en la mateixa situació o informants de proximitat (tendes, associacions), en tot cas, una informació cara a cara. Per afegiment, les dones es troben molt allunyades de l'esport, i l'activitat física l'associen únicament a les activitats domèstiques o al treball: carregar, quedar-se plantada, desplaçar-se per a compres, etc. El seu oci és molt restringit i poc dinàmic, amb consums alts de televisió. A més, algunes falses creences condicionen negativament la seua actitud davant de l'esport: es consideren ja massa majors, o pateixen una malaltia crònica i l'esport la pot empitjorar, o pensen que fer esport és molt car —les classes populars consideren que l'esport és per a dones benestants—, o que no és propi de les ames de casa o no els abelleix anar soles a aquestes activitats, de fet, moltes vegades hi van soles.

Aquest panorama de dificultats s'amplia quan han començat a assistir a alguns programes ja existents. Llavors, la dificultat resideix a retindre-les, fer-los comprendre la necessitat de continuïtat. En aquests casos, la formació dels monitors i monitores és essencial per a motivar, seleccionar pràctiques esportives o formes d'activitat física adequades, centrar-se en la dimensió de la sociabilitat, fixar objectius realitzables i no ambiciosos —com, per exemple, complir les recomanacions de l'Organització Mundial de la Salut (OMS)—.

Els programes específics que s'han dirigit a aquestes dones no estan molt estesos i, en general, consisteixen o bé a fer esport en família o bé en programes en els quals preval el vincle entre activitat física i salut. Quant als primers, un exemple d'aquest tipus de programa és *Bien-Être Actif*, organitzat per la Union Française des Oeuvres Laïques d'Education Physique (UFOLEP) en diverses regions franceses amb menors

Una de les estratègies ja experimentada és organitzar programes d'activitat física dirigits a tota la família. Hi ha experiències en diferents països europeus.

Amb la mateixa finalitat d'atraure-les a la pràctica esportiva, altres programes s'han centrat en la promesa de millores en la salut i la forma física.

nivells de renda. Es tracta d'un programa fonamentalment pensat per a dones no practicants d'esport i aprofita l'incentiu d'organitzar-lo en el marc de la família. Es concep com una escola esportiva en què els participants tenen un nombre determinat de sessions i activitats planificades, basades en jocs cooperatius i activitats a l'aire lliure. La mateixa concepció del programa elimina el problema de l'atenció dels xiquets, que estan integrats en l'activitat al costat de les mares, i s'estudien detalladament els horaris per a no coincidir amb les activitats quotidianes familiars. Programes similars es troben a Alemanya (*Gemeinsam aktiv - Familie und Sport*) o al Regne Unit (*Families Fund*).

Un segon tipus de programes està més bolcat en la dimensió saludable de l'activitat física. En aquestes últimes dècades, han proliferat programes basats en aquest binomi salut i activitat física com a resposta als problemes de sedentarisme, alimentació incorrecta i baix nivell d'activitat física de la població. L'OMS va llançar en 2005 l'estratègia NAOS, que perseguia afrontar aquests problemes i combatre l'obesitat. Les seues directrius han impulsat la posada en marxa de campanyes, programes i altres mesures d'actuació que han acabat sent el marc per a la pràctica d'activitat física per als col·lectius amb més riscos respecte als problemes esmentats (com les dones que estem considerant). En tota Europa, s'han promogut programes d'aquest tipus: *Guadagnare salute*, a Itàlia; *In Form*, a Alemanya; *Manger-Bouger*, a França; *Poids corporel sain*, a Suïssa, etc. A Espanya, el Ministeri de Sanitat, Serveis Socials i Igualtat ha creat els programes *Movimiento Actívale* i *Activalandia* —en aquest cas, més dirigits a adolescents i joves— i el programa Espanya se mueve (<http://españasemueve.es/>), en què participen nombroses institucions privades i públiques i que està liderat pel Consell Superior d'Esports. Aquest programa abraça tots els grups d'edat, però té plans dirigits a les persones desocupades (programa "No te pares") i a les de major edat (programa Muévete+). A la Comunitat Valenciana, la Conselleria de Sanitat Universal i Salut Pública ha creat el *Pla Bé*, que s'emmarca dins del IV Pla de salut de la Comunitat Valenciana 2016-2020 i està orientat a adolescents. Igualment, la conselleria esmentada, juntament amb l'Ajuntament de València, manté el programa "*Activitat física i salut*", que cobreix les edats entre 30 i 64 anys, i en el qual participen els centres de salut, on se selecciona a pacients amb problemes de sedentarisme que es deriven al programa d'activitat física.

En aquests últims anys, en alguns països anglosaxons les estratègies per a atraure a l'esport dones tradicionalment allunyades han apostat per un enfocament esportiu més directe. Aquest ha sigut el cas d'algunes campanyes fetes en els últims anys al Regne Unit o Austràlia, dirigides a dones no practicants, tradicionalment excloses de l'esport, en què, sense abandonar les referències a la salut, es llança a les dones una interpel·lació directa perquè accedisquen a l'esport per a divertir-se, per a gaudir. La campanya "This Girl Can" s'ha convertit en un model quant a eficàcia. Les dades estadístiques semblen mostrar un canvi de comportament de les dones, encara que ha despertat també algunes crítiques que ressenyem en la fitxa següent i en el requadre d'anotacions crítiques.

En alguns països anglosaxons, com el Regne Unit o Austràlia, s'han llançat campanyes d'empoderament d'aquestes dones, per a incorporar-les a una pràctica esportiva divertida i saludable que les iguale a la resta de la població. L'exemple de la campanya "This Girl Can" [vegeu la fitxa en el text] és representatiu d'aquesta classe d'actuació.

“ Segons les dades, les ames de casa tenen un perfil de pràctica esportiva fins i tot inferior al dels jubilats. La seua situació ha empitjorat entre 2013 i 2017. La necessitat de polítiques específiques per a elevar el nivell d'activitat física és imminent. ”

Campanya: *This Girl Can*, Sport England (Regne Unit)

Llançada en 2015 per Sport England —l'organització governamental que gestiona l'esport al Regne Unit—, aquesta campanya marca un canvi en l'estratègia per a atraure les dones a l'esport i a l'activitat física. Encara que està inicialment dirigida a les dones entre 15-60 anys, realment apel·la a les franges d'edats intermèdies o amb condicions socials i físiques més difícils. Dones tradicionalment apartades de l'esport pels estereotips i les condicions de vida.

En els mitjans de difusió en línia de la campanya, es capta bé aquest propòsit. Un disseny dinàmic i persuasiu, basat en la imatge i els testimoniatges de dones, convida a trencar amb els mandats que les releguen fora de l'esfera esportiva. La campanya realça els cossos “reals” de les dones i els diferents impediments físics o socials per a l'activitat física. La imatge d'esport no es limita a l'esport competitiu, sinó a una gamma àmplia d'activitats d'oci esportiu i exercici, per a motivar i inspirar a les dones a ser actives, tindre visibilitat i ser emulades per altres dones. Es posa l'accent en la necessitat de facilitar al màxim l'accés a la pràctica esportiva mitjançant la proximitat i la simplicitat d'aquestes pràctiques.

Amb molt de suport dels testimoniatges i retrats de desenes de dones que s'integren en el seu web, la campanya se centra en la responsabilitat personal l'accés a l'esport, en el repte individual de trencar les barreres. En boca dels seus crítics (Depper, Fullagar i Francombe-Webb, 2018), els missatges es basen en la retòrica neoliberal de la lliure elecció i en l'activació dels cossos, que cada individu —en aquest cas les dones— ha de tonificar, treballar i esculpir a través de l'oci actiu. En el requadre 5 següent ampliïm la informació sobre aquesta crítica.

Aquestes crítiques no lleven que l'eficàcia de la campanya haja sigut considerable. Les dades d'augment de la pràctica són considerables. D'una banda, permeten verificar que és possible canviar i crear noves representacions socials de les dones davant de l'esport. D'altra banda, obrin un debat sobre l'abast real, sobre la profunditat dels seus guanys

a mitjà i llarg termini i sobre les bases ideològiques que estan darrere de la campanya. Per l'atractiu i l'eficàcia, la campanya “This Girl Can” ha sigut replicada, pràcticament en els mateixos termes, en altres llocs com la regió australiana de Victòria: <https://thisgirlcan.com.au/>.

Fonts:

- Web de la campanya

Requadre 5. Salut per força: la ideologia de la salut a través de l'esport

“La recerca de la salut s’ha convertit en el principal factor patogen”, va escriure Ivan Illich en *Medical Nemesis*, estudi sociològic que obria la línia d’investigació sobre medicalització de la vida social a la fi dels anys setanta. La tesi d’Illich era que el sistema mèdic havia aconseguit una expansió imparable que, a vegades, creava problemes més greus que aquells que tractava de solucionar. Produïa, per exemple, efectes iatrogènics en els tractaments, com aquells bacteris que es fan forts en els quiròfans i acaben amb la vida del pacient. A més, la creació de poderosos sistemes sanitaris acabava catalogant com a malaltia problemes xicotets que abans es resolien amb formes socials d’atenció i cures. Igualment, el sistema de salut ha anat acumulant responsabilitats excessives per oferir-se com a solució de malalties que són provocades per disfuncions que crea el sistema econòmic o el sistema social, i que, en realitat, haurien de solucionar-se en aquells àmbits. Amb tant de protagonisme, la medicina ha acabat en moltes ocasions ocultant els orígens socioeconòmics de les malalties.

Fins i tot amb la lúcida crítica d’Illich i les posteriors investigacions que han cridat l’atenció sobre la desbocada medicalització, aquesta ha seguit avançant fins hui. Per afegiment, en aquestes tres últimes dècades, i fruit de l’auge de les concepcions neoliberals des de la dècada de 1980 en l’organització social, una altra tendència se superposa a la medicalització. Es tracta de la responsabilització dels individus sobre el seu estat de salut. En aquests anys, la salut ha passat cada vegada més a concebre’s com un producte de les decisions i la cura dels mateixos individus, que han de responsabilitzar-se del seu estat de forma física i evitar els factors de risc del sedentarisme o la baixa activitat física. En pàgines anteriors hem vist algunes crítiques sobre com la responsabilització actuava sobre el cos i sobre l’ajust d’aquest a la norma estéticoesportiva. El funcionament sobre la salut és similar. De fet, ja s’ha divulgat el concepte de *salutisme*, que estableix que la salut pot aconseguir-se a través de l’esforç i la disciplina individual mitjançant l’activitat física i l’autocontrol per a regular la forma i el funcionament del cos. Veurem a continuació algunes crítiques aquesta idea de salutisme (*healthism*), que conjuga sistemàticament l’activitat físicoesportiva i l’estat de salut.

El salutisme interpreta l'esport bàsicament com un mitjà de perdre pes i estar en forma. De fet, en els inicis del salutisme en els anys 80, el model de forma física i salut que es presentava era el d'esportistes esvelts i esveltes, amb cossos flexibles i poc pes, normalment coincident amb el d'esportistes d'alta competició, els qui sotmeten el cos a un entrenament dur per a aconseguir la forma física ideal per a competir. Això no obstant, aquest ideal no sembla haver arribat a tots els grups socials, no ha sintonitzat amb tots els grups per igual per a aconseguir fomentar l'activitat física saludable. Ha arribat als sectors socials millor socialitzats en l'esport, que veuen un incentiu en la competició meritocràtica i en la valoració del seu capital físic i l'aparença (Lee, 2015). Tanmateix, ha arribat amb més dificultat a altres col·lectius, com les dones, per a les qui l'activitat física es regeix per altres criteris (oci, diversió, sociabilitat, joc, i no tant competitivitat i disciplina esportiva). A més, per a elles, aquests cànons corporals són molt complicats d'aconseguir.

Per a tots els col·lectius als quals no ha arribat el model de salutisme anterior o que no han pogut seguir-lo —basat en un exercici intens, una alta exigència esteticocorporal i una classe de pràctica esportiva a vegades aliena als seus interessos—, les administracions públiques han ideat nombrosos programes d'activació física per a acostar-se a un model de salutisme més rebaixat, a l'abast d'aquests grups allunyats dels cànons de l'esport competitiu. Malgrat ser un salutisme de menor exigència física, aquests programes d'activació individual i d'autoresponsabilització han servit per a afermar el marc general del salutisme. Han ficat en la cleda les poblacions més allunyades i les han recuperades, a més, per al rendible mercat esportiu privat —roba, dietes, consum d'oferta esportiva—.

Per als grups encara més reticents, als quals no s'ha arribat amb els programes d'activació —generalment dones i homes amb sobrepès— se'ls ha sotmés a condemnes morals com a persones de risc, que fan males eleccions vitals i són un cost per a la societat, exemples negatius que cal rebutjar.

En aquest apartat, hem vist com des del salutisme s'han etiquetat les dones de l'àmplia franja d'edats intermèdies i sense pràcticament cap pràctica esportiva com a problemàtiques i "grup de risc", a causa de les seues taxes de participació més baixes. Els programes que hem presentat, com "This Girl Can", responen a l'intent salutista

de reintroduir en el circuit esportiu les dones de baixa pràctica. La campanya ha rebut crítiques (Depper, Fullagar i Francombe-Webb, 2018) perquè, en primer lloc, se cenneix al model saludista de responsabilitzar individualment les dones de la seua salut i activitat física. En segon lloc, perquè no fa visibles les causes estructurals de les desigualtats de gènere en l'esport, que són les vertaderes responsables de l'allunyament esportiu de les dones. En tercer lloc, perquè llança el missatge, més que discutible, que l'esport ens fa iguals, que és un llenguatge universal, ignorant i invisibilitzant els problemes reals i les discriminacions diverses que es troben les dones reals —discapacidades, musulmanes, grosses, majors, pobres— a l'hora d'afrontar l'esport. En quart lloc, per la seua sobrecàrrega de discursos d'autoajuda, apel·lant a les emocions individualitzades i a la força de voluntat individual, a l'empoderament i a la capacitat personal per a canviar el cos. Amb això, es reforça la matriu individualista neoliberal hui hegemònica, i el que és pitjor: posa encara més en risc aquelles dones en pitjors situacions, que no són capaces d'assimilar i complir el discurs de l'empoderament.

La millor contribució d'aquests programes, malgrat les crítiques anteriors, és la invocació a cuidar el cos que pot llançar-se a aquest nombrós grup de dones no practicants, fora del cànon esteticoesportiu. Aquesta cura és, en tot cas, una oportunitat per a elles, la qual podria reinterpretar-se amb perspectives no individualistes. Una altra contribució és que la campanya permet reflexionar sobre altres dissenys de programes dirigits a aquestes dones, que aposten per una visió més variada de l'activitat física —no necessàriament bolcada en l'esport—, més inclusiva, més col·lectiva, més participativa i basada en la salut comunitària (Honta, Basson, Jakšić i Le Noé, 2018).

Aquesta dimensió social de la pràctica esportiva és un component fonamental i inexcusable a l'hora de dissenyar programes que puguin atraure les dones. La pràctica esportiva està integrada en els contextos socials. La nostra socialització esportiva depèn dels recursos, instal·lacions, tipus d'esport, pràctiques dels pares, normes i rols socials, etc. Es practica esport si aquests condicionants ho impulsen. L'existència de col·lectius o grups socials que no practiquen depèn d'aquestes variables socioculturals i no d'un mal costum o un hàbit censurable. Si algú no practica esport, i això el porta a estar en baixa forma, no pot ser atribuït, exclusivament, a una mala conducta personal, sinó a un mal funcionament de les estructures i les institucions socials, que no han posat els mitjans

per a evitar aquell baix estat de forma. Practicar esport o no practicar-lo no depén únicament d'una elecció personal. No es tria viure un estil de vida no saludable.

Les administracions públiques haurien d'investigar i informar sobre com portar una vida saludable i facilitar els contextos perquè els individus puguen seguir aquestes recomanacions en el marc d'una política pública, no individual. Això ens permetrà comprendre millor els determinants de les taxes baixes d'activitat física quan aquestes es produïsquen.

La croada internacional contra l'obesitat en aquests últims anys exemplifica bé els arguments anteriors. No pot atribuir-se a la persona obesa la responsabilitat de la situació si no s'han posat els mitjans necessaris per a controlar els factors socials que provoquen l'obesitat: regulació d'aliments, informació sobre dieta, majors recursos per a l'activitat física, etc. Les administracions públiques tenen l'obligació prèvia de fer arribar aquests recursos esportius i informatius als grups socials en què la propensió a l'obesitat és més alta abans de culpabilitzar-los.

Més informació:

Depper, A., Fullagar, S. i Francombe-Webb, J. (2018). This Girl Can?: The limitations of digital do-it-yourself empowerment in women's active embodiment campaigns. En Parry, D, Johnson, C & Fullagar, S (eds). *Digital dilemmas: Transforming gender identities and power relations in everyday life*, Palgrave: Houndsmills. (p.183-204).

Lee, Jessica (2015). Sport, physical activity and health. En *Giulianotti, R. (ed.) Routledge Handbook of the Sociology of Sport*, (p. 283-293) Oxon-NY: Routledge.

Honta, Marina, Basson, Jean, Jakšić, Milena i Le Noé, Olivier (2018). Les gouvernements du corps. Administration différenciée des conduites corporelles et territorialisation de l'action publique de santé. *Terrains & Travaux*, 32, p. 5-29.

De la igualtat de gènere en l'esport a la igualtat de gènere a través de l'esport

Imaginar l'esport en aquests grups de dones, tradicionalment allunyades de la pràctica esportiva, és complex. Aconseguir atraure-les, promoure canvis en les seues pautes d'inactivitat, dedicar recursos escassos on els avanços no estan garantits i on és difícil trencar amb les imatges tradicionals, tots aquests factors fan escassejar programes molt elaborats en aquest terreny.

La igualtat de gènere en l'esport es declina per a elles de manera molt diferent de la que correspon a les dones més joves, que formen part de l'esport competitiu, professional o emmarcat en les federacions. Per a aquestes, el sintagma *igualtat de gènere en l'esport* té sentit, ja que estan dins del sistema esportiu i és necessari avançar en la igualtat en l'esport competitiu. No obstant això, per a les dones que estan fora de l'esport competitiu o federat, seria més apropiat un altre enfocament, amb avanços més graduals, que comence per aproximar-les a l'esport i que permetta fer passos cap a la igualtat social, no ja en l'esport, sinó en *igualtat a través de l'esport*. Aquest podria entendre's com un mitjà per a millorar les seues condicions de vida i salut; per a apropiat-se d'un temps que cobra forma concreta en la pràctica d'una activitat esportiva, si pot ser en grup, per a ampliar així les seues opcions de participació en la vida social. Igualtat de gènere en l'esport i a través de l'esport són dos eixos del mateix objectiu.

Per al sociòleg Pierre Bourdieu (2000), l'esport representa una esfera privilegiada en la dominació masculina. En els terrenys esportius masculinitzats, els cossos ocupen aquell terreny de manera que responguen i es comporten segons aquells arquetips

Davant de la igualtat de gènere en l'esport, que s'ha convertit en una consigna present entre les dones que participen de l'esport competitiu, a aquestes dones els resultaria més adequat un altre enfocament, amb avanços més graduals, que comence per aproximar-les a l'esport i que permeta fer passos cap a la igualtat social, no ja en l'esport, sinó a través de l'esport. Aquest podria entendre's com un mitjà per a millorar les seues condicions de vida. Igualtat de gènere en l'esport i a través de l'esport són dos eixos del mateix objectiu.

Per a aquestes dones, molt castigades pels estereotips de passivitat llançats des de posicions de dominació masculina, accedir a l'esfera de l'esport significaria apropiarse del seu cos actiu, moure's en la mateixa esfera esportiva dels homes. Ocupar aquest espai té molt de subversió simbòlica de l'ordre de la dominació.

socials que són l'home viril i la dona femenina. Aquests espais esportius són un lloc de socialització i visibilitat dels cossos masculins. Durant molt de temps, han sigut, fins i tot, espais privatis. Tot i això, quan les dones practiquen intensivament esport, i accedeixen a aquesta esfera masculina, es produeix "una profunda transformació de l'experiència subjectiva i objectiva del cos". Per a les dones, això significa que el seu cos passa a ser "un cos actiu" que evoluciona en la mateixa esfera esportiva dels homes. Ocupar aquest espai té molt de subversió de l'ordre de la dominació. Si això és així per a totes les dones, per a les dones més majors i les ames de casa és més subversiu encara.

Esport i experiència sensible del cos: del jo al nosaltres a través de l'activitat física i esportiva

Dues reflexions complementàries perllonguen la idea anterior. La primera consisteix a preguntar-se sobre el paper que podria tindre l'activitat física en relació amb el cos entre aquestes dones. La segona tracta sobre les possibilitats de l'esport de crear sociabilitat, d'ampliar i diversificar les relacions socials per a elles i d'apropriar-se de temps lliure fora del marc domèstic.

Quant a la primera, és necessari analitzar i concretar els efectes potencials sobre el cos de la pràctica esportiva. La corporalitat compleix un paper en la definició de la identitat personal i grupal. La identitat d'aquestes dones està definida per la passivitat i la inacció i per tindre un cos físicament fora de l'estètica esportiva. Ocupar gradualment l'esfera de l'esport per a tots i de l'activitat física podria minorar les discriminacions que viuen arran de la no participació. És, segurament, un recorregut difícil, però considerem que entrar en aquesta esfera esportiva podria ajudar a esqui-

var, a trencar amb el cicle de reproducció dels estereotips, a pujar a cavall d'aquests estereotips masculins. Això podria, si més no a poca escala i amb totes les cauteles, replantejar les representacions sobre el cos i els seus cànons hegemònics, i permetria confrontar-se amb les imatges dominants en l'esport definides pel marc binari de la masculinització. De sobte, amb l'arribada de la dona a l'esport, cap d'elles quedaria fora d'aquest marc.

A més d'això, la pràctica esportiva genera canvis en la sensibilitat, l'expressivitat del cos i les percepcions sensorials sobre el nostre cos i el de les altres persones. Aquestes percepcions formen la trama de la sociabilitat. Compartir a través de l'esport les sensacions de cansament, esforç, calor crea sentiment de comunitat. L'esport fa compartir una experiència sensible comuna als qui hi participen. Aquestes dimensions fenomenològiques que desencadena l'esport i la seua relació amb l'experiència social no estan molt explorades, però si partim de la hipòtesi mantinguda per un nombre important d'especialistes (Le Breton, 2007; Sabido, 2017) que les experiències sensorials comunes estan en la base de la construcció d'experiències socials comunes, recíproques, l'esport pot ser una manera de comunicar el jo i el nosaltres per a aquestes dones.

Una segona reflexió argumenta sobre les possibilitats de l'esport de generar sociabilitat, de recrear i desenvolupar noves relacions socials. Hem vist que la socialització diferencial i els estereotips vigents sobre el cos fan patir a aquestes dones discriminacions i una d'aquestes és quedar aïllades en l'anonimat de la llar. Crear una sociabilitat esportiva pròpia, apartada de la llar —i de la subalternitat molt sovint associada a aquesta—, redimensiona l'espai i la identitat. Eixir per a practicar esport tanca aquesta possibilitat que, tanmateix, no és fàcil de concretar i necessita un suport de les institucions que ho puguin facilitar.

La pràctica esportiva genera canvis en la sensibilitat, l'expressivitat del cos i les percepcions sensorials sobre el nostre cos i el dels altres. Aquestes percepcions formen la trama de la sociabilitat. Compartir per mitjà de l'esport les sensacions físiques crea sentiment de comunitat. Així, l'esport pot ser una forma de comunicar el jo i el nosaltres per a aquestes dones.

A més dels efectes sobre el cos, l'esport podria actuar sobre la sociabilitat d'aquestes dones. Crear una sociabilitat esportiva pròpia, apartada de la llar —i de la subalternitat molt sovint associada a aquesta—, redimensiona l'espai i la identitat. Eixir per a practicar esport tanca aquesta possibilitat que, tanmateix, no és fàcil de concretar i necessita un suport de les institucions que ho puguin facilitar.

Encara que aquestes dones necessiten polítiques més consistents i integrals d'igualtat de gènere, l'esport pot aportar el seu granet d'arena en una definició més igualitària del seu temps lliure i de les seues relacions socials.

Les dones en pitjors situacions socials necessiten una actuació prioritària en termes d'igualtat de gènere en un marc social ampli, no només ja en l'esport. No obstant això, aquest podria aportar el seu granet d'arena en una definició més igualitària del seu temps lliure i de les seues relacions socials. En la seua dimensió més grupal, l'activitat esportiva és un lloc de trobada i de reforç de la sociabilitat, agilitza la comunicació amb noves amigues. Això ocorre, preferentment, en espais de proximitat i prop del domicili: el barri, l'escola, el parc, tots aquests punts possibles per a la trobada esportiva. A aquesta proximitat espacial s'uneix el fet de compartir problemes i preocupacions comunes en la vida quotidiana, element imprescindible per a facilitar la interacció.

Sense subestimar els importants problemes a què s'enfrontaria un programa de política esportiva en aquest àmbit, dissenyar-lo i fer-lo viable no són impossibles, considerant totes les qualitats que estem esmentant. Comentarem dos últims avantatges d'aquestes possibles actuacions esportives. La primera és l'organització del temps. Aquestes dones tenen una jornada intensiva, composta per un temps de treball domèstic i, en moltes ocasions, també per un temps de treball remunerat. Per tant, els programes esportius han de cuidar al màxim la seua planificació temporal. Han de conèixer i aprofitar l'estructura de la jornada, els possibles desplaçaments per a enquadrar l'activitat física. El segon avantatge d'aquestes pràctiques esportives és que per a aquestes dones pot suposar una aportació pròpia, desitjada i construïda per elles, no una obligació, una càrrega, una tasca, un treball. Sens dubte, aquestes activitats esportives haurien de ser pensades amb un enfocament familiar i implicar els homes per a no crear desigualtats de conciliació.

Combatre la violència de gènere en l'esport (Alemanya)

El problema de la violència de gènere no ha passat desapercbut en el món de l'esport. Al contrari, és un dels àmbits on es produeix de manera particular. Els mitjans de comunicació desvetlen sovint casos d'abusos, violència psicològica o maltractaments al si de l'esport que afecten esportistes, entrenadores i àrbitres. Les diverses recomanacions dels organismes europeus i internacionals sobre incorporació de la igualtat de gènere en l'esport assenyalen la violència com un problema que és necessari abordar perquè constitueix una de les manifestacions més evidents de la falta d'igualtat. És necessari precisar que la lluita contra la violència de gènere ha sigut objecte d'una gran atenció i que hi ha moltes iniciatives —carreres, campanyes de sensibilització, manifestos— que des de l'esport s'han promogut a tot el món en aquesta última dècada.

Campanya: "Starke Netze gegen Gewalt: Keine Gewalt ge-

gen Mädchen und Frauen" (Xarxes fortes contra la violència: contra la violència cap a xiquetes i dones).

Aquesta campanya, impulsada per la Confederació Alemanya d'Esports Olímpics (DPSB, per les sigles en alemany) en col·laboració amb les federacions d'arts marcial i associacions d'aquest sector, va ser iniciada en 2008 i té com a objectiu enfortir l'autoconfiança i la seguretat de les dones a través de l'esport mitjançant el desenvolupament personal i l'oferta d'entrenament en defensa pròpia i assertivitat. Des de la campanya es pretén crear eines per a millorar la condició física i el benestar de les dones i alhora associar-se amb els serveis locals de prevenció de la violència per a definir estratègies conjuntes.

La campanya ha constituït una xarxa d'associacions i serveis locals (organitzacions de dones, ONG, clubs esportius) en la qual participen ara per ara dotze organitzacions que contribueixen a la difusió i a la creació de consciència sobre els temes de la campanya. Anualment se celebren dues reunions de tots els membres de la xarxa i es lliuren premis a institucions particularment compromeses amb la causa de la violència en l'esport. La xarxa ha complert deu anys de funcionament i l'objectiu immediat que tenen per a estendre la seua activitat és arribar no solament als àmbits federals sinó als regionals i locals.

Font: www.aktiongegengewalt.dosb.de

Karate Grannies: autodefensa contra agressions sexuals i robatoris a les dones majors a Nairobi (Kènia)

En el seu esgarrifós llibre *Planeta de ciutats misèria*, Mike Davis explora el panorama de desolació urbana del Sud global, on milions de persones s'acumulen en ciutats misèria, faveles, viles i altres assentaments al voltant de les macrocapitals dels països en vies de desenvolupament com Nigèria, l'Índia o Kènia. A la perifèria de Nairobi, capital d'aquest últim país, es concentra tot el catàleg de problemes de salut, alimentació i criminalitat que Davis analitza. En un barri d'allí sorgeix la iniciativa que recollim en aquesta fitxa, on les dones majors es van organitzar per a afrontar els problemes de violacions, agressions sexuals, assassinats i robatoris de què eren víctimes. Korogocho és el nom d'aquest barri de Nairobi on habiten 200.000 persones en un xicotet espai de terreny perillós per a les dones i sense il·luminació ni seguretat que frenen els atacs dels homes contra les dones.

Davant d'aquest panorama, les dones d'edat avançada es van organitzar per a posar algun tipus de fre a aquests atacs. Van crear, així, el grup Kickboxing Grannies of Ko-

rogocho, o Karate Grannies, en el qual van aprendre algunes habilitats de defensa personal a través del karate per a mantindre la forma física, avaluar les situacions perilloses i atraure els veïns perquè les ajuden. Els joves alcoholitzats i sense recursos del barri, acostumats a la violència, les agredeixen sexualment perquè hi ha menys possibilitats de contagi de la SIDA que amb les dones joves. Una monitora assessora i guia els entrenaments.

Alguns informes locals estimen que aquesta organització ha incidit en una reducció de les agressions en un 15%. Les àvies també han anat un pas més enllà i no solament s'han empoderat elles mateixes, sinó també les dones més joves del veïnat.

El cas d'aquestes dones ha tingut molta repercussió internacional. Nombrosos mitjans de comunicació han recollit la notícia, han elaborat reportatges i curtmétratges molt llorejats —com el de Brent Foster, l'enllaç del qual s'apunta al final de la pàgina—. Moltes altres iniciatives comencen a incloure aquestes tècniques d'autodefensa com un recurs més per a la lluita contra la violència. Aquesta autoprotecció no implica necessàriament un enfrontament amb els agressors que incloga la lluita, sinó moltes altres estratègies de persuasió, transmetre experiències i afrontar col·lectivament la seua situació.

Font:

- Curtmetratge Brent Foster: *Enough: The Empowered Women of Korogocho* (2018)

Estudis de cas

5.1. Cas 1

Equips alevins del Llevant UE

Video cas 1

“ Qui ha dit que les xiquetes no saben jugar a futbol? ”

La història del futbol femení espanyol té l'origen en la primavera de 1914 amb l'Spanish Girl's Club de Barcelona. Era un equip que no tenia rival i es veia abocat a repartir les seues jugadores en dos grups per a jugar partits benèfics, encara que aquells partits no disputaren cap palmarés sí que despertaven comentaris de rebot d'assistents i de premsa esportiva: “Aquesta primera actuació de la dona en el viril futbol no ens va satisfer, no solament pel seu aspecte poc esportiu, sinó també perquè a les descendents de la mare Eva les obliga a adoptar unes posicions tant poc adequades com inestètiques, que eliminen la gràcia femenil”, es llegia en el diari *El Mundo Deportivo* de l'11 de juny de 1914. Aquesta crònica semblava estar marcant una mirada davant de la pràctica femenina d'aquest esport que ha perdurat —encara que amb transformacions evidents— fins a l'actualitat. Van haver de passar diverses dècades, en concret sis, fins que la Real Federació Espanyola de Futbol reconeguera el futbol femení, un reconeixement, no obstant això, que no es va traduir en un imminent suport fàctic.

El desenvolupament del futbol femení al nostre país sempre ha patit un retard evident respecte al masculí. La pràctica d'aquest esport per part de les dones va quedar condemnada a una trajectòria anònima fins que, al final de 1970, van començar a aparèixer els primers clubs, entre els quals està el Racing de València, que va participar

“ El futbol femení professional,
al nostre país, encara està lluny de
gaudir del mateix reconeixement
que el masculí, que ocupa
llargs minuts televisius i
moltes més portades de periòdics.

El Llevant UE destaca per
la promoció del futbol en la seua
escola esportiva, on es forma
un planter fort de xiquetes que
juguen en els equips alevins.

”

en el primer campionat femení oficiós celebrat en 1971. En 1997 la selecció femenina de futbol d'Espanya participaria per vegada primera en l'Eurocopa de Noruega i Suècia i quasi una dècada després la selecció disputaria el seu primer mundial femení, a Canadà el 2015. En l'Eurocopa van quedar terceres, no obstant això, el seu triomf no va ocupar més que unes escasses línies d'alguns periòdics. Aquest limitat interès demostra que el futbol femení professional, al nostre país, encara està lluny de gaudir del mateix reconeixement que el masculí, que ocupa llargs minuts televisius i moltes més portades de periòdics. Prova d'aquesta no correspondència ha sigut la proposta de vaga per la signatura d'un conveni laboral per a les jugadores de primera divisió. Però si aquests debats emmarquen les dinàmiques del futbol professional, altres preocupacions molt més bàsiques, relatives a la disposició de recursos, condicionen les possibilitats d'existència dels equips que no estan en lligues professionals o dels clubs menys rendibles.

Actualment, setze equips femenins de primera divisió competeixen en la Lliga Iberdrola, en la qual, per cert, el Llevant Unió Esportiva Femení és el tercer equip que més títols ha aconseguit des de 1990 fins a la passada temporada. El Llevant UE femení naix l'any 1998, quan es van unir el Llevant Unió Esportiva amb el Club Sant Vicente València. Va ser un dels primers clubs a fitxar a jugadores de fora de la Comunitat Valenciana. És el cas de Rosa Castillo, jugadora veterana a la qual hem entrevistat i que des de 1998 va guanyar tres lligues amb el Llevant fins que va penjar les botes en 2009 i va passar a organitzar la secció femenina del club amb un paper destacat en la formació de les futbolistes. El Llevant UE destaca per la promoció del futbol en la seua escola esportiva, on es forma un planter fort de xiquetes que juguen en els equips alevins, a les quals hem entrevistat per al nostre informe. Aquests equips alevins competeixen en lligues mixtes, en les quals les xiques del Llevant mesuren les seues forces amb equips de xics. Això les converteix en el millor baròmetre per a observar l'evolució dels estereotips en l'esport i, en concret, en l'anomenat esport rei.

Malgrat iniciatives tan sòlides i ben organitzades com és l'Escola del Llevant UE, en general aquestes forces entre els xics i les xiques estan molt desequilibrades. El nombre de xiques que practiquen futbol és moltíssim menor al nombre de xics que ho fan, fet que resulta perceptible tant en l'àmbit professional com en l'àmbit formal (escola, presència en els clubs, escoles esportives), i fins i tot en l'àmbit informal (elecció de les activitats d'oci). Davant

“ Les dades de la Federació de Futbol de la Comunitat Valenciana mostren que solament 5 de cada 100 llicències de futbol són de dones. ”

“ En la majoria dels esports, les xiques són tractades com a estranyes, alienes, en el futbol això pren un caire especial. Als patis dels col·legis i a les pistes de futbol (equipades o no), les xiquetes que juguen a futbol ho fan en minoria, acompanyades per un nombre molt major de xiquets. ”

d'aquesta dada, es podria respondre que aquesta diferència és reflex, simplement, d'una elecció personal que porta les xiques a decantar-se per un altre tipus d'esports i activitats físiques diferents al futbol. Sense negar la influència que puguen tindre les decisions personals en l'elecció d'activitat física, hem de reflexionar per què hi ha xiquetes, xiques i dones que, encara que els agrade el futbol com a esport, se n'allunyen. Les dades de la Federació de Futbol de la Comunitat Valenciana mostren que solament 5 de cada 100 llicències de futbol són de dones. Si es compara la situació actual amb la dels inicis de Rosa Castillo, en la dècada de 1990, ens adonem que aquest 5 % és una millora notable, no obstant això, aquesta major presència no ens ha de resultar suficient. La prohibició que les xiques juguen a futbol no és, òbviament, explícita, però la veritat és que hi ha alguna “cosa” en el futbol que fa que elles no s'hi acosten, o fins i tot pitjor, que abandonen les pistes. Aquesta “cosa” té a veure amb un desajustament que es produeix entre la imatge cultural que tenim d'aquest esport i els estereotips de gènere que defineixen el que és propi i el que no ho és per a les dones.

En la majoria dels esports, les xiques són tractades com a estranyes, alienes, en el futbol això pren un caire especial. Als patis dels col·legis i a les pistes de futbol (equipades o no), les xiquetes que juguen a futbol ho fan en minoria, acompanyades per un nombre molt major de xiquets. Aquesta distribució desigual es projecta en la pràctica formal d'aquest esport, en la qual —com ens relaten les nostres joves futbolistes entrevistades— trobem encara molt pocs equips femenins de futbol i les xiquetes han de jugar, necessàriament, en un equip de xics al principi.

Jugar xics i xiques junts no constitueix, en principi, cap problema, més bé al contrari, “l’esport —diu una de les entrevistades— no té gènere,” per la qual cosa el fet que no ens fixem en el gènere per a distingir les persones que formen un equip podria ajudar a combatre l’impacte que els prejudicis de gènere tenen en la valoració que es fa de les xiques jugadores d’aquest esport.

Les jugadores del Llevant UE s’entrenen els divendres de vesprada al Poliesportiu de Natxaret, amb la brisa del mar al fons, mentre altres xiquetes o xiquets estan a casa o participant en alguna activitat extraescolar molt menys exigent. El compromís amb el futbol i l’equip d’aquestes xiquetes és palpable en l’ambient, la dedicació i la serietat que es bolca en l’entrenament es veu traduïda en la concentració que posen en els moviments de passada, no estan per a ocupar el temps del divendres de vesprada, estan per a demostrar que poden arribar a ser professionals: “Jo és que hi confie,” respon una de les jugadores quan li preguntem si es veu en aquesta situació. Anhelen dedicar-se al futbol de manera professional i per això es prenen l’equip, la lliga i els entrenaments amb un compromís ferri. Rosa Castillo recorda uns inicis igualment intensos on combinava els estudis universitaris amb el seu joc en un equip de futbol en ciutats diferents, separades per 300 km: “Jo el que faig és que comence la carrera d’Educació Física a Huelva i estudie a Huelva tres anys... de Huelva jo anava a Màlaga a competir, aleshores anava Màlaga a competir i tornava a Huelva”.

Quan a les jugadores del Llevant UE els preguntem pel seu futur com a jugadores, responen amb una gran maduresa, projectant una vida adulta on tindre un lloc en el món del futbol professional: “Seria una gran experiència i... que porte treballant moltíssims anys, ella moltíssims més, però jo que porte des dels sis anys jugant a futbol (...) i si seguisc, si seguim treballant i seguim lluitant i esforçant-nos jo crec que podem arribar a moltíssim més que un xic,” elles es preparen per a això i aquesta preparació comporta moltíssim esforç. La vida, com diu Rosa Castillo, acaba estant totalment lligada al futbol: “La meua vida personal sempre ha anat lligada a l’esport”. En canvi, l’experiència d’aquesta jugadora veterana dista molt de la d’aquestes xiques quant a les possibilitats d’èxit, les quals, en el cas de la infantesa de Rosa, es percebien molt més remotes.

El de les xiquetes és un esforç no solament esportiu, sinó també familiar. Estem parlant de xiques d'onze anys que necessiten una xarxa propera que sustente la trajectòria que han triat. Les mateixes jugadores ens diuen que hi ha famílies que “no ho posen tan fàcil” perquè una xiqueta jugue a futbol, la qual cosa demostra que les famílies juguen, en aquest sentit, i com ja han demostrat molts estudis, un paper fonamental a promoció l'esport i a facilitar que les xiquetes tinguin possibilitats en el futbol. Les dues jugadores que hem entrevistat viuen fora de València, una és del Campello i l'altra de Benicarló, i es desplacen totes les setmanes per a entrenar-se i jugar amb el Llevant. Aquest desplaçament el fan amb les seues famílies, que esperen el temps de l'entrenament fora del camp per a tornar a casa. També el suport de la família de Rosa Castillo va ser fonamental en la seua trajectòria, segons ens explica: “Mon pare em donava suport, la meua família, el meu germà estava al meu costat, jugava amb ell també i com que la meua família era el més important per a mi i em donava suport...” Les famílies fan possible que els xiquets i les xiquetes puguin practicar un esport o una activitat física. En el cas de lligues professionals o semiprofessionals la intervenció de les famílies és encara més necessària, però, a més, hi ha vegades, com en el cas del futbol, en què el seu compromís és clau perquè s'òbriga la possibilitat que una xica practique un esport que socialment és vist com a esport de xics.

Els equips com el Llevant UE estan contribuint a desmuntar aquesta imatge social, apostant clarament pel futbol femení i per la presència de xiques en els equips mixts. Els quadres tècnics estan molt involucrats en aquest propòsit i els entrenadors, que hui en dia són persones altament formades, “no com abans”, comenta Rosa Castillo, en general, treballen sense fer distincions amb les xiques, elles mateixes declaren que mai han jugat “menys minuts pel fet de ser xiques”. És palpable que, actualment, es destinen més recursos al futbol femení, amb l’estructura de les escoles de futbol, per exemple, convocant sessions tècniques en diverses localitats del nostre territori. Tot això permet, com afegia Castillo, “donar-los l’oportunitat a les xiques perquè juguen a futbol, després poden ser millors o pitjors, però han de tindre l’oportunitat”. Tot i això, encara no és suficient i, com conclou Castillo, aquesta atenció no hauria de decaure: “Venim per a quedar-nos... Jo crec que quan injecten un poc més de diners explotarem més”.

Segons ens explica Rosa, quan eixia al camp la gent li arribava a cridar: “Què fas ací? Ves-te’n a escurar els plats!”, actualment, aquestes expressions són més reduïdes. No obstant això, encara que la situació haja millorat molt en els últims anys i malgrat tot aquest esforç de les xiquetes, les famílies i els clubs per desactivar-ho, de vegades el futbol sí que té gènere i les xiques segueixen rebent un tracte diferenciat.

El futbol com a territori d'estereotips

Quan entrem en matèria amb les entrevistades, aquestes identifiquen el tracte diferenciats que se'ls dedica amb persones alienes als mateixos equips o clubs, així com amb els contextos de joc de futbol informal (patís, pistes...) on la imatge cultural diferenciada que es té de les xiques i dels xics sembla estar molt present: "al pati, això que juguem tots junts quan juguem a futbol (...) prefereixen que xute un altre que creuen que xutarà millor i no que xute una xica". Això demostra que a pesar que hi ha sectors o iniciatives que promouen un canvi en aquest sentit, encara queden esferes en les quals a la igualtat de gènere en el futbol li queda trajecte per recórrer. En la situació a la qual ha al·ludit una de les jugadores i que se situa en un àmbit informal com és el pati del col·legi, es produeix una elecció del jugador que xutarà la pilota des de la meitat del camp, però aquesta selecció no pot explicar-se per una habilitat major en el xut, ja que en aquest cas estem parlant de triar entre un xiquet que juga a futbol i una xiqueta que forma part del planter juvenil del Llevant UE. Hem de dir, més bé, que el motiu que justifica aquesta elecció està lligat als estereotips de gènere, encara molt arrelats.

Els estereotips de gènere són imatges culturals relatives a com han de comportar-se i relacionar-se les persones segons el gènere. Pel que fa a l'esport, es dona per descomptada una diferenciació entre xiques i xics que es basa en l'assignació, a elles i a ells, de trets específics. Els estereotips de gènere es projecten, de la mateixa manera que ho fan en altres institucions, en l'esport, i ho fan com una premissa que distingeix homes i dones i els situa en una dicotomia de caràcters. És així com la fragilitat i la inferioritat atlètica els serien aplicades a totes les dones, en

“ Es així com la fragilitat i la inferioritat atlètica els serien aplicades a totes les dones, en tant que grup, com si es tractara de trets innats. Aquests trets les homogeneïtzen i les converteixen en menys aptes per als esports, i estan basats en determinades exigències físiques, com és el cas del futbol. ”

tant que grup, com si es tractara de trets innats. Aquests trets les homogeneïtzen i les converteixen en menys aptes per als esports, i estan basats en determinades exigències físiques, com és el cas del futbol. Les xiquetes, les xiques i les dones que juguen a futbol i que fins i tot ho fan professionalment, semblen estar posant en

dubte aquests estereotips totalitzants, les xiquetes que hem entrevistat ens diuen: “Òbviament tenen més força els xics que les xiques, en la majoria dels casos, però en la resta jo ho veig tot igual, i hi ha vegades en què fins i tot podem ser millors”. Això ens porta a plantejar-nos el següent: existiria aquesta diferència si xiquetes i xiquets practicaren activitat física amb la mateixa presència i intensitat des de la infància?

“**Sembla que la solució no passa solament per incrementar la presència de les dones en el futbol, una estratègia d'altra banda necessària, sinó que, per a avançar en la igualtat de gènere, és imprescindible la revisió dels paràmetres que defineixen el futbol en tant que esport.**”

Sembla que la solució no passa solament per incrementar la presència de les dones en el futbol, una estratègia d'altra banda necessària, sinó que, per a avançar en la igualtat de gènere, és imprescindible la revisió dels paràmetres que defineixen el futbol en tant que esport. Si assumim que l'esport és percebut com a territori tradicionalment masculí, el futbol, en el nostre context, és l'exemple per antonomàsia.

La concepció del futbol actual passa per esquemes dominants que en la nostra cultura s'associen amb allò masculí. Això s'aplica a les modalitats corporals que donen forma al “bon” jugador, un jugador que té resistència, força, rapidesa. El model tradicional a seguir, fins i tot per a les xiques, correspon al del futbolista home, per la qual cosa jugar amb xics o contra xics no es percep mai com un greuge, sinó com una oportunitat per a millorar com a jugadores, per a acostar-se més a aquest ideal: “Jo crec també que per haver jugat amb xics tota la vida, en un equip de xics i contra xics, jo crec que m'ha fet més forta que si haguera jugat en un equip de xiques, és això, que com que els xics tenen més resistència, doncs potser tu tens més potència”.

Aquesta assimilació entre el futbol i un (determinat) cos masculí afecta no solament la idea que es té de la persona que practica esport, sinó també d'aquella que entrena o que dirigeix un club. El nombre de dones que exerceixen d'entrenadores d'equips de futbol és molt reduït, pràcticament anecdòtic per al cas dels equips professionals i, en la majoria de casos, la seua presència queda relegada a una posició subalterna de segones entrenadores o

reservada únicament als equips de xiques. Ara com ara, en el nostre context, resulta quasi inimaginable que una dona entrene un equip d'homes que juguen a futbol. En els càrrecs de direcció dels clubs la tendència és molt similar.

És cert que l'escassa presència de dones en les files professionals del futbol en comparació a la d'homes

“...a les xiques de hui els costa justificar la relació entre les característiques físiques masculines emfatitzades i la capacitat de gestionar i entrenar un equip de jugadors o jugadores. L'estereotip no passa desapercebut i és qüestionat directament per aquestes noves generacions.”

incideix, sense cap dubte, en aquesta qüestió, és impossible que les xiques disposen de referents femenins si aquests són encara hui numèricament minoritaris. Això és un fet al qual les jugadores entrevistades responen amb contundència crítica: “Les xiques també hem de... també sabem de què va el futbol, podem explicar i podem donar indicacions de

com és el futbol, no solament els xics”. Si bé les generacions anteriors de dones futbolistes no arribaven a imaginar aquesta possibilitat, a les xiques de hui els costa justificar la relació entre les característiques físiques masculines emfatitzades i la capacitat de gestionar i entrenar un equip de jugadors o jugadores. L'estereotip no passa desapercebut i és qüestionat directament per aquestes noves generacions que veuen avançar la presència de dones en els llocs de poder i presa de decisions d'altres àmbits de la vida quotidiana.

El gradual creixement que s'està donant en el nombre de dones professionals del futbol ens planteja la incògnita de si aquests models masculinitzats experimentaran una renovació, és a dir, si més enllà que siguen identificades com a xiques també s'obri la porta a altres tipus d'habilitats, capacitats, etc. o si, per contra, la identificació entre el futbol i l'exaltació de la dimensió física de l'esport no permet imaginar altres maneres de jugar que no siguen aquelles que associem a la masculinitat.

L'assimilació entre l'esport i allò masculí s'aplica també a la configuració del mateix futbol com a esport: les regles del joc, el còmput de gols com a element que defineix la victòria, el tipus d'interaccions que es donen dins i fora del camp, el ritme dels temps de joc... tots aquests elements donen forma al que reconeixem com l'esport del futbol. El futbol, com altres esports d'equip, no concep una versió feminitzada de la seua entitat com a tal, la qual cosa implica que, encara que es jugue en equips mixts o es juguen partits mixts, tant a homes com a dones, a xiquetes i xiquets se'ls apliquen les mateixes normes i es bolquen en ells i elles les mateixes expectatives en el joc. Tanmateix, aquesta mateixa vara de mesurar que pretén no fer distincions de gènere té la seua contrapartida.

“ El futbol femení se segueix veient com una versió “descafeïnada” del futbol amb majúscules, és sistemàticament comparat al futbol masculí. ”

D'una banda, com que el tipus de joc que es veu emfatitzat és equiparable el masculí, aquell joc que no ho complisca totalment (un partit que no tinga un ritme ràpid, en el qual no hi haja jugades “vistoses”) no respondrà a les expectatives que es tenen sobre el futbol “en estat pur”. Això creuat amb el que ja hem destacat quant als estereotips aplicats a les xiques dona com a resultat que els partits en els quals hi ha xiques

resulten menys atractius. L'important d'aquesta qüestió és que aquesta deducció s'aplica d'una manera generalitzada: és el futbol femení com a modalitat d'esport en si el que no rep atenció, i en aquesta excusa no incideix totalment la destresa de les jugadores sinó el prejudici sobre la modalitat del joc. El futbol femení se segueix veient com una versió “descafeïnada” del futbol amb majúscules, és sistemàticament comparat al futbol masculí, aquesta és la queixa que es desvetla de la postura de Rosa Castillo: “Al final, futbol és futbol per a homes i per a dones, i si hi ha Champions d'homes, que n'hi haja per a dones, si hi ha Europa League de xics, que n'hi haja per a xiques”.

El futbol en present

És cert que els partits de futbol femení estan despertant a poc a poc més interés en comparació a la nul·la atenció que rebien abans: “Jo de vegades quan estàvem allí que no ens veia ningú, quan estàvem allí en aquella època en què no ens veia ningú, era com si tinguérem una tapadora, ací tapades, aquella tapadora... que no la destapava ningú... jo tenia al cap: és que tenim una tapadora i quan es destape...”, comenta Rosa Castillo contrastant l’interés actual amb el passat des de la seua veterania. Per a ella, ara s’ha destapat amb la participació en el mundial i amb els èxits de les seleccions sub-21, aconseguits gràcies a les escoles esportives que han creat un marc al futbol de les xiques.

En canvi, aquest interés encara no és equiparable al que rep el joc masculí i, a més, queda molt limitat als partits d’equips professionals, envoltats per un major espectacle: “Hi ha vegades que en el telediari és una súper notícia que haja arribat als 25.000 assistents un partit de futbol femení, i diguem que 25.000 assistents és quasi el normal en un partit de xics encara que siga de segona divisió”. El futbol femení atrau menys espectadors, rep menys cobertura mediàtica i menys atenció comercial. Aquests tres factors es conjuguen i es retroalimenten: sense visitants no hi ha espònsors ni cobertura mediàtica, sense la notícia no hi ha empreses de publicitat... No obstant això, i sense qüestionar la importància que el futbol femení reba la mateixa atenció que el masculí, cal preguntar-se per què el joc femení ha d’emular el masculí perquè se’l prenga en consideració, és a dir, si és possible pensar altres regles, dinàmiques, objectius d’aquest esport que no se circumscriguen necessàriament a allò masculinitzat que, com sabem, també té aspectes molt criticables.

Tot això que acabem d’assenyalar incideix també en el tipus de joc que s’espera de les xiques. Els equips de xiques o les xiques que juguen en equips on majoritàriament hi ha xics, es veuen en la necessitat d’apropiar-se d’aquestes maneres de joc i són valorades amb els mateixos paràmetres masculins, com si la posició de desavantatge de partida no existira. Quan una xica juga en un equip on la majoria són xics ha de demostrar *ser un més*, marcar molts gols, fer bones passades, parar les pilotes... ser identificada com la minoria, l’excepció, col·loca aquestes

xiques en la posició de veure's obligades a contradir els estereotips que els són atribuïts. Dit d'una altra manera, una xica que juga en un equip de xics ha de camuflar-se en les mateixes actituds i accions que fan ells, és a dir, ha de confirmar que no és fràgil ni té inferioritat atlètica i, sobretot, ha de ser capaç de mimetitzar-se, deixar de ser identificada com a xica.

De nou, els prejudicis actuen i, quan són identificades com a no xics, el pes de la diferència recau

sobre elles amb l'expectativa que no seran capaces d'aconseguir salvar amb èxit aquest exercici de camuflatge: "Una vegada que jugava jo en el Benicarló, jugàvem contra un equip masculí i que diversos xiquets reien i deien: 'mireu, tenen una xica de portera, els marcarem tretze gols', i després jo, jo els les parava totes i després els vam guanyar, a més, els vam guanyar, i després doncs no em volien ni mirar a la cara."

Si es tracta de partits mixts, i seguint la lògica a la qual estem apuntant, l'expectativa que es bolca és que els equips femenins perden contra els masculins. En les lligues mixtes, competeixen en igualtat de condicions, però, en general, són només casos excepcionals aquells en els quals guanyen les xiques als xics, quan això passa, la victòria és tractada com un succés extraordinari al qual es dona una cobertura especial, com s'ha pogut veure en alguns exemples recents de triomfs d'equips de xiques en lligues amb xics. La majoria de les vegades elles es conformen a no perdre els partits per molts gols i a actuar com a contrincants dignes, és a dir, a no fer excessivament visibles les diferències que les distingeixen dels xics:

"(...) no s'ha de restar importància al fet que nosaltres, sent xiques, estem jugant contra xics que la majoria són equips que han sigut baixats de la Superlliga, aleshores, és clar, tampoc se li ha de llevar importància perquè si mires els punts, portem pocs punts, però tots els partits perdem, potser tres a dos, u a zero, però indubtablement nosaltres lluitem i estem aquí, no és un rival que ens en marcarà tretze."

“ En les lligues mixtes, competeixen en igualtat de condicions, però, en general, són només casos excepcionals aquells en els quals guanyen les xiques als xics, quan això passa, la victòria és tractada com un succés extraordinari al que es dona una cobertura especial, com s'ha pogut veure en alguns exemples recents de triomfs d'equips de xiques en lligues amb xics. ”

“Quasi tots els partits que juguem és així, quedem u a zero, dos a u, que estem amb els resultats bastant igualats, i hi ha hagut partits en què estaven els xiquets demanant l’hora...”

Després de tot el que hem exposat i amb la mirada posada en els temps futurs per a la pilota, identifiquem dues línies estratègiques que convindria reprendre en la conclusió d’aquest apartat d’anàlisi de cas. Si el que es vol

“ D’altra banda, cal reflexionar també sobre si les característiques que se li atribueixen actualment al futbol: velocitat, competitivitat, agressivitat... no constitueixen, precisament, les causes de l’expulsió de les xiques de les pistes, dit en altres termes, i atés que estem situant-nos en un escenari de canvi, es podrà considerar si l’emfatització d’altres habilitats com la creativitat, l’entusiasme i l’habilitat tècnica en el futbol podria incrementar el nombre de practicants femenines. És en aquest cas quan podríem dir del futbol que és un llenguatge universal que promou la igualtat i no deixa fora el 50 % de l’univers dona. ”

és fer del futbol un esport no solament igualitari, sinó també promotor de la igualtat entre homes i dones caldria plantejar-se, d’una banda, la conveniència d’apostar per una convivència més dilatada de xics i xiques en els equips, en aquest sentit, ampliar els equips mixts al primer any de cadets, tal com ha suggerit Rosa Castillo, podria constituir el primer pas que es donara en aquesta línia. D’altra banda, cal reflexionar també sobre si les característiques que se li atribueixen actualment al futbol: velocitat, competitivitat, agressivitat... no constitueixen, precisament, les causes de l’expulsió de les xiques de les pistes, dit en altres termes, i atés que estem situant-nos en un escenari de canvi, es podrà considerar si l’emfatització d’altres habilitats com la creati-

tat, l’entusiasme i l’habilitat tècnica en el futbol podria incrementar el nombre de practicants femenines. És en aquest cas quan podríem dir del futbol que és un llenguatge universal que promou la igualtat i no deixa fora el 50 % de l’univers dona.

BONES PRÀCTIQUES: EQUIPS ALEVINS LLEVANT UE

- 1. La creació d'escoles esportives** com la del Llevant UE ofereix la possibilitat, a les xiquetes, d'aprendre un esport que es concep socialment com a masculinitzat.
- 2. El contacte amb jugadores de futbol veteranes**, en el rol d'entrenadores o membres del club, contribueix a la **visibilització de les dones** en el futbol i ofereix un referent a les noves generacions.
- 3. El suport dels clubs i el reconeixement** dels èxits dels equips femenins ajuden a **qüestionar els estereotips de gènere** que recauen sobre les dones en l'esport.
- 4. La pertinença a un club de futbol** que reconeix i demostra el seu suport al futbol femení porta al fet que les xiquetes confien en les seues possibilitats per a arribar a les mateixes metes que els xiquets.

Vídeo cas 1

5.2. Cas 2

València Roller Derby

Video case 2

**“ Qui ha dit que només les xiques primes poden patinar?
El partit de patinatge, un activisme feminista sobre rodes ”**

El partit de patinatge o *roller derby* és un esport femení de contacte, velocitat i estratègia originari dels EUA. El partit de patinatge en el qual juguen homes s'identifica com a partit de patinatge masculí, es postil·la així la denominació. Hi ha també equips mixts, però la gran majoria no ho són. La mecànica del joc consisteix en una carrera sobre patins en línia en una pista ovalada. Hi ha dos equips que s'enfronten de cinc jugadores cadascun, la *jammer* (corredora-anotadora) de cada agrupació intenta aconseguir fer una volta a la pista en contra del sentit de les agulles del rellotge, mentre les *lockers* (defenses) de l'altre equip intenten evitar-ho obstaculitzant el seu pas mitjançant contacte físic reglamentari. L'objectiu és anotar el màxim nombre de punts sense que els diversos i diverses àrbitres que segueixen els seus moviments girant al seu costat, els xiulen infraccions.

Actualment, molts dels equips, entre ells el València Roller Derby, s'acullen al reglament de l'Associació Femenina de Partit de Patinatge de Pista Plana (Women's Flat Track Derby Association, WFTDA). Aquesta associació va derivar de la Coalició de Lligues Unides (United Leagues Coalition, ULC), un fòrum participatiu en línia a través del qual les lligues de partit de patinatge es comunicaven per a organitzar partits interlliga. Quan aquest espai va ser

“ **El partit de patinatge és un esport nou al nostre país i, segurament, a causa d'això, arriba a les nostres pistes amb una concepció de la inclusió de les dones en l'esport molt diferent a la d'altres esports de llarga trajectòria, que donen mostra d'una resistència superior davant dels canvis.** ”

“ **El València Roller Derby, equip de les jugadores que hem entrevistat, vincula aquest esport de patins a un projecte polític feminista. Són esportistes, però ho són en clau d'un feminisme que les situa en un lloc propi davant de l'esport.** ”

creixent, es va fer necessari un debat grupal sobre els objectius i les metes que definirien els jocs que es donaren sota aquesta coalició. En 2006, sota la denominació ja associativa, es redacta el primer reglament per a la marcació en pista. En 2008 es crea el programa de certificació d'àrbitres.

Una aspirant a formar part d'un equip de partit de patinatge ha de passar les marques mínimes (*minimum skills*). Després de 2 o 3 mesos entrenant-se fa unes proves físiques (habilitat amb els patins, rapidesa en les voltes a la pista...) i un examen també escrit. Aquest examen tracta de valorar el coneixement del reglament de la WFTDA, que ocupa 90 pàgines d'un PDF. Amb les proves mínimes el que se certifica és que la jugadora és segura tant per a ella mateixa com per a altres participants.

A Espanya el primer equip de partit de patinatge va ser el Tenerife Roller Derby, que es va crear en 2010, el va seguir el Barcelona Roller Derby en el mateix any. Des d'aleshores els equips s'han multiplicat, el València Roller Derby naix en 2011. En 2013, es crea la selecció nacional de partit de patinatge, Team Spain Roller Derby, la qual va participar per primera vegada en el Torneig Europeu de Partit de Patinatge i, posteriorment, en el campionat mundial Blood & Thunder Roller Derby World Cup 2014, celebrat a Dallas. Les València Roller Derby han aconseguit el 4t lloc en el Primer Campionat Nacional de Partit de Patinatge i el 3r lloc en el I Campionat Nacional de Partit de Patinatge WFTDA – ARDE.

La cronologia que hem descrit deixa clar que es tracta d'un esport nou al nostre país i, segurament, a causa d'això, arriba a les nostres pistes amb una concepció de la inclusió de les dones en l'esport molt diferent a la d'altres esports de llarga trajectòria, que donen mostra d'una resistència superior davant dels canvis.

El partit de patinatge en general, però concretament el València Roller Derby, equip de les jugadores que hem entrevistat, vincula aquest esport de patins a un projecte polític feminista. Són esportistes, però ho són en clau d'un feminisme que les situa en un lloc propi davant de l'esport: "Les dones, i no solament les dones, sinó totes les persones, haurien de tindre un espai com el que tenim nosaltres ací". Aquest posicionament es nodreix de dos dels eixos que articulen les postures transfeministes actuals: la ruptura amb els plantejaments binaris de gènere i l'assumpció d'allò comunitari com a mode de gestió de les relacions i els grups socials, on les cures prenen un paper central. Les nostres converses amb les jugadores del València Roller Derby ens porten a entendre que per a elles no es tracta solament que les dones tinguin les mateixes oportunitats que els homes en l'esport, sinó que el que pretenen és crear un espai en el qual, en primer lloc, siga possible redefinir la imatge normativa del que s'entén socialment per "dona", acceptant la variabilitat de cossos i d'expressions de gènere i, en segon lloc, que servisca per a proposar relacions més igualitàries, consensuades i implicades en l'organització i la pràctica esportiva. En definitiva, el que s'extrau de les entrevistes amb aquestes jugadores és l'articulació d'un activisme feminista que utilitza l'esport com a canal de transmissió d'una postura política concreta: "El partit de patinatge és femení i feminista".

L'articulació d'aquest espai és el que s'abordarà en els apartats que exposem a continuació.

Tots els cossos serveixen, totes les feminitats caben a la pista

Assistir a un partit de patinatge és quedar-se impressionada observant les espentes, les caigudes, els bloquejos rudes al so de les rodes dels patins que llisquen per la pista. Aquest és, sens dubte, un esport de contacte. Són totes dones, dones que plaquen l'adversària, dones que s'obrin a colzades intentant derrocar un mur

de cossos que impedeixen el pas, una imatge que aconseguix que posem en dubte la premissa tan compartida sobre la manca de força i potència en les dones. El resultat d'això, uns blaus enormes que pugen al núvol en els seus comptes d'Instagram i murs de Facebook com si foren trofeus. A una persona aliena al món del partit de patinatge tota aquesta escenificació pot semblar-li violenta, agressiva, fins i tot incòmoda; la lectura que fan les seues protagonistes matisa aquesta percepció: "No és agressivitat, és energia, és l'esport on les dones poden fer coses fortes," una afirmació que ens planteja la revisió d'aquella primera lectura superficial.

“ A una persona aliena al món del partit de patinatge tota aquesta escenificació pot semblar-li violenta, agressiva, fins i tot incòmoda; la lectura que fan les seues protagonistes matisa aquesta percepció: “No és agressivitat, és energia, és l'esport on les dones poden fer coses fortes”. ”

Efectivament, una segona mirada cap al que ocorre a la pista ens permet identificar el motiu del nostre primer rebuig, el partit de patinatge posa en escena unes maneres de ser i actuar que interpel·len el model de feminitat emfatitzat en la nostra societat; si ens atenim a les teories transfeministes, podríem dir que assistim a una performativitat renovada del gènere en l'esport.

El desenvolupament de l'esport femení s'ha produït sota un paraigua que intenta combinar dos elements construïts socialment com a oposats: l'esport, percebut com a activitat masculinitzada, i la feminitat, model social al qual se li atribueixen paràmetres de delicadesa i fragilitat que són difícils d'encaixar en la pràctica de l'esport tal com l'entenem actualment. Aquesta dicotomia cultural porta al fet que la inclusió de les dones en l'esport solament puga donar-se bé en condicions de mínima transformació del model normatiu de feminitat, bé en condicions en les quals aquesta feminitat s'arrisca, cosa que porta les dones que practiquen algun esport —més encara en el cas dels esports de contacte— a ser descodificades com a semihomes (identificades com a “homenots”, “gallimarsots”, etc.). El partit de patinatge s'apropia d'aquesta última accepció per a fer d'això la seua proposta política. Amb la finalitat d'articular aquesta proposta, revisita els elements constitutius de l'esport: la velocitat, la força, l'agressivitat... i els integra en l'activitat, i així reclama que la potència i les altes dosis d'adrenalina concerneixen també les dones: “Les xiquetes creixen en un món molt patriarcal que els ensenya que són febles,” ens respon

una entrevistada quan preguntem per la pertinència que les xiquetes practiquen aquest esport; i és que els rodaments que es fan als patins en el partit de patinatge disten molt de les gràcils piruetes del patinatge artístic, del que es tracta és de generar un espai on siguin possibles altres feminitats, incloses aquelles que es veuen travessades per elements masculinitzats.

En aquesta transgressió als paràmetres de la feminitat es va més lluny encara, ja que la proposta política d'apropiació i reelaboració d'allò masculí en l'esport es combina amb una dimensió d'emfatització de la part corporal. La corporalitat és fonamental en el partit de patinatge, no solament perquè són molt diverses les parts del cos que participen activament en el joc (ho fan les cames que permeten l'avanç dels patins, però també els braços i mans, muscles, malucs i anques... amb els quals es bloqueja les adversàries o s'intenta obrir pas a la *jammer*); sinó també perquè, seguint les teories del feminisme queer, el cos es converteix en el lloc de transgressió del gènere.

El partit de patinatge com a esport accepta una gran diversitat de cossos a la pista, aquesta és una de les coses que percebem en apuntar-nos a un entrenament, i amb això no apuntem solament cap a una intencionalitat per a escapar de les corporalitats estereotipadament femenines, sinó a una obertura en el concepte de cos esportista que, d'una banda, desdibuixa la frontera entre el cos masculí i el cos femení i, d'una altra, dona cabuda a modalitats corporals molt diverses: cossos grossos, prims, alts, baixos... Les patinadores entrevistades són molt conscients de la pressió social que recau sobre els cossos de les dones per ser *massa* prims o *massa* grossos, el seu esport, diuen, els ajuda a combatre activament aquesta pressió demostrant que uns altres cossos són possibles: "Vull el teu cul en el meu equip.," tenen com a consigna.

L'afirmació d'aquesta jugadora xoca frontalment amb concepcions prèvies a propòsit del cos femení que es presumeix *adequat* per a l'esport. En els equips de partit de patinatge és molt comuna la presència de cossos

“ El partit de patinatge com a esport accepta una gran diversitat de cossos a la pista, aquesta és una de les coses que percebem en apuntar-nos a un entrenament, i amb això no apuntem solament cap a una intencionalitat per a escapar de les corporalitats estereotipadament femenines, sinó a una obertura en el concepte de cos esportista. ”

“ L’afirmació d’aquesta jugadora
xoca frontalment amb concepcions
prèvies a propòsit del cos
femení que es presumeix *adequat*
per a l’esport. En els equips
de partit de patinatge és molt comuna
la presència de cossos grans,
cossos que es llueixen amb samarretes
ajustades i pantalons curts
que visibilitzen la diversitat del cos
humà i posen en qüestionament
molts dels estereotips que
recauen sobre les talles grans.

”

grans, cossos que es llueixen amb samarretes ajustades i pantalons curts que visibilitzen la diversitat del cos humà i posen en qüestionament molts dels estereotips que recauen sobre les talles grans: “Tu pots pesar 50 quilos i ser una crac en el Roller, o pesar 120 quilos i ser també una crac”. Tal com hem assenyalat anteriorment, la concepció de l’esport femení actual ve associada a una reelaboració del cos femení que practica esport que passa per l’emfatització de la feminitat. Això comporta que assistim també a l’articulació de cànons de bellesa atlètica femenina. El cos atlètic femení seria un cos musculat, però sempre prim, en el qual quedarien impresos els signes de la feminitat (depilació, cabells cuidats, maquillatge, equipament feminitzat...); des del partit de patinatge es proposen *uns altres* cossos esportius, perquè tots es lligin com a peces clau en l’articulació de la potencialitat de l’equip. La mirada està posada en la complementarietat de les fisonomies que han d’encaixar “com en un Tetris”, en paraules d’una de les entrevistades, formant un mur de malucs, cames, muscles i braços impenetrable. El relat que fan les jugadores sobre com es modelen aquests murs humans en cada *jam* ens porta a entendre que el tacte, l’agafada, el contacte són necessaris per a donar forma a aquestes muralles humanes, i d’això es deriva el necessari aprenentatge sobre el propi cos i sobre els cossos de les companyes en aquest encaix estratègic que demana el partit de patinatge.

Però encara es pot anar més lluny perquè podem dir, de nou des d’una lectura queer, que s’atén al projecte corporal com a instrument de subversió de gènere. La transformació del cos mitjançant l’exercici físic és evident: “és el que fa el partit de patinatge amb el meu cos”, el cos *roller* és un cos que es modela, és projecte, i la valoració d’aquesta transformació s’utilitza per a demostrar la maleabilitat dels cossos i allunyar-se així de les concepcions estàtiques de la corporalitat. Hi ha una pretensió de fer evident que és possible forçar les característiques diferencials que s’assignen als cossos femenins i masculins i que, normalment, es justifiquen mitjançant la naturalesa. El treball amb el cos les fa sentir més fortes, més segures d’elles mateixes, i això resulta molt gratificant: “dona molta satisfacció veure mes a mes com aprenem a utilitzar el nostre cos i el de les nostres companyes, com avancem amb la complicitat dels nostres cossos”.

“ La lluita per la diversitat sexual i de gènere constitueix una de les insígnies de l'esport i de l'equip que estudiem, no en va ens hem referit a aquest esport com a activisme feminista. Aquest activisme es fa patent, per exemple, en les banderes multicolor que porten en cascos, vestimenta o braçalets, o en la definició de “jugadora” de partit de patinatge que empren. ”

El desafiament que proposa el partit de patinatge concerneix a la concepció de l'esport, del cos i, per tant, del gènere. L'articulació d'aquest esport en tant que proposta política que, com ja hem assenyalat, aconsegueix dissoldre la distinció entre les habilitats i potencialitats que s'assignen a l'esport típicament femení i a l'esport masculí, obri la porta a la diversitat d'expressions de gènere. Els cossos que llisquen amb patins pel parquet desafien la mirada que intenta

assignar-los un gènere, el binomi xic-xica no opera com a categoria identitària en molts d'aquests casos. No obstant això, l'abast d'aquesta reivindicació excedeix la dimensió identitària, és a dir, no és solament que les persones amb expressions de gènere o identitats sexuals no normatives se senten acollides per aquest esport: “Jo mai he hagut d'eixir de l'armari, ningú m'ha preguntat, ni s'ha estranyat de res”, ens diu una entrevistada; és que la lluita per la diversitat sexual i de gènere constitueix una de les insígnies de l'esport i de l'equip que estudiem, no en va ens hem referit a aquest esport com a activisme feminista. Aquest activisme es fa patent, per exemple, en les banderes multicolor que porten en cascos, vestimenta o braçalets, o en la definició de “jugadora” de partit de patinatge que empren. L'esport no sol ser espai segur per a les persones LGTB+, el València Roller Derby és un equip que porta l'esport *amb orgull*.

Qui és el subjecte que pot participar en un equip de partit de patinatge? Els hem preguntat a les nostres entrevistades. La resposta ràpida sembla una obvietat: són dones; ara bé, el reglament de la WFTDA (Associació Femenina de Partit de Patinatge en Pista Plana) perfila la definició: pot formar part de l'equip tota aquella persona amb una expressió de gènere pròxima a la feminitat. Aquesta matisació obri la porta a les persones trans, no binàries, de gènere fluït... La rellevància d'aquesta categorització no ha de passar-nos desapercebuda, amb aquesta aposta la WFTDA i tots els equips que s'acullen al seu reglament superen la categoria nominal home-dona, definida per

l'associació entre sexe-gènere, per a atendre solament al gènere. En aquest cas, s'entén com a esport femení aquell que es juga des del no masculí. No obstant això, podríem pensar que aquesta definició, en principi, també donaria pas a aquells homes amb una posició política feminista: “No podria ser d’una altra manera, algú que no seguira la nostra ideologia no se sentiria còmode en l’equip”. Els homes poden jugar en un equip de partit de patinatge no masculí sempre que compten amb el beneplàcit de les jugadores: “No és que als homes se’ls deixen de costat, però no se’ls dona el lloc principal”, dit d’una altra manera, s’espera dels homes del partit de patinatge que es desprenguen de la seua posició privilegiada per a ocupar llocs de menys protagonisme. En les files de les Rayo Dockers —un dels equips dins del *València Roller Derby*— la discussió sobre si obrir la porta a la participació de xics en el joc està damunt de la taula i ho fa, segons extraïem del que expliquen les entrevistades, des dels mateixos debats que es lliuren en el feminisme actual: són els xics capaços de sumar-se a les dinàmiques de cooperació establides o reclamaran la seua posició masculina per a obtindre avantatge? L’entrada dels homes en l’equip el redefineix com un espai segur, propi? Els homes poden tindre altres llocs en un equip de partit de patinatge que no siga jugar els partits, poden entrenar i ser entrenadors —encara que algunes de les jugadores s’han manifestat en contra d’aquesta opció també—, poden fer d’àrbitres o d’oficials sense patins (Non Skating Officials, NSO), o simplement de voluntaris, de suport.

L’activisme feminista que practiquen no se centra únicament en l’equip, sinó que destinen temps també a difondre’l, un aspecte que es recull també en els preceptes de la WFTDA i el València Roller Derby l’assumeix com a funció pròpia. Això significa que participen en activitats formatives en instituts de secundària, fires i esdeveniments feministes per a fer partícip la resta de ciutadania de la seua proposta d’imbricació entre feminisme i esport.

Més enllà de calçar-se els patins, l'autogestió de l'equip com a proposta d'organització

La inclusió del projecte feminista en l'esport que es fa des del partit de patinatge no solament implica una dimensió individual, sinó que també involucra una dimensió comunitària. Les València Roller Derby Rayo Dockers són un equip autogestionat i, majoritàriament, autofinançat, això significa que s'entrenen i competeixen al marge de l'estructura de la Federació Espanyola de Patinatge —a la qual pertanyien anteriorment— i que no disposen d'una figura de gestió professionalitzada que s'encarregue de l'organització de l'equip. No hi ha club, el club són elles. La traducció d'aquesta absència federativa és l'articulació d'una estructura horitzontal de comissions de treball (els comitès) dedicades a assumir i gestionar les seues necessitats com a equip, hi ha comitès orientats a les necessitats d'entrenaments i competicions i altres comitès orientats a donar sustentació a l'equip (visibilitat, patrocini...): comitè d'entrenament, comitè de tresoreria, comitè tècnic, comitè de patrocini, comitè de partits... són només alguns d'aquests grups de treball temàtics en els quals les persones que en formen part no són professionals sinó jugadores que, gràcies a les seues habilitats, experiència, ocupació laboral, es consideren útils per a la tasca que s'hi desenvolupa.

Una altra qüestió fonamental associada a aquesta gestió autònoma és la implicació directa en la presa de decisions que incumbeix a qüestions relatives a l'equip, al joc i a les jugadores. En aquest moment, el València Roller Derby té cinquanta jugadores distribuïdes en dos equips: l'A (Rayo Dockers) i el B (Rayo-B Lockers). Formar part de l'equip A o B no depén només de l'habilitat patinadora de la jugadora sinó, sobretot, de l'assistència als entrenaments, també de la implicació en els comitès de treball,

“ **Les València Roller Derby Rayo Dockers són un equip autogestionat i, majoritàriament, autofinançat, això significa que s'entrenen i competeixen al marge de l'estructura de la Federació Espanyola de Patinatge —a la qual pertanyien anteriorment— i que no disposen d'una figura de gestió professionalitzada que s'encarregue de l'organització de l'equip.** ”

però depén també de decisions personals. Això vol dir que una jugadora molt bona amb nivell per a estar en l'equip A (el primer equip) pot sentir que la competitivitat i la pressió que implica jugar en el primer equip no la satisfà i jugar en l'equip B, o es poden donar situacions en què la implicació d'una jugadora decaiga per algun motiu: "No per ser bona patinadora estaràs en l'A, perquè potser patines molt bé, però si no vens als partits no saps d'estratègia". A les que més se'ls exigeix, en entrenaments, en capacitats, etc., és a aquelles que formen part del comitè tècnic, sobre elles recau molta de la responsabilitat de selecció de jugadores per als partits (actualment, hi ha excedent de jugadores i això imposa la selecció), o d'indicació dels exercicis en els entrenaments, les jugades, etc. En tota aquesta articulació de dos equips, i des d'aquesta mirada col·lectiva del joc a la qual ja ens hem referit, es perfila la figura de les *crossover*, jugadores a cavall entre el primer equip i el segon, que s'entrenen amb l'equip A per a treballar després amb el B el que han après. En última instància, aquesta figura actua com a corretja de transmissió de les millores que ofereix un equip a l'altre, dinamitza el progrés en el joc de les jugadores de l'equip B i es converteix en la punta de llança de les jugadores més novelles.

La implicació directa en la presa de decisions incideix també en la selecció de partits o lligues en les quals participen o en la distribució dels temps i rols de les jugadores. El paper actiu que assumeixen en l'equip passa per la capacitat de poder triar, elles

mateixes, en quina posició juguen, és a dir, és la jugadora amb la seua experiència pròpia qui decideix si se sent a gust en una posició de bloquejadora o si sent que té habilitats per a ser *jammer* i córrer per la pista. Pot ocórrer que les seues companyes consideren una posició en la qual podria despuntar, però finalment la decisió està en la jugadora. Les posicions, d'altra banda, no són definitives, hi ha jugadores que adopten rols diferents segons el partit o que proven les seues habilitats en alguna ocasió concreta, però la implicació en l'equip tampoc és una exigència, s'assumeix una responsabilitat envers l'equip, però s'accepten les necessitats que puguen tindre les jugadores, que poden portar-les a reduir-hi la presència: "Si una de nosaltres té exàmens, o tens xiquets xicotets..."; "jo el pròxim partit no el podré jugar, o aquests mesos estic d'exàmens i no podré vindre tant". Aquesta responsabilitat condicionada que ens relaten les entrevistades ens fa pensar que, mitjançant aquesta manera d'organització, sembla molt més senzill conciliar la vida personal amb l'esport, i, a més, la cura de les persones passa a tindre un paper central, l'equip cobreix perquè l'equip cuida.

L'eixida de la federació va respondre, segons ens expliquen les jugadores, a una desavinença en els punts de vista sobre les exigències del joc i les normes que l'havien de regir: "La federació funcionava amb xifres, tantes xifres... i nosaltres no responíem a aquelles xifres". Com succeeix en molts altres esports minoritaris, els recursos amb els quals es compta i l'atenció que es rep estan íntimament lligats a l'impacte social (sobretot econòmic) que s'aconsegueix, el partit de patinatge mobilitza —"encara", apunta una de les entrevistades— un nombre reduït d'espectadores i espectadors, en conseqüència, de manera correlativa, rep una escassa atenció de patrocinadors i d'altres baules de la cadena comercialitzadora de l'esport (televisió, marques...). Amb tot, les entrevistades del València Roller Derby parlen d'aquesta situació al·ludint a la llibertat d'acció que els proporciona estar desvinculades de la via federativa.

Ser un equip autogestionat els ofereix la possibilitat d'assumir una posició activa en el propi projecte "en lloc de fer el que uns altres diuen, perquè ells, diuen, són els que saben". Estar al marge dels canals tradicionals de l'esport competitiu, assumir una posició proactiva en el funcionament de l'equip constitueix, per a les jugadores que hem entrevistat, un pilar fonamental del seu posicionament feminista perquè, tal com elles ho entenen, es tracta de proposar altres maneres de gestió de l'esport en les quals les jugadores no es convertisquen "en el producte

sense veu ni vot en mans de clubs, entrenadors i mànagers”. No es decideix *per* les jugadores, es decideix *amb* les jugadores, la qual cosa les porta a assumir una responsabilitat envers l’equip que no està sotmesa a un control extern en el qual delegar les decisions, sinó que passa pel compromís propi amb l’equip. Aquesta fotografia de les dinàmiques sembla massa edulcorada, pel que ens expliquen les Rayo Dockers també es donen conflictes entre jugadores o desacords en decisions preses, però en aquests casos s’activa el comitè de mediació, que vetla per solucionar les possibles desavinences.

L’alternativa per a poder jugar partits i competir amb altres equips de partit de patinatge des d’una postura diferent ha vingut de la WFTDA. L’equip València Roller Derby no forma part d’aquesta associació i, per tant, no competeix en els campionats que organitza, però està adherit al seu reglament i, fonamentalment, a la seua ideologia “perquè la vida és política i l’esport també és política, aleshores intentem, en la mesura que siga possible, visibilitzar la part política de l’esport”. Aquest organisme internacional regula la modalitat de partit de patinatge més estesa, i una de les seues característiques principals, més enllà d’atribuir-se una postura feminista inclusiva davant de l’esport, és la de respondre a una organització participada i consensuada segons la qual són els mateixos equips integrants de l’associació els que s’encarreguen de revisar, modificar i enri-

“ **Estar al marge dels canals tradicionals de l’esport competitiu, assumir una posició proactiva en el funcionament de l’equip constitueix, per a les jugadores que hem entrevistat, un pilar fonamental del seu posicionament feminista perquè, tal com elles ho entenen, es tracta de proposar altres maneres de gestió de l’esport en les quals les jugadores no es convertisquen “en el producte sense veu ni vot en mans de clubs, entrenadors i mànagers”.** ”

quir l’esport del partit de patinatge. Aquesta gestió comunitària crea en les jugadores una sòlida identitat grupal i un fort sentit de pertinença a un projecte col·lectiu: “Juguem amb les nostres pròpies regles”. Això al que al·ludim explica el fet que moltes de les jugadores que hem entrevistat rebutgen parlar del partit de patinatge com a esport: “En el partit de patinatge només el 10 % té a veure amb l’esport, la resta és comunitat, és germanor”. El significat que li atorga aquesta entrevistada al concepte de “comunitat” té tres

dimensions: una individual d'acollida, solidaritat i ajuda mútua entre les jugadores, sabem de persones que arriben de diverses parts del país i del món i troben en l'equip un grup d'iguals; una altra de col·laboració i implicació directa per a aconseguir l'objectiu comú d'equip. Les jugadores ens relaten la quantitat de temps que inverteixen en tasques de sustentació de l'equip: redacció de projectes, gestió de les xarxes socials, organització dels partits... tot aquest temps i esforç va destinat a fer possible un bé col·lectiu: "Sense tot el treball que es fa fora de pista, no seria possible el que fem a la pista". Finalment, hi ha una dimensió que supera la dimensió local i s'expandeix a escala internacional: intercanvien versions de les regles del joc en idiomes diferents, allotgen jugadores desplaçades per a un partit o, tal com ens ha explicat una jugadora que va formar part d'un equip de partit de patinatge de Rússia, es donen casos en els quals s'integra un equip d'un altre país en la lliga nacional quan aquest no té amb qui competir al seu territori... dit d'una altra manera, creen una xarxa de coneixement, solidaritat i suport en la qual, quan traspassen la pista, deixen de ser rivals per a ser part d'una família.

Mirant-ho des d'una altra perspectiva, el fet de ser un equip autogestionat també obliga a garantir un nombre de jugadores suficientment gran com per a poder competir, el reclutament de noves jugadores no depèn ni de clubs, ni d'"observadors", sinó de la pròpia capacitat per a convocar possibles *freshmeat*, que és com

“ **El reclutament de noves jugadores no depén ni de clubs, ni d’“observadors”, sinó de la pròpia capacitat per a convocar possibles *freshmeat*, que és com anomenen les jugadores d’una nova temporada. Cada temporada el València Roller Derby Rayo Dockers organitza una jornada de portes obertes per a atraure noves jugadores.** ”

anomenen les jugadores d’una nova temporada. Cada temporada el València Roller Derby Rayo Dockers organitza una jornada de portes obertes per a atraure noves jugadores. La consigna de reclam, curiosament, no fa esment al patinatge —“Si no saps patinar, nosaltres t’ensenyem”, adverteixen en l’entrada de Facebook— ni a la competència, ni als èxits, sinó a l’oportunitat de formar part d’un equip. No és l’habilitat de patinar el que s’accentua en aquestes convocatòries —“Jo els dic a les *freshmeat* que jo no sabia pa-

tinar quan vaig començar.”— sinó ésser part integrant d’un projecte comunitari. El joc del València Roller Derby és un joc d’equip, les individualitats han de quedar al vestuari. A les noves incorporacions se’ls transmet des del principi que aquest no és lloc per a lluir les habilitats personals amb els patins, sinó que les habilitats han de posar-se al servei de l’equip. És evident que moltes de les jugadores saben patinar molt bé, però també ho és que donats els antecedents a què ens hem referit, és fàcil pensar que una part important de les incorporacions no es donen en resposta a aquesta habilitat, sinó esperant trobar resposta a un altre tipus de necessitats: “Aquest esport ens dona un espai propi”.

Jugar al marge de la federació també comporta que l’autogestió incumbisca la part econòmica del manteniment de l’equip. Més enllà d’una ajuda pública destinada a la reducció de l’import d’ús de les pistes en les quals s’entrenen i a la provisió de part de l’equipament, la resta de despesa econòmica recau en l’equip, que se subvenciona amb les quotes i amb la venda de marxandatge en els partits o amb els esdeveniments que organitzen, que serveixen per a difondre l’esport però també per a recaptar fons. No cal imaginar molt per a saber que la comissió de tresoreria dedica molts esforços a fer possible la gestió econòmica que exigeix el partit de patinatge: les eixides a altres parts del país, l’organització dels partits, el lloguer de les pistes... La pista de partit de patinatge té

unes línies específiques que formen un oval i, ara per ara, cap espai en el qual s'entrenen les Rayo Dockers els ha permés pintar-les al parquet, per tant, cada dia que s'entrenen han de retolar la pista amb cinta aïllant i eliminar-la quan deixen de rodar en l'entrenament; això no és solament pesat i costós, sinó que els fa recordar que són un esport de segon ordre i que tenen les pistes prestades, a pesar que, òbviament, paguen la quota corresponent de lloguer.

El partit de patinatge és un esport desconegut perquè se'n fa molt poca difusió, ens diuen les jugadores, malgrat la seua espectacularitat, la qualitat del joc i l'espectacle que comporta l'equip d'àrbitres que es concentren en un partit. I és que el component físic que té el partit de patinatge es conjuga amb l'element de teatralització de l'espectacle. La música, els crits a les graderies de les espectadores i espectadors, el maquillatge de les jugadores i els tatuatges que cobreixen els seus cossos, les vestimentes no només dels equipaments, sinó també de les persones que exerceixen de jutges... tot això pot traslladar-nos als *Raws* de *Pressing Catch*, però aquesta vegada sobre patins. En canvi, més enllà de la dosi d'espectacularitat necessària que fa atraient aquest tipus d'espectacle, en què es fa patent el seu origen als EUA, la veritat és que l'ambient a les graderies és festiu i no agressiu, hi ha 11 persones que anoten les jugades i fan de jutges, hi ha panells lluminosos que mostren el resultat i unes persones que fan de *speakers* i animen el partit... tot això acompanyat de cants i consignes de les jugadores no convocades que se senten a les graderies per a animar el seu equip.

“ El partit de patinatge és un esport desconegut perquè se'n fa molt poca difusió, ens diuen les jugadores, malgrat la seua espectacularitat, la qualitat del joc i l'espectacle que comporta l'equip d'àrbitres que es concentren en un partit. I és que el component físic que té el partit de patinatge es conjuga amb l'element de teatralització de l'espectacle. ”

Per a acabar amb aquest estudi de cas podem dir que la revisió de les dinàmiques que es produeixen en el partit de patinatge ens convida a repensar la imatge que tenim dels esports femenins de competició. L'equip València

“ **Es pot competir
des de postures que no enaltisquen
la individualitat ni la
competitivitat autònoma,
sinó que posen l'accent en
el mèrit grupal que necessita
de la posició activa
de totes les integrants
de l'equip.** ”

Roller Derby no s'ajunta les vesprades d'entrenament per a passar l'estona, mentre llisquen en cercle amb els seus patins, s'entrenen per a competir; el que ocorre és que la seua competició implica premisses que mereixen ser ateses en les nostres anàlisis del paper de les dones en l'esport. Es pot competir des de postures que no enaltisquen la individualitat ni la competitivitat autònoma, sinó que posen l'accent en el mèrit grupal que necessita la posició activa de totes les integrants de l'equip. Però el lema que cada membre d'un equip és necessari no sembla tan transgressor quan s'espera que les jugadores responguen a un mateix cànon o tinguen habilitats similars. En el partit de patinatge hi ha espais per a cossos i jocs molt diversos, perquè no s'espera que el mateix entrenament d'exercicis modele el mateix model de cos. Aquesta proposta inclusiva mereix ser rescatada quan ens enfrontem a una normativització dels cossos tan evident que expulsa de l'esport les fisonomies no primes, no musculades, no atlètiques.

BONES PRÀCTIQUES: VALÈNCIA ROLLER DERBI

1. L'esport pot convertir-se en una via efectiva per a difondre un missatge feminista.

2. Els esports que són inclusius amb fisonomies corporals diverses contribueixen a ampliar la imatge social del cos atlètic i ajuden a **contrarestar els cànons corporals vigents**.

3. El partit de patinatge constitueix un lloc segur per a persones amb expressions identitàries LGTBI+, la qual cosa els permet viure l'esport sense por a ser objecte de discriminacions.

4. La flexibilització en la participació de les jugadores en els entrenaments i partits ajuda a **practicar esport d'una manera més compatible amb la vida personal i familiar**.

5. L'autogestió d'un club i la implicació directa de les jugadores en la seua gestió pot contribuir a crear relacions més democràtiques dins de l'equip, així com a enfortir la identitat de l'equip com a tal.

Vídeo cas 2

Carrera 10K FEM Valencia

www.carrera10kfem.com

Día de la Mujer...¡Deportista!

5.3. Cas 3

Club de *running* Nosotras Deportistas

Video case 3

“ Corrent per la igualtat des de la diferència ”

El fundador de l'olimpisme modern, Pierre de Coubertin, considerava que una olimpíada femenina seria impracticable, antiestètica i incorrecta i, a més, la pràctica esportiva no resultaria beneficiosa per a la salut i “l'encant” de les dones. Aquesta afirmació, feta en 1912, condensa en bona mesura l'esperit d'aquella etapa tan crucial per a l'esport modern. Es considerava, així, que les dones podien deslluir l'espectacle esportiu i, en conseqüència, el seu lloc havia d'estar preferentment a un costat de les pistes i els camps de joc, acompanyant els seus marits, tant si aquests eren esportistes com si eren espectadors.

Es podria pensar que aquestes formes de representar el rol de les dones en l'esport quedarien ràpidament obsoletes durant el segle xx, però gràcies al quantíós nombre de treballs elaborats sobre l'evolució de la presència femenina en l'esport, coneixem que això no va ocórrer així. Va haver d'avançar molt el segle xx per a poder assistir a una relativa normalització de les proves femenines en, per exemple, les diverses especialitats dins de l'atletisme, entre les quals es troba el que posteriorment s'ha popularitzat sota l'etiqueta de *running*.

Aquesta dificultat en l'avanç de la participació femenina en l'atletisme hui en dia ens resulta, si més no, xocant. Contrasten aquestes reticències al si de l'olimpisme amb la relativa normalització en el paisatge urbà i periurbà

de cada vegada més dones corrent. El *running* s'ha convertit, sense cap dubte, en un dels esports amb més difusió entre persones que no es dediquen a l'esport de manera federada. Aquesta àmplia presència del *running* constitueix un dels motius pels quals s'ha inclòs aquest esport entre els casos seleccionats en aquest informe per a estudiar-lo amb més profunditat.

Fins als anys seixanta del segle xx, la carrera a peu, l'antecedent del *running*, se circumscribia a un reduït nombre de practicants, aclaparadorament masculinitzat. El panorama en relació al *running* comença a canviar a partir dels anys seixanta del segle passat, quan els governs van començar a centrar l'atenció en l'esport com a part de les seues polítiques de salut. El *running* es va presentar llavors com un recurs relativament accessible, fonamentalment, perquè es tracta d'un esport que pot prescindir fins a cert punt d'instal·lacions específiques i té uns escassos requisits físics i tècnics a l'hora d'iniciar-se a practicar-lo, la qual cosa li confereix un atractiu especial a l'hora de promocionar-lo en el marc de les polítiques de salut a les quals acabem d'al·ludir.

Aquest interès per part dels governs es materialitzaria a partir dels anys seixanta, per exemple, en campanyes com les denominades "Esport per a tots", lema que serveix per a retolar esdeveniments celebrats en diversos països i ciutats. Si acudim a les fonts periodístiques de l'època, resulta palpable aquest inusitat interès per l'esport per a tots, i el que encara resulta més eloqüent és la relació entre aquest interès i les emergents representacions sobre els vincles entre l'esport i la salut. Començaven a aparèixer estudis científics que no solament relacionaven les dues qüestions, sinó que fins i tot en feien intents d'estimació quantitativa, normalment expressant els beneficis de la pràctica esportiva en anys de vida guanyats per aquelles persones que practicaven esport de manera freqüent. Aquests estudis, i el seu correlat en els programes nacionals de promoció de l'esport per a totes les persones, introdueixen un aspecte que posteriorment va a ser central: la relació de l'esport amb el cos. A través de la noció de sobrepès es donaria un impuls important a l'expansió d'un nou ideal de salut que estableix una correlació directa (quasi que podríem dir que perfecta) entre el cos i la salut.

A més de la promoció d'una determinada concepció de salut i la seua relació amb el cos, en aquests anys hi ha hagut dos processos que també han tingut una influència notable en l'expansió del *running*. L'eixamplament

de les anomenades classes mitjanes és el primer d'aquests processos. Malgrat l'heterogeneïtat del que anomenem normalment "classe mitjana", la veritat és que hi ha hagut una divulgació d'estils de vida que, a través de la publicitat i els mitjans de comunicació, s'han difós de manera ideal entre àmplies capes de la població. En segon lloc, juntament amb els canvis en els estils de vida que comporta aquesta idea de classes mitjanes, ens trobem també en societats en les quals l'oci ha passat a ser major en termes quantitatius (degut en part a la reducció progressiva de la jornada laboral) i, el que és més destacable, ha esdevingut en un element constitutiu de les identitats socials: cada vegada més, les activitats que fem en els nostres moments d'oci tenen un pes elevat en allò amb el que volem que se'ns identifique (això, d'altra banda, es torna més important en la mesura en què l'ocupació es flexibiliza i passem a ocupar llocs de treball que ja no duraran tota la nostra vida laboral).

Aquests són, a grans trets, alguns dels factors i processos que estan darrere de l'auge que va viure el *running* en l'últim terç del segle xx i el seu consegüent *boom* en aquests dos decennis que portem del segle xxi. A partir de 1970, juntament amb les polítiques de l'"Esport per a tots", vam veure també sorgir carreres i esdeveniments organitzats a les principals ciutats del món. En aquest mateix context naix, per exemple, la Marató de València, en 1981, que en l'edició de 2019 va registrar un total de 25.000 dorsals.

El naixement d'aquestes maratons i d'altres esdeveniments concernents al *running* estan, alhora, relacionats amb el trànsit en la reputació simbòlica d'aquesta pràctica esportiva. Entre els anys seixanta i huitanta del segle xx, el *running* es converteix en una activitat que, d'una manera més o menys directa, identifica les persones que la practiquen amb posicions modernes, fins i tot un poc disruptives. Com expliquen alguns autors especialitzats en aquest esport, en aquests anys en què emergeixen expressions contraculturals, el *running* (amb les diferents etiquetes amb les quals ha sigut conegut) va passar a primer pla com una nova manera d'expressar l'autodeterminació. Es podia córrer en espais públics, en carreteres i en parcs, i portar roba que trencava amb els codis habituals. Córrer permetia a les persones fer exercici en públic, suant i exposant el seu cos, cosa que abans es limitava a àrees confinades com gimnasos. En resum, córrer significava practicar una activitat nova i insubmissa, en una època en què les expressions de rebel·lia van passar a crear tendència.

Carrera

10K
FEM

PRIMERA CARRERA DE MUJERES DE ESPAÑA

Día de la Mujer

nosotras Dep. de la Mujer.com

ORGANIZADO POR VALENCIA

29

1746

30

588

...¡Deportista!

www.carrera10kfem.com

#TUMEJORVERSIÓN

Serrano

Club de Fútbol

“ A Espanya, la proporció de dones entre les persones que practiquen *running* és del 43 % aproximadament (encara que aquesta dada pot variar un poc segons la font que consultem), ara bé, en les maratons segueixen representant al voltant del 12 %.

”

Aquest període del *running* com una pràctica que entroncava amb les posicions més inconformistes i innovadores va estar dominat, principalment, per persones joves situades en posicions socioeconòmiques fins a cert punt elevades: noves classes mitjanes-altes urbanes, amb professions qualificades i amb un consum cultural superior a la mitjana. Fins als anys noranta ja entrats, quan aquest esport incrementa la seua popularitat, no veurem diversificar-se la composició social de les persones que el practiquen. Es va donar, a més, una progressiva incorporació de persones pertanyents a grups d'edat majors (actualment la mitjana d'edat en la pràctica d'aquest esport se situa al voltant dels 28 anys). Finalment, també es va apreciar un lent però sòlid augment de la presència de dones entre les persones que ixen a córrer de manera habitual: a Espanya, la proporció de dones entre les persones que practiquen *running* és del 43 % aproximadament (encara que aquesta dada pot variar un poc segons la font que consultem), ara bé, en les maratons segueixen representant al voltant del 12 %.

Des d'aleshores, la participació en les carreres i en els esdeveniments associats s'ha accelerat, especialment en els últims quinze anys, en el que ha sigut denominat en la literatura com a la segona onada de carreres. Hem assistit en aquests anys a la transformació en megaesdeveniments d'algunes de les proves celebrades en diverses ciutats, com les maratons, mitges maratons, etc. A més d'aquest increment en les magnituds dels esdeveniments singulars, també hem pogut observar la multiplicació de proves, carreres, competicions, etc., que tenen lloc als països occidentals, els quals registren (especialment en el cas de països com Espanya o Alemanya) uns quants milers d'esdeveniments anuals. De fet, en els últims dos o tres anys han començat a emergir veus que alerten dels efectes de la proliferació d'aquestes proves, que arriben a resultar un vertader repte per a la conciliació dels usos de l'espai públic en algunes ciutats. Així, per exemple, només el calendari provisional de proves previstes per a 2020 a la ciutat de València suma 51 carreres. D'altra banda, a Madrid, s'ha passat en huit anys de 50 proves anuals a més de 150, la qual cosa ha portat la Federació d'Associacions de Veïns a proposar la creació d'una normativa nova que regule aquesta activitat. Es tracta d'una qüestió a la qual probablement caldrà parar atenció en el futur immediat.

Però aquest exemple de la ciutat de Madrid ens serveix també per a introduir una altra de les dimensions del *running* contemporani. Les xifres de participació (s'estima que en el conjunt de la Unió Europea practiquen aquest

esport al voltant de 50 milions de persones) i la proliferació d'esdeveniments han configurat el *running* com una activitat susceptible de ser monetitzada i utilitzada també per empreses i altres entitats per a promocionar les seues marques. En la justificació de la proposta esmentada de la Federació d'Associació de Veïns de Madrid s'alerta de la mercantilització dels esdeveniments: carreres que van nàixer com a activitats que, entre altres finalitats, perseguien dinamitzar els barris, han sigut preses per empreses i semblen estar mutant en esdeveniments en els quals les finalitats econòmiques (sota la forma de patrocinis i publicitat, a més de les inscripcions) prevalen i condicionen els aspectes de tipus esportiu o comunitari.

Quant a la quantitat de participants, l'augment experimentat sembla haver donat un nou gir en els últims deu anys. Si atenem a les xifres de participació en els esdeveniments, ja hem citat, per exemple, els trenta mil dorsals previstos en la maratón de València en 2020, xifres que són similars en altres maratons organitzades a ciutats com Nova York, Londres o Sant Petersburg. També és destacable, en aquest sentit, el creixement que han experimentat carreres populars, com les carreres que s'organitzen per Sant Silvestre, que en l'última edició van acollir en total més de cent mil corredors i corredores a tota la Comunitat Valenciana, o l'augment de participants en els circuits de carreres populars organitzats per les diputacions de la nostra comunitat i pels grans ajuntaments (solament el circuit de la ciutat de València va tindre una xifra de quaranta-set mil participants en l'última edició, amb una mitjana de cinc mil dorsals per carrera).

Aquest creixement de la participació comporta un considerable repunt de l'impacte econòmic i comercial del *running*. Al que ja s'ha dit sobre els esdeveniments, caldria afegir la puixança de tot un mercat d'equipaments i accessoris per a practicar *running*. Per citar només un exemple que il·lustre la magnitud de l'impacte del *running*, el nombre de parells de sabatilles especialitzades per a la pràctica del *running* s'ha incrementat anualment a un ritme mitjà de quasi huit-cents mil parells.

A l'impacte econòmic, caldria sumar, per tant, la rellevància que pren el *running* en les estratègies comercials de les empreses vinculades amb el sector esportiu. Als patrocinis ja apuntats anteriorment, caldria afegir tot un desplegament d'estratègies comercials que poden anar des de les formes més clàssiques (anuncis en premsa, ràdio, televisió, etc.), a les noves estratègies transmedia. En aquest sentit, és necessari destacar, per l'interés que tenen per a les finalitats d'aquest treball, dues qüestions. En primer lloc, cal tindre en compte que els productes associats al *running* no es limiten a peces i equipaments esportius, sinó que inclouen tot un ventall de productes i serveis que, en conjunt, ofereixen la possibilitat als corredors i corredores d'incorporar i sumar-se

“ Per citar només un exemple que il·lustre la magnitud de l'impacte del *running*, el nombre de parells de sabatilles especialitzades per a la pràctica del *running* s'ha incrementat anualment a un ritme mitjà de quasi huit-cents mil parells. ”

a un estil de vida: productes alimentaris, turisme esportiu, gimnasos especialitzats, etc., s'articulen simbòlicament fins a formar un conjunt d'experiències que "han d'estar presents" en l'estil de vida dels corredors i corredores. En segon lloc, en aquesta renovada orientació comercial de "vendre" experiències i estils de vida vinculats amb el *running*, pren força l'estratègia d'utilitzar esportistes que destaquen pels seus triomfs en el *running*. Per exemple, dins de les curses de muntanya, les anomenades *trails*, que atrauen cada vegada gran part de practicants del *running* que ja fa cert temps que corren, personatges mediàtics com la parella Killian Jornet i Emelie Forsberg són patrocinats per marques com Salomon. Més enllà d'exhibir els productes d'aquestes marques, aquests nous referents dels corredors i corredores juguen el paper d'arquetips en els estils de vida que es pretenen associar al *running* i mostren en els seus comptes d'Instagram i Facebook aspectes de la seua quotidianitat com l'alimentació, les pautes que segueixen abans de cada competició, etc. Aquests arquetips es converteixen en vides a emular, en guies d'orientació per a aquelles persones que s'inicien en el *running*.

El club de *running* Nosotras Deportistas: redefinint el *running* femení

A continuació, després d'aquest ràpid repàs a alguns aspectes de la història recent del *running*, presentem els resultats del tercer estudi de cas d'aquest informe, el qual s'ha basat en el club femení de *running* Nosotras Deportistas. L'experiència d'aquest club ha sigut inclosa entre els casos estudiats per diversos motius: el *running* és un dels esports més practicats per esportistes amateurs, es tracta d'un dels esports que compta amb un dels percentatges més alts de dones practicants i, finalment, les característiques del club Nosotras Deportistas el fan especialment interessant per a poder identificar bones pràctiques en relació a la incorporació de les dones a la pràctica esportiva.

En primer lloc, es fa una breu descripció del club. Més endavant, una vegada presentat el club, s'aporten els resultats del treball de camp. Mitjançant aquests resultats es discutiran alguns dels processos i factors que, d'acord amb el que s'ha estudiat a través del cas, emergeixen de manera clau en la configuració contemporània del *running* i en la relació d'aquest amb la pràctica esportiva de les dones.

Nosotras Deportistas naix l'any 2011. Inicialment sorgeix com una iniciativa per a difondre les notícies vinculades amb les dones i l'esport. Les persones que impulsen aquesta web es coneixien, precisament, per la seua vinculació amb el món de l'esport. Són dones amb una llarga trajectòria en la pràctica esportiva que tenien un ampli coneixement dels èxits i de la presència de les dones en l'esport. Aquest coneixement de la realitat femenina en l'esport les va portar a la conclusió que, en aquell moment, els mitjans de comunicació a penes oferien cobertura del que feien les dones en els diversos esports en què ja començaven a tindre una certa presència, fins i tot com a esportistes professionals. L'escàs desenvolupament de les xarxes socials en aquell moment també va jugar, segons les seues paraules, un paper en la decisió d'engegar un mitjà a través del qual oferir notícies sobre l'esport femení.

Tot i comptar amb una visió bastant àmplia sobre la posició que ocupava la dona en l'esport (en el moment de la formació del club, per exemple, el percentatge de corredores era aproximadament un 20 % inferior a l'actual), el

contacte quotidià amb la informació va portar les impulsores de Nosotras Deportistas a plantejar-se posar en marxa algun tipus de projecte per a incrementar la participació esportiva de les dones. Així va ser com aquell mateix any es va proposar organitzar entrenaments per a preparar una prova de triatló. Segons expliquen elles mateixes, partien des de zero i, per tant, els va semblar bona idea començar pel *running*, una de les tres modalitats que conformen les proves de triatló. En aquesta primera experiència en l'organització d'entrenaments van participar un total de trenta dones.

A partir d'aquest primer projecte, l'activitat de Nosotras Deportistas es va reorientar fins a convertir-se, en l'actualitat, en un club de *running*. Més endavant reprendrem aquesta decisió per a comentar per què, entre els esports que formen el triatló, es van decidir pel *running*. Ara ens interessa especialment destacar la composició del club, el qual està format íntegrament per dones: tant la directiva, com la part tècnica i, sobretot, les corredores. Aquest tret deriva d'una de les premisses que comparteixen les dones que inicien el club. Segons les seues paraules:

“És una manera de fer que les dones tinguen referents i és una manera també que nosaltres, la nostra experiència com a esportistes, es trasllade també al camp tècnic, al camp directiu, al que siga. És una cosa que no està passant en els... en l'esport federat, en l'esport popular fins i tot. Falten moltíssimes dones com a àrbitres, com a tècniques, com a directives, com a presidentes...”

En 2012, Nosotras Deportistas desenvolupa sessions d'entrenaments guiats per a dones i, en 2013, aconsegueixen un de les fites que posteriorment influirà en les activitats que organitzen. En aquell any, es van convertir en

“És una manera de fer que les dones tinguen referents i és una manera també que nosaltres, la nostra experiència com a esportistes, es trasllade també al camp tècnic, al camp directiu, al que siga. És una cosa que no està passant en l'esport federat, en l'esport popular fins i tot. Falten moltíssimes dones com a àrbitres, com a tècniques, com a directives, com a presidentes...”

la primera entitat que va organitzar entrenaments gratuïts per a dones. En aquell moment, els entrenaments es van enfocar per a la 10K, que se celebra en el context de la Marató de València. Per a fer-ho, van comptar amb el patrocini d'una fundació privada. Segons expliquen elles mateixes, aquest programa d'entrenaments va ser un èxit de participació, en bona mesura, gràcies a una intensa campanya en xarxes socials mitjançant la qual van aconseguir un bon posicionament per a la seua web, cosa que va augmentar la visibilitat de la seua proposta d'entrenament. El nombre d'inscrites en els entrenaments va ser de 110 dones, de les quals 89 van arribar a la meta de la 10K quatre mesos després.

A partir d'aquesta primera experiència entrenant grups de dones amb una meta definida, una 10K, en els anys posteriors segueixen donant prioritat a aquesta activitat i conformen grups d'entrenament de nivells diferents. Segons ens van explicar des de la coordinació del club, en aquests anys van anar fent diversos encaixos, provant grups, ajustant els nivells d'exigència a cada grup. Així, han donat pas, fa quatre anys, a un projecte més articulat d'escola de *running* per a dones.

L'escola s'estructura per nivells, en funció del temps que fa que practiquen *running* i de la distància mitjana que solen córrer o a la qual aspiren a arribar, i aquest últim aspecte és la principal variable en el moment d'assignar les corredores a un o un altre grup d'entrenament. En concret, compten amb tres nivells: iniciació (de 0 a 5 km), mitjà (de 5 km a 10 km) i avançat (que és més de 10 km: 15 km i fins i tot algun grup de mitja marató). Al marge dels diversos nivells, en Nosotras Deportistas intenten que una partx dels entrenaments es facen de manera conjunta: així, tots els grups es congreguen quan es treballa tècnica o força i també en les sessions de calfament, estirament, etc. Tots aquests blocs solen ser conjunts. En relació al moment de córrer durant els entrenaments, ens expliquen que el que intenten és que sempre les xiques vagen acompanyades, preferentment amb altres xiques que tinguen un nivell similar, de manera que s'eviten les situacions de desànim i es done una progressió conjunta, la qual es veu reforçada pel fet de dur-la a terme en companyia d'altres persones.

En aquesta línia, una de les qüestions que remarquen des de Nosotras Deportistas és que sempre han donat importància en l'escola de *running* a formar grups en els quals s'entrenen dones que parteixen de zero: sovint es

troben amb dones que no solament s'estan iniciant en el *running*, sinó que la participació en l'escola sol ser la seua primera experiència en la pràctica d'un esport de manera reglada.

Aquesta última qüestió és important per a entendre l'orientació dels entrenaments que fa el club i, en general, de la filosofia que hi ha darrere del projecte. Des del club insisteixen que l'escola de *running* té com a finalitat principal ensenyar a practicar un esport, que s'entén com una activitat física que té unes regles i que persegueix unes metes, a les quals s'arriba a través d'unes pautes d'entrenament concretes. L'esport es pot considerar com a tal en la mesura que implica regles i, sobretot, metes. Consideren que l'esport comporta, entre altres coses, aspectes com l'esforç, la constància, el companyerisme, la superació dels propis límits i, com acabem d'apuntar, la consecució d'unes metes.

Aquesta èmfasi a posar l'accent en l'esport i no únicament en l'activitat física es justifica per part de les persones que formen el club apel·lant a diverses qüestions. D'una banda, l'esport està lligat a la competició. Nosotras Deportistas considera que la lògica de la competició és saludable perquè implica aspectes com l'acceptació de les derrotes, la minimització dels fracassos i, sobretot, enfoca les esportistes a treballar per un resultat.

“ L'esport es pot considerar com a tal en la mesura que implica regles i, sobretot, metes. Consideren que l'esport comporta, entre altres coses, aspectes com l'esforç, la constància, el companyerisme, la superació dels propis límits i, com acabem d'apuntar, la consecució d'unes metes. ”

Més enllà del cas de Nosotras Deportistas, aquesta orientació a les metes ens aproxima a una qüestió que està present en la literatura científica especialitzada en el *running* i, en general, sobre l'esport. Es tracta de la dimensió ascètica de l'esport, en el sentit que s'exerciten un conjunt de pràctiques travessades per un ideal d'autodisciplina i vinculades amb la consecució d'un objectiu. Tal com succeeix en l'ascetisme religiós, del qual la literatura especialitzada agafa la idea, amb aquestes pràctiques els individus tracten de “renovar-se”, de convertir-se en una

persona “nova”. Aquest ascetisme es pot rastrejar principalment a través dels entrenaments que fan les persones que practiquen *running* d’una manera més o menys constant. Amb aquests entrenaments, s’interioritzen i s’incorporen qüestions com l’esforç, fins i tot un cert patiment, com a maneres d’arribar a aconseguir les metes. Encara que es tracte d’un lema qüestionat per moltes persones dins de l’esport, és significativa la difusió de l’expressió *No pain, no gain* (sense dolor no hi ha resultats), que podem trobar impresa en multitud de peces esportives i en altres objectes. Aquesta frase, amb la qual semblen identificar-se no poques persones practicants de diversos esports, denota la idea d’autodisciplina que hi hauria darrere d’aquest ascetisme esportiu.

“És que canvia tot, t’adones que, si em cuide, si m’alimente millor, el meu rendiment serà millor. Si a la nit, per exemple, en compte de gitar-me a les dues, em gite a les deu, doncs també m’alçaré més descansada. Llavors, aquests condicionants... doncs comences a plantejar-te que la teua vida va al voltant de tot, que ha de canviar.”

Aquesta espècie d’ascesi seria avaluada per les pròpies persones a través de les marques, els temps aconseguits en cada carrera, que es converteixen en una sort de senyals i constitueixen una orientació cap a l’automesura per part dels corredors i corredores. Aquesta automesura serà satisfactòria sempre que se seguisca una minuciosa preparació, la qual, més enllà dels aspectes esportius, pot arribar a ocupar l’espai d’una vertadera guia de comportament. Això és especialment notori en les societats contemporànies, en les quals la popularització d’una determinada idea del que s’espera dels subjectes ha portat a naturalitzar una espècie de compulsió cap a l’activitat, una activació que evoca els dictats del capital humà en el món de l’empresa: els subjectes han de tindre cura d’aquests “capitals” que porten incorporats, tractar d’evitar-ne la devaluació i intentar revaloritzar-los a qualsevol preu, encara que siga a través de la renúncia ascètica. No obstant això, com apuntàvem més amunt, aquesta qüestió cal enquadrar-la en un context més ampli, més enllà del cas que presentem.

Una cosa que sí que és possible identificar entre algunes de les persones que participen en l’experiència de Nosotras Deportistas és la incorporació de certs hàbits en el dia a dia. Una de les experiències que sembla aportar la pràctica regular del *running* és la sensació de progressió i de millora. Dones que comencen des de zero en po-

ques setmanes passen d'aguantar a penes uns pocs minuts a veure incrementar la seua resistència temporal en carrera, i això es tradueix al seu torn en la possibilitat de córrer cada vegada distàncies superiors. Aquesta progressió sembla tindre un efecte virtuós, ja que millora l'adherència als entrenaments (les dones intenten no perdre sessions d'entrenament), i això, alhora, redunda en un millor rendiment.

“Una de les experiències que sembla aportar la pràctica regular del *running* és la sensació de progressió i de millora. Doncs que comencen des de zero en poques setmanes passen d'aguantar a penes uns pocs minuts a veure incrementar la seua resistència temporal en carrera.”

“És important, perquè és com quan estàs estudiant: tu decideixes si vols quedar-te en el sis o vols arribar al deu. El deu implica l'esforç, implica anar marcant els teus objectius. Que potser el teu objectiu no és per a enguany, sinó per a d'ací a dos anys, però tu el tens present i vols esforçar-te per a poder arribar al deu.”

En aquest procés d'adherència a la pràctica del *running*, les corredores van adquirint hàbits nous i es produeix un procés de redefinició d'aspectes quotidians. A mesura que augmenta el rendiment i es millora l'autopercepció en relació a les pròpies capacitats, qüestions com l'alimentació i l'autocura passen a considerar-se de manera instrumental en la seua relació amb el *running*. És a dir, si fins a un moment determinat l'alimentació és una finalitat en si mateixa, quan s'insereix en un procés d'adherència al *running*, passa a ser avaluada en relació amb la pràctica esportiva i els seus resultats: d'una finalitat passa a ser un mitjà, un mitjà per a obtindre un millor rendiment esportiu. Així ens ho explicaven elles mateixes:

“En el tema de l'alimentació, sí que és veritat que, quan comences a fer esport, comences a veure moltes coses, més que com finalitats, com un mitjà. Llavors l'alimentació deixa de ser alguna cosa diguem... una finalitat, diguem, per a... l'alimentació forma part, igual que l'entrenament, del que et pot ajudar a millorar. Aleshores, doncs hi ha una sèrie de coses que després has d'anar introduint: el tema dels hidrats quan fas carreres una miqueta més llargues, posar una càrrega d'hidrats els dies previs a la carrera... I comences a interessar-te per altres coses. Això ve a mesura que tens un poc més de nivell.”

“
“
Respecte a les dones que
formen part del club i assisteixen
a l'escola de *running*, ens trobem
amb un grup en el qual predominen
les edats intermèdies, al voltant de
40 anys. No obstant això, el rang
d'edat va dels 25 als 60 anys.”
”

Respecte a les dones que formen part del club i assisteixen a l'escola de *running*, ens trobem amb un grup en el qual predominen les edats intermèdies, al voltant de 40 anys. No obstant això, el rang d'edat va dels 25 anys als 60. En relació a la situació laboral, la majoria tenen ocupació, encara que també hi ha algunes dones aturades. Si atenem a l'ocupació, la diversitat és més alta: en el club participen dones que són directives, amb un nivell de qualificació elevat, i n'hi ha també unes altres que tenen ocupacions poc qualificades.

Les motivacions per a practicar *running*

Les motivacions a l'hora d'apuntar-se a l'escola de *running* caldria distingir-les, almenys, en funció de dos criteris: d'una banda, les que tenen a veure amb la decisió de practicar un esport i, d'una altra, aquelles que els porten a triar practicar-lo en un club format íntegrament per dones. En relació al primer tipus de motivacions, la salut es configura com el referent en el qual s'emmarca el procés de decisió. En parlar de salut, en el context del *running*, caldria posar-la en relació amb el concepte més ampli del benestar o, segons l'expressió anglesa que s'ha popularitzat, *wellness*. Recordem que aquesta expressió, *wellness*, englobaria dimensions com el benestar físic i l'emocional. Per a aconseguir "benestar" en les diverses dimensions, des d'aquesta perspectiva s'ha difós una idea que s'ha convertit en quasi una noció de sentit comú, una espècie de consens difícilment qüestionable, segons el qual el benestar físic seria central per a aconseguir un equilibri en la resta de dimensions. En aquest sentit, l'activitat físicoesportiva ha vist revaloritzar la seua consideració social, en la mesura que aquest tipus d'activitat podria tindre efectes positius amb un impacte que tindria el potencial d'aconseguir influir en diverses facetes de la vida.

D'altra banda, més enllà de les dones que formen part de Nosotras Deportistas, en l'àmbit més extens, els requeriments concernents al cos acostumen a presentar-se de manera recurrent entre la gamma de motius que addueixen les dones que comencen a practicar esport i, en particular, *running*. A més de la difusió d'estudis i, en general, de coneixement científic sobre la relació entre exercici físic i millora de l'estat general de salut, la proliferació de les campanyes publicitàries i d'esportistes que gaudeixen de prestigi social, han ajudat a crear una

vinculació quasi directa entre aspecte corporal i pràctica d'esport. Aquesta relació és encara més acusada entre les dones, de les quals es podria pensar que senten més pressió social per a mantindre el cos en el contorn dels cànons que es difonen a través dels mitjans de comunicació. Així, una de les qüestions que sol pesar en la decisió de començar a practicar esport té a veure amb aquesta qüestió.

A més d'aquesta idea del benestar, les corredores d'aquest club coincideixen a afirmar que el temps que destinen a practicar el *running* és un temps que es dediquen en exclusiva a elles mateixes. Aquesta qüestió és important especialment entre aquelles dones que són mares. Acumulen durant la setmana un treball constant destinat a la cura d'altres persones (fills, pares i mares majors, etc.), entre que el *running* el fan per motius que tenen a veure exclusivament amb elles mateixes. Així, el temps de l'entrenament i de les carreres es constitueix com un temps que viuen com a alliberador i com una manera d'autoafirmació.

El segon tipus de motivacions guardarien relació, com hem dit, amb el fet de decidir participar en un club format íntegrament per dones. Aquesta qüestió és rellevant, ja que en les entrevistes a les corredores de Nosotras Deportistas apareix com un factor important en els seus relats.

"El fet que aquest club supose una continuïtat en els meus valors, per a mi ha sigut important a l'hora de triar aquest club. Quan jo llig la pàgina web i veig el que diuen, m'identifique totalment (...) i el que em vaig trobar va ser un ambient... jo sempre ho he dit: el club el que t'aporta és la sororitat. Entrenar-se amb dones no té res a veure amb entrenar-se en un club mixt, perquè d'alguna manera en l'ambient hi ha una sensibilitat per a entendre'ns, per a entendre'ns en qüestions molt bàsiques. Per exemple: la càrrega familiar que tenim durant la setmana, ací ho pots parlar i saps que hi ha companyes que t'entenen, que et comprenen. Hi ha una empatia important."

Ací, ahora, és possible identificar diversos aspectes. En primer lloc, aspectes que serien de tipus esportiu: les dones, especialment aquelles que tenen experiència en la pràctica d'un esport de manera reglada, tendeixen a pensar que en un club dirigit i entrenat per dones trobaran més persones en la mateixa situació que elles respecte al rendiment en el *running* i, a més, comptaran amb entrenaments més enfocats a aquesta situació. En segon lloc, els aspectes que podríem anomenar de sociabilitat també tenen un pes relativament alt en la decisió d'inscriure's en un club femení: el fet que la totalitat del club el formen dones envia senyals que les experiències vitals s'assemblaran més entre elles del que ho farien en el cas d'estar en un club amb homes. Ho veiem en les paraules d'una de les corredores, una dona, mare de tres fills, que fa dos anys que s'entrena i participa en l'escola de *running*:

“ Entrenar-se entre dones no té res a veure amb entrenar-se en un club mixt, perquè d'alguna manera hi ha en l'ambient una sensibilitat per a entendre'ns, per a poder entendre coses molt bàsiques, com, per exemple, la càrrega familiar que tenim durant la setmana: poder parlar-ho sabent que hi ha companyes que t'entenen, que saben de què parles; hi ha una comprensió, una empatia molt important. ”

“Entrenar-se entre dones no té res a veure amb entrenar-se en un club mixt, perquè d'alguna manera hi ha en l'ambient una sensibilitat per a entendre'ns, per a poder entendre coses molt bàsiques, com, per exemple, la càrrega familiar que tenim durant la setmana: poder parlar-ho sabent que hi ha companyes que t'entenen, que saben de què parles; hi ha una comprensió, una empatia molt important. Fins i tot hi ha moments en què no és necessari ni tan sols parlar, perquè véns ací, t'esplaies, rius... és que l'ambient convida a simplement córrer i estar somrient.”

Aquesta última part de la cita il·lustra un altre dels aspectes que destaca a l'hora d'entendre el cas del club Nosotras Deportistas i els seus resultats en relació a l'adherència de les dones que s'hi uneixen en la pràctica del *running*. Ens referim a la sociabilitat que experimenten les corredores en aquest club. Entre els trets que les nostres informants coincideixen a destacar es troben les relacions personals que s'estableixen entre elles durant els entrenaments i després d'aquests, tant en les carreres com en activitats extraespor-

tives (reunions, esmorzars, etc.). Aquests elements, encara que coincideixen amb el que ocorre en altres clubs d'aquest o d'altres esports, en el cas d'un club no mixt té algun element diferencial que és necessari atendre. En aquest cas, com véiem en la cita anterior, els elements que travessen les relacions que es traven van més enllà de l'aspecte esportiu, es dona un reconeixement implícit entre persones que, al marge de la seua condició socio-econòmica, compten amb experiències amb trets similars pel fet de ser dones. Encara que les nostres informants no ho enuncien d'aquesta manera, podríem pensar que es crea un espai de seguretat entre les dones corredores: no solament una seguretat física, sinó una seguretat comunicativa que facilita processos de reconeixement mutu, els quals estan al seu torn en la base de la creació d'una forta identitat de grup.

Aquesta especificitat d'un club de *running* de dones es manifesta també en algunes de les activitats que desenvolupen. A més de la web, durant el curs organitzen xarrades i tallers per a sensibilitzar sobre la situació de la dona en l'esport i, en particular, en el *running*. Encara que és possible que l'activitat més rellevant siga l'organització de la carrera 10KFem. Aquesta carrera compta amb cinc edicions (en 2020 se celebrarà la sisena edició) i va ser la primera carrera no mixta a Espanya d'aquestes característiques. Tal com expliquen des de Nosotras Deportistas, l'objectiu d'aquesta carrera és fomentar l'esport femení i, alhora, oferir una experiència plenament esportiva a les dones que hi participen. Això últim té a veure amb el fet que les úniques carreres on hi ha una participació de dones similar o superior a la dels homes són carreres benèfiques, no són esdeveniments que tenen un objectiu esportiu, sinó que es tracta de carreres (com les que organitza l'Associació Espanyola Contra el Càncer) la principal finalitat de les quals és extraesportiva. Segons la interpretació d'aquesta situació que fan en Nosotras Deportistas, aquesta identificació de carreres benèfiques amb dones contribueix poc a la promoció de l'esport femení. Des del nostre punt de vista, a més, aquesta identificació pot actuar fins i tot en el sentit contrari i reforçar en l'imaginari una atribució cap a les dones que les situa en l'espai de les cures (en aquest cas de forma solidària), espai que encara que utilitza alguna manifestació de tipus esportiu s'allunya de l'esport en si.

L'elecció de la distància de la 10KFem guarda relació amb l'experiència a l'escola de *running* de Nosotras Deportistas. Segons ens expliquen, deu quilòmetres és una distància assequible, els pot fer una dona que, encara que no haja corregut mai, segueisca un pla d'entrenament periòdic. Amb unes dues sessions setmanals, en aproxima-

dament quatre mesos és factible completar una carrera 10 K. Aquesta meta, una vegada aconseguida, suposa un reforç important per a aquelles dones que s'han iniciat de manera relativament recent en el *running*. D'aquesta manera, un dels plans d'entrenament de la seua escola està orientat a aquesta distància.

A més, entre les motivacions de la posada en marxa de la 10KFem es troba també, segons les organitzadores, una voluntat de donar visibilitat a la dona en un context esportiu. Això últim ho expliquen amb l'exemple de les carreres populars mixtes: en aquest tipus de carreres, la línia d'eixida sol estar ocupada de manera aclaparadora per homes, i el mateix ocorre amb l'arribada a meta, en la qual, malgrat haver-hi diverses categories, quan arriben les primeres dones com a màxim se subjecta de nou una cinta, però no sol haver-hi la mateixa recepció que quan entra el primer dels homes. Un altre aspecte d'aquestes carreres és que en les fotos (que solen servir de reclam en les webs dels periòdics en els dies posteriors a la carrera) se sol apreciar com els homes ocupen els espais centrals de les calçades per les quals discorre la carrera, mentre que les dones solen estar en una posició molt menys central. Així, des de Nosotras Deportistas es planteja 10KFem com un esdeveniment esportiu en el qual les dones siguen les principals protagonistes i la seua visibilitat, en un context de competició esportiva, siga màxima.

Això ens porta a l'últim aspecte que voldríem destacar en relació al cas de Nosotras Deportistas. En preguntar-los pel seu punt de vista en relació a les possibles mesures que es podrien prendre per a millorar la presència femenina en l'esport, la seua posició s'inclina cap a un tractament específic per a les dones. Tal com elles mateixes afirmen, l'esport és l'espai per excel·lència de la separació i la diferència: en nom d'una competició tan equilibrada i justa com siga possible, en pràcticament tots els esports se separen les persones que els practiquen en funció de l'edat, el nivell, el sexe o altres variables que puguen ajudar a conformar grups més o menys homogenis. Des del seu punt de vista, a més d'ocupar les dones espais en els llocs directius i tècnics, els esports femenins haurien de comptar amb els seus propis estàndards, amb criteris i orientacions específiques que garantisquen una experiència esportiva adequada a les dones. Tanquem aquest cas amb una cita d'una de les nostres informants que condensa aquesta posició:

“Les dones hem anat a l’esport, que no és un espai que nosaltres hàgem creat: hem anat a l’espai d’uns altres, creat per uns altres. I hem de descobrir quin és el nostre espai i ací hi ha diverses motivacions, sensibilitats, hi ha coses diferents i les hem de descobrir. Perquè el que passa ara mateix és que, les que estan en l’esport, ho estan perquè van a un espai creat per uns altres i, bé, doncs bé, però és que ens n’estem deixant moltes darrere. No hi ha cap raó perquè les dones no estiguen en l’esport, tan beneficiós com és. Nosaltres hem de trobar el nostre propi espai en l’esport.”

Per a concloure la descripció del cas de Nosotras Deportistas, es recullen a continuació algunes de les valuosos aportacions que podem obtindre d’aquesta experiència. En primer lloc, en relació a l’èxit d’aquest club a atraure l’atenció de dones cap a la pràctica del *running*, destaca el fet que es tracte d’un espai íntegrament format per dones. Aquesta característica implica una sèrie de trets que tenen un efecte positiu en l’atracció de l’interés de les dones per vincular-se a un club de *running*. D’una banda, que totes les corredores siguen dones sembla reduir les pors a “no arribar”; a formar part d’un club en el qual no es podrà estar a l’altura de la resta de membres. D’altra banda, la comunicació entre les corredores traspassa els límits de l’aspecte esportiu: hi ha un procés de reconeixement per ocupar posicions similars en altres espais (principalment en les responsabilitats familiars), la qual cosa facilita la confiança i acaba per crear una complicitat que inclou aspectes extraesportius.

El club també té bons resultats en la continuïtat de les dones en la pràctica del *running* i en l’assistència als entrenaments. L’estratègia seguida pel club en relació a la preparació dels 10K juga un paper important en aquest sentit. Aquesta marca actua com un referent motivacional: suposa un gran al·licient per a les dones que parteixen de zero el fet de treballar per arribar en un període de temps breu per a tindre una resistència en carrera que els permeta recórrer aquesta distància. Al marge de la marca en concret, treballar amb objectius assequibles ajuda a millorar l’autopercepció de les dones com a corredores i, en reduir la frustració, incrementa la motivació.

Els entrenaments parcials conjunts també suposen una pràctica a tindre en compte. Aquesta manera d'entrenar-se possibilita la interacció entre dones que acaben de començar amb unes altres que acumulen temps com a corredores i que ja expliquen que han aconseguit metes destacades. Es tracta d'una trobada que pot tindre un efecte *push-up* i animar les noves corredores, les quals en poc de temps es troben entrenant-se amb corredores més experimentades.

En un pla més general, entre les motivacions destaca la sensació que tenen les dones que el *running* és una activitat que fan per elles i per a elles. Aquesta vinculació entre esport i autonomia (o, si es vol, autocura) podria ser important a l'hora de pensar en estratègies d'atracció de dones cap a la pràctica esportiva.

Finalment, les propostes que fan des del club mateix poden aportar alguna pista interessant per a explorar en el futur. Des del club plantegen la necessitat de pensar l'esport de manera que es puguin adaptar els estàndards i algunes altres qüestions, especialment allò referent a la importància que les dones estiguen presents en tots els llocs implicats en un club (directives, entrenadores...). És el que hem anomenat buscar la igualtat des de la diferència.

BONES PRÀCTIQUES DEL CAS NOSOTRAS DEPORTISTAS

1. És un club format íntegrament per dones. Aquesta característica atrau cap a la pràctica del *running* dones que podrien sentir-se menys còmodes en clubs masculins: les dones se senten més confiades quan en el club troben altres dones que experimenten situacions quotidianes similars.

2. Proposen metes assequibles a les dones que s'inicien en el *running*. En els primers mesos treballen amb la meta d'aconseguir els 10K. Aquesta marca resulta assequible en un termini no gaire llarg i té un efecte motivador per a aquelles dones que mai abans havien corregut i s'havien entrenat de manera sistemàtica.

3. Fan entrenaments conjunts entre esportistes amb nivells diferents. Identifiquen aspectes de les sessions d'entrenament que són susceptibles de ser realitzats per dones amb nivells de pràctica del *running* diferents: estiraments, tecnificació, etc. Aquesta pràctica millora l'autopercepció de les corredores menys experimentades, alhora que fomenta relacions entre elles i aquelles amb més temps de pràctica esportiva.

4. Donen importància a la visibilitat de la seua pràctica esportiva. En el club compten amb una persona especialista en el sector audiovisual que documenta gràficament els entrenaments i la participació en les carreres. El material audiovisual el pugen als seus comptes a les xarxes socials, de manera que donen visibilitat a l'activitat esportiva de les dones del club.

5. Organitzen un esdeveniment esportiu femení. La 10K que organitza Nosotras Deportistas es planteja com un esdeveniment esportiu, no com un acte de tipus benèfic. Amb aquesta acció permeten que les dones visquen una experiència plenament esportiva i, al seu torn, col·laboren a donar projecció a l'esport femení.

Video cas 3

5.4. Cas 4

Equip de Mamis del València Club d'Hoquei

Video case 4

“ Qui ha dit que l'esport és només cosa de joves? ”

Introducció: la precoç presència de les dones en la història de l'hoquei sobre herba

En 1923, la revista *Gran Vida* (núm. 235), prestigiosa publicació dedicada a temes d'esport i societat en l'Espanya de l'època, editava un dels primers reportatges il·lustrats sobre l'hoquei femení al nostre país. Amb l'eloqüent i sorprenent títol de “El hockey y el feminismo”, el reportatge destacava les virtuts d'aquest esport, la seua fama de joc net, la seua idoneïtat per al desenvolupament esportiu del “bell sexe” i, a causa d'això, el seu creixement a Espanya, amb equips femenins ja presents entrenant-se i jugant partits setmanalment a Barcelona, Madrid, Bilbao i Sant Sebastià. A l'article de *Gran Vida*, el van acompanyar, al llarg de la dècada de 1920 i 1930, molts altres, publicats en les revistes de l'època —*Mundo Gráfico*, *As*, *Alrededor del Mundo*, *El Sol*—. Aquests articles van donar compte del ràpid creixement de l'hoquei femení i van acompanyar la institucionalització d'aquest: la creació de la Federació Espanyola d'Hoquei en 1922; l'inici dels campionats d'Espanya femenins en 1934; els primers partits internacionals —tant de la selecció nacional en 1935, coneguda aleshores com les “lleones roges”, com dels clubs femenins que la

van precedir—. És sorprenent buscar documents històrics de l'hoquei femení en la hemeroteca digital de la Biblioteca Nacional d'Espanya i comprovar la varietat de cròniques dedicades a l'hoquei de les dones, la riquesa de fotografies d'equips femenins, compartint pàgina amb els equips masculins en els inicis de l'hoquei en la primera meitat de la dècada de 1930.

La Guerra Civil va ralentir, però no va frenar, aquesta fulgurant arancada de l'hoquei de les dones. El seu arrelament en la burgesia acomodada, atreta per la distinció social que suposava la moda de practicar l'estil esportiu seguint el model liberal anglés —lligat al joc net, a la cortesia, a la higiene natural del cos i al desig de competir i triomfar—, va permetre que l'hoquei es convertira en un esport distingit, modern i de progrés, fins i tot cosmopolita i original. A pesar del clima opressiu de la postguerra cap a l'esport de les dones, les joves de les classes acomodades no van deixar de practicar-ne als clubs socials, ja que es considerava equilibrat per a elles. Per tant, el van adoptar intentant fer compatible la censura ideològica de l'època cap a l'esport, d'una banda, amb un paper actiu i no completament submís de la dona en la vida pública, d'una altra. Aquesta adscripció social burgesa de l'hoquei i la seua imatge d'esport apropiat per a les dones va permetre una certa continuïtat en el creixement d'aquest esport, mentre que altres esports col·lectius no van seguir la mateixa sort després de la guerra.

Malgrat tot això, les circumstàncies ideològiques van limitar i van condicionar les possibilitats de l'hoquei. Encara que originàriament masculí, en els seus moments inicials, alguns comentaristes esportius i educadors van considerar que podia ser un esport ideal per a la pràctica mixta. De fet, en els anys trenta, els equips femenins van jugar nombrosos partits d'hoquei contra els masculins. Alguns cronistes van arribar a considerar que era l'esport ideal per a la "psicologia femenina". Amb aquests antecedents, l'hoquei entre les dones va guanyar permissivitat, encara que els ferris principis ideològics de la Secció Femenina i la institucionalització federativa van aplacar les seues possibles evolucions més progressistes, innovadores i tolerants. En compensació, el desenvolupament de l'hoquei femení va portar èxits internacionals molt prompte, que culminen amb la medalla d'or a les Olimpíades de Barcelona de 1992 i que l'han mantingut en l'elit mundial de manera constant fins a l'actualitat.

De fet, les Olimpíades de Barcelona van coincidir amb un procés de democratització de la pràctica esportiva a Espanya que va fer augmentar la població que s'acostava a l'esport i va permetre l'accés a algunes disciplines esportives que fins a aquell moment havien sigut privatives de la burgesia, que les exercia als clubs socials. En el context d'aquesta modernització de l'esport a Espanya, l'hoquei va ampliar la seua base social i es va difondre a tots els estrats socials. No obstant això, va ser una difusió que no ha convertit l'hoquei en un esport de masses.

“ En 2018, la Federació d’Hoquei de la Comunitat Valenciana compta amb un total de 1.281 llicències —el 39 % de les quals són femenines—. La proporció de les dones ha crescut molt en l’última dècada. En 2009, hi havia 121 llicències femenines, en 2018, en són 503. ”

En 2018, la Federació d’Hoquei de la Comunitat Valenciana compta amb un total de 1.281 llicències —el 39 % de les quals són femenines—. La proporció de les dones ha crescut molt en l’última dècada. En 2009, hi havia 121 llicències femenines, en 2018, en són 503 (a les quals cal afegir les 290 xiquetes matriculades en 2018-19 a les escoles esportives d’hoquei organitzades per la Fundació Esportiva Municipal de l’Ajuntament de València). D’acord amb les dades, pot dir-se que l’hoquei femení a la Comunitat Valenciana ha crescut considerablement, s’ha quadruplicat, i té una composició per sexe en la qual el percentatge de dones no ha parat de créixer: en 2011, només el 25 % de les llicències eren de dones. En 2018, aquest percentatge ha crescut fins al 39 %. Per tant, s’està aconseguint una distribució per sexe relativament equilibrada i amb una projecció futura de ràpid creixement femení que l’equilibrarà encara més. És, per tant, un esport atractiu per al foment de la igualtat de gènere.

Les Mamis i l’hoquei

L’equip de Mamis del València Club d’Hoquei forma part d’aquest augment de les dones en l’hoquei confirmat per les dades anteriors. Malgrat això, ens quedàrem molt curts si simplement ens limitàrem a constatar aquest creixement estadístic de l’hoquei femení. Més enllà d’aquestes dades esportivament exitoses, després de

l'hoquei de les Mamis trobem un esdeveniment sociològicament ric, humanament admirable i ple d'idees per a la igualtat de les dones.

En el marc d'aquest informe sobre esport i igualtat de gènere, el cas de les Mamis del València CH serveix per a analitzar el paper que la pràctica esportiva pot jugar per a les dones d'edats intermèdies i madures. Com hem vist al llarg de l'informe, aquests grups d'edat veuen reduïdes les seues possibilitats de dedicació a l'esport a causa de la seua vida laboral i familiar. El treball assalariat i el treball domèstic i de cures els ocupen la major part del temps i deixen molt poc d'espai a l'esport. Les dades estadístiques confirmen una bretxa esportiva amb els homes i un allunyament d'aquestes dones de l'esport ocasionat per aquesta renúncia forçada.

Davant d'aquestes restriccions, les "Mamis" de l'hoquei representen un cas exemplar en contra d'aquesta renúncia, una demostració tangible que l'abandó esportiu de les mares atrafegades no és una destinació obligada o inevitable. El reglament de la Federació Espanyola d'Hoquei defineix les "Mamis" com a esportistes de 35 anys o més i que no hagen jugat oficialment a l'hoquei fins a haver complit els trenta anys. Aquesta definició oficial segueix trobant excepcions en alguns tornejos i en federacions regionals. En l'anàlisi del cas de les Mamis del València CH emergeixen molts factors positius, que acaben sumant per a aconseguir resultats molt destacats en diversos àmbits: la millora de les relacions socials i d'amistat; la cura del cos; l'organització conjunta de la

“ El cas de les Mamis del València CH serveix per a analitzar el paper que la pràctica esportiva pot jugar per a les dones d'edats intermèdies i madures. ”

“ Del cas de la Mamis del València CH, emergeixen molts factors positius, que acaben sumant per a aconseguir resultats molt destacats en diversos àmbits: la millora de les relacions socials i d'amistat; la cura del cos; l'organització conjunta de la vida familiar, personal i esportiva, la decisió de practicar un oci saludable, les relacions intergeneracionals amb els fills i filles, que també freqüenten l'hoquei. ”

vida familiar, personal i esportiva, la decisió de practicar un oci saludable, les relacions intergeneracionals amb els fills i filles, que també freqüenten l'hoquei. Aquests són alguns dels aspectes que tractarem amb detall en pàgines successives. Quan vam seleccionar el cas de les Mamis del València CH per a desenvolupar-lo en aquest informe, sabíem que tots aquests aspectes estaven presents i que tenien un gran potencial de cara a la igualtat i a les millores que l'esport pot aportar a les dones, però la recollida d'informació i l'anàlisi de l'experiència sobre el terreny han superat totes les nostres expectatives quant al seu interès.

Abans d'entrar de ple en l'anàlisi, descriurem els orígens del fenomen de les "Mamis" de l'hoquei, el sorgiment concret de les Mamis del València i algunes dades de context que poden ajudar a millorar la comprensió d'aquest cas.

De “mamis” en la vida real a “Mamis” de l'hoquei

És difícil precisar quin és l'origen d'un fenomen esportiu que sorgeix de manera relativament informal i imprevista com és el de les "Mamis" de l'hoquei. No hi ha investigacions sistemàtiques que permeten fixar-lo i tan sols les cròniques periodístiques o alguns blogs d'aficionades han aportat informació sobre aquest tema. Hi ha coincidència a situar aquest origen a l'Argentina a causa de l'enorme difusió de l'hoquei femení en aquell país, la pràctica del qual traspasa ja diverses generacions: àvies, mares i filles. Aquest arrelament generacional de l'hoquei i la seua àmplia difusió va contribuir al fet que les mares que portaven les seues filles i fills als entrenaments als clubs d'hoquei s'aventuraren a formar elles un equip per a jugar, per a ocupar el temps d'espera fins al final dels entrenaments infantils en lloc d'esperar a les graderies. Les primeres experiències es van dur a terme a la província de Mendoza en 1987, on es va crear el primer equip de "Mamis", que es va propagar ràpidament. En l'actualitat, a l'Argentina, el fenomen "Mamis" de l'hoquei ha aconseguit una dimensió notable, fins al punt d'haver-se especialitzat en diverses categories —Mamis majors, Mamis intermèdies i Mamis junior— i d'establir-se diverses agrupacions territorials donada l'extensió territorial del país. El nombre d'equips participants en els diversos campionats ronda els 240.

Com veiem, la transició de “mamis” en la vida quotidiana a “Mamis” de l’hoquei es va produir, per tant, d’una manera casual, atrevida, com un repte per a fer un poc més que acompanyar els xiquets i les xiquetes als entrenaments. En aquests inicis incerts, algunes veus diuen que van ser les filles les que van provocar les mares; unes altres assenyalen que van ser les mares més atrevides (algunes d’elles amb experiència en hoquei) les que van acabar arrossegant la resta d’amigues, i després a les mares de tots els altres equips amb els quals competien els seus fill/es; també s’esmenta el paper dels entrenadors/ores a animar-les. Fora el que fora l’impuls inicial (potser una combinació d’aquestes causes), va encendre una metxa que va anar recorrent fases: consolidació dels equips de “Mamis” en els clubs, millora gradual del joc, presència d’entrenadors/ores ben capacitats, creació de grup, millora del joc, participació en competicions, institucionalització, organització de tornejos i altres activitats.

L'origen de les Mamis del València Club d'Hoquei reproduceix un recorregut similar. Al final de 2012, alguns entrenadors van animar a un grup de mares a jugar un partidet amb els seus fills (els xiquets i xiquetes als quals acompanyaven als entrenaments) i això va desencadenar els esdeveniments posteriors. Aquelles 8-10 mares del grup inicial es van sentir atretes per l'esport que practicaven els seus fills i filles (després d'anys de veure i viure l'hoquei, però sense haver tocat mai un estic). En aquells moments, van prendre la iniciativa, ho van plantejar al club i, en pocs mesos, l'equip de les Mamis

de l'hoquei es va posar en marxa. Aquest moment originari situa les dones en el paper protagonista d'un canvi en el qual van participar després molts altres actors que han intervingut en l'evolució de l'equip fins a l'actualitat: les federacions, el personal directiu i tècnic del club, els entrenadors i entrenadores i fins i tot els marits, fills i filles de les "Mamis", que han viscut en el primer pla familiar aquesta transformació esportiva de les mares. Potser és difícil plantejar una història detallada del que ha passat des dels moments inicials de 2013 fins a l'actualitat, però sí que és necessari detindre'ns en el relat d'algunes etapes clau que permeten reconstruir el mapa de tots els actors que han influït en l'evolució de l'equip de Mamis. Aquest relat ajuda, també, a captar la transformació de les "Mamis" tant en l'àmbit personal i d'amistat de les jugadores com quant a grup esportiu.

El primer any, 2013, té els trets embrionaris de qualsevol experiència nova. El grup de dones, majoritàriament entorn dels quaranta anys, no havia practicat esports d'equip ni activitat fisicoesportiva intensa o de competició. La seua aparició com a equip en el València CH resultava, com indica el seu actual entrenador, "anecdòtica, ocorria ací en un racó del club". La imatge del racó no és una metàfora, realment, en els dos primers anys es van entrenar la major part del temps en un racó del Poliesportiu de Verge del Carme-Beteró quasi ocult, utilitzat per a amuntar material esportiu sobrant i en molt males condicions per a practicar l'hoquei. Un racó, no obstant

“ El primer any, 2013, té els trets embrionaris de qualsevol experiència nova. El grup de dones, majoritàriament entorn dels quaranta anys, no havia practicat esports d'equip, ni activitat fisicoesportiva intensa o de competició. La seua aparició com a equip en el València CH resultava, com indica el seu actual entrenador, “anecdòtica, ocorria ací en un racó del club”. ”

això, pel qual es va haver de lluitar davant de la Federació Valenciana d'Hoquei perquè l'endregara mínimament i es poguera utilitzar. En el primer any, la subsistència de l'equip va recaure sobre les esques de les jugadores: els suports tècnics del club van ser molt tímids —els entrenadors més experimentats temien que la iniciativa fora efímera—, per la qual cosa una de les jugadores exercia d'entrenadora. Alguna cosa similar ocorria amb els recursos, ja que qualsevol eixida a tornejos o despesa extraordinària l'assumien les jugadores. Aguantar aquell any inicial és el primer èxit de les Mamis.

Després d'aquests primers temps embrionaris i complicats, es va produir un canvi determinant amb l'arribada del nou entrenador —Juanjo López Benlloch— i amb la posterior construcció de nous camps d'hoquei a Tarongers, que van descomprimir l'atopeïda demanda de pistes. Juanjo és un membre veterà del València Club d'Hoquei des de la dècada de 1960, amb anys d'experiència com a jugador en els equips de diverses categories, amb un coneixement de primera mà de l'hoquei a València i Espanya i amb especial motivació en la seua nova etapa en la qual compatibilitza la seua participació com a jugador en equips de veterans amb la d'entrenador. Aquesta combinació de coneixement del costat esportiu de l'hoquei i del seu costat social va ajudar a obrir portes a les Mamis fins i tot abans de ser el seu entrenador.

Quan es va encarregar finalment de la direcció tècnica de l'equip en 2014, les Mamis van avançar a passos gegantins. Es va formar un grup estable, que gradualment va anar creixent fins a les 21 jugadores actuals; es va aconseguir, no sense esforços, un espai d'entrenament més adequat que l'aïllat "camp de creïlles" de Beteró. Les noves pistes creades en 2015 van ser un recurs clau per a poder aconseguir aquesta millora, ja

“ Les Mamis van avançar a passos gegantins. Es va formar un grup estable, que gradualment va anar creixent fins a les 21 jugadores actuals; es va aconseguir, no sense esforços, un espai d'entrenament més adequat. ”

que les Mamis, en aquell moment, no eren una prioritat per al club, més centrat a aconseguir espais d'entrenament per als equips que competeixen en les diverses lligues federades. Esportivament, les Mamis van començar, també, a aconseguir un palmarés immillorable guanyant les quatre temporades de lliga d'herba que s'han celebrat fins ara i una d'hoquei

sala. Han participat, amb bons resultats, en tornejos en diverses ciutats a Espanya (Cadis, Madrid, Bilbao, Santander, Barcelona, entre altres) i en altres ciutats europees (Amsterdam, Roma).

En paral·lel a aquest moment d'arrancada i assentament, el fenomen de les "Mamis" de l'hoquei es va anar estenent a Espanya i a València. Totes les ciutats espanyoles esmentades anteriorment, i alguna altra, van començar a tindre equips de "Mamis" i actualment en funcionen més de vint. Des de 2014, a València, s'han format tres equips més de "Mamis": el Carpesa, el Giner de los Ríos i el Xaloc, cosa que va permetre que arrancara una lliga ja a partir de 2015.

En la creació de les lligues oficials i els campionats, el paper de la Federació d'Hoquei —tant de l'espanyola com de la valenciana— és essencial i obri debats interessants entorn de la concepció de l'esport, de les seues finalitats i estratègies i del repartiment de recursos. Es pot dir que el sorgiment de les "Mamis"

ha avivat tots aquests debats i ha plantejat incertesa i dilemes a les federacions sobre com tractar la qüestió de l'anomenat hoquei social (i de les Mamis en particular). De manera abreujada, les "Mamis" són un fenomen nou i sobtat, fins i tot "pintoresc" (esportivament parlant) per a les federacions. No obstant això, les "Mamis" són les mares d'un bon nombre de xiquets i xiquetes —el seu entrenador calcula que més de trenta— que formen part dels equips que competeixen en totes les categories. Són les mares del planter de l'hoquei. A més d'això, aporten un creixement i una renovació en el costat "social" de l'hoquei en els clubs —compost pels equips de

“ En paral·lel a aquest moment d'arrancada i assentament, el fenomen de les "Mamis" de l'hoquei es va anar estenent a Espanya i a València. Totes les ciutats espanyoles esmentades anteriorment, i alguna altra, van començar a tindre equips de Mamis i actualment en funcionen més de vint. ”

“ Les "Mamis" són un fenomen nou i sobtat, fins i tot "pintoresc" (esportivament parlant) per a les federacions. No obstant això, les "Mamis" són les mares d'un bon nombre de xiquets i xiquetes —el seu entrenador calcula que més de trenta— que formen part dels equips que competeixen en totes les categories. Són les mares del planter de l'hoquei. ”

veterans i els de “Mamis” i “Papis” (aquests últims van sorgir després de la positiva experiència de les “Mamis”, que va animar els “Papis” a crear el seu equip).

Per a clubs i federacions, l'hoquei social és un recurs que no poden descuidar per tres motius: respon a una creixent demanda d'esport dels més majors, vertebrava la vida del club i aporta un rendiment econòmic significatiu. L'organització de tornejos s'ha convertit en una font de finançament per a les organitzacions esportives¹.

Per a les federacions, la dualitat hoquei esportiu enfront d'hoquei social reserva a aquest últim un paper menor, encara que no irrellevant, perquè aquest hoquei constitueix en si mateix un valor, ja que dinamitza el club i serveix per a consolidar aquesta imatge “familiar” que l'hoquei tant conrea. També juga el paper de servir de connexió amb jugadors que han deixat l'hoquei competitiu per motius d'edat i que poden seguir jugant en els equips de veterans i en seleccions noves que es van creant. Aquest hoquei social, i en concret els equips de “Mamis”, han suposat un desafiament per a les federacions, ja que estan compostos per les mares de xiquets i xiquetes que

¹ El paper dels tornejos, impulsats en moltes ocasions per les mateixes “Mamis” de diverses ciutats, és fonamental per a comprendre l'expansió d'aquest hoquei de mares i pares. En aquests tornejos, es barreja la passió dels participants per l'hoquei amb el turisme, la sociabilitat, l'oci i la convivència de desenes de clubs participants de totes les parts d'Espanya i Europa. Els tornejos mereixerien un apartat especial per la seua funció aglutinadora de l'hoquei social. Inicialment, amb pocs mitjans, molt de treball voluntari i col·laboratiu i una organització entusiasta, l'hoquei de les “Mamis” i els “Papis” s'ha anat estenent mitjançant una xarxa de tornejos en diverses ciutats espanyoles impulsats pels clubs esportius i en alguns casos pels equips de “Mamis” i “Papis”. Aquests tornejos tenen un caràcter ludicoesportiu i se celebren independentment de les lligues oficials. Són cada vegada més nombrosos i es presenten com una ocasió per a la trobada d'equips que van teixint amistat, col·laborant i participant reciprocament. En general, se celebren anualment amb dates determinades o conegudes amb temps suficient com perquè cada equip de “Mamis” a Espanya pugui planificar alguna eixida fora de la ciutat d'origen. La presència d'equips internacionals és cada vegada més freqüent i contribueix a l'extensió d'aquesta xarxa de tornejos fora de les nostres fronteres. En aquests últims quatre anys, les Mamis del València han competit en els tornejos de Barcelona, Bilbao, Cadis, Santander, Amsterdam i Roma. Si la sociabilitat és una de les bases més sòlides que sustenta els equips de les “Mamis”, poder viatjar totes juntes i competir en aquests tornejos és la seua màxima expressió. Entre els de més tradició cal assenyalar el Torneo Naranja Papi & Mami Hockey, organitzat pel Club de Hockey San Fernando (Cadis); el Torneo de Mamis i Papis Madrid SUS50, organitzat pel Club Sanse HC 1890, que va tindre la primera edició en 2015; l'International Summer Festival, organitzat pel Sardinero Hockey Club (Santander); el Torneo de Mamis del Grupo Covadonga (Gijón); el European Mamis Hockey Festival, organitzat pel club Egara (Terrassa), que celebrarà la 8a edició en 2020 i té prevista la participació de trenta equips de diverses nacionalitats, amb més de tres-centes “Mamis” en la competició al llarg de tres dies de partits, dinars, concerts i moltes altres activitats.

Encara que el del Club Egara de Terrassa és el degà dels tornejos de “Mamis”, el València CH compta amb el Torneig Internacional Paella Cup, que va celebrar en 2019 la 5a edició i que, programat en les estratègiques dates de juny/juliol, convoca molts clubs europeus atrets pel clima valencià i la proximitat de les vacances. En la 5a edició, van participar equips de “Mamis” i “Papis” de França, Gal·les, Holanda i Portugal, a més de molts altres equips espanyols. El nombre necessàriament limitat d'equips que poden participar està obligant l'organització a retallar els anys d'assistència consecutiva per a donar cabuda a més equips. Encara que el famós lema “El que importa és participar” presideix el torneig, cap equip vol fer-se mereixedor de la cullera de fusta que es lliura al pitjor classificat.

formen part dels equips de totes les categories dels clubs. A més, són un grup de dones amb ganes de fer esport i crear equip. Per tant, la Federació d'Hoquei de la Comunitat Valenciana i la Federació Espanyola s'han vist en la necessitat de respondre a aquestes dues bases que atresoren: ser mares del planter del club i desitjar fer esport. Aquests dos motius han portat les federacions a organitzar el Campionat d'Espanya de Mamis Hoquei que se celebra des de 2017-2018 i també les diverses lligues regionals que han anat formant-se a mesura que es creaven equips suficients per a possibilitar-ne la competició.

Ara bé, el món de les federacions ha anat a la saga del desenvolupament del fenomen "Mamis" i s'ha anat adaptant per a no perdre el control d'aquest sector social de l'hoquei. En conversa amb el president de la Federació Valenciana d'Hoquei es capta clarament la divisió entre un hoquei social i un hoquei esportiu. El primer correspon a un àmbit recreatiu i el segon és l'àmbit de l'esport, dels resultats i de la competició en estat pur. De fet, en la dualitat hoquei social - hoquei esportiu, aquest segon ostenta l'adjectiu d'"esportiu", per a evidenciar que l'altre hoquei és únicament un passatemps recreatiu. Aquesta concepció segueix inamovible a l'hora de determinar les prioritats de les federacions. El fonamental és desenvolupar equips en totes les categories de joves. Aquest és l'objectiu i marca la línia per la qual ha de circular la distribució de recursos i la jerarquia dels equips.

La descripció de l'entrenador de les Mamis sobre aquesta posició de les federacions és clara i precisa:

"Les Federacions no es xuclen el dit i els de les "Mamis" són equips amb tirada perquè tenen fills i alguns d'ells estan jugant ja en un nivell alt i aleshores la Federació aquest fenomen no el pot obviar, però li ha costat, encara que al final ha entrat (riures), però encara hui segueixen sent l'últim escaló, no sé exactament com dir-ho, però si hi haguera una graduació d'importància els primers són els equips sénior xics i xiques, que tenen la possibilitat d'aconseguir la categoria nacional; després cadet i infantil, que són planter; després vénen els equips de "Papis" i "Mamis" i veterans, i per darrere les escoles esportives, evidentment".

(...) "la Federació Espanyola ho va veure, ja fa dos anys que es va adonar del fenomen emergent que hi havia i que calia arreglar-ho, o tindre-hi presència o el fenomen creixeria sol, perquè és gent potent, dones joves, pares joves, bastant ben formats, decidits i, si no ho regulaven, es regularien ells mateixos. De

seguida van traure una normativa per a organitzar el campionat. Diguem que ho van assumir i aquesta va ser la consagració definitiva, així i tot, encara estan en un procés d'assimilar-ho i normalitzar-ho. En els clubs, ja ho tenen més clar.”

Encara que les federacions segueixen prioritant la via esportiva, un moviment des de la base està obligant-les a cuidar més l'hoquei social i a crear noves competicions i equips per a atendre aquestes recents demandes en les quals les “Mamis” han sigut un dels revulsius.

Les “Mamis” de l'hoquei, un fenomen multifacètic

Centrant-nos més en l'equip de les Mamis vist des de dins, les entrevistes fetes a les jugadores i al seu tècnic ofereixen una àmplia varietat de dimensions d'estudi: 1) la dimensió familiar i intergeneracional; 2) la dimensió de sociabilitat i amicitia; 3) la dimensió de construcció d'un temps propi dedicat a si mateixes; 4) la dimensió de la salut i de la cura del cos; 5) la dimensió esportiva. Cadascuna d'aquestes dimensions aporta factors exitosos d'aquesta experiència de les Mamis i descobreix millores que l'esport ofereix a aquestes dones en termes d'igualtat de gènere. Ens detenim a continuació en cadascuna d'aquestes dimensions.

Quant a la primera, la família, observem que és una dimensió molt present al llarg del procés de documentació d'aquest cas. Les al·lusions a l'hoquei com a esport familiar apareixen molt freqüentment en els documents i les lectures fetes (Forsdike, Marjoribanks i Sawyer, 2019). Paco Aymerich (2016), jugador de l'equip madrileny del Club de Campo en les dècades de 1980 i 1990 i autor d'unes cròniques autobiogràfiques que repassen la història de l'hoquei sobre herba a Espanya², esmenta insistentment el caràcter familiar de l'hoquei i de les diverses sagues que han vist passar generacions d'avis, pares i fills des dels orígens de l'hoquei espanyol. Aquestes referències

² Una història de l'hoquei, dit siga de pas, en què l'hoquei femení ocupa un lloc menor. En les 520 pàgines d'anècdotes i efemèrides del llibre, Aymerich dedica sis pàgines a l'hoquei femení, això sí, d'emocionat record per a ell. Fins i tot amb un or olímpic per a les dones a Barcelona 92, moment en què ell practicava activament hoquei, no sembla que quedara molt de temps per a interessar-se pel que feien les seues col·legues femenines premiades.

a la “família de l’hoquei” naixen clarament en els clubs socials i esportius, lloc de trobada de les famílies burgeses acomodades, on els cognoms dels jugadors/es es repeteixen amb el transcurs de les dècades. En l’actualitat, aquesta marca de la classe social ha quedat arrere en haver-se aconseguit més difusió de l’hoquei com a esport interclassista, però l’esperit familiar segueix viu d’alguna manera i la transmissió del gust per l’hoquei als fills es valora com una particularitat que no es dona en altres esports.

Igualment, la família segueix molt present en el manteniment econòmic dels clubs, que depenen de les quotes familiars. Per això, aquesta dimensió es manté viva i no s’ha perdut del tot l’esperit comunitari dels clubs, que roman encara en les celebracions anuals o en els tornejos festius que aquests organitzen, on es barregen les diverses categories en partits informals. En una d’aquestes celebracions anuals del València CH, les Mamis es van llançar per primera vegada al camp.

En el cas concret de l’equip de les Mamis, la família és, a més, important per altres motius de caràcter més sociològic, en els quals ens hem de detindre. En concret, assenyalarem dos aspectes d’interés. El primer és el de les relacions intergeneracionals; el segon és l’organització quotidiana del temps familiar, laboral i esportiu.

Respecte a les relacions intergeneracionals, ja hem vist que la majoria de les “Mamis” són mares de xics i xiques que juguen en els equips del club. Compartir l’hoquei obri entre mares i fills i filles unes relacions intergeneracionals enriquides per aquesta dedicació comuna i acompanyades per les vivències compartides de l’hoquei: ajudar moralment després d’una derrota o d’un mal partit, acompanyar una lesió, conèixer les dificultats tècniques, relatar jugades exemplars, criticar l’entrenador que no t’ha convocat, compartir, fins i tot, equipament esportiu, donar consells. Aquesta comunicació suposa un avantatge fonamental de les “Mamis” amb els seus fills/es. També amb els seus marits o parelles, ja que, en moltes ocasions, són també de l’equip de “Papis”. No és difícil endevinar el tema de conversa a casa un dissabte o diumenge de partit. Amb l’hoquei pel mig, és més fàcil que els xiquets i les xiquetes visquen la transmissió de l’experiència per part de la mare o el pare. Amb molta probabilitat, s’acompanyaran mútuament en la banda els dies de partit. En la iniciació de molts d’aquests xiquets i xiquetes, un familiar habituat al joc de l’hoquei l’assistirà des de les graderies. En els partits de les Mamis, sempre circulen pels voltants del camp alguns dels més xicotets, que poden celebrar el gol de la mare com un esdeveniment familiar. O quan són més majors, poden somriure davant de la poca traça dels moviments de les “Mamis” i afirmar-se així fent-ho un poc millor que els seus pares i mares.

Fins i tot el mateix entrenador de les Mamis percep aquesta expectació dels xiquets a les bandes “Els nanos i les nanes, els conec a tots, estan molt contents. Estan orgullosos que sa mare estiga ací, de fet, sempre es deixen caure i animen. Crec que ho viuen molt bé. Se senten orgullosos de les seues mares i crec que és positiu per als nanos i ho tenen molt assumit.”

La sociòloga Shona Thompson (1999) és autora d’una interessant investigació sobre el paper de les mares que acompanyen els seus fills als entrenaments i als partits. Aquest treball de cures crea l’espai perquè altres persones participen en l’esport. Aquestes mares-taxi (*mother’s taxi*), com les denomina Thompson, contribueixen a les carreres esportives individuals dels seus fills i també presten un servei important a l’esport com a institució, que, no obstant això, rarament ho reconeix. Encara que les nostres “Mamis” de l’hoquei fan moltes vegades de mares-taxi amb els seus fills i filles, la diferència determinant és que també troben un espai personal per a la seua pràctica esportiva.

Aquesta dedicació filial de les mares enllaça amb un segon aspecte rellevant quant a la dimensió familiar. Es tracta de l'organització del temps i de la conciliació de la seua vida laboral, familiar i esportiva. Pràcticament totes les "Mamis" treballen i conjuminar la jornada laboral, la jornada domèstica i la jornada de l'hoquei (amb dos entrenaments setmanals i partits els caps de setmana) exigeix equilibris que repercuteixen en les relacions familiars:

"Per a la "mami" jugadora suposa dos entrenaments a la setmana, la qual cosa, al final, de porta a porta, acaba convertint-se en tres hores: que ixes de casa, te'n vas a l'entrenament, comences, acabes i tornes a casa una altra vegada són prop de tres hores, almenys dos hores i mitja, això després d'haver treballat, quasi totes tenen faena i després els caps de setmana, bastants caps de setmana, hi ha lliga: vesprada de dissabte o de diumenge completa i, si hi ha desplaçament, és més temps encara".

En paraules de l'entrenador, això no pot fer-se sense una col·laboració dels marits que, de vegades es queixen en to de broma, però, en general, ho fan "sense retrets". La família s'organitza comptant amb els temps de l'hoquei. És un temps propi per a les dones que ja forma part indefectible de la relació familiar.

Les jugadores entrevistades ho verbalitzen de diverses maneres. Poder tindre aquest moment per a si mateixes aporta una activitat pròpia; serveix com a desconexió de les tensions de la jornada. És un temps essencial i irrenunciable, que es gaudeix independentment del cansament de la jornada. És un temps que compta tant com la resta de les activitats necessàries per a la dinàmica familiar.

"Jo estic tot el dia cavil·lant i necessite tallar i l'hoquei és un esport estupend per a fer-ho perquè és difícil, no pots pensar en una altra cosa, has d'estar amb el teu pal, la bola, la

“ Poder tindre aquest moment per a si mateixes aporta una activitat pròpia; serveix com a desconexió de les tensions de la jornada. És un temps essencial i irrenunciable, que es gaudeix independentment del cansament de la jornada. Es un temps que compta tant com la resta de les activitats necessàries per a la dinàmica familiar.”

cama, que si m'ajupisc, m'alce... perquè, a més, com que l'he après de major, és una combinació que has de desenvolupar nova. Has d'estar totalment a cent en el que estàs fent, això és un tall amb el dia a dia [...] I després en la part física, doncs això, descarregues en l'entrenament, som el pitjor, no fem més que parlar, t'alliberes d'energia de moltes maneres diferents, l'esport en general és com una manera d'evasió”

“Per a mi el més important és la tranquil·litat mental, és el meu cable a terra, és la meua teràpia. A més d'anar-te bé físicament, desconnectes [...] No és una salut d'estar més prima o més modelada, és sobretot salut mental més que una altra cosa, i això m'ho dona l'hoquei.”

“És més barat que el psicòleg.”

“ Aquest temps propi, de gestió de les tensions vitals o de la faena, és, a més, un moment compartit amb les companyes de l'equip. El temps personal va estretament associat a la dimensió d'amistat i sociabilitat que es té amb les companyes. ”

Aquest temps propi, de gestió de les tensions vitals o de la faena, és, a més, un moment compartit amb les companyes de l'equip. El temps personal va estretament associat a la dimensió d'amistat i sociabilitat que es té amb les companyes. Després de diversos anys compartint l'hoquei, s'han anat teixint relacions amistoses que, gradualment, s'han fet més estretes i ara van més enllà. Algunes ixen juntes al

marge de trobar-se en l'hoquei. La sociabilitat es recrea en nombrosos espais entorn del temps esportiu: el tercer temps és ja una institució; també quedar a xarrar una estona abans de l'entrenament. Qualsevol xicotet esdeveniment és una bona ocasió per a celebrar-lo després de l'entrenament, amb un pastís, un poc de beguda o una picadeta; els sopars del grup al complet són freqüents; els viatges són un extra, i preparar-los multiplica els contactes sobre bitllets, desplaçament, allotjament, etc.; el whatsapp prolunga, amb el seu format virtual, les relacions entre les jugadores, amb els avantatges i inconvenients ja coneguts quant als malentesos en un grup nombrós.

“Ara s’ho passen pipa. Estic convençut que ho passen no solament al camp, sinó que, per exemple, ara tenim el sopar de l’equip, s’hi han apuntat totes, totes, i m’imagine que per a apuntar-se no és tan fàcil. Dir tal data i de sobte totes hi estan d’acord. No és el normal que digues una data i hi ha 20 i 25 implicats d’acord. Hi ha grups, com a tot arreu, però estan molt relacionades i estan creant-se relacions fora de l’esport d’amistat, de quedar per a eixir.”

El grup és divers i no totes participen de totes les activitats. En alguns casos, això és a causa d’agendes familiars més carregades (les d’aquelles que tenen xiquets més xicotets). En altres casos, hi ha diferències d’estils de vida i caràcters. En les entrevistes que hem fet, es reconeix la diversitat del grup, però, en general, es considera un valor positiu que permet ajuntar-se amb gent diferent a tu, amb la qual potser no t’ajuntaries si no existira aquesta mediació de l’hoquei. Una jugadora entrevistada trasllada aquests avantatges del grup a l’activitat de la seua filla quan la xiqueta va començar a jugar a l’hoquei:

“Per a mi és important l’esport d’equip perquè permet poder estar amb gent que no et cau bé. Fent una cosa en conjunt. I això t’ensenya a ser més plàstica amb la gent, per això la xiqueta en 3r o 4t de primària va anar aprenent un esport en equip amb un grup divers on t’ajuntes amb qui normalment no t’ajuntaries.”

Una altra dimensió que sobreïx en la pràctica de l’hoquei de les Mamis és la relació amb el cos i les cures del cos. Sobre aquesta qüestió sembla haver-hi un acord en què no és la preocupació pel modelatge del cos el que porta les “Mamis” a apuntar-se a l’equip. Si es tractara d’això podrien trobar altres formes d’exercici físic més específic. No obstant això, el cos ocupa un lloc estratègic. Certament, se sap que els entrenaments et mantindran en forma, més forta, procuraran una millora física. De fet, enfortir la musculatura abdominal pot vindre bé per a compensar el pas del temps i el desgast de la maternitat.

Més enllà d’aquests avantatges generals de l’activitat física, la millora en el nivell de joc ha anat incorporant en les jugadores una relació de més cura del cos. L’avanç de la competitivitat i el perfeccionament de la tècnica que es va imposant en l’equip introdueix en el Mamis la necessitat de cuidar-se més, d’incorporar algun complement d’activitat física en paral·lel a l’hoquei —anar al gimnàs, bicicleta estàtica o córrer— per a guanyar força, resistència i tindre més rendiment al camp.

“En la pràctica, elles estan fent coses: no fumen per a estar més en forma. Ara n’hi ha deu o dotze que van regularment al gimnàs, al principi n’hi havia dos o tres, fan totes aquestes activitats que els donen fons com córrer, bici estàtica, perquè s’estan adonant que ho necessiten, ho fan per a augmentar el rendiment esportiu. El que passa és que la conseqüència és una activitat més sana com els menjar, per exemple, ara van sabent que no es pot menjar qualsevol cosa abans dels partits. El tema d’hidratar-se..., o siga que són coses sanes i vida saludable, però que no ho fan perquè... ho fan perquè augmenta el rendiment esportiu, per la consciència del fet que es van introduint nivells més alts no només tècnics, sinó físics. També la gent s’està posant més forta i noten que si no fan alguna cosa no podran rendir el que toca. Busquen temps sota les pedres, fixa’t que tenen faena tot el dia.”

La contrapartida d’aquesta millora en el rendiment i en el joc són les lesions, que augmenten i són cada vegada més serioses. Aquest fet està relacionat amb l’evolució de les jugadores quant a l’augment de les seues habilitats tècniques i al creixement del seu grau de competitivitat, que s’intensifica per la pràctica de l’hoquei. Els girs són més bruscs, a més velocitat, “abans corrien menys, ara van amb tot i això pot produir lesions”, comenta l’entrenador. Un dels símptomes que evidencia que comencen a sistematitzar i fer més competitiva la seua forma de jugar són les lesions. L’hoquei és un esport amb certa perillositat, l’estic i la bola —“dura com una pedra”—, poden fer mal. Una bola colpejada pot passar de 100 km per hora i més si la llança un jove i “no és una bola de tennis”. El porter va cuirassat, però els jugadors no, i això eleva els riscos. De fet, assumir aquests riscos és part de la socialització de les jugadores. Al principi, la por està present, però quan comencen a endinsar-se en l’esport, comencen a assumir els riscos: pilotades, blaus, trencs, punts, lesions més greus, fins i tot amb intervenció quirúrgica. Aquest moment de canvi en l’assumpció de riscos sol ocórrer després d’un any d’experiència, que l’entrenador anomena “la punta de

“ L’avanç de la competitivitat i el perfeccionament de la tècnica que es va imposant en l’equip introdueix en el Mamis la necessitat de cuidar-se més, d’incorporar algun complement d’activitat física en paral·lel a l’hoquei —anar al gimnàs, bicicleta estàtica o córrer— per a guanyar força, resistència i tindre més rendiment al camp. ”

la por”, aleshores s’assumeix que, fins i tot amb els riscos que comporta, l’hoquei t’agrada i “quan reps i et fan mal et sap greu, però la que ha donat i la que ha rebut saben que és així”. A tots aquests ritus iniciàtics en forma de possibles lesions lligades a la bola i l’estic, l’hoquei suma totes les altres lesions que afecten tots els esports de contacte en forma de colps, torciments, lesions musculars. Els avisos de la preparadora física integrada en l’equip poden compensar aquest aspecte negatiu de les lesions guiant i recalcant la importància de l’escalfament i els estiraments, que algunes vegades se salten per mandra o falta de temps, però cada vegada ocorre menys.

L’evolució de l’hoquei de les Mamis

Aquest últim aspecte de les lesions anuncia un procés important en l’experiència de les Mamis com a grup esportiu. Es tracta d’un gradual canvi de cicle en l’equip, que transita d’un grup inicialment més centrat en la diversió i la recreació, cap a un equip en el qual comença a normalitzar-se i imposar-se un estil més competitiu. Des del cos tècnic, aquest procés s’interpreta com un creixement, una normalització del grup cap a metes esportives. Els llocs en el camp es van definint i això dona maduresa a l’equip, hi ha diverses jugadores que juguen en la mateixa posició i el fet que jugue una o una altra ja no els és igual. Totes tenen una idea de qui ho fa millor i pitjor. Així s’expressa l’entrenador sobre aquesta qüestió que per a ell és molt rellevant:

“ **Un gradual canvi de cicle en l’equip, que transita d’un grup inicialment més centrat en la diversió i la recreació, cap a un equip en el qual comença a normalitzar-se i imposar-se un estil més competitiu.** ”

“Jo que ho he viscut els quatre o cinc últims anys et dic que el que abans era un poc més lúdic a poc a poc s’ha anat impregnant d’elements esportius i ara mateix es porten molt bé totes, però quan ixen al camp totes es deixen la pell, volen guanyar. Jo no sé si és bo o roí, ixen coses noves, que no tenien previstes, tensions.”

Aquest “cuquet” de la competitivitat pot alterar alguns equilibris respecte a moments anteriors quan predominava

en l'equip un estil més recreatiu. Els descarts per a les convocatòries, els criteris per a entrar en aquestes llistes de convocades, l'estructura de les capitanes, que intermedien en la comunicació entre jugadores i entrenador, són aspectes que estan canviant. No es tracta d'un canvi radical, encara persisteixen elements de l'estil de predomini recreatiu, però l'equip està madurant en aquesta línia. De fet, és una maduresa que va molt de pressa, tal com ho reflecteix el seu entrenador: "El club té 25 equips, però el grau de maduresa que han aconseguit les Mamis el tenen tres o quatre d'aquests. [...] No sé ni si els altres vint equips de "Mamis" d'Espanya deuen tindre una estructura tan rica com la que tenim nosaltres, potser dos o tres, tal vegada els catalans, que tenen molta tradició"

“ Aquest “cuquet” de la competitivitat pot alterar alguns equilibris respecte a moments anteriors quan predominava en l'equip un estil més recreatiu. Els descarts per a les convocatòries, els criteris per a entrar en aquestes llistes de convocades, l'estructura de les capitanes, que intermedien en la comunicació entre jugadores i entrenador, són aspectes que estan canviant. ”

Les jugadores entrevistades també perceben aquest canvi. Encara que sempre s'ha parlat que hi ha jugadores més competitives i altres de més recreatives, o que unes juguen més o menys temps, ara es percep un canvi més accentuat: l'equip és "més complex", "es fa més difícil gestionar-ho tot". Davant d'aquesta transició d'un equip "més assossegat" a l'equip més competitiu actual, les jugadores entrevistades semblen voler mantindre un esperit de cohesió del grup, basat en el valor de totes les companyes, i impedir que les forces més disgregadores de la competitivitat danyen l'equip:

"Totes ens respectem i totes som importants en alguna cosa. Una té una ambició; una altra és més ràpida; l'altra, més competitiva; l'altra, calmada, pausada i té la temprança que potser una altra no té; fem un bon equip."

"Hi ha veteranes d'anys en l'equip i recorregut en l'equip. N'hi ha de més joves, de més combatives, de més reflexives, hi ha qui solament va a jugar, i totes compten."

Les Mamis no solament transiten d'un equip recreatiu a un de més competitiu, sinó també d'un equip menor quant a importància en el club a convertir-se en una peça clau en l'organització i la gestió d'aquest. Aquest protagonisme en la "política" del club s'ha vist clarament en les últimes eleccions celebrades en 2019, en les quals una de les dues candidatures en lliça tenia el suport de diverses jugadores del Mamis, que preconitzaven potenciar el costat social del club i unir-lo amb el costat competitiu.

Conclusió

Hem recorregut en aquestes pàgines el context de l'equip de les Mamis del València CH i les seues dimensions de funcionament intern. Les Mamis vistes des de dins ens ofereixen una gamma de qüestions de gran interès quant a les relacions de l'esport i les dones. Ens hem centrat en la família, el temps propi, el cos, l'amistat i l'oci, entre altres. La seua evolució cap a un grup més ampli numèricament, més consolidat i orientat cap a un estil esportiu més normalitzat i competitiu deixa plantejats interrogants que aniran tenint resposta en un futur pròxim. Ens deixem alguns aspectes per tractar, que han sigut esmentats en les entrevistes, però que necessitarien més informació per a matisar-los i extraure'n conclusions més sòlides. És el cas del caràcter igualitari de l'hoquei com a esport; de la persistència d'estereotips, que es reflecteixen en algunes regles de joc paternalistes i proteccionistes cap a les Mamis; les peculiaritats i les diferències de l'hoquei entre els sexes: més reflexiu el de les dones, més impulsiu el dels homes... "diferent, però no millor", com conclou una de les nostres jugadores entrevistades. El tema del sexisme en l'hoquei ha sigut esmentat en les entrevistes. Les jugadores perceben que a mesura que creix l'equip

“ El tema del sexisme en l'hoquei ha sigut esmentat en les entrevistes. Les jugadores perceben que a mesura que creix l'equip i es necessita més temps d'entrenament, ixen a la llum actituds sexistes per part de la federació, com que les dones no paren de demanar o no paren de queixar-se. ”

i es necessita més temps d'entrenament, ixen a la llum actituds sexistes per part de la federació, com que les dones no paren de demanar o no paren de queixar-se. Quan l'equip era una diversió, aquest tracte passava més desapercebut, però quan les dones demanen més espai comencen a veure's greuges comparatius sexistes.

El context de l'hoquei en el qual es mouen les Mamis ens deixa també alguns temes que necessiten més informació. Encara que no era intenció nostra captar les dificultats de l'hoquei valencià i espanyol, ens hem trobat amb unes necessitats materials que en dificulten el desenvolupament i que s'esmenten de passada en les entrevistes. Fonamentalment, ens referim a la falta de recursos, que provoca una precarietat laboral i una masculinització del cos d'entrenadors. Poques persones poden dedicar-se únicament a la faena d'entrenador/a, cal compatibilitzar-la amb una altra ocupació i el risc d'abandonar és elevat davant de les poques expectatives de poder viure exclusivament de l'hoquei. Els entrenadors menys precaris són homes.

Aquesta debilitat de recursos es reflecteix també en les famílies. Tot se sosté sobre la seua butxaca: les quotes, l'equipament, molts dels viatges a tornejos fora del circuit. Falten recursos per a fer créixer l'afició. Falten noves instal·lacions. La desigualtat de recursos entre els esports més xicotets i els més grans (com el futbol) és abismal.

Mentre que l'elit de l'esport nada en l'abundància, els esports més modestos s'ofeguen en la pobresa de mitjans. Malgrat aquestes limitacions, l'hoquei floreix a les pistes de Beteró i de Tarongers, on centenars de jugadors i jugadores assisteixen cada dia. Entre elles, les Mamis, a les quals hem dirigit la nostra atenció perquè suposen un cas exemplar de cara a la igualtat de gènere en l'esport. La majoria de les dones de la seua edat es veuen afligides per l'abandó de la pràctica esportiva a causa de la faena i a les càrregues familiars. En canvi, les "Mamis" estan desitjant que arribe el dia de l'entrenament i llancen la pregunta "Qui ha dit que les dones d'edats intermèdies abandonen l'esport? Qui ha dit que l'esport és només per als joves?" Són, per tant, un exemple inspirador per a pensar com frenar aquest abandó. Són un exemple únic, ja que en altres esports no hi ha "Mamis" més que en alguns casos aïllats i embrionaris. Des d'aquest punt de vista, i encara que no ens agrade molt l'expressió, són un fenomen social, que s'explica per la confluència de factors que hem intentat aclarir en aquest breu informe sobre elles.

Bibliografia

- Aymerich, P. (2016) *Nuestro Hockey. Recuerdos del Club de Campo y del Hockey Español*, Amazon Distribution.
- Forsdike, K., Marjoribanks, T., Sawyer, A-M. (2019) "'Hockey becomes like a family in itself': Re-examining social capital through women's experiences of a sport club undergoing quasi-professionalisation," *International Review for the Sociology of Sport*, 54 (4), p. 479-494.
- López-Villar, Cristina (2014) "The Beginnings of Hockey in 1930s Galicia (Spain): A Female Phenomenon," *The International Journal of the History of Sport*, 31:9, 1133-1157, DOI: 10.1080/09523367.2014.882911
- Thompson, Shona (1999) *Mother's Taxi: Sport and Women's Labor*, State University of New York Press.

BONES PRÀCTIQUES

1. Potenciar la sociabilitat i les relacions d'amistat. L'equip ha reforçat l'amistat i els contactes. La vida social de l'equip s'acompanya amb sopars i celebracions freqüents i un tercer temps on es comparteixen experiències. Algunes de les jugadores estenen aquestes relacions d'amistat fora dels entrenaments.

2. Millorar la cura del cos. Les dones han anat progressivament adoptant hàbits de millora en la cura del cos: deixar de fumar, nutrició, gimnàstica complementària.

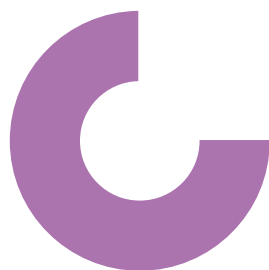
3. Potenciar les relacions familiars: comunicació i relacions intergeneracionals. Molt freqüentment juguen a hoquei tots els membres de la família. Els fills i les filles, els pares i les mares es reforcen mútuament.

4. Recrear una esfera de temps autònom, propi. Les jugadores han trobat un espai esportiu per a conciliar temps familiars, temps de cures i temps esportius.

5. Mantindre la pràctica esportiva en edats d'alta possibilitat d'abandó. L'equip a penes ha patit abandons de jugadores. Al contrari, el nombre de "Mamis" no ha deixat de créixer des de la creació de l'equip.

Vídeo cas 4

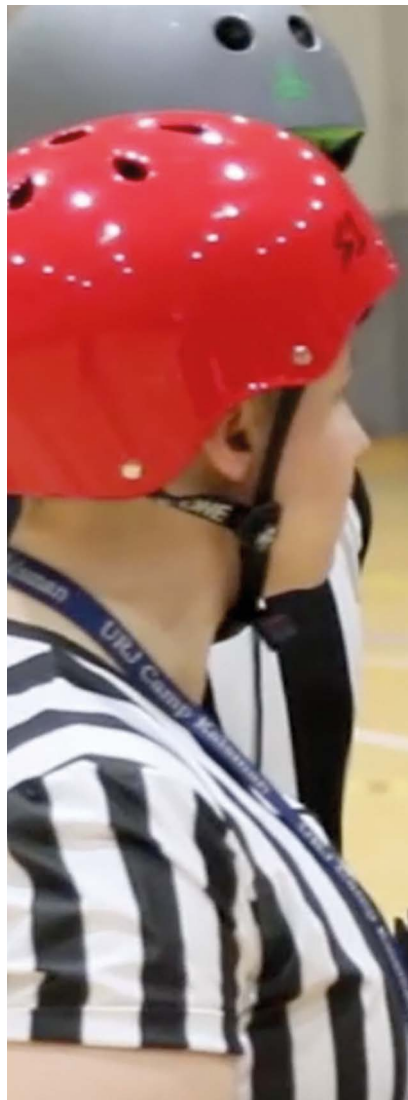

Recomanacions de l'informe

Dona i esport a la Comunitat Valenciana: gènere, desigualtats esportives i bones pràctiques per a la igualtat

Les recomanacions que plantejarem a continuació estan dirigides a tota aquesta varietat de dones esportistes i a totes les que encara no han accedit a l'esport. Articularem aquest apartat entorn de **2 recomanacions transversals** i **3 d'específiques lligades a les tres fractures que hem descrit i investigat en l'apartat 4**. En cada recomanació recollirem mesures concretes a manera de desenvolupament de les recomanacions. Recordem que les tres fractures a les quals ens referim ens han servit per a organitzar el diagnòstic sobre els problemes de l'esport de les dones. En cadascuna d'aquestes fractures es produeixen problemes específics que reprenem en aquest apartat de recomanacions per a aportar idees més concretes sobre la seua solució o millora. Les tres fractures són:

1. **La fractura de l'adolescència**, amb un intens abandó esportiu que es perllonga al llarg de la joventut.
2. **La fractura de la transició a la vida adulta**, quan les dones en la trentena sacrifiquen l'esport davant d'una intensificació del treball assalariat i de les atencions familiars
3. **La fractura en les edats de la maduresa**, entre 45-55 anys, sobretot entre els estrats i condicions socials més desfavorits —mestresses de casa, baixos nivells d'estudi, extracció social modesta. En aquests grups es troben les dones amb taxes més baixes d'activitat físicoesportiva.

Abans de desglossar les recomanacions, per a cadascuna d'aquestes, recollim les 2 propostes transversals necessàries per a un enfocament integral per a l'avanç de la igualtat de gènere i que són beneficioses i necessàries per a totes.

1a RECOMANACIÓ TRANSVERSAL

Avançar en l'aplicació de les propostes d'actuació elaborades per les grans organitzacions internacionals: Unió Europea i Consell d'Europa

Un punt de partida per a promoure la igualtat de gènere en l'esport és avançar en l'aplicació de les propostes d'actuació ideades per les grans organitzacions internacionals. Aquestes propostes s'han elaborat perquè els països tinguin marcs comuns d'actuació, terminis i objectius compartits i instruments per a aconseguir-los. Es tracta de propostes que tenen una vocació integral, que aborden diferents eixos amb la intenció que es traslladen progressivament als diferents marcs legals i normatius. Algunes de les mesures han començat ja a desenvolupar-se a Espanya i en algunes comunitats autònomes, que s'estan dotant de plans estratègics sobre l'esport, i fins i tot de plans específics per a l'esport de les dones, en els quals s'inclouen mesures per a recollir informació sistemàtica i desagregada sobre el lloc de la dona en l'esport; supervisar els avanços en igualtat de gènere de les entitats que reben subvencions públiques; conscienciació i visibilització de les esportistes en els mitjans de comunicació; incorporació de la igualtat de gènere en la formació, entre altres.

Les dues propostes que especifiquem a continuació estan dirigides al conjunt de països europeus i incumbeixen a Espanya i a les seues comunitats autònomes. El Consell Superior d'Esports i les administracions públiques que gestionen l'esport a les regions són, sens dubte, conscients de la necessitat de traslladar aquests plans integrals als seus àmbits territorials. El grau d'abstracció en què es mouen les pro-

postes fa, a voltes, difícil l'execució i posada en marxa de les mesures. No obstant això, en les pàgines web de les institucions responsables hi ha documents de caràcter més pràctic per a facilitar la posada en marxa. S'hi pot accedir seguint els enllaços que s'aporten en cadascuna de les dues propostes que assenyalarem a continuació:

1. Unió Europea: *Gender equality in sport. Proposal for strategic actions 2014–2020*

Aquesta proposta és la base d'actuació de la Unió Europea. Conté les línies d'acció i els objectius per a 2020. Així mateix, aporta eines per al disseny de plans d'igualtat en l'esport de cara a l'aplicació en els països membres. De manera molt resumida, les recomanacions que inclou la proposta són:

1. Igualtat de gènere en la representació en òrgans de presa de decisions.
2. Representació equitativa en càrrecs tecnicoesportius i en el professorat d'ensenyaments esportius.
3. Prevenció i lluita contra la violència de gènere en l'esport.
4. Lluita contra els estereotips negatius de gènere en l'esport i promoció, des dels mitjans de comunicació, de models positius.

2. Consell d'Europa: Recomanació CM/Rec (2015)2

Aquesta proposta naix en el si del Consell d'Europa. Desglossem en la següent fitxa totes les seues mesures concretes:

Requadre 6: Recomanació CM/Rec (2015)2 del Comité de Ministres als estats membres sobre la incorporació de la perspectiva de gènere en l'esport (adoptada pel Comité de Ministres el 21 de gener de 2015)

Aquesta recomanació és una de les principals propostes institucionals en el marc europeu per a promoure la incorporació de la perspectiva de gènere en l'esport de manera sistemàtica i integrada. El Consell d'Europa té una llarga experiència en l'estudi de l'esport i les desigualtats sexuals. La intenció de la recomanació, que ha sigut emesa pel

comité que agrupa els ministres dels estats membres que treballen en l'àmbit de l'esport, és que les seues pautes s'estenguen a tots els països europeus en els seus diferents marcs territorials —nacionals, regionals, locals. Atesa la coincidència entre el COE i la Unió Europea quant als continguts de la recomanació, és particularment important que els governs territorials els coneguen i apliquen. En aquesta fitxa presentarem una síntesi de les seues línies principals.

El Comitè de Ministres parteix de la constatació que les dones pateixen en l'esport un dèficit d'igualtat que cal compensar per a aprofitar els avantatges que l'esport pot aportar a la millora de la seua salut, el seu benestar i les seues relacions socials. Aquest dèficit té un caràcter estructural que hauria de ser abordat pels governs dels països membres amb una estratègia d'acció integral que contindria les següents línies:

1. Avanços en la legislació

- Integrar el principi d'igualtat entre dones i homes en tota la normativa relativa a l'esport i avaluar possibles impactes sobre el principi d'igualtat de futures lleis.

2. Posada en marxa de polítiques i programes d'actuació

- Avançar en la presència de dones en els òrgans de presa de decisions en matèria esportiva.
- Elaborar plans d'actuació que aconseguisquen la igualtat *de facto* entre homes i dones en l'esport, amb especial incidència en els grups desfavorits i sotmesos a discriminacions múltiples.
- Adoptar estratègies de lluita contra els estereotips sexistes en la pràctica de l'esport.
- Avançar en una estratègia de gènere aplicada al repartiment equitatiu dels pressupostos i els recursos en l'esport (fons, instal·lacions, mitjans humans, etc.).
- Concebre instal·lacions esportives segures i accessibles per a les dones de totes les edats
- Prioritzar en els criteris de subvencions i ajudes les organitzacions esportives que respecten els criteris d'igualtat.
- Concertar en els marcs territorials de cada país els diferents actors (tercer sector, universitats i investigació) que puguem posar en marxa plans integrals en l'esport i avaluar els diferents programes esportius.

3. Programes i polítiques específiques en el marc de l'escola

- Integrar el principi d'igualtat en el marc de les activitats escolars i extraescolars.
- Formar el professorat específicament en aquest principi.

4. Programes i polítiques específiques en el marc de la violència sexista

- Abordar polítiques de prevenció i lluita contra la violència sexista, la intimidació, l'assetjament, les amenaces i els abusos sexuals en l'esport.

5. Campanyes de sensibilització i formació

6. Investigació i recollida de dades

- Impulsar la investigació i la producció d'estadístiques i dades que prevegen els problemes diferencials de les dones en l'esport, les raons de les seues desigualtats i els condicionants per a la seua participació igualitària en l'esport i el seguiment per part de les autoritats públiques de tots els resultats d'investigació i avaluació de programes.

7. Millora de les polítiques de les federacions i organitzacions nacionals de l'esport

- Instar aquestes organitzacions a adoptar un llenguatge no sexista en les seues comunicacions; a equilibrar l'ús igualitari dels recursos que administren; a sensibilitzar els seus inscrits sobre les desigualtats, i a prevenir comportaments sexistes.

8. Millora en el tractament de la igualtat per part dels mitjans de comunicació

- Instar els mitjans de comunicació a incrementar la visibilitat de les dones en els diferents mitjans; a no reproduir els estereotips sexistes; a introduir dones en les plantilles de professionals de la comunicació, i a millorar la formació d'aquests professionals.

9. Seguiment i intercanvi de bones pràctiques a escala internacional

2a RECOMANACIÓ TRANSVERSAL

Sistematitzar la investigació sobre esport, dona i igualtat de gènere

Les fonts estadístiques per a mesurar la pràctica esportiva a Espanya i a les comunitats autònomes són insuficients i fragmentàries. Com hem argumentat en l'apartat de metodologia d'aquest informe, l'Enquesta d'hàbits esportius 2015 ha canviat moltes preguntes del qüestionari i la forma de mostreig respecte a edicions anteriors de l'enquesta. Això dificulta fer una sèrie cronològica llarga sobre la pràctica esportiva a Espanya amb garanties de precisió i rigor. Hi ha hagut una millora amb l'agrupació de les estadístiques esportives en Deportedata —la base de dades amb sèries estadístiques del sector esports accessibles per Internet—, però segueixen sent moltes les necessitats d'informació que no cobreixen les dades existents. Algunes comunitats autònomes han fet una enquesta d'hàbits esportius per a analitzar aquesta qüestió en el seu territori, i caldria que tots aquests esforços econòmics es coordinaren per a traure'n el major partit i fer homogènia la informació. És per aquest motiu que es proposa una recomanació transversal que podria desglossar-se en les següents mesures:

- *Homogeneïtzar i assegurar la continuïtat de l'Enquesta d'hàbits esportius (EHD) estatal i coordinar les enquestes similars realitzades en altres àmbits territorials.* És també prioritari disposar d'una enquesta d'hàbits esportius en edat escolar que cobrisca l'àmbit estatal.
- *Afavorir les metodologies qualitatives per a captar problemes emergents i dimensions profundes de la pràctica esportiva.* Propiciar les dinàmiques de participació en barris i la investigació-acció per a involucrar la ciutadania en el disseny de polítiques esportives.
- *Afavorir en els barris els programes de desenvolupament comunitari i la innovació social basada en l'esport per part dels serveis socials i el tercer sector.*
- *Investigar sobre disseny d'equipaments esportius amb enfocament de gènere.* Els equipaments esportius urbans a penes són freqüentats per les dones. És precisa una reflexió sobre el seu disseny amb criteris

d'igualtat i pensat per a noves necessitats i usuaris més enllà dels joves homes habituals.

- *Establir convenis amb les universitats per a estimular la realització de treballs de fi de grau i de fi de màster orientats cap a temàtiques d'investigació centrades en dona i esport.* Establir incentius: premis, publicacions.
- *Orientar les pràctiques curriculars de graus i màsters en activitat física i esport a satisfer necessitats socioesportives prioritàries de la ciutadania a través de modalitats com, per exemple, l'aprenentatge servei.* Desenes de joves en les universitats podrien millorar el seu aprenentatge i integrar-lo en la pràctica dels problemes socials.
- *Recollir dades amb precisió que permeten gestionar els fons públics destinats a federacions i clubs a través de pressupostos de gènere.* Cal conèixer l'ús d'aquests fons per a poder objectivar les possibles discriminacions cap a les dones i decidir la seua redistribució per a afavorir la igualtat dels recursos.

1a RECOMANACIÓ ESPECÍFICA

Abordar la fractura esportiva en l'adolescència

La fractura esportiva que es produeix en l'adolescència respon a una conjunció de causes complexes amb diferents actors implicats. En aquestes edats, la reproducció d'estereotips i barreres condueixen a les adolescents a l'allunyament de l'esport. Si ens centrem en les barreres i els estereotips esportius, la investigació acadèmica i els casos que hem estudiat en aquest informe confirmen que segueixen produint-se amb força hui dia. Lluny de la percepció que tot està canviant, les

adolescents segueixen constatant-ho en diferents àmbits d'interacció esportiva (amb els objectius competitius de l'esport, amb els entrenadors i la seua interpretació de la competitivitat i amb les actituds dels seus companys adolescents homes). La reproducció dels estereotips segueix creant una bretxa que allunya i provoca que les adolescents en edats escolars abandonen l'esport. És per això que parlem en aquest informe de fracàs escolar aplicat a l'esport, amb l'agreujant que les xiquetes que comencen a allunyar-se de l'activitat física als 10 anys tenen unes possibilitats molt reduïdes de ser físicament actives quan siguen adultes. Tan sols un 10 %, segons les dades de l'informe canadenc "Women in Sport: Fuelling a Lifetime of Participation" (Canada's dairy farmers & Canadian Association for the Advancement of Women and Sport and Physical Activity, 2016).

Interpel·lades sobre què és el que fa l'esport atractiu per a elles, les adolescents esmenten que és necessari que l'activitat siga divertida, que el grup tinga una dinàmica positiva, que s'impose el sentiment de pertinença i acceptació. Quan això ocorre, millora el seu rendiment i creixen les seues ganes d'introduir la competitivitat. Aquestes demandes de les xiques són, d'alguna manera, inverses a les quals tenen els xics: volen ser els millors i els més competitius, i amb això guanyen acceptació en el grup i es diverteixen. Aquestes postures contraposades han de ser equilibrades, ja que quan les adolescents no troben en l'esport un atractiu, se'n allunyen. Aquest allunyament planteja l'interrogant de si són les xiques les que fracassen a adaptar-se al model esportiu o és el model el que fracassa a adaptar-se a les demandes de les xiques.

El sistema esportiu necessita un procés d'autoreflexió que partisca d'aquest interrogant que planteja canvis lligats al gènere. Si les regles del joc a penes canvien, els estereotips seguiran anquilosats i, per tant, també el paper esportiu subaltern de les dones i el seu abandó de l'esport. Es fa, per tant, necessari un lot de mesures dirigides a afavorir la reflexió de cadascun dels actors que participen en la fractura esportiva de l'adolescència. Mesures que requereixen que cada actor avalue la seua responsabilitat en la pervivència dels estereotips, des de la família a l'escola, passant per l'esport federat.

1.1. Reforç en continguts formatius sobre igualtat en l'esport i creació de figures educatives i professionals d'expert o experta en igualtat de gènere en l'esport

Necessitat de formar professorat, monitores i monitors i entrenadors i entrenadores que guien l'activitat esportiva de les adolescents, siga en l'escola, en les activitats extraescolars o en els equips federats. En primer lloc, aquesta formació implica introduir a curt termini continguts sobre igualtat de gènere en els graus universitaris i els cicles formatius de Formació Professional orientats a l'esport, davant de l'evidència que els titulats i titulades d'aquests nivells educatius manquen de formació sistemàtica en matèria de gènere. En segon lloc, a mitjà termini, les universitats haurien d'impulsar noves figures educatives i professionals d'expert o experta en igualtat de gènere en l'esport, que pogueren posteriorment introduir canvis de manera progressiva en els diferents àmbits esportius, des de l'escola fins a l'esport federat.

1.2. Aprofundir en una educació física crítica en l'escola

Una millor formació del personal tècnic pot ser el primer pas per a seguir aprofundint en una educació física escolar crítica, que no reduísca el paper de l'ensenyant al de *coach* o monitor, que no entenga el paper de l'alumne o alumna com el d'un campió en potència amb un cos que ha de ser entrenat per a guanyar, que no limite el cos a la pura motricitat buscant el millor rendiment. Hi ha moltes experiències d'aplicació d'aquest enfocament crític, però cal seguir progressant en les classes d'educació física com a espai per a promoure actituds positives d'aprenentatge sobre el cos i dissenyar activitats unisex basades en la coeducació. En capítols anteriors (4.1) s'ha aportat documentació per a seguir pistes en aquestes vies d'innovació de l'educació física.

En conjunció amb aquest procés d'innovació, i d'orientar aquesta amb un enfocament de gènere, seria pertinent ampliar el programa actual de "Centres promotors activitat física i esports" (CEPAFE) amb un subprograma específic de "Centres promotors d'igualtat de gènere en l'esport escolar".

Per a completar aquest esforç d'innovació, seria molt positiu aprofundir en els mecanismes de coordinació entre tots els àmbits de l'Administració pública amb competències en l'educació física en les escoles.

1.3. Campanya dirigida a pares i mares per a informar i sensibilitzar sobre la seua important funció en la promoció de l'esport de les seues filles

Atés el paper determinant dels pares i mares en l'inici i en la continuïtat esportiva de les seues filles, seria altament recomanable una campanya que guiara els pares i mares des de la introducció i primers passos en l'esport de les xiquetes, fins a les recomanacions de com no reproduir estereotips, motivar, ajudar a triar esport, continuar-lo i fins i tot interessar les adolescents en estudis esportius posteriors, o per complir funcions tècniques o seguir interessades en l'esport com a àrbitres, etc.

1.4. Frenar l'abandó de les joves en els primers passos de l'esport federat

L'abandó de l'esport federat de les xiques es dispara en la categoria de cadet, entorn dels 14 anys. Per a frenar aquesta tendència, les federacions han d'abordar una reforma profunda, amb mesures en diferents fronts. Entre altres:

- En primer lloc, en el front de les estructures de govern, en què cal renovar els punts de vista i les sensibilitats, predominantment masculines, per a resoldre problemes vinculats a les categories femenines. Aquesta arribada de noves responsables federatives pot integrar en l'organització la prioritat dels problemes de gènere.
- En segon lloc, cal obrir una reflexió sobre l'equilibri entre competició i recreació en les categories d'infants i cadets. Aquest és un debat complex que implica les xiques, les famílies, els tècnics i l'escola, ja que l'abandó està causat a voltes per la sensació d'estar descurant els estudis. La gamma de factors és complexa i han de ser sospesats per unes federacions renovades, que a més pateixen una falta considerable de recursos.
- En tercer lloc, cal fomentar els entrenaments mixtos, uns espais no competitius, sinó de preparació i tecnificació, que poden ajudar a compartir experiència esportiva entre xics i xiques.
- En quart lloc, conèixer i distribuir els recursos financers públics en el si de les federacions és fonamental per a emprendre la posada en marxa de pressupostos de gènere que promoguen la igualtat en la distribució.

2a RECOMANACIÓ ESPECÍFICA

Intervindre en la fractura de l'esport en la transició a la vida adulta de les dones

En deixar arrere la joventut, les dones d'edats intermèdies, entre 30-45 anys, veuen reduïdes les seues possibilitats de mantindre una pràctica esportiva continuada. Aquestes edats representen un moment en el qual s'intensifica la seua implicació en el treball assalariat i les atencions familiars. Això marca un canvi de prioritats, que, a més, estan acompanyades per una desigualtat respecte als homes quant als usos del temps. La seua dedicació al treball domèstic dobla en temps la dels homes. Les seues possibilitats de temps lliure queden restringides i, per tant, la pràctica esportiva es ressent per aquesta situació. A la falta de temps, s'afigen unes altres barreres que hem identificat en l'informe: dificultats de conciliar temps laborals, familiars i esportius; limitacions a l'activitat físi-

ca que poden comportar l'embaràs i la criança; canvis físics i aparició de molèsties associades a l'edat; dificultats quant al desplaçament als llocs de pràctica; el cost de les activitats esportives i la falta d'informació sobre oferta esportiva. No és senzill trobar activitats gratuïtes o poc costoses amb horaris adaptats a les exigències laborals i familiars, i més quan el temps i les distàncies són una limitació determinant. Caldria afegir que, en aquestes edats, el cos comença a apartar-se de l'ideal estètic esportiu que transmeten els mitjans de comunicació, la qual cosa provoca que moltes dones que practiquen esport es vegen incomodades per aquesta distància amb la imatge idealitzada de bellesa femenina —pes, enrogiment, suor— i les reaccions que susciten en els homes.

Atés que no hi ha recursos específics adequats i suficients per a fer front a totes aquestes barreres, l'abandó de l'activitat física d'aquestes dones és un fet que seguirà avançant. La bretxa esportiva s'ampliarà, ja que els homes redueixen molt menys els seus nivells de pràctica en aquestes edats i conserven un temps lliure lligat a l'esport major que les dones. Per tant, per a la igualtat de gènere en l'esport, és imprescindible afrontar aquestes situacions.

Les recomanacions i mesures que poden establir-se per a atendre aquesta segona fractura esportiva de les dones es despleguen en dues grans àrees, que estan relacionades amb els dos blocs de temps en els quals aquestes dones passen la major part de la jornada: el temps de treball i el temps d'atencions. Qualsevol millora dels nivells de la seua pràctica esportiva passa per intervencions en aquests dos temps.

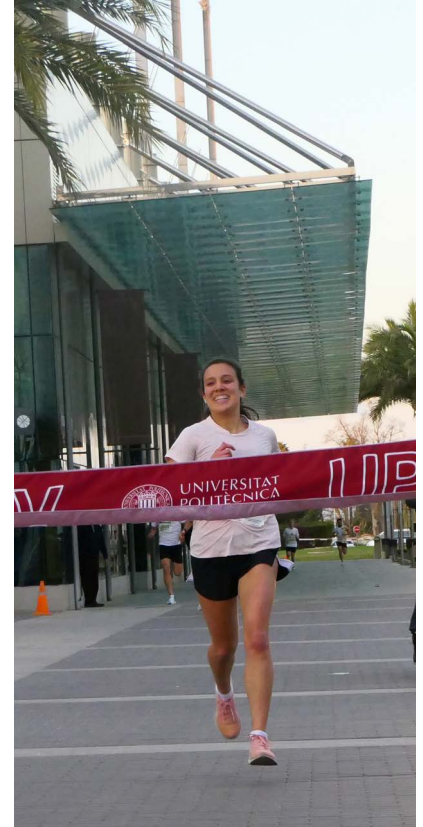
1. Fomentar la responsabilitat social esportiva de l'empresa

Quant al temps de treball, seria desitjable que les empreses augmentaren la seua implicació en la promoció de l'activitat física i l'esport entre la plantilla. Hem analitzat en l'apartat 4.2 la situació actual i les possibilitats de l'empresa quant a aquesta tasca de promoció. En aquest apartat de recomanacions, es tractaria de concretar la proposta, per a articular-la amb el conjunt de recomanacions d'aquest capítol.

En línies generals, no es tractaria tant de promoure "l'esport d'empresa," sinó d'aconseguir que l'empresa es convertisca en un actor que facilite, cree oportunitats, incentius perquè les dones puguin practicar activitat física i esport en l'àmbit laboral. Les empreses són un espai en el qual les dones podrien trobar solucions al

principal problema que els impedeix practicar esport: la falta de temps. A més, tindrien l'incentiu afegit de fer-ho en grup, amb companys i companyes de treball. Per a les dones, l'empresa podria ser un espai en què conciliar temps de treball, temps d'atencions i temps esportiu. En països d'Europa del Nord i de l'àmbit anglosaxó, aquesta funció de l'empresa està molt difosa i pren formes molt variades, entre altres:

- Informació, sensibilització i promoció de l'activitat física i l'esport, mitjançant cursos o sessions informatives.
- Creació de centres de *fitness*, gimnasos, en les instal·lacions de treball o suport financer de l'empresa per a accedir a clubs.
- Promoció dels desplaçaments a peu o amb bicicleta al centre de treball.
- Muntatge de dutxes o taquilles en les instal·lacions per a comoditat de qui decidisca aprofitar esportivament moments lliures o intermedis de la jornada laboral.
- Entrenar equips de treballadors i treballadores que s'impliquen en carreres solidàries i altres esdeveniments esportius. Aquesta dimensió solidària acompanyada d'un entrenament subvencionat per l'empresa resulta un incentiu per a practicar esport.
- Dedicar fons i cobertures de les mútues per al desenvolupament de programes vinculats a l'activitat física.
- Crear guardons o reconeixements a "empreses actives" acompanyats d'incentius

- Introduir el sedentarisme i la baixa activitat física com a problema de salut laboral. Un alt percentatge de treballadors/es passen llargues jornades asseguts.
- Incloure en els processos de negociació col·lectiva continguts lligats a la salut laboral mitjançant l'activitat física i l'esport.
- Considerar el sedentarisme i la baixa activitat física en les avaluacions de riscos laborals.

És cert que la realitat de les empreses espanyoles o valencianes és diferent de la de les escandinaves o les d'Europa Central, on preval menys la presència en el lloc de treball i hi ha més temps lliure. També és un fet que implantar programes i objectius com els anteriors requereix una gran concertació entre actors socials —empreses i sindicats— liderats per les administracions públiques. Molts dels programes anteriors tenen exempcions fiscals, premis, normatives, etc. Per tant, són iniciatives destinades a introduir-se en una agenda a mitjà termini, amb la col·laboració de tots els actors socials.

No obstant això, a curt termini, podrien posar-se en marxa dues mesures eficaces per a les dones.

1.1. Creació per part de grans empreses (més de 250 treballadors/es) de gimnasos en el centre de treball o facilitar suport financer a les treballadores per a inscriure's en gimnasos propers

En les investigacions consultades, aquesta és una de les mesures més eficaces per a les dones. Iniciar programes d'aquest estil en les empreses de més de 250 treballadors/es suposaria arribar a més de 5,5 milions de treballadors/es. Més d'un 25 % del total a Espanya. Les opcions podrien ser molt variades per aconseguir que el cost no fora un obstacle insalvable: acords amb instal·lacions municipals; sales cofinançades per grups d'empreses en zones urbanes d'alta concentració d'empreses; bons en gimnasos; activitats en grup en parcs propers guiades per un entrenador o entrenadora, etc.

1.2. Emprendre un estudi sobre les possibilitats de vincular estratègies d'activitat física i esport en l'àmbit empresarial

A Espanya i a la Comunitat Valenciana, les experiències en aquest terreny no són molt abundants i caldria disposar d'informació per a recopilar experiències nacionals i internacionals i valorar-ne la viabilitat i ampliació al conjunt del teixit empresarial. Aquesta recomanació podria immediatament aportar informació per a posar en marxa programes pilot, ja que en aquest terreny hi ha poca experiència i molt de retard sobre altres països.

2. Fusionar temps d'atencions i temps esportius

Les dones d'aquestes edats s'ocupen majoritàriament del treball domèstic i de les atencions. Una política esportiva basada en la igualtat ha d'analitzar la jornada domèstica i fer un seguiment dels llocs pels quals transiten les dones en els seus temps d'atencions. És necessari conèixer els trajectes i els blocs de temps de què disposen i crear oportunitats perquè puguin convertir algun d'aquests en temps esportius. Socialment, aquesta possibilitat es considera perduda de manera anticipada i hi ha poques experiències. Per tant, cal acceptar el caràcter experimental de qualsevol mesura que es propose, mesures que han de ser imaginatives i audaces.

Hi ha almenys tres moments en els quals es podrien introduir parèntesis esportius per a acompanyar els moviments de les dones i generar ocasions d'activitat física. Això obri tres mesures possibles.

2.1. Creació d'activitats esportives lligades al moment de portar els xiquets al col·legi

Les dones són majoritàries en les portes dels col·legis per a deixar-hi els seus fills. En els moments d'entrada o eixida de les escoles, moltes d'elles conversen en la porta, s'entretenen una estona o es dirigeixen als seus domicilis. Si es promoguera una oferta d'activitats esportives a les escoles, o en llocs propers, podrien

trobar aquesta oferta atractiva i decidir usar un temps per a l'activitat física junt amb altres mares. Per al grup de dones que puga trobar-se en aquesta situació i no haja d'eixir a tot córrer cap al seu centre de treball, aquestes activitats podrien representar una oportunitat.

Som conscients de les dificultats dels centres escolars quant a la saturació dels seus espais. No obstant això, la concertació entre les institucions responsables de les polítiques educatives i esportives i la participació de les associacions de pares podria recrear una xarxa de projectes instaurats per les administracions públiques amb aquesta finalitat. Un dels casos estudiats en aquest informe —les Mamis de l'hoquei—, va estar associat en origen al temps buit que quedava quan les mares portaven els xiquets i xiquetes a l'entrenament i havien d'esperar fins que acabaren. Omplir aquest temps amb una activitat esportiva va constituir una bona oportunitat per a fer esport.

2.2. Creació d'activitats esportives en parcs i equipaments esportius annexos

Mares i pares passen, quan acaben les classes de la vesprada, un temps considerable amb els fills en parcs. Molt sovint, parcs en els quals hi ha equipaments esportius o zones verdes, fins i tot dotats amb circuits de *running* o amb aparells d'exercicis gimnàstics. Aquest seria un moment per a planificar programes, que podrien incloure activitat física de pares o mares amb els menuts o activitats guiades en els equipaments esportius annexos, sense necessitat de desplaçar-se, assegurant l'atenció dels menuts amb activitats de ludoteca a l'aire lliure en el mateix parc, fins i tot en llocs contigus on es practica l'activitat física. Certament, aquest tipus d'ofertes seria una alternativa perquè no passen assegudes en un banc de fusta 60-80 minuts vigilant els xiquets. Sens dubte, per a moltes dones representaria un xicotet pas en la igualtat quant a poder practicar activitat física. Tampoc hi ha dubte que, novament, cal posar en marxa la innovació i encertar amb el tipus d'activitats proposades, segurament molt basades en jocs amb contingut físic o xicotetes activitats de gimnàstica no intensiva, en sessió continuada, per a acollir les mares o pares que s'hi vagen incorporant; animacions i demostracions de clubs esportius. Convertir aquestes pràctiques en un hàbit per als pares amb xiquets d'entre 4-8 anys no és un impossible.

2.3. Organització d'activitats esportives en família en cap de setmana

Aquest tipus d'activitats en família no són una novetat, es plantegen sovint en els plans estratègics, encara que no sempre s'hi especifica detalladament com es duran a terme. Són una proposta atractiva, prometedora, factible, però no sempre fàcil de concretar. En aquest informe, s'aporta una precisió per a aquestes activitats esportives en família. Es tracta de la realització en cap de setmana. Hem vist en apartats anteriors com les enquestes d'hàbits esportius revelen que l'activitat esportiva de les dones es redueix durant els caps de setmana. La presència de les xiquetes i xiquets i la posada al dia de les tasques domèstiques s'intensifiquen en aquests dies. És per tant un moment crucial per a actuar. D'altra banda, com que tots els membres de la família es troben lliures d'activitats escolars i laborals, augmenta la possibilitat de combinar junts una activitat esportiva. És un moment propici per a compartir temps d'esport i d'atencions tots els membres de la família. Compartir aquest temps esportiu, amb implicació de tots, podria ser un esperó perquè totes les persones perceben la necessitat de compartir també la resta de tasques que la casa reclama. L'ús conjunt de temps en l'esport podria despertar la pregunta sobre l'ús conjunt del temps en altres tasques, sobre la corresponsabilitat. Amb confiança i optimisme, l'esport podria ser un vehicle per a la igualtat o, almenys, per a pensar-hi. Aquesta mesura seria més propícia quan els xiquets i les xiquetes es troben en edats d'ensenyament primari. Els programes podrien ser molt variats quant a les activitats i esports triats. Entre les dificultats principals: el finançament i l'obertura d'instal·lacions en diumenge amb la corresponent implicació de monitors i altre personal.

En resum, aquesta segona recomanació i les seues mesures encaren la limitació principal de temps que condueix a l'abandó de l'activitat física de moltes dones. Per això, poden oferir alternatives en un terreny poc transitat ara com ara.

Fitxa 14

Nogent-sur-Marne: Esport dominical en família: un impuls per a la igualtat (França)

Nogent-sur-Marne, és una ciutat de 30.000 habitants situada en el Departament de Val-de-Marne a 15 km de París. L'ajuntament està molt motivat amb la idea d'oferir l'esport com un mitjà de millora de l'oci saludable familiar. El servei d'esports ofereix, des de 2006, una activitat que consisteix a obrir el poliesportiu municipal i organitzar diferents pràctiques esportives dirigides al conjunt de la família. Poden practicar conjuntament majors i xicotets o separadament en les diferents activitats organitzades, encara que sempre de manera simultània en el temps. Tots els anys, des de setembre a abril, un diumenge al mes, els monitors del servei d'esports organitzen aquesta activitat gratuïta durant tota la vesprada. Les activitats inclouen gimnàstica o minibàsquet per als xiquets més xicotets; bàdminton i tennis de taula per als de Secundària i gimnàstica rítmica per a pares i mares. Les activitats varien al llarg d'aquests anys i sempre estan guiades per monitors i monitores d'esports. Es fan, puntu-

alment, demostracions per part d'esportistes federats per a presentar esports i també activitats organitzades per associacions esportives instal·lades a Nogent-sur-Marne. Al llarg d'aquests anys, la demanda ha estat creixent i les famílies repeteixen.

De fet, l'activitat ha servit, segurament, d'inspiració a iniciatives empresarials que han sorgit recentment a Nogent-sur-Marne i que han captat l'interés de proposar una oferta d'activitats esportiva en família. En concret, el club de *gym* Family Move impulsat en 2014 per un jove emprenedor —Jérôme Fortunato— que va començar amb la idea de crear un *baby-gym*, per als més menuts, però que hi ha estat incorporant una oferta de cursos (*gym*, zumba, cardio, pilates, *stretch*...) per a pares i mares de totes les edats, que poden compartir-les amb els xiquets. Aquest jove emprenedor ja està fent una franquícia amb la innovadora idea de Family Move perquè siga replicada en altres ciutats.

El programa "Sport en famille" a Nogent-sur-Marne va obtenir en 2008 el prestigiós premi Fais-Nous Rêver que atorga l'*Agence pour l'Éducation par le Sport* (APELS), gràcies als assoliments d'aquesta iniciativa a favor de l'esport en família i la igualtat de gènere.

Font:

-Programa "Sport en famille" a Nogent-sur-Marne: https://ville-nogentsurmarne.com/nsm_agenda/sport-en-famille-8/
-<https://www.familymove.fr/>

3a RECOMANACIÓ ESPECÍFICA

Actuar davant de la fractura de l'esport de dones madures (45-55 anys) allunyades de la pràctica esportiva

Aquesta tercera recomanació es dirigeix a un tercer grup de dones que acumula problemes greus d'allunyament i no participació en l'activitat física i esportiva. Es tracta d'un grup nombrós de dones, amb edats al voltant dels 45-55 anys, que pertanyen als estrats socials més modestos i amb dedicació d'ama de casa compatibilitzada, a voltes, amb treballs assalariats desqualificats a temps parcial. Aquest grup concentra les taxes de pràctica esportiva més baixes i configura la tercera fractura esportiva que hem analitzat amb detall en aquest informe en l'apartat 4.3. Les dades mostren que el seu nivell quant a l'activitat física és el de més baixa freqüència de tota la població. Presenten un perfil per davall fins i tot de les persones incloses en la 3a edat. La seua situació ha empitjorat entre 2013-2017 i la necessitat de polítiques orientades a augmentar el seu nivell d'activitat física és urgent.

Si parlem d'igualtat de gènere en l'esport, aquest grup de dones presenta una situació molt desfavorida. L'acumulació de desigualtats de gènere les ha arraconades als marges de l'esport i, pràcticament, s'han vist excloses de la pràctica esportiva. No han pogut participar del model que, no sense dificultats, s'ha difós en els últims trenta anys al nostre país al voltant de l'esport. Un model en el qual cada vegada més dones han pogut trobar un espai per a estar en forma, cuidar el seu benestar mitjançant una activitat física saludable i tindre un temps d'oci esportiu propi per a la vida quotidiana. Aquest model no ha arribat a les dones en pitjors situacions socials, aglutinades generalment en la categoria d'ama de casa. Aquesta situació, que s'acosta a l'"exclusió esportiva", ha repercutit en les seues condicions de salut, amb una incidència major de sobrepès o de malalties cròniques. Accedir a l'activitat fisicoesportiva reportaria a aquestes dones grans avantatges quant al seu benestar físic i mental, les seues relacions de sociabilitat i una millora de la qualitat de vida.

No és una tasca senzilla atraure aquestes dones no practicants a l'activitat esportiva. La principal dificultat és que les desigualtats de gènere han provocat que no es representen a si mateixes com a esportistes. L'esport és una esfera aliena per a elles i recuperar aquest espai o fer els primers passos cap a una identitat esportiva, fins i tot modesta, requereix desmuntar els estereotips esportius lligats a la imatge, al pes i a l'estil de vida esportiu.

A més d'aquesta dificultat principal, caldria superar-ne moltes altres: falta d'antecedents esportius; falta d'una oferta d'activitats apropiada; cost d'inscripció en activitats; dificultat d'accés a informació; temps obligats a les tasques familiars; resignació davant del seu estat de baixa forma física; automenyspreu davant de la seua imatge; indiferència cap a l'esport.

Aquestes són les raons de l'abandó que tradicionalment ha acompanyat aquests grups i dones. No obstant això, en alguns països s'ha començat a afrontar aquestes dificultats i a integrar aquestes dones en les polítiques esportives nacionals i en les estratègies d'activitat física. Cal començar amb objectius modestos i assequibles per a elles, amb professionals preparats per a motivar-les i retindre-les, i que facen de l'activitat física un lloc possible per a elles.

Per a aquestes dones, tan oprimides per la definició excloent de passivitat construïda des dels estereotips masculins, accedir a l'esfera de l'esport permetria situar, incloure, el seu cos actiu en la mateixa esfera esportiva dels homes. Ocupar aquesta esfera suposa, almenys, una xicoteta subversió simbòlica de l'ordre de la dominació. Per afegiment, la pràctica esportiva i l'activitat física generen canvis en l'expressivitat i en les percepcions sensorials sobre el nostre cos i el dels altres. L'esport podria enriquir la sociabilitat d'aquestes dones. En tot cas, la igualtat de gènere en l'esport no seria un concepte inclusiu si deixa fora del seu desenvolupament aquest grup de dones.

Considerem que les dues mesures següents podrien avançar en aquesta direcció d'un esport inclusiu per al qual és necessari un fort suport i coordinació de les administracions públiques.

3.1. Redefinir la promoció de l'activitat física: materials de difusió, estratègies, campanyes

Fins ara, les campanyes de promoció de l'activitat física no han aconseguit els seus objectius entre els col·lectius més allunyats de la pràctica fisicoesportiva entre els quals es troben aquestes dones d'edats madures (45-55 anys). Allunyades de la idea d'esport i activitat física en un gimnàs, fins i tot allunyades d'una activitat de marxa moderada, o de representar-se a si mateixes en roba esportiva, no se senten interpel·lades pels missatges de les campanyes que les animen a practicar esport i ser actives. O els resulta inassolible o no pensen que estan dirigides a elles.

Caldria trobar enfocaments diferents, menys imperatius i més propers a aquestes realitats, i que reformulen l'activitat física cap a accions o exercicis que elles practiquen en la seua vida quotidiana (pujar escales, desplaçar-se a peu a activitats quotidianes, passejos, treballs domèstics de més càrrega física), o que podrien practicar sense sentir-se estranyes. Els missatges d'aquestes campanyes haurien de transmetre's a través d'educació per persones en la mateixa situació o per persones de confiança de l'entorn (treballadors i treballadores socials, metges, que ja juguen aquest paper, però que el podrien ampliar més enllà dels pacients), sense exigències desmesurades i mostrant els avantatges que s'aconseguirien simplement intensificant les seues activitats quotidianes. Presentar com a exemples esportistes consagrats o cossos primés és aprofundir en l'allunyament. Les figures que han de presentar-se són persones com elles, que segueixen els consells, que caminen per la ciutat o que van amb bicicleta. Aquest podria ser el primer pas per a augmentar l'activitat física. Sense culpabilitzar, sense fer pensar que no hi tenen dret.

Hi ha ja exemples d'aquest gir en la promoció d'una activitat física inclusiva per a dones allunyades de la pràctica esportiva. Van des de grans campanyes nacionals (en el nostre informe hem detallat la campanya anglesa "This Girl Can" (p.142), fins a estratègies o materials de difusió més senzills, que poden emprendre's implicant els que tenen responsabilitat en les polítiques esportives, d'igualtat i de salut. Més enllà dels resultats positius d'aquestes experiències en termes del creixement de la pràctica esportiva, cal valorar el que suposen quant a l'accés a un nou dret a l'esport saludable per a aquestes dones.

3.2. Creació de projectes d'intervenció socioesportiva i convocatòria d'ajudes a projectes sobre activitat física i esport per a les dones allunyades de la pràctica esportiva

Així com les campanyes de promoció de l'esport no estan pensades per a aquestes dones, tampoc l'oferta esportiva convencional resulta assumible per a elles. Això imposa dissenyar programes d'intervenció, en general de caràcter experimental, que puguin afavorir la seua implicació. Es detallen a continuació alguns exemples d'aquest tipus d'intervencions, que podrien servir d'orientació per al disseny, encara que les característiques de cada lloc i tipus de problemes recomanarien dissenys particularitzats.

A Berlín, educadors/es d'esports organitzen cursos en zones de jocs per a acostar l'activitat física a les dones d'origen immigrant. En barris francesos, s'han programat activitats gratuïtes i obertes guiades per monitors en els parcs, que aconseguen un bon nombre d'assistents. Al Canadà i també a França alguns ajuntaments han promogut mesures com les *marches exploratoires*, que conjuguen l'activitat física i la participació de les dones en el diagnòstic dels problemes del barri, mitjançant el passeig a peu de grups de dones del barri que assenyalen els problemes i els punts de millora de la zona. En moltes ocasions, aquesta mesura ha servit per a certificar els usos masculinitzats dels equipaments esportius, la falta de seguretat que limita els moviments de les dones o la pràctica esportiva i *running* de les dones més joves. Les *marches exploratoires* disposen d'experiència, guies metodològiques que en faciliten la realització i combinen política urbana i política d'igualtat i fomenten entre les dones l'activitat física compartida en grup. Els exemples podrien ampliar-se amb iniciatives que han promogut l'activitat física practicada conjuntament, per

mares i filles, en instal·lacions municipals o en projectes del món associatiu. Algunes iniciatives han promogut uns altres tipus d'exercici físic com els horts de dones, que són abundants en ciutats africanes o d'Amèrica del Sud, i també n'hi ha exemples a València. La llista podria estendre's amb multitud de xicotetes iniciatives, el principal problema de les quals és la falta de continuïtat i els escassos recursos. Per això, per a fer prevaldre aquest tipus d'iniciatives, s'hauria d'afavorir una convocatòria d'ajuda a les associacions que emprenguen projectes sobre activitat física i esport per a les dones allunyades de la pràctica esportiva.

Les característiques comunes de totes aquestes experiències són, en primer lloc, la implicació i coordinació de les administracions públiques esportives i del teixit associatiu del territori, la qual cosa comporta la necessitat de treballar en xarxa per a evitar els compartiments estancs que normalment funcionen entre diferents estructures socials i esportives —clubs, federacions. En segon lloc, la versatilitat dels projectes, que relacionen l'activitat física amb uns altres objectius (participació ciutadana, polítiques urbanes, atenció als immigrants, polítiques de salut, serveis socials). En tercer lloc, la varietat de les activitats plantejades, en les quals l'esport és només una de les formes en què es pot aconseguir augmentar l'activitat física. Qualsevol activitat esportiva dirigida a aquestes dones ha de parar esment en la tria d'un lloc idoni, un tipus de pràctica adaptada, uns objectius factibles, uns horaris adequats a les necessitats de les dones; unes fases i seqüències que permeten fidelitzar aquestes dones i evitar-ne l'abandó. El personal encarregat, predominantment femení, ha de tindre una capacitat destacada per a motivar i crear una afinitat de les dones cap a l'activitat física, els jocs o els esports seleccionats. Encara que la gratuïtat és l'opció més freqüent, la participació funciona millor i s'aconsegueix una major implicació de les dones quan darrere de l'activitat planificada hi ha un objectiu —millora de la vida local, participació, cura del medi ambient, integració social— o quan s'imposa una lògica en què les dones reben (cursos d'activitat física) i donen (participació en el diagnòstic del barri, col·laboració amb l'associació, implicació per a aconseguir millores físiques, companyia mútua).

Fitxa 15

TouteSport! L'esport de les dones, una prioritat en els barris d'acció prioritària a França (QPV)

El projecte *TouteSport!* tracta d'augmentar l'autonomia i la confiança en si mateixes de les dones a través de l'esport. És un projecte que du a terme la Fédération Nationale des Centres d'Information sur les Droits des Femmes et des Familles (FNCIDFF) en col·laboració amb el Secrétariat d'État chargé de l'Égalité entre les Femmes et les Hommes, Ministère de la Justice. L'FNCIDFF és una fundació creada per iniciativa estatal en 1972 i hui té 114 centres locals en tota França.

El projecte *TouteSport!* es desenvolupa en els barris definits com d'acció prioritària (QPV) per part del Govern. El projecte concep l'esport com una eina en mans de les dones que permet un millor coneixement del cos, resistir a la desvaloració i no culpabilitzar-se per prendre un temps

lliure esportiu per a elles. El projecte ha reunit 70 dones en 7 barris QPV i zones rurals on la pràctica esportiva de les dones és molt baixa.

La primera edició del projecte es va dur a terme entre 2016 i 2018. La segona edició, que va començar en 2018, s'estendrà fins a 2020 i ha implicat sis noves ciutats. La primera edició es va tancar amb una exposició fotogràfica que il·lustrava els assoliments de les dones. En la segona, l'FNCIDFF ha inclòs una periodista-documentalista per a realitzar un documental que seguirà el recorregut d'aquestes dones.

El projecte s'inicia amb la sensibilització a les dones sobre l'interès de la pràctica esportiva. Posteriorment, es fa un diagnòstic, per part de les mateixes dones, sobre els frems a aquesta pràctica i, finalment, s'acompanya les dones a la realització d'una pràctica esportiva que impulse els objectius esmentats anteriorment —cura del cos, xarxa de contactes, temps lliure propi. El projecte aposta també per un impuls a la inserció professional d'aquestes dones i al desenvolupament local, amb l'organització d'actes esportius en els quals puguin col·laborar les dones.

Font: <http://www.infofemmes.com/v2/p/Nous-connaeitre/Le-CNIDFF/Partenariats-nationaux/TouteSport/3173>

Resum de recomanacions i mesures

“Dona i esport a la Comunitat Valenciana: gènere, desigualtats esportives i bones pràctiques per a la igualtat”

1 RECOMANACIÓ TRANSVERSAL

Avançar en l'aplicació de les propostes d'actuació elaborades per les grans organitzacions internacionals: Unió Europea i Consell d'Europa

- 1.- Unió Europea: *Gender equality in sport. Proposal for strategic actions 2014–2020*
- 2.- Consell d'Europa: Recomanació CM/Rec (2015)2

2 RECOMANACIÓ TRANSVERSAL

Sistematitzar la investigació sobre esport, dona i igualtat de gènere

- 1 - Homogeneïtzar i assegurar la continuïtat de l'Enquesta d'hàbits esportius (EHD) estatal i coordinar les enquestes similars realitzades en altres àmbits territorials.
- 2 - Afavorir les metodologies qualitatives per a captar problemes emergents i dimensions profundes de la pràctica esportiva.
- 3 - Afavorir en els barris els programes de desenvolupament comunitari i la innovació social basada en l'esport.
- 4 - Investigar sobre disseny d'equipaments esportius amb enfocament de gènere.
- 5 - Establir convenis amb les universitats per a orientar treballs de fi de grau i de fi de màster cap a la relació entre dona i esport.
- 6 - Orientar les pràctiques curriculars de graus i màsters en activitat física i esport a satisfer necessitats socioesportives prioritàries amb modalitats com la d'aprenentatge servei.
- 7 - Recollir dades amb precisió que permeten gestionar els fons públics destinats a federacions i clubs a través de pressupostos de gènere.

1 RECOMANACIÓ ESPECÍFICA

Abordar la fractura esportiva en l'adolescència

- 1.1.- Reforç en continguts formatius sobre igualtat en l'esport i creació de figures educatives i professionals d'expert en igualtat de gènere en l'esport.*
- 1.2.- Aprofundir en una educació física crítica en l'escola.*
- 1.3.- Campanya dirigida a pares i mares per a informar i sensibilitzar sobre la important funció que tenen en la promoció de l'esport de les seues filles.*
- 1.4.- Frenar l'abandó de les joves en els primers passos de l'esport federat.*

2 RECOMANACIÓ ESPECÍFICA

Intervindre en la fractura de l'esport en la transició a la vida adulta de les dones

- 1.- Fomentar la responsabilitat social esportiva de l'empresa*
 - 1.1.- Creació per part de grans empreses (més de 250 treballadors/es) de gimnasos en el centre de treball o bé oferir suport financer a les treballadores per a inscriure's en gimnasos propers.*
 - 1.2.- Emprendre un estudi sobre les possibilitats de vincular estratègies d'activitat física i esport en l'àmbit empresarial.*
- 2.- Fusionar temps d'atencions i temps esportius*
 - 2.1.- Creació d'activitats esportives lligades al moment de portar els xiquets i xiquetes al col·legi.*
 - 2.2.- Creació d'activitats esportives en parcs i equipaments esportius annexos.*
 - 2.3.- Organització d'activitats esportives en família en cap de setmana.*

3 RECOMANACIÓ ESPECÍFICA

Actuar davant de la fractura de l'esport de dones madures (45-55 anys) allunyades de la seua pràctica

- 3.1.- Redefinir la promoció de l'activitat física: materials de difusió, estratègies, campanyes.*
- 3.2.- Creació de projectes d'intervenció socioesportiva i convocatòria d'ajudes a projectes sobre activitat física i esport per a les dones allunyades de la pràctica esportiva.*

Palestina: Els altres murs del futbol femení

©Johanna de Tessières/Collectif HUMA

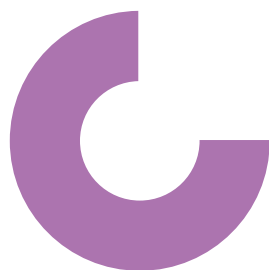
La pràctica esportiva de les dones en el món àrab ocupa un capítol a part en el camp de les desigualtats i discriminacions esportives. Tradicionalment, quan arriben als 13 anys no està ben vist que les xiques juguen al carrer. Si volen fer esport, han de trobar llocs lluny de la vista dels homes. Una part molt considerable de la comunitat no veu amb bons ulls la pràctica esportiva. A partir d'aquesta edat, s'alcen murs que fan molt difícil l'esport de les dones. No obstant això, a poc a poc, els temps estan canviant i la lenta obertura conjugada amb l'impuls individual d'algunes dones molt apassionades i convençudes dels avantatges del futbol comença a veure la seua expansió. A Ramallah, articulats entorn de l'esport escolar, deu equips de xiques adolescents practiquen el futbol i n'han creat una lliga. Alguns d'aquests equips són dirigits per dones que, des del seu lloc com a entrenadores, estan obrint fissures en les restriccions co-

munitàries i religioses.

A Cisjordània i a la Franja de Gaza, l'ocupació d'Israel genera una tensió i una violència contínues. Per a aquestes responsables esportives dels clubs, el futbol és una vàlvula que alleugereix la pressió, "és una escapadòria", "dona un sentiment de llibertat i de control sobre la pròpia vida" i "permet sentir normalitat". Mantenen el discurs sobre els valors integradors i educatius de l'esport: el futbol enriqueix la personalitat de les xiquetes, els dona autonomia, respecte pels altres i els capacita per a resistir l'opressió.

Al començament de 2019, un club esportiu de la Franja de Gaza —el Champions Club de Gaza City— ha decidit, com a iniciativa de les famílies de les xiquetes, crear un equip femení, que ja entrena dues vegades per setmana en espais condicionats per al futbol femení. Té 15 jugadores entre 8 i 18 anys. Les dificultats són múltiples: les autoritats públiques no els concedeixen cap subvenció, l'activitat és, per tant, pagada només pels pares, cosa que dificulta l'accés dels que tenen pocs mitjans econòmics. Algunes bones jugadores són convidades a participar tot i no poder pagar. L'organització de partits és molt complicada per les dificultats de mobilitat a la Franja, però totes somien a poder representar algun dia Palestina en un campionat internacional.

Font: Valentine Van Vybe (2019): *Faire exploser les talents, les barrières et la colère*, La Libre Belgique, 2019

Conclusions

L'Enquesta d'hàbits esportius (EHD-2015), realitzada en 2015, mostra que el 48,7 % de les dones valencianes van practicar esport aquell any. Aquest percentatge revela que més de la meitat de la població femenina (51,3 %) no inclou l'esport en els seus hàbits de vida. La pràctica esportiva dels homes és, en la mateixa enquesta, del 60,9 % i un 39 % de no practicants. Aquestes dades constaten dues realitats. En primer lloc, una considerable bretxa esportiva de 12 punts percentuals (ja reiterada en anteriors edicions de l'EHD) i, en segon lloc, l'elevat volum del grup de dones no practicants. Aquestes dues realitats no són inamovibles. Per a intervindre-hi, aquest informe ha tractat d'aprofundir i d'aportar informació i idees.

Quant a la primera de les realitats —la bretxa esportiva amb els homes—, com hem vist al llarg de l'informe, cal insistir que té orígens complexos, arrelats en els estereotips masculins que creen discriminacions encara molt profundes. Quan es pronuncia la paraula esportista, a la majoria li ve la imatge d'un home. El masclisme en l'esport continua mostrant una força indiscutible i una versatilitat que va des de les expressions més hostils i atàviques —hui una mica menys presents— fins a les més solapades i subreptícies. Aquestes últimes s'adapten als temps actuals afirmant que dones i homes ja són iguals, o que les dones ofereixen un producte menys atractiu, amb menys demanda, o que no els interessa l'esport, o simplement, es practica una ceguesa de gènere que ignora les dones esportistes. Des dels inicis de l'esport, l'ésser humà per defecte és l'home i, com demostra la seua presència majoritària en el govern de les federacions, la seua omnipresència en les notícies esportives o en la llista dels esportistes millor pagats, les coses no semblen haver canviat a molta velocitat. En la llista de la revista Forbes dels 100 esportistes amb majors ingressos en 2019, només hi havia una dona, en el lloc 64. No sembla que

“ Les dades consultades constaten dues realitats. En primer lloc, una considerable bretxa esportiva de 12 punts percentuals (ja reiterada en anteriors edicions de l'EHD) i, en segon lloc, l'elevat volum del grup de dones no practicants. ”

“ Visibilitzar la desigualtat és un bon punt de partida, però el fet que aquestes desigualtats estan arrelades en el sistema social. Per a afrontar-les cal plantejar transformacions de calat que vagen més enllà de les declaracions de principis. Aquestes transformacions han de mobilitzar els actors que estan involucrats a crear condicions favorables per a la pràctica esportiva: les federacions, els clubs, les empreses. La seua actuació repercuteix sobre els equilibris de gènere, la igualtat i la paritat. ”

aquestes dades permeten mantindre que dones i homes són ja iguals en l'esport.

Totes aquestes discriminacions adopten molt diferents perfils depenent de la modalitat esportiva, de si es practica o no en el marc de les federacions, de l'edat de les participants, de la seua condició social i laboral, entre moltes altres raons que hem explorat en aquest informe.

No hi ha dubte que, per a minorar les bretxes esportives, les dones han fet una empena decidida en aquestes tres últimes dècades. Les institucions van assumint la idea d'igualtat de gènere en l'esport i aquest debat ha visibilitzat les desigualtats que viuen les dones en aquest terreny. En l'informe, hem subratllat que visibilitzar la desigualtat és un bon punt de partida, però que aquestes desigualtats estan arrelades en el sistema social. Per a afrontar-les cal plantejar transformacions de calat que vagen més enllà de les declaracions de principis. Aquestes transformacions han de mobilitzar els actors que estan involucrats a crear condicions favorables per a la pràctica esportiva: les federacions, els clubs, les empreses. La seua actuació repercuteix sobre els equilibris de gènere, la igualtat i la paritat. Aquests valors suposen hui un dels principals àmbits de canvi social en l'esport. Moltes dones s'incorporarien a la pràctica esportiva si les condicions els foren més favorables. Per a aquesta incorporació, la implicació dels actors esmentats i de les administracions públiques és fonamental.

Quant a la segona realitat assenyalada abans —la possibilitat de reduir el volum de dones que no practiquen esport—, cal ampliar la diversitat de l'esport i de l'activitat física. Requereix mobilitzar recursos perquè diferents tipus de dones puguin accedir a una activitat esportiva. La igualtat en l'esport no significa, únicament, que les dones esportistes professionals tinguen drets comparables als dels homes. Significa, a més, arribar a les dones que ara estan allunyades de la pràctica esportiva o en risc d'abandonar-la per la inexistència de polítiques que la faciliten. L'EHD mostra

que només el 6 % de les dones valencianes que practiquen esport estan federades. La resta fa esport no federat, siga en gimnasos, al carrer, en escoles, en universitats o en instal·lacions esportives municipals. La igualtat de gènere en l'esport ha d'incloure totes les dones. És un fet indubtable que l'esport per a elles compleix funcions cada vegada més complexes, que no solament es lliguen a la competició, sinó a l'activitat física per a cuidar la salut, a l'oci, a la socialització de les joves i a la sociabilitat de les adultes, a l'organització del temps quotidià, etc.

Aquest informe s'ha basat en la idea d'un esport plural, divers, que conjugue els múltiples significats que hui li donen les dones que el practiquen: la competició, la recreació, la salut, la sociabilitat, la identitat de grup. Solament un esport concebut a través d'aquesta multiplicitat pot revitalitzar la pràctica esportiva hui en crisi. Les dades que hem manejat en l'apartat 3, tant del *Eurobarometer Sport and Physical Activity*, com de l'Enquesta nacional de salut (ENSE) mostren una reducció de la pràctica esportiva i de l'activitat física que afecta, sobretot, les dones. Són dades sorprenents i molt contraintuïtives, ja que caldria suposar que en aquesta dècada ha crescut la presència de la dona esportista al mateix temps que les reivindicacions d'igualtat. No obstant això, l'estadística sembla retornar-nos a una realitat en la qual als avanços observats els han acompanyat també situacions de paràlisi i, el que és pitjor, pot haver-n'hi un retrocés.

Tal com assenyalen alguns estudis recents (Weed, 2016), qualsevol augment possible de l'activitat física no estarà lligat a l'esport competitiu, sinó a una major varietat d'activitats físiques, que amplie les possibilitats d'elecció de grups de població diversos.

Tal com assenyalen alguns estudis recents (Weed, 2016), qualsevol augment possible de l'activitat física no estarà lligat a l'esport competitiu, sinó a una major varietat d'activitats físiques, que amplie les possibilitats d'elecció de grups de població diversos. L'esport competitiu no és la millor estratègia per a augmentar els nivells d'activitat física de la població. Els objectius de salut pública necessiten estratègies més variades per a fomentar estils de vida actius i acollir a nous grups que no es veuen atrets per un esport que, actualment, segueix sent un espai fort d'afirmació masculina. Un espai que satisfà els homes, però que necessita una profunda transformació si vol atraure més dones.

“ **Apostes esportives, retransmissions televisives, grans fitxatges, es nodreixen d’una cultura esportiva difosa en la nostra societat. Guanyen diners gràcies a aquesta cultura promoguda per l’Estat i unes altres institucions públiques, que inverteixen i mantenen una infraestructura esportiva i una oferta d’activitats que difon la pràctica de l’esport i el seu interès entre la ciutadania [...]** ”

Una última reflexió dirigida al finançament de les recomanacions recollides en aquest informe. En realitat una reflexió orientada al finançament de qualsevol política esportiva, que hui demana un reequilibri profund de les desigualtats econòmiques en l’esport. El sector del futbol mou sumes escandaloses mentre que la resta d’esports viu en l’escassetat estructural. Les dades de l’informe “Impacte econòmic, fiscal i social del futbol professional a Espanya” desvelen que en la temporada 2016-2017 aquest va generar una activitat econòmica de 15.688 milions d’euros, la qual cosa representa un 1,37 del PIB a Espanya. Una xifra molt considerable que es reparteix molt desigualment. D’aquesta enorme quantitat, tan sols 1,7 milions d’euros es dirigeixen a projectes de responsabilitat empresarial, que poden tindre algun reflex en l’esport més social. Hisenda en recull 4.089 milions d’euros procedents de l’IVA, IRPF i cotitzacions de Seguretat Social, però això no garanteix que aquestes sumes es dirigisquen a l’esport, que és una activitat infrafinançada per part de l’Estat. El Consell Superior d’Esports ha tingut en 2019 un pressupost de 204 milions d’euros, dels quals 96 s’han dirigit a les federacions. Les activitats del CSE dedicades a dona i esport sumen 2 milions d’euros. Clarament aquestes quantitats són insuficients per a abordar polítiques d’igualtat de gènere en l’esport i, en general, qualsevol mena de política d’igualtat en l’esport. La desigualtat impera. Les federacions i els clubs de la majoria d’esports tenen pressupostos minsos, que fan recaure una part important del seu funcionament en les quotes de les famílies en els milers de xicotets clubs que es mantenen gràcies a aquest concepte. Que les famílies no troben suports econòmics també influeix, per descomptat, en l’abandó de l’esport per part de les i els joves esportistes.

La concentració de la riquesa en el futbol seria escandalosa en altres àmbits de la vida social. En la temporada 2017-2018, els 20 clubs amb majors nivells d'ingressos van facturar 8.300 milions d'euros, mentrestant, en estimacions d'AFE (Associació de Futbolistes Espanyols) un 49 % de les dones futbolistes d'elit no cobraven en 2018 un sou i un 31 % no arribava als 500 euros, xifres que estan per davall del salari mínim interprofessional.

Les apostes esportives són la més recent font de riquesa per al món de l'esport de la qual trauen partit principalment una xicoteta llista de poderoses empreses transnacionals i fons d'inversió. En 2018, l'*Anuario del juego en España 2018* indica que aquestes apostes van recaptar 7.538 milions d'euros, dels quals 752 milions van ser als operadors legals en termes d'impostos i la resta són quantitats jugades amb un alt marge de benefici per a aquestes empreses. Novament, trobem la paraula esport associada a activitats que realment no són esport, sinó que utilitzen el significat esport per a atraure diners.

Apostes esportives, retransmissions televisives, grans fitxatges, es nodreixen d'una cultura esportiva difosa en la nostra societat. Guanyen diners gràcies a aquesta cultura promoguda per l'Estat i altres institucions públiques, que inverteixen i mantenen una infraestructura esportiva i una oferta d'activitats que difon la pràctica de l'esport i el seu interès entre la ciutadania. Aquest interès porta a una quantitat important de persones, fins i tot no practicants d'esports, a sentir-se atreta pels espectacles esportius o per les apostes al voltant de l'esport. Aquesta és una creació social, que cobra forma en una cultura esportiva de la població. Les apostes i el futbol d'elit arrepleguen enormes beneficis gràcies a aquesta, però no els retornen a la societat en els mateixos termes. Els beneficis queden en el circuit dels fons d'inversió, les empreses transnacionals o els financers acabats.

Una política esportiva pública hauria d'aconseguir que una part proporcional d'aquests beneficis es dirigisca a l'esport de base, a l'esport per a tots i totes i a la igualtat de gènere.

“ [...] Una política esportiva pública hauria d'aconseguir que una part proporcional d'aquests beneficis es dirigisca a l'esport de base, a l'esport per a tots i totes i a la igualtat de gènere. ”

Bibliografía

- Active Healthy Kids (2016) Informe 2016: Actividad Física en niños y adolescentes en España <https://www.active-healthykids.org/wp-content/uploads/2016/11/spain-report-card-long-form-2016.pdf>
- Adriaanse, Johanna; Schofield, Toni (2013) The Impact of Gender Quotas on Gender Equality in Sport Governance. *Journal of Sport Management*, Volume 28: Issue 5, 485-497 <https://doi.org/10.1123/jsm.2013-0108>
- Alfaro, Élica. (2008) Mujer joven y deporte, *Revista de Estudios de Juventud* nº 83, pp. 119-141
- Alfaro, Élica; Bengoechea, Mercedes; Vázquez, Benilde (2010). *Hablamos de deporte: en femenino y en masculino*. Madrid: Instituto de la Mujer
- Alfaro, Élica; Mayoral, Ángel; Vázquez, Benilde (2018) *Factores que condicionan el acceso de las mujeres a los puestos de responsabilidad en el deporte*, Madrid: CSD <https://www.csd.gob.es/sites/default/files/media/files/2019-04/Factores%20%28NIPO%29.pdf>
- Andrews, David (2019) *Making Sport Great Again. The Uber-Sport Assemblage, Neoliberalism, and the TrumpCon-juncture*. London: Palgrave Pivot.
- Aymerich, P. (2016) *Nuestro Hockey. Recuerdos del Club de Campo y del Hockey Español*. Amazon Distribution.
- Balibrea, Kety; Santos, Antonio (2010) "Mujeres inmigrantes magrebíes y deporte para la integración", en Actas del IX Congreso AEISAD ¿Cómo hacer del deporte herramienta para el desarrollo?, Col. *Investigación social y deporte* nº 10. Consulta 12-9-2012: <http://www.aeisad.org/index.php?page=page/congresonline.php&idmenu=19>
- Barbusse, Béatrice (2002) Sport et entreprise : des logiques convergentes? *L'Année Sociologique* 2002/2 (Vol. 52), p. 391-415.
- Besley, Timothy; Olle, Folke; Torsten, Persson; Rickne, Johanna (2017) "Gender Quotas and the Crisis of the Mediocre Man: Theory and Evidence from Sweden." *American Economic Review*, 107 (8): 2204-42.
- Bourdieu, Pierre (2000) *La dominación masculina*. Barcelona: Anagrama.
- Buñuel, Ana (2004) La construcción del cuerpo de la mujer en el deporte, *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, nº 68, pp. 97-118.

- Calvo-Ortega, Elena; Perrino-Peña, María (2017) Hábitos físico-deportivos en adolescentes de Castilla y León. *Movimento* V. 23, n. 4., p. 1341-1352
- Camacho Miñano, Mª José, Fernández; García, Emilia; Rodríguez Galiano, Mª Isabel (2006) Imagen corporal y práctica de actividad física en las chicas adolescentes: incidencia de la modalidad deportiva. *RICYDE. Revista Internacional de Ciencias del Deporte*, vol. II, n° 3
- Camacho-Miñano, Mª José; Gómez-López, Maite; Alfaro, Élide (2019) Igualdad de género en el deporte universitario: situación actual y actuaciones para el cambio. En Marugán, Begoña *El deporte femenino, ese gran desconocido*. https://e-archivo.uc3m.es/bitstream/handle/10016/28397/actividad_marin_2019.pdf?sequence=1
- Canada's dairy farmers & Canadian Association for the Advancement of Women and Sport and Physical Activity (CAAWS) (2016) *Women in Sport: Fuelling a Lifetime of Participation*. https://womenandsport.ca/wp-content/uploads/2020/03/Fuelling-a-Lifetime-of-Participation-Report_Canadian-Women-Sport.pdf
- Caudwell, Jayne (2017) Everyday sexism. Exploring the scales of misogyny in sport. En Kilvington, Daniel y Price, John *Sport and Discrimination* New York : Routledge,
- Cederström, Carl; Spicer, André (2015) *The Wellness Syndrome*. Cambridge: Polity Press.
- Chollet, Mona (2012) *Beauté fatale*, Paris: Zones/La Découverte.
- Cole, C. L. (2000) 'Body Studies in Sociology of Sport', en J. Coakley and E. Dunning (eds) *Handbook of Sports Studies*, Thousand Oaks, CA: Sage.
- Comisión Europea (2017) Physical Activity at the Workplace: Literature review and best practice case studies encargado por la Unión Europea (2017) <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/9fc-2b8a0-e537-11e7-9749-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-56006094>
- Consejo Audiovisual de Andalucía (CAA) (2011) *Informe sobre la distribución por sexo de los tiempos de palabra en los informativos de las televisiones públicas andaluzas*. Sevilla: Consejo Audiovisual de Andalucía.
- Consejo Superior de Deportes (2015). *Encuesta de hábitos deportivos en España 2015*. Madrid: Ministerio de Educación, Cultura y Deporte.
- Consejo Superior de Deportes (CSD) (2015) *Situación de la mujer en el panorama deportivo español e internacional*. Subdirección General de Mujer y Deporte <https://sede.educacion.gob.es/publiventa/d/21466/19/0>

- Consejo Superior de Deportes 2011. *Los hábitos deportivos de la población escolar en España*, Consejo Superior de Deportes (Subdirección General de Promoción Deportiva y Deporte Paralímpico). Madrid: Fundación Alimentum y Fundación Deporte Joven.
- Corbí Santamaría Miguel; Palmero-Cámara, Carmen; Jiménez-Palmero, Alfredo (2018). Diferencias en los motivos hacia la actividad física de los universitarios según nivel de actividad y su relación con la satisfacción del servicio deportivo universitario. *Retos*, n°35, 191-195.
- Costa, Flavia (2008) "El dispositivo *fitness* en la modernidad biológica. Democracia estética, *just-in-time*, crímenes de fealdad y contagio" [en línea] *Jornadas de Cuerpo y Cultura de la UNLP*, 15-17 mayo 2008, La Plata. Disponible en: http://www.fuentesmemoria.fahce.unlp.edu.ar/trab_eventos/ev.647/ev.647.pdf (consultado: 16-12-2019).
- Criado Pérez, Caroline (2020) *La mujer invisible*. Barcelona: Seix Barral.
- Davies, William (2016). *La industria de la felicidad*. Barcelona: Editorial Malpaso.
- Depper, A, Fullagar, S; Francombe-Webb, J (2018). This Girl Can?: The limitations of digital do-it-yourself empowerment in women's active embodiment campaigns. In Parry, D, Johnson, C & Fullagar, S (eds). *Digital dilemmas: Transforming gender identities and power relations in everyday life*, Palgrave: Houndsmills. (pp.183-204)
- Díez, Carmen. 2003. "Deporte, socialización y género" en Medina, Xavier. y Sánchez, Ricardo (eds.) *Culturas en juego*, Barcelona, Icaria, pp. 159-179.
- Diputación Foral de Guipuzcoa (2002) *Estudio de las causas del abandono en la práctica deportiva de las jóvenes de 12 a 18 años y propuestas de intervención*. <https://kirolak.gipuzkoa.eus/es/plantillas/pdf/docuintde.pdf>
- Elias, Ana Sofia; Gill, Rosalind (2018). Beauty surveillance: The digital self-monitoring cultures of neoliberalism. *European Journal of Cultural Studies*, 21(1), 59–77. <https://doi.org/10.1177/1367549417705604>
- Elias, Ana Sofia; Gill, Rosalind; Scharff, Christina (ed.) (2017) *Aesthetic Labour. Rethinking Beauty Politics in Neoliberalism*. Palgrave Macmillan UK.
- Elias, Norbert; Dunning, Eric, (1992) *Deporte y ocio en el proceso de civilización*, México: Fondo de Cultura Económica.

- Escámez Baños José Carlos; Gálvez Casas Arantxa; Gómez Escribano Laura; Escribá Fernández-Marcote, Antonio; Tárraga López, Pedro; Tárraga Marcos Loreto (2018) Influencia de la actividad física y la capacidad aeróbica sobre el rendimiento académico en la adolescencia: una revisión bibliográfica. *JONNPR*. 2018;3(1):49-64.
- Forsdike, K.; Marjoribanks, T.; Sawyer, A.-M (2019) Hockey becomes like a family in itself': Re-examining social capital through women's experiences of a sport club undergoing quasi-professionalisation *International Review for the Sociology of Sport*, 54 (4), pp. 479-494.
- Fuchs, Mathias; Fizek, Sonia; Ruffino, Paolo; Schrape, Niklas (ed.) (2014) *Rethinking Gamification*. Lüneburg: Meson Press.
- Fuentes, Jorge; Pereira, Sofía; López, Elena; Pérez, Víctor; Devís, José. (2018) Más allá del binario sexo/género una propuesta pedagógica trans-queer en Educación Física, en Lorente, Eloisa y Martos, D. (comp.) *Educación Física y pedagogía crítica: propuestas para la transformación personal y social*. págs. 167-192. Valencia: Publicacions de la Universitat de València
- Fundación España Activa (2019) *Guía de Buenas Prácticas para la promoción de actividad física en la mujer joven y adolescente*. <http://espanaactiva.es/wp-content/uploads/2019/09/Gu%C3%ADa-de-buenas-pr%C3%A1cticas-para-la-promoci%C3%B3n-de-AF-en-la-mujer-joven-y-adolescente.pdf>
- Fundación Mapfre (2019) *Mujer joven y actividad física*. http://espanaactiva.es/wp-content/uploads/2019/05/FUNDACION-MAPFRE-Mujer-joven-y-actividad-fi%C3%A1sica_Informe.pdf
- García Ferrando, Manuel; Llopis, Ramón. (2011) *Ideal democrático y bienestar personal. Encuesta sobre los hábitos deportivos en España 2010*. Madrid: Consejo Superior de Deportes y Centro de Investigaciones Sociológicas.
- Gill, Rosalind (2008), "Culture and subjectivity in neoliberal and post feminist times" *Subjectivity*, nº25, p.432-445.
- Granda Vera, Juan., Alemany Arrebola, Inmaculada, y Aguilar García, Nahum (2018). Gènere i relació amb la pràctica de l'activitat física i l'esport. *Apunts. Educación Física y Deportes*, 132, 123-141.
- Green, Ken; Thurston, Miranda; Vaage, Odd; Moen, Kjersti (2015) Girls, young women and sport in Norway: a case of sporting convergence amid favourable socio-economic circumstances, *International Journal of Sport Policy and Politics*, 7:4, 531-550,

- Honta, Marina; Basson, Jean; Jakšić, Milena; Le Noé, Olivier (2018). Les gouvernements du corps. Administration différenciée des conduites corporelles et territorialisation de l'action publique de santé. *Terrains & Travaux*, 32, pp. 5-29.
- Instituto de la Mujer. (2006) *Actitudes y prácticas deportivas de las mujeres en España (1990-2005)*. Madrid: Servicio de publicaciones del Instituto de la Mujer.
- Le Breton, David (2007). *El sabor del mundo. Una antropología de los sentidos*. Buenos Aires: Nueva Visión.
- Lee, Jessica (2015). Sport, physical activity and health. En Giulianotti, R. (ed.) *Routledge Handbook of the Sociology of Sport*, (p. 283-293) Oxon-NY: Routledge.
- Loehr, Jim; Schwartz, Tony (2001) The Making of a Corporate Athlete, *Harvard Business Review*, Vol. 79, nº 1.
- López-Villar, Cristina (2014) The Beginnings of Hockey in 1930s Galicia (Spain): A Female Phenomenon, *The International Journal of the History of Sport*, 31:9, 1133-1157, DOI: 10.1080/09523367.2014.882911
- Mansfield, Louise; Pigginn, Joe (2016) Sport, physical activity and public health, *International Journal of Sport Policy and Politics*, 8:4, 533-537, DOI: 10.1080/19406940.2016.1254666
- Marín García, Sergio; Martínez Ferreiro, Javier; Núñez Fernández, Carlos (2019) Actividad física, salud y mujer. - Sergio Marín García, Javier y Carlos. En Marugán, B. *El deporte femenino, ese gran desconocido*. https://e-archivo.uc3m.es/bitstream/handle/10016/28397/actividad_marin_2019.pdf?sequence=1
- Markula, Pirkko (2015) Sport and the body. En Giulianotti, R.(ed.) *Routledge Handbook of the Sociology of Sport*, (p. 272-282) Oxon-NY: Routledge
- Martínez, Alejandro; Chillón, Palma; Martín-Matillas, Miguel; Pérez, Isaac; Castillo, Ruth; Zapatera, Belén; Vicente-Rodríguez, Germán; Casajús, Joseé.; Álvarez-Granda, Lino; Romero, Cipriano; Tercedor, Pablo; Delgado-Fernández, Manuel (2012). Motivos de práctica de actividad físico-deportiva en adolescentes españoles: estudio AVENA, *Profesorado. Revista de currículum y formación del profesorado*. Vol.16, Nº 1 <http://www.ugr.es/local/recfpro/rev161COL11.pdf>
- Martos, Pilar (2018) Aproximación a la perspectiva de género en el deporte desde la mirada de la sociología: el caso de España, en *De la igualdad de género a la igualdad sexual y de género: Reflexiones educativas y sociales* / Venegas, M., Chacón, P. y Fernández, A. (dir.), Madrid: Dykinson, págs. 61-79

- Marugán, Begoña (2019) *El deporte femenino, ese gran desconocido*. Instituto de Estudios de Género, Universidad Carlos III de Madrid. https://e-archivo.uc3m.es/bitstream/handle/10016/28397/actividad_marin_2019.pdf?sequence=1
- Meißner, Stefan (2016) Effects of Quantified Self Beyond Self-Optimization, en Selke, Stefan (Ed.) *Lifeloggging. Digital self- tracking and Lifeloggging between disruptive Technology and cultural transformation*. Wiesbaden: Springer VS.
- Messner, Michael. (2007) *Out of Play: Critical Essays on Gender and Sport*. Albany: Suny Press.
- Moore Allison, Reynolds, Paul (2018) The Sexualisation of Childhood. In: Childhood and Sexuality. *Studies in Childhood and Youth*. Palgrave Macmillan, London
- Moscoso, David; Moyano, Eduardo (coord.) (2009). *Deporte, salud y calidad de vida*. Barcelona: Fundación La Caixa. Col. Estudios Sociales.
- Mosquera, Mª José.; Puig, Nuria (2002) Género y edad en el deporte. En García Ferrando, Manuel; Puig, Nuria y Lagardera, Francisco (Comps.) *Sociología del Deporte* (pp.114-141). Madrid: Alianza Editorial.
- Ollier, Fabien (2017) *Idéologies nouvelles du corps*. Alboussière: QS? Éditions
- Orbach, Susie. (2010) *La tiranía del culto al cuerpo*, Barcelona: Paidós.
- Pfister, Gertrud (2013) Developments and Current Issues in Gender and Sport from a European Perspective, en Emily A. Roper (ed) *Gender Relations in Sport*. Rotterdam: Sense Publishers,
- Piedra, Joaquín; García-Pérez, Rafael; Latorre, Águeda; Quiñones, Carlos (2013) Género y educación física. Análisis de buenas prácticas coeducativas. *Profesorado. Revista de currículum y formación del profesorado*, vol.17, nº 1, pp. 221-241
- Práxedes, Alba; Sevil, Javier; Moreno, Alberto; del Villar, Fernando; García-González, Luis (2016). "Niveles de actividad física en estudiantes universitarios: diferencias en función del género, la edad y los estados de cambio" *Revista Iberoamericana de Psicología del Ejercicio y el Deporte*, 11 (1), pp: 123-132.
- Puig, Nuria (1986). El deporte y los estereotipos femeninos. *Revista de Occidente*, 62-63, 71-84.
- Puig, Nuria; Soler, Susanna (2004). Mujer y deporte en España: estado de la cuestión y propuesta interpretativa. *Apunts*, 76, 71-78.

- Puig, Nuria; Vilanova, Anna.; Mateu, Pau. (2018). Sociología del Deporte en España: una actualización (2005-2017). *RICYDE. Revista internacional de ciencias del deporte*. 54(14), 382-399.
- Queval, Isabelle (2004) *S'accomplir ou se dépasser. Essai sur le sport contemporaine*. Paris: Gallimard.
- Redeker, Robert (2012) *L'emprise sportive*. Paris: François Burin Éditeur.
- Rojas, Jose Luis (2010). La construcción de las noticias deportivas desde una mirada androcéntrica. De la invisibilidad a los estereotipos de la mujer deportista. *Vivat Academia*. nº 113 (en línea) [consulta: 03-01-2020] <http://www.ucm.es/info/vivataca/numeros/n113/DATOSS.htm>.
- Sabido Ramos, Olga. (2017). Georg Simmel y los sentidos: una sociología relacional de la percepción. *Revista mexicana de sociología*, 79(2), 373-400.
- Salguero, Antonio.; Martos, Pilar (2011) "Desigualdad de género en competiciones populares de fondo, *Apunts, Educació física i esport*, nº 103.
- Santos, Antonio.; Balibrea, Kety (2005) *Mujer, deporte y exclusión. Experiencias europeas de inserción por el deporte*, Valencia: Editorial Universitat Politècnica de València.
- Santos, Antonio; Balibrea, Kety. (2013) El deporte y la integración social en imágenes: mujeres en forma contra la exclusión. *Feminismo/s*. nº 21: 139-156
- Saouter, Anne (2016) *Des femmes et du sport*. Paris: Payot.
- Sassatelli, Roberta (2016) Taming bodies, alluring affects. *Rassegna Italiana di Sociologia*, 4/2016, pp. 806-810. DOI: 10.1423/85548
- Serra, Pedrona.; Soler, Susanna; Vilanova, Anna; Hinojosa-Alcalde, Ingrid (2019). Masculinización en estudios de las ciencias de la actividad física y el deporte. *Apunts. Educación Física y Deportes*, 135, 9-25
- Soler, Susanna.; Serra, Pedrona; Vilanova, Anna (2018) La Igualdad en juego: guía de buenas prácticas de género en los estudios de la familia de las ciencias de la actividad física y del deporte (CAFD). Barcelona: Institut Nacional d'Educació Física de Catalunya. http://inefc.gencat.cat/web/.content/01_inefc/publicacions/CAFE/Igualdad-en-Juego.-Guia-de-buenas-practicas-e-genero-en-los-estudios-de-la-familia-de-las-CAFD_CAST.pdf
- Soler, Susanna.; Puig, Nuria (2004). Mujer y deporte en España: estado de la cuestión y propuesta interpretativa, *Apunts, Educació física i esport* nº 76, pp 71-78.

Thompson, Shona (1999) *Mother's Taxi: Sport and Women's Labor*. State University of New York Press

Tortosa Martínez, Juan; Vega Ramírez, Lilyan (2013) Mujeres mayores y actividad física. *Feminismo/s*. Nº 21, p. 241-261.

Vázquez, Benilde. (2007) *Deporte y Mujer. Situación actual en España. En Gobierno de Aragón, Jornadas Mujer y Deporte*. Zaragoza: Diputación General de Aragón http://deporte.aragon.es/recursos/files/documentos/doc-areas_sociales/deporte_y_mujer/jornadas_mujer_deporte.pdf

Vázquez, Benilde. (1993) *Actitudes y prácticas deportivas de las mujeres españolas*. Madrid: Instituto de la Mujer.

Vázquez, Benilde.; Fernández, Élica ; Ferro, Silvia. (2000). *Educación física y género*. Madrid: Gymnos.

Weed, Mike (2016) Should we privilege sport for health? The comparative effectiveness of UK Government investment in sport as a public health intervention, *International Journal of Sport Policy and Politics*, 8:4, 559-576, DOI: 10.1080/19406940.2016.1235600

ANNEX. SELECCIÓ BIBLIOGRAFIA D'INVESTIGACIÓ: Aquesta bibliografia s'ha realitzat per a facilitar a lectors/as i investigadors/as interessats/as a aprofundir sobre igualtat de gènere i esport. Arreplega publicacions dels i les especialistes més destacats en aquesta matèria en aquesta última dècada en l'àmbit anglosaxó.

- Adelman, M.; Knijnik, J. (2013) *Gender and equestrian sport: Riding around the world*. Springer Netherlands. <https://doi.org/10.1007/978-94-007-6824-6>
- Aitchison, C.C., (2006) *Sport and gender identities: Masculinities, femininities and sexualities*. Routledge Taylor & Francis Group. <https://doi.org/10.4324/9780203646649>
- Andreasson, J.; Johansson, T. (2018). *Extreme sports, extreme bodies: Gender, identities and bodies in motion. Extreme Sports, Extreme Bodies: Gender, Identities and Bodies in Motion* (pp. 1–248). Springer International Publishing. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-97238-1>
- Andreasson, J.; Johansson, T., (2018) *Extreme sports, extreme bodies: Gender, identities and bodies in motion*. Springer International Publishing. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-97238-1>
- Arendt, C. E. (2018). *Gender, sport, and the role of alter ego in roller derby. Gender, Sport, and the Role of Alter Ego in Roller Derby* (pp. 1–114). Taylor and Francis. <https://doi.org/10.4324/9780203704400>
- Arendt, C.E., (2018) *Gender, sport, and the role of alter ego in roller derby*. Taylor and Francis. <https://doi.org/10.4324/9780203704400>
- Bolin, A.; Granskog, J. (2003). *Athletic intruders: Ethnographic research on women, culture, and exercise. Athletic Intruders: Ethnographic Research on Women, Culture, and Exercise* (pp. 1–294). State University of New York Press. <https://doi.org/10.1177/009430610403300315>
- Breeze, M. (2015). *Seriousness and Women's Roller Derby. Seriousness and Women's Roller Derby*. Palgrave Macmillan UK. <https://doi.org/10.1057/9781137504852>
- Cooky, C., (2018) *No Slam Dunk: Gender, Sport and the Unevenness of Social Change*. Rutgers University Press.
- Davis, P.; Weaving C., (2009) *Philosophical perspectives on gender in sport and physical activity*. Routledge Taylor & Francis Group. <https://doi.org/10.4324/9780203885550>
- Dionigi, R. A., & Gard, M. (2017) *Sport and physical activity across the lifespan: Critical perspectives. Sport and Physical Activity Across the Lifespan: Critical Perspectives* (pp. 1–362). Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/978-1-137-48562-5>

- Fuller, L.K., (2006) Sport, rhetoric, and gender: Historical perspectives and media representations. Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9780230600751>
- Hargreaves, J., & Vertinsky, P. (2006). *Physical culture, power, and the body. Physical Culture, Power, and the Body* (pp. 1–263). Routledge Taylor & Francis Group. <https://doi.org/10.4324/9780203014653>
- Hargreaves, J.; Anderson, E., (2014) Routledge handbook of sport, gender and sexuality. Taylor and Francis. <https://doi.org/10.4324/9780203121375>
- Hartmann-Tews, I.; Pfister, G. (2005). *Sport and women: Social issues in international perspective. Sport and Women: Social Issues in International Perspective* (pp. 1–288). Taylor and Francis. <https://doi.org/10.4324/9780203987087>
- Kilvington, D.; Price, J. (ed.) (2017) *Sport and Discrimination*. New York: Routledge
- Lenskyj, Helen (2003) Out in the field : gender, sport and sexualities. Toronto: Canadian Scholars' Press
- Lofaso, A.M., (2010) Reversing field: Examining commercialization, labor, gender, and race in 21st-century sports law. West Virginia University Press.
- Mansfield, L.; Caudwell, J.; Wheaton, B.; Watson, B. (2017) *The palgrave handbook of feminism and sport, leisure and physical education. The Palgrave Handbook of Feminism and Sport, Leisure and Physical Education* (pp. 1–888). Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/978-1-137-53318-0>
- Markula, P. (2015). Sport and the body. In *Routledge Handbook of the Sociology of Sport* (pp. 272–282). Taylor and Francis Inc. <https://doi.org/10.4324/9780203404066>
- Messner, M. (2007) Out of Play: Critical Essays on Gender and Sport,.Albany, NY:State University of New York Press,
- Messner, M. A.; Musto, M. (2016) *Child's play: Sport in kids' worlds. Child's Play: Sport in Kids' Worlds* (pp. 1–256). Rutgers University Press.
- Messner, M.A., (2009) It's all for the kids: Gender, families, and youth sports. University of California Press.
- Milner, A.; Braddock, J. (2016) *Sex Segregation in Sports. Why Separate Is Not Equal*. Santa Barbara: Praeger
- Montañola, S.; Olivesi, A., (2016) Gender testing in sport: Ethics, cases and controversies. Taylor and Francis Inc. <https://doi.org/10.4324/9781315723150>

- Nicholson, M.; Hoyer, R. (2008) *Sport and social capital. Sport and Social Capital* (pp. 1–363). Butterworth-Heinemann. <https://doi.org/10.4324/9780080569727>
- Pavlidis, A.; Fullagar, S., (2016) *Sport, gender and power: The rise of roller derby*. Taylor and Francis Inc. <https://doi.org/10.4324/9781315610429>
- Pfister, G.; Bandy, S. J. (2015) Gender and sport. In *Routledge Handbook of the Sociology of Sport* (pp. 220–230). Taylor and Francis Inc. <https://doi.org/10.4324/9780203404066>
- Ratna, A.; Samie, S.F., (2017) Race, gender and sport: The politics of ethnic “Other” girls and women. Taylor and Francis. <https://doi.org/10.4324/9781315637051>
- Roper, E. A. (2012) Gender, identity, and sport. *The Oxford Handbook of Sport and Performance Psychology*. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199731763.013.0020>
- Sassatelli, R. (2012) Body Politics. In *The Wiley-Blackwell Companion to Political Sociology* (pp. 347–359). John Wiley and Sons. <https://doi.org/10.1002/9781444355093.ch31>
- Scheerder, J.; Breedveld, K.; Borgers, J. (2015) *Running across Europe: The rise and size of one of the largest sport markets. Running Across Europe: The Rise and Size of One of the Largest Sport Markets* (pp. 1–268). Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9781137446374>
- Shehu, J., (2010) Gender, sport and development in Africa: Cross-cultural perspectives on patterns of representations and marginalization. African Books Collective.
- Sparkes, A. (ed.) (2017) *Seeking the Senses in Physical Culture. Sensuous scholarship in action*. Routledge
- Thorpe, H.; Olive, R. (2016) Introduction: Contextualizing Women in Action Sport Cultures. In *Women in Action Sport Cultures* (pp. 1–20). Palgrave Macmillan UK. https://doi.org/10.1057/978-1-137-45797-4_1
- Toffoletti, K.; Thorpe, H.; Francombe-Webb, J. (ed.) (2018) New sporting femininities: embodied politics in post-feminist times, Basingstoke, PalgraveMacmillan, <https://doi.org/10.1007/978-3-319-72481-2>
- Wellard, I., (2007) Rethinking gender and youth sport. Routledge Taylor & Francis Group. <https://doi.org/10.4324/9780203933619>

Aquest informe té la finalitat d'analitzar el paper de l'esport com a mitjà per a millorar les condicions de vida de les dones i per a desenvolupar la igualtat de gènere en l'esport. Repassa les principals tendències en l'esport de les dones, analitza les dades estadístiques que mesuren l'esport femení, presenta i actualitza alguns dels principals debats que han vertebrat aquest camp d'estudi, recopila nombroses experiències que representen bones pràctiques i fonts d'inspiració per a avançar en la participació esportiva de les dones i ofereix una panoràmica del paper de les institucions internacionals i nacionals darrere de la igualtat de gènere en l'esport. L'informe pretén servir a les administracions públiques, al món associatiu i al personal tècnic esportiu, preferentment a la Comunitat Valenciana, per a aprofundir en aquesta matèria, conèixer l'estat de la qüestió i inspirar iniciatives al voltant de la igualtat de gènere en l'esport. Encara que el focus està posat en l'esport i en les dones valencianes, l'abast i les recomanacions d'aquest informe poden superar el marc de la societat valenciana.

Vídeo de l'informe